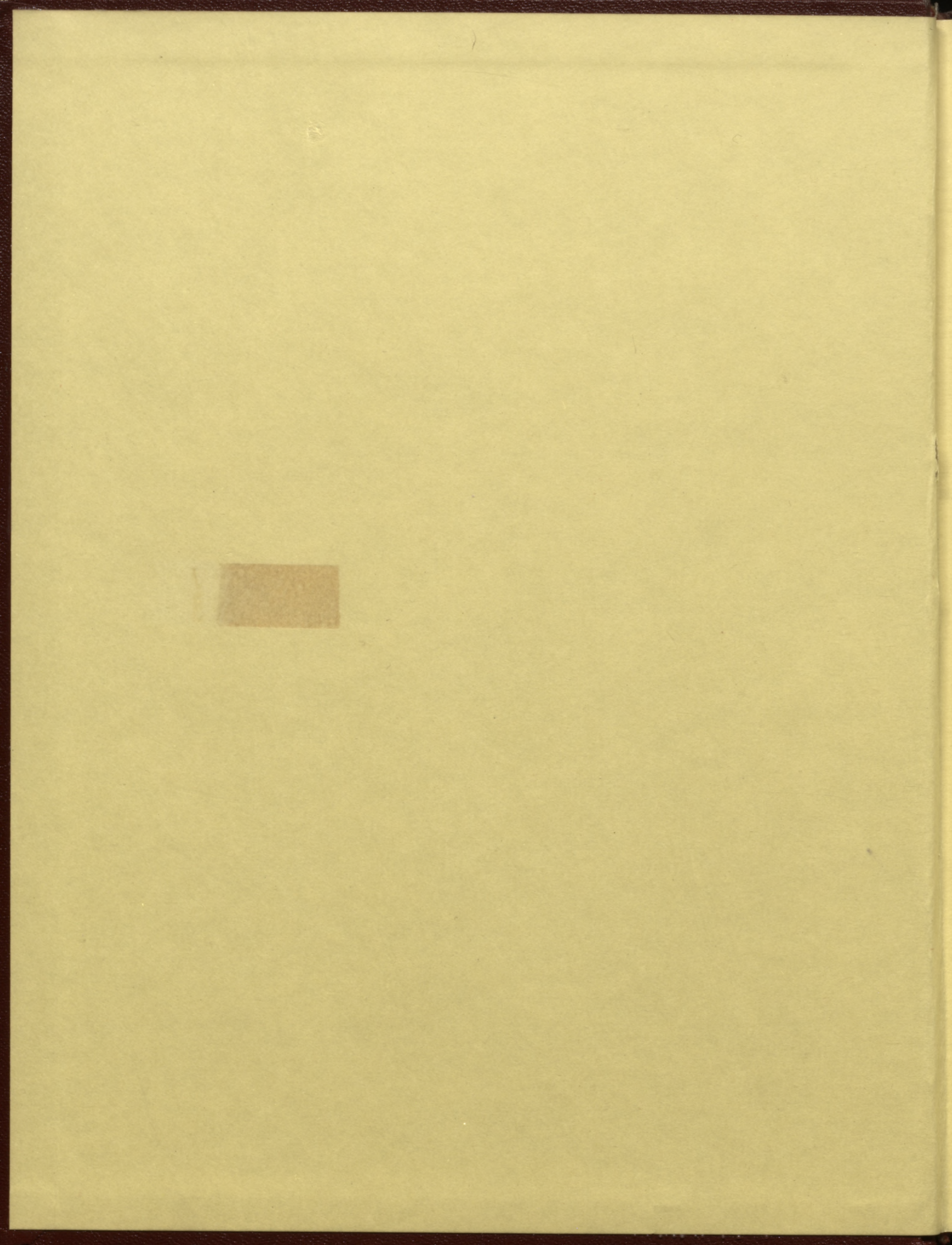
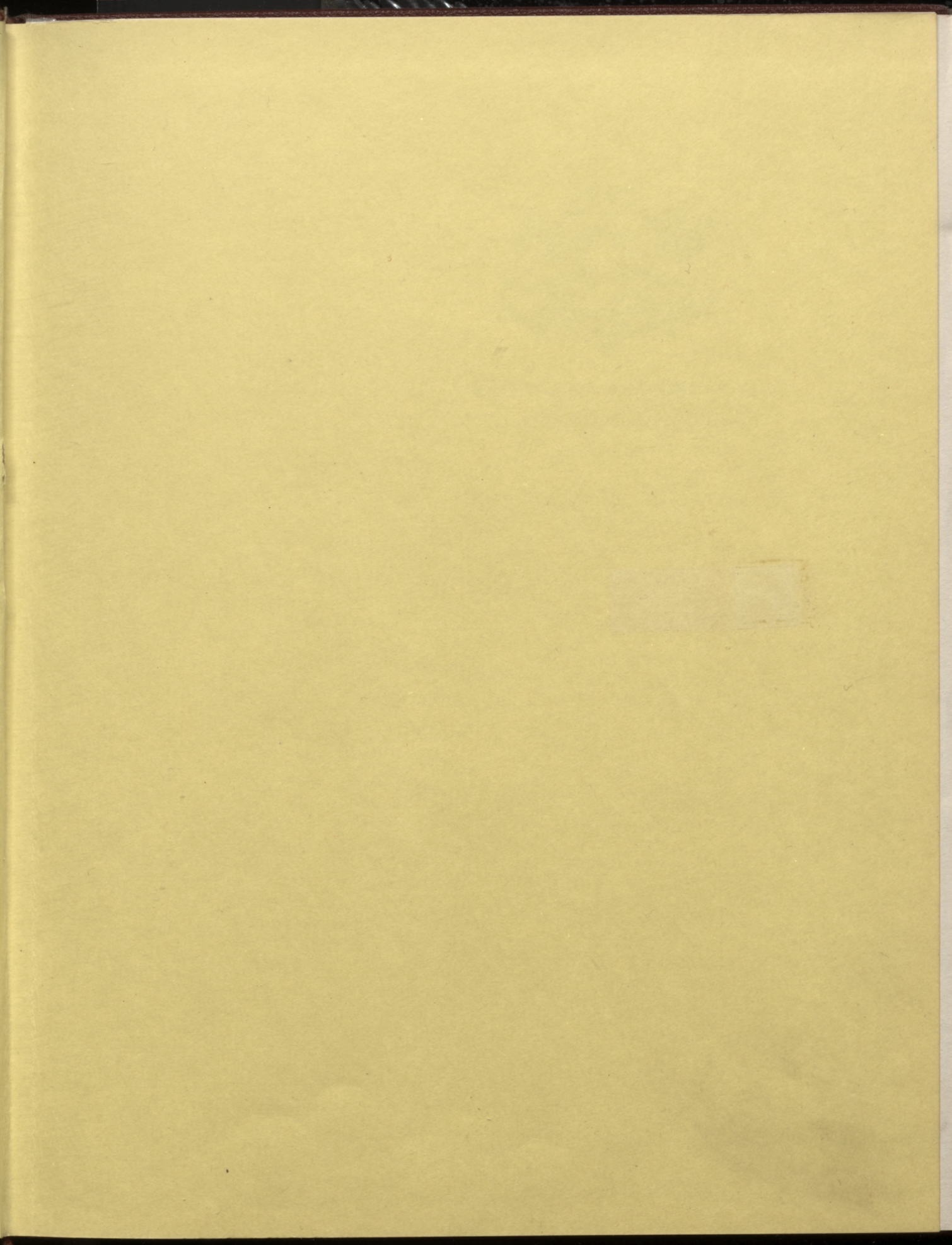

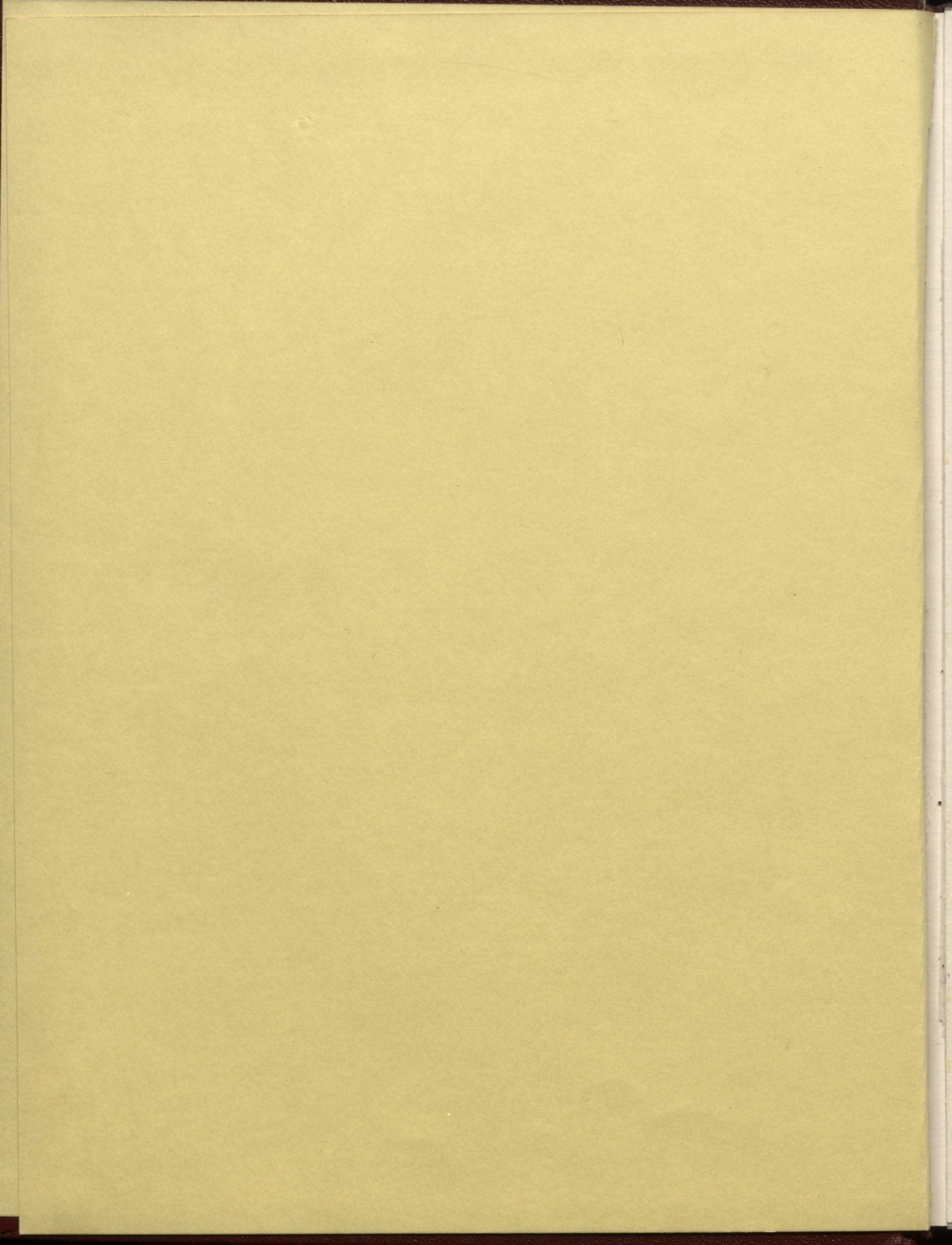
91-5
L 4 II

LATVIJAS SKOLAS

II

LATVIJAS SKOLAS - II.
LATVJU GRĀMATA

B

II - SALONG SALTAL
LATVIA SODAS - II
ATAMAND UVTAL

L $\frac{91-5}{4}$

dukt. L
3

LATVIJAS SKOLAS

OTRAIS SĒJUMS

Jānis KRONLINS

Baltās un nebaltās dienās

No 1906. gada līdz jaunākajiem laikiem.

LATVJU GRĀMATA 1973

O. DĪNIS

LATVIJAS SKOLA

OTRIS KLONIS

OTRIS KLONIS

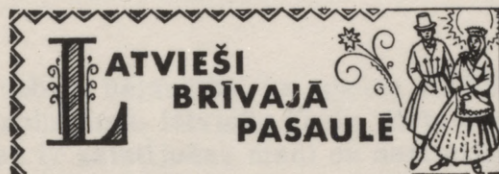
Baltas un nepaltas dienas

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTEKA

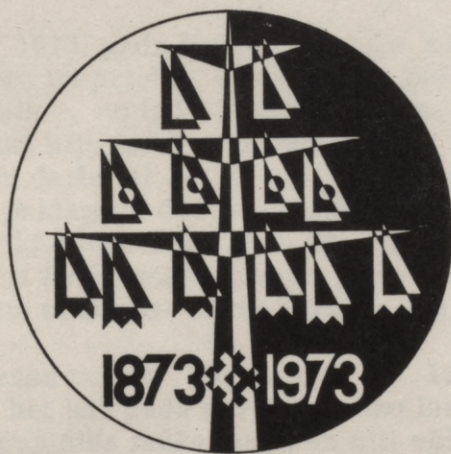
93-211.016

0305030506

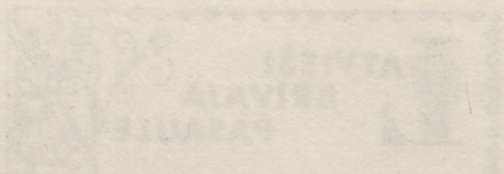
LATVJU GRĀMATA

svin 100 gadu DZIESMU SVĒTKUS
šim lielajam un svinīgam notikumam
veltīts
šis svarīgākais trimdas izdevums
LATVIJAS SKOLAS

LATVIAN GRAMMAR

with 100 sets of the book
and 100 sets of the book
with 100 sets of the book
with 100 sets of the book

IEVADAM

Man šķiet – tā nebija nejaušība, ka apgāds LATVJU GRĀMATA mani aicināja rakstīt turpinājumu latviešu skolu vēsturnieka Jāņa Kriškāna darbam. Dažas saites ir saistījušas mani un nerimtīgo skolu vēsturnieku jau arī tad, kad viens otru nebijām pat redzējuši, nemaz nerunājot par personīgu pazišanos. Bet sakari tomēr bija. Abi mēs bijām skolu darbinieki, lai gan viņa skolu pārzināja vecās Krievijas Izglītības ministrija, manu darba vietu – Viļa Olava skolas Rīgā – Tirdzniecības un rūpniecības ministrija Pēterburgā.

Bet es ar interesi lasīju Kriškāna ievadrakstus un diskusijas Dzimtenes Vēstnesī, kam viņš vadīja Skolu nodaļu. Viņa rakstiem gan nekad nebija pierakstīts autora vārds, bet to pateica rakstu stils un lietišķā pieeja problēmām, balstīta ar faktu un skaitļu materiālu. Lasot bija jūtams, ka no avīzes slejas runā nevis parastais žurnālists, kam āķīgu vārdu nekad netrūkst, bet gan rūpīgs skolu darba rūķis, kam latviskā skola ir viņa māja un ka tur ir arī viņa sirds.

Tad vēl viena laikmetīga saite. 1913. gads Kriškānam bija pēdējais vēl pilns ar viņa nerimtīgo darba sparū un prieku. Jau nākamā gadā viņu sāka mocīt ļauna slimība – plaušu vēzis –, un tad arī nāve izņēma viņam spalvu no rokas. Es tanī 13. gadā tikko biju iedzīvojies skolotāja pienākumos un labprāt uzņēmos katru jaunu darba slodzi. Tikai iesaukšana kara armijā un karš manam iecerētam pēdējam darbam parvilka svītru.

Un nu tālu no dzimtenes, vairāk kā piecdesmit gadu pēc Kriškāna nāves saņemtais aicinājums turpināt viņa darbu man šķita kā pienākums pret agri no skolu vēsturnieka pienākumiem aizsaukto darba biedru. Un es nevarēju atteikties.

Varbūt tā bija pārdrošība no manas puses. Varbūt cits šo Latvijas skolu vēsturi būtu labāki uzrakstījis, bet kad gadu skrejā agrāko laiku skolu darbinieki viens pēc otra jau ir apgulušies mūža dusā, un citi vēl tikai klusumā vada dienas, tad šī pienākuma apziņa man kļuva neatvairāma.

Ar siltu sirdi es atceros tos latviešu pēdējos un sabiedriskos darbiniekus, kas man palīdzējuši Latvijas skolu vēstures tapšanā. Viņu vidū jo sevišķi atzīmējami:

Prof. Dr. rer. for. R. Markus ar ziņām par Jelgavas lauksaimniecības akadēmijas likteni un par abām DP laika universitātēm Vācijā; prof. Dr. D. A. Lēbers – par skolu vēstures materiāliem komunistu pirmās okupācijas laikā; māc. A. Klaupiks laipni atvēlēja lietot savu privāto biblio-

tēku, kas laikam gan ir lielākā brīvās pasaules latviešu aprindās; māc. V. Vārsbergs sniedza Garezera skolas ziņas; māc. A. Ozols deva Ņujorkas ev.-lut. draudzes skolas ziņas; ALA ģenerālsekretārs B. Albāts palīdzēja ar Amerikas latviešu skolu ziņām; Austrālijas latviešu skolu nodaļas vadītājs J. Silkalns deva turienes latviešu skolu pārskatus; Anglijas latviešu skolu pārskatus saņēmu no skolu daļas vadītāja A. Grigūļa; Kanādas latviešu skolu nozares vadītājs J. Mežaks palīdzēja ar Kanādas skolu pārskatiem; DP laika franču zonas latviešu skolu pārskatus sagādāja insp. T. Sīlis; A. Kriškāns Austrālijā palīdzēja ar dažādām papildus ziņām; M. Ķimenis kundze atvēlēja lietot viņas tēva inž. R. Manca uzrakstīto Oldenburgas latviešu teknikuma vēsturi; Arvids Dravenieks – tautskolu direktors vācu okupācijas laikā – papildināja nodaļu par latviešu skolām tanī laikā; Arturs Nīkurs piesūtīja bagātīgu ilustrāciju klāstu no DP laikiem Vācijā. A. Liepkalnam pateicība par Bostonas skolas uzņēmumiem, tāpat E. Zantes kundzei par Filadelfijas skolas bilžu devumu. Arī citiem tieši vārdā nesauktiem labvēļiem un skolu vēstures materiālu devējiem – sirsnīgs paldies.

Visa atzinība apgādam LATVJU GRĀMATA par latviešu skolu vēstures izdošanu.

Pirmajā Latvijas skolu vēstures sējumā Latvijas mācību iestāžu likteņi izsekoti līdz 1913. gadam. Nākošajā gadā sākās Pirmais pasaules karš, kas tieši vai ar savām sekām ienesa lielas pārmaiņas latvju tautas un tās skolu dzīvē. Par tām stāsta šis LATVIJAS SKOLU otrais sējums.

Šogad paiet 110 gadu no Latvijas skolu vēstures pirmā pētnieka un rosinātāja Jāņa Kriškāna dzimšanas 1863. gada 6. novembrī. Viņa gaišai piemiņai lai ir arī veltīts šis darbs.

Ņujorkā, 1973. gada pavasarī.

Jānis Kronlins

I LATVIJAS SKOLAS PIRMĀ PASAULES KARA ĒNĀ

LATVIJA VĀCU ARMIJAS OKUPĀCIJĀ

1915. gada vasarā vācu armija ieņēma gandrīz visu Kurzemi. Fronte stiepās no Slokas lielajiem purviem Rīgas virzienā, tad uz dienvidiem un austrumiem gar Daugavu gandrīz līdz Zemgales augšgalam. Pēc šiem lielajiem vācu armijas panākumiem iestājās ilgāks klusuma laiks, kad arī vietējie iedzīvotāji varēja kārtot savu dzīvi, lai arī zem svešas varas. Arī iedzīvotāju Kurzemē nebija daudz atlicis. Krievu administrācijas pavēles un stāsti par vācu armijas briesmu darbiem bija aizdzinuši bēgļu gaitās ap trīs ceturtdaļām iedzīvotāju, atstājot dažus apriņķus pustukšus. Kurzemē un Zemgalē palikušo iedzīvotāju skaitu vērtēja ap 200,000. Tos nu pārvaldīja vācu militārā vara, cik nu to bija palicis.

Uz vispārīgiem rīkojumiem skolu lietās bija diezgan ilgi jāgaida, — līdz pašam 1915. gada beigām. Pirmais bija paša Austrumfrontes virspavēlnieka Hindenburga rīkojums 1915. gada 22. decembrī ar „Pamatnoteikumiem skolu atjaunošanā” (Grundlegende Richtlinien zur Wiederbelebung des Schulwesens), ko nākošā gada 16. janvārī papildināja ar „Reālizēšanas noteikumiem” (Ausfuerungsbestimmungen zu der Grundlegenden Richtlinienete.).

No šī rīkojuma un papildinājuma bija redzams, ka augstākais skolu un audzināšanas iestāžu pārzinis ir sevišķa kulta pārvalde ar „Chef der Verwaltung von Goessler priekšgalā.

Hindenburga rīkojumā bija paredzēti arī skolu inspektori, katrā apriņķī pa vienam, bet to pienākums visu okupācijas laiku izpildīja vietējie apriņķu un pilsētu priekšnieki (Stadt und Kreishauptmann). Tie bija tiešie skolu kungi un uzraugi, ar tiesībām izsacīt skolotājiem rājienus, arī uzlikt naudas sodus līdz 20 markām.

1916. gada Papildinājumi paredzēja katram apriņķim sevišķu skolu valdi (Kreisschulbehoerde), bet tās nenoorganizēja. Visu laiku rīkojās tikai militārās iestādes un to uzdevumā apriņķu vai pilsētu priekšnieki.

Atļaujas vajadzēja lūgt katrai darbībai, — skolas atvēršanai, slēgšanai vai apvienošanai, arī kursu vai lekciju sarīkošanai, par ko domāja latviešu darbinieki.

Arī privātstundu un mūzikas skolotājiem bija jāizlūdz darba atļaujas un par katru jāmaksā 5 markas. Šī kārtība bija noteikta ar Goesslera paša cirkulāru. Atļaujas bija derīgas tikai vienam gadam; tam beidzoties, bija jālūdz jauna atļauja un atkal jāmaksā 5 markas. Arī tiem, kas vēlējās pieņemt mājskolotāju saviem bērniem, bija jāizlūdz sevišķa atļauja un par to jāmaksā 5 markas. Visām šīm mācībām bija jānotiek vācu valodā.

Hindenburga „Pamatnoteikumi” arī noskaidroja, kas ir katras skolas un mācības uzdevums: Jāieaudzina reliģiska apziņa, jaunatnē jāmodina un jānostiprina cieņa pret vācu priekšniecību un bruņoto varu (Achtung vor der deutschen Obrigkeit und ihrer bewaffneten Macht); zināms, jāpieradina arī pie kārtības, skolniekiem jābūt uzcītīgiem, taisnīgiem un vecākiem paklausīgiem. Sevišķi uzsvērts, ka skolām jākalpo vācu militārās varas nolūkiem. „Pamatnoteikumos” bija pat vesels pants par šiem pienākumiem:

„Skolā nav pielaižams nekas, kas runātu pretī vācu pārvaldes mērķiem un militāriem rīkojumiem.”

Goesslera 1916. gada 4. maija cirkulārs skolām noteica, lai skolēni uz ielas „atdod godu” vācu virsniekiem. Laikam skolēni šo cirkulāru nav sevišķi ievērojuši, tāpēc nākošajā gadā, 1917. gada 11. jūlijā von Goesslers atgādināja šo pienākumu, tāpēc ka skolēni „ļoti bieži neatdod godu vācu virsniekiem.”

Vācu okupācijas vara gan gribēja ievest obligātu vispārēju skolas apmeklēšanu, bet ne visur tas bija iespējams. Skolotāju trūkuma dēļ Goesslera rīkojums bija spēkā tikai tur, kur skolas faktiski darbojās. Laukos viņa rīkojums attiecās uz bērniem 8 – 13 gadu vecumā, pilsētās no 8 – 14 gadu veciem.

Kur skolas darbojās, bērniem tās bija jāapmeklē kārtīgi, katra nepamatota atrašanās no skolas stingri sodāma. Šai nolūkā 1917. gada 5. janvārī izdeva speciālus „policijas noteikumus par skolas nokavējuma sodīšanu.” Vecākiem, vai to vietniekiem, kuri pieteikuši savus bērnus kādā publiskā skolā, vai noveduši bez sevišķas pieteikšanas, ir spiesti rūpēties, lai bērni arī kārtīgi apmeklē visas skolā noteiktās stundas. Ja bērns slimības dēļ nevar ierasties skolā, jāuzrāda aprinķa ārsta apliecība. (Goesslera cirkulārs 1916. gada 18. nov.).

Par katru nepamatoti nokavētu skolas dienu jāmaksā 1 – 3 marku soda nauda, maksāšanas nespējas gadījumā arests līdz trim dienām. „Jaunprātības gadījumos šis sods var tikt paaugstināts līdz 500 markām, bet maksāt nespējas gadījumā tā vietā ik pa 3–30 markām viena diena aresta.”

Ierašanās skolā attiecināta nevien uz mācībām, bet arī uz skolu svētkiem, svinībām un darbiem, „pie kuriem vācu iestādes skolas bērnus pieaicina.” Vispārīgā darba spēka trūkumā vācu okupācijas vara bieži arī bērnus iesaistīja dažādos darbos un pienākumos.

Tā jau 1916. gada vasarā bija publicēts „Aizrādījums par augļu kauļņu krāšanu un uzglabāšanu eļļas iegūšanai,” un aizrādījuma 12. punktā tieši minēti bērni un skolotāji kā šī darba veicēji. 1917. gada 17. okt. cirkulārā jau skolu vadītājiem un skolotājiem bija tieši uzdots iesaistīt skolēnus magoņu un eglu sēklu, riekstu, kastaņu, zīļu, pīlādžu ogu u.c. vākšanā. Gan neesot ieteicams organizēt sevišķas sēklu vākšanas dienas, bet to varot izdarīt „rotalājoties” un pastaigājoties. Nākošā cirkulārā, kur ir runa par paegļu, pīlādžu un meža plūmju vākšanu pārstrādāšanai degvīnā,

šādu iebildumu vairs nebija. Pat bija tieši uzsvērts, ka vāksnā jāiesai-
sta skolas, „pie kam izmantojami visi spēki” (durch Schulen zu veranlas-
sen und mit allen Kraefthen zu foerdern).

1917. gada sākumā jau plānotas skolēnu darba nodaļas dažādām
saimniecības vajadzībām, sevišķi lauksaimniecībā. 1917. gada 5. feb. cir-
kulārs noteikti pasvītro, ka vietējā lauksaimniecībā maz darba roku, kā-
pēc jāizmanto bērnu darba spēks, organizējot sevišķas skolēnu darba no-
daļas (Schueler-Arbeiter Trupps) skolotāju vai vācu zaldātu uzraudzībā.

Darba grupās ierindojami visi skolēni, vecāki par 10 gadiem. Tikai
tie bērni atsvabināmi no darba pienākuma, kas jau strādā vai nu savu ve-
cāku, vai svešā saimniecībā.

Nākošā 1917. gada 16. febr. cirkulārā vēl atkārtots, ka skolotāju pie-
nākums ir vasaras brīvlaikā savākt savus skolēnus, ja to pieprasa saim-
niecības virsnieki (Wirtschaftsoffiziere), lielākās nodaļās, pavadīt tos pie
norādītiem darbiem un pārraudzīt.. Tas nu uzlikts skolotājiem kā pienā-
kums, jo viņi „taču saņem algu arī vasaras mēnešos.”

Ar šiem rīkojumiem kurzemnieku bērni faktiski bija nodoti vietējās
vācu varas zemākā personāla rokās. To dienesta pakāpes reti kad bija
augstākas par feldfēbeļa, labākā gadījumā par leitnanta pakāpi. Vietējie
iedzīvotāji atceras, ka Bauskas skolu rektors bijis vicefeldfēbelis Leis-
trics un ka skolotāju trūkumā skolotāju vietās salikti vācu zaldātu invalī-
di. No tā secināms, ka latviešu bērnu liktenis šajās darba komandās ne-
varēja būt apskaužams.

Pēc Hindenburga „Pamatnoteikumiem” skolās jāuzņem visu tautību
bērni, neatkarīgi no viņu reliģijas, bet tautskolās jāievēro vietējā reliģija.
Vien- un divklasīgās skolās abu dzimumu bērni mācāmi kopā, bet sākot ar
trīsklasīgām skolām, tie šķirami atsevišķās klasēs, ja vien telpu skaits to
atļauj.

Skolās mācībām jānotiek mātes valodā, kā teikts Hindenburga „Pa-
matnoteikumos”, bet pārvaldes priekšniekiem dota tiesība izšķirt, kādos
apstākļos tanīs skolās priekšmeti mācāmi vācu valodā, arī ja skolēnu mā-
tes valoda nav vācu.

Vācu valoda bija mācāma visās skolās un jāpanāk, lai skolu beidzot,
skolēni prastu tekoši vāciski runāt un rakstīt. Oficiālā valoda skolās vā-
cu, skolu žurnāli rakstāmi vācu valodā. Tikai ticības mācība mātes valo-
dā.

Mācīt kādu priekšmetu krievu valodā un lietot krievu mācības grā-
matas bija aizliegts. Tomēr krievu valoda varēja būt mācības priekš-
mets, tāpat franču valoda.

Savās instrukcijās skolotājiem Goesslers gan sacīja, ka mācības va-
lodai jābūt mātes valodai, bet tad piebilda, ka viņš atstājot sev tiesības iz-
šķirt katrā atsevišķā gadījumā, kādā valodā jānotiek mācībām. Skolās,
kur mācības notiek „nevācu” valodā, vācu valodas mācībai jāziedo vismaz
divas stundas katrā klasē. Tomēr, ja atskaita nedaudzās lauku skolas vā-
cu okupācijas laikā, kur mācības notika latviešu valodā, visās citās sko-
lās valdīja vācu valoda.

Grāmatu lietošana bija stingri ierobežota. 1916. gada jūnijā Jelgavā gan sasauca skolu vadītāju apspriedi par grāmatām, bet vēl nekādu sevišķu ieteikumu nebija. Tikai gadu vēlāk, 1917. gada jūlijā skolām piesūtīja Kurzemes skolās lietojamo grāmatu sarakstu. Sarakstā bija uzņemtas 3 latviešu grāmatas: Gruenera un Grīnberga Jaunā kristīgā mājas grāmata, Jendes Mājas mācība un Spiesa Pārtulkotājs. 1917. gada 5. nov. piesūtītā grāmatu saraksta papildinājumā vēlreiz Gruenera un Grīnberga grāmatas otrais izdevums. Neviena cita latviešu grāmata sarakstā nebija minēta.

Tikai pašās gada beigās Goesslers vēl pielaida lietošanā A. Jendes ticības mācību, Abbula Skolas druvas ābeci un Skolas Druvas I. un II. daļu. Trešā daļa nav atļauta, un tas sevišķi pieminēts.

Krievu laiku atmiņas centās pilnīgi izdzēst. Krievijas cara un viņa ģimenes bildes bija jānoņem no sienām. To vietās bija liekami plakāti, kas rādīja vācu flotes un armijas panākumus cīņās pret sabiedrotiem. Skolotājiem bija uzdots tās „izskaidrot” skolēniem.

Krievijas ķeizara dzimšanas un citu piemiņas dienu svinēšana bija aizliegta. To vietā pavēlēja svinēt Vācijas ķeizara dzimšanas dienu, arī Hindenburga dzimšanas dienu.

1916. gada 9. janvāra rīkojums Kurzemes skolām ieveda Prūsijas mācības plānus. Noteica arī, ka klasēs nedrīkst būt vairāk par 50 skolēniem. Skolotājiem (vīriešiem) jāmaca 32 stundas nedēļā, skolotājām (sievietēm) 28 stundas.

„Pamatnoteikumi” arī norādīja, ka tautskolu uzturēšana jānodod vietējiem spēkiem – pašvaldībām, kur vien tas iespējams, „citādi tas būtu viens solis atpakaļ, salīdzinot ar tautskolu stāvokli krievu laikos.” Tomēr ne visur tas bija iespējams, kara laika postījumu un iedzīvotāju izceļošanas dēļ.

1918. gadā okupācijas vara projektēja atvērt divus skolotāju seminārus, – vīriešiem semināru Jelgavā un sievietēm līdzīgu iestādi Kuldīgā. Bet tad it drīz okupācijas vara izbeidzās. Sākās citi laiki un citas varas.

(E. R. – IMM. 1920. Nr. 5).

Vidzemi vācu armija okupēja 1918. gada sākumā, pēc iepriekšējā gada apstāšanās, virzīdamās uz priekšu gandrīz bez jebkādas pretestības no krievu dezorganizētās armijas puses. Tā arī visa Vidzeme nokļuva vācu varā.

Cik savādi tas arī neizklausītos, vācu okupācijas laiks Vidzemes latviešiem atnesa latviskas skolas. Pēc 1917. gada februāra revolūcijas Vidzemes latviešu skolotāju sapulcēs notika liela spriešana par mācības valodu maiņu skolās, pārejot no krievu valodas uz latviešu. Atzina to par iespējamu abās zemākajās klasēs, bet pie šīs atziņas īstenošanas tikt bija grūti. Vecās tradīcijas turējās cieši, un nebija arī pārliecības, ka latviešu valodā strādājot, paturēs krievu valdības laika tiesības skolai un skolotājiem.

Valmieras reālģimnazija un vēlāk Valmieras sieviešu ģimnazija bija pirmās to nedaudzo skolu skaitā, kas uzdrošinājās pāriet uz latviešu mācības valodu.

Bet vācu okupācijas vara tieši aizliedza nekrievu skolām mācīt krievu valodu. Vispirms šo maiņu bija paveikušas Rīgas latviešu vidusskolas. Gan nedaudzas no tām bija atlikušas. Citas jau agrāk bija evakuējušās uz Krieviju, dažas – krievu mācības valodas aizlieguma dēļ, – turpināja mācības krievu valodā. Bet to drošsirdīgo Rīgas skolu paraugam it drīz sekoja latviešu vidusskolas citās Vidzemes pilsētās – Cēsīs, Valmierā, Smiltēnē, Limbažos un Valkā, pāriedamas uz latviešu mācības valodu.

1918. gada beigās Rīgā gan bija tikai 5 latviešu vidusskolas un 18 latviešu pamatskolas ar latviešu mācības valodu.

Zināms, dažos priekšmetos skolotājiem un skolēniem bija jāpārvar lielas grūtības, sevišķi attiecīgu mācības grāmatu trūkuma dēļ latviešu valodā. Tomēr jau 1918./19. mācību gadā Vidzemes vidusskolas visumā jau bija pārslēgušās uz latviešu mācības valodu visās klasēs. Okupācijas varas spaidi arī nostiprināja tautisko apziņu, un latviešu skolu audzēkņi ar sajūsmu apsveica Latvijas neatkarības proklamēšanu.

Okupācijas laikā visa latviešu sabiedrība pārdzīvoja veselīgu tautisko atmodu un, dibinot savas skolas, pierādīja, ko viņa jūt un ko spēj. Tas varbūt bija arī tāpēc, ka skaidri bija redzama vācu cenšanās latviešus pārvācot. Tautskolās liela daļa mācību notika vācu valodā. Draudzes skolās, vietējo pašvaldību uzturētas, bija pārvērstas par vācu „vidējām skolām” (Mittelschule), t. i., it kā par augstākas pakāpes elementārskolām, bet jau ar vācu mācības valodu.

Arī tautskolas bija zem pārvācošanas draudiem. Piemēram, viena no Valmieras pilsētas pirmmācības skolām bija pārvērsta par sagatavošanas skolu (Vorklassen) uz vidusskolu un tur jau 6 un 7 gadus vecus zēnus un meitenes mācīja vācu valodā visos priekšmetos. Netrūka arī piekritēju šai pārvācošanas tendencei, un dažas vecāku grupas to pat apsveica.

Ja pašvaldību uzturētām skolām bija samērā grūti latviskoties un palikt latviskām, tad privātām skolām tas izdevās vieglāk. Tādas jau bija nodibinājušās visās Vidzemes pilsētās, Cēsīs tieši vācu „Generalkommando” tuvumā, bet vāciski orientēto pilsoņu mazākas aktivitātes dēļ jau no 1918. gada pavasara pēc Prūsijas programmām netraucētas strādāja abas latviešu vidusskolas: L. Ausēja virsreālskola un Neijas licejs. Limbažos pat pilsētas valde garantēja zināmu pabalstu privātai latviešu reālģimnazijai.

„Ar saviem spaidiem un uzmācību vācieši bija panākuši tieši pretējo, nekā tie gribēja. Latviešu sabiedrība vairījās no tiem un, pulcēdamās ap tautiskajiem cīnītājiem, nesa un atbalstīja viņu darbību – par Latvijas patstāvību, par latvisku skolu.”

(L. Adamovičs. IMM. 1920. Nr.6.)

* * *

II LATVIJA KOMŪNISTU PIRMĀS OKUPĀCIJAS LAIKĀ

Ar zināmu piespiešanos varētu arī sacīt, ka šī nodaļa runās par komunistu otro okupāciju. Par pirmo okupāciju tad būtu jāpieņem laiks no 1917. gada oktobra revolūcijas, kas visu varu pār Krievijā ietilpinātām zemēm nodeva komunistu rokās, līdz 1918. gada februārim, kad vācu armija atjaunoja savu uzbrukumu un ieņēma nevien visu Vidzemi, Latgali un Igauniju, bet arī kādu tagadējās Krievijas daļu.

Šo divu varu starplaikā notika arī kāds Latvijas strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomju kongress Valmierā 1917. gadā no 16. līdz 18. decembrim. Kongress izsludināja, ka oktobra revolūcija gāzusi visas līdzšinējās muižnieku u.c. varas un ka arī Latvijā tāpēc visa zeme, meži un ūdeņi ir visas tautas īpašums. To pārvalda kongresā ievēlētā deputātu Padomes Izpildu komiteja (Iskolats) ar Fr. Roziņu kā priekšsēdētāju. Aiz šīs pirmās Padomju valdības tomēr nestāvēja nekāda vara, kāpēc tās lēmumi noslāpa vācu okupācijas rīkojumos. Savus nodomus tā varēja sākt realizēt tikai vācu spēkiem atstājot Latviju.

Sabiedroto uzvarām Rietumu frontē 1918. gada vasarā un rudenī sekoja Vācijas revolūcija un tās militārās varas sabrukums. Vācija bija spiesta 1918. gada 11. nov. parakstīt miera līgumu ar Sabiedrotiem un atstāt arī Austrumu frontē ieņemtos Krievijas apgabalus. Vācu okupācijas spēkiem bija jāatvelkas arī no Latvijas.

Bet tai sekoja jau Krievijā noorganizētā komunistu armija. Tās vadība bija cara laika ģenerālštāba pulkveža Jukuma Vācieša rokās, lai gan augstākie rīkojumi nāca no Maskavas. Pirms iebrukuma Latvijā viņš kādu laiku bija pat Padomju Savienības revolūcionārās armijas virspavēlnieks.

Latvijas nacionāli noskaņotie pilsoņi tikko bija paguvuši nodibināt Latvijas Pagaidu valdību un 1918. gada 18. novembrī proklamēt Latviju kā neatkarīgu demokrātisku republiku ar K. Ulmani kā jaunās valsts ministru prezidentu, kad it drīz sākās lielinieku iebrukums. Jaunās Latvijas valdība nespēja noorganizēt pretestību un pārcēlās uz Liepāju, un 1919. gada 3. janvārī komunistu armija iesoļoja Rīgā, pēc kam okupēja visu Kurzemi, izņemot Aizventas daļu.

Pirmajā lielinieku valdīšanas laikā (pirms vācu armijas atvilkšanās) maz ko varēja manīt no viņu nodomātām reformām skolu laukā, bet otrajā, kas gan turpinājās nepilnu pusgadu, skolas piedzīvoja pilnīgu revolūciju nevien savā iekārtā un programmā, bet arī mācības un audzināšanas mērķos.

Jau 1918. gada 17. septembrī Padomju varas priekšstāvji Pēteris Stučka un Jūlijs Daniševskis, vēl Valkā būdami, izdeva dekrētu par proletāriāta diktatūras atjaunošanu Latvijā. Ar to tad arī bija atcelta līdzšinējā kārtība tiklab valsts, kā sabiedriskā dzīvē.

Izglītības un skolu lietas kārtošanai komūnistiskā valdība 1919. gada 16. janvārī izdeva šādu dekrētu ar Stučkas un Daniševska parakstu:

Dekrēts par Latvijas audzināšanas un izglītības iestādēm.

1. Visas izglītības un audzināšanas iestādes Sociālistiskā Padomju Latvijā no 1919. gada 1. janvāra pāriet Latvijas komisāriāta pārziņā.
2. Visas Latvijā līdzim pastāvošās skolas: pagastu, draudzes, ministrijas, tirdzniecības, zemkopības, ģimnazijas u.t.t. tiek pārvērstas par vienotu darba skolu. Visas skolas uztur Padomju valdība.
3. Tūlīņ stājas spēkā sekoši noteikumi: I. Izglītības un audzināšanas iestādēs, kas atrodas Sociālistiskajā padomju Latvijā, darbība jāturpina bez pārtraukuma. Ikvienam šo iestāžu darbiniekam jāpaliek līdz Padomju varas sevišķam rīkojumam savā vietā. II. Visi no vācu okupācijas varas ieceltie skolotāji skaitās atļauti no vietas, bet darbu tie atstāj tikai uz sevišķas vietējās Padomes rīkojumu.

Piezīme: Atļautiem skolotājiem paliek tiesības pie skolotāju vēlēšanām uzstādīt savu kandidātūru.

4. Skolotāji, audzinātāji un stundu pasniedzēji nekavējoši pārvēlāmi. Pārvēlēšanas izdara Strādnieku padomes, tiklīdz tās noorganizējušās. Katra Padome izdara vēlēšanas visās skolās (izņemot augstskolu), kas atrodas viņas darbības rajonā. Ievēlētās personas skaitās savā vietā līdz 1919. gada 1. augustam, kad paredzētas jaunas vēlēšanas.
5. Visām mācībām jānotiek mātes valodā. Pārējās valodas paliek kā mācības priekšmeti.
6. Ticības mācības pasniegšana skolās ir aizliegta. Tāpat nedrīkst notikt lūgšanas un aizlūgšanas kā pirms, tā pēc mācībām. Svētbildes un citi reliģiozā kulta piederumi no skolas telpām izvācami.
7. Visās skolās mācības notiek par brīvu. Skolas naudu ņemt jebkurā veidā ir aizliegts."

Pats skolu un izglītības pārvaldes aparāts bija šāds:

Pagastos un pilsētās izglītības lietas pārzināja vietējās Izglītības nodaļas, kuras savukārt bija padotas attiecīgajām strādnieku Padomēm. Nākošā augstākā instance bija Apriņķa Izglītības nodaļa, kuras funkcijas gan vairāk bija saimnieciskas dabas. Apriņķa un Rīgas pilsētas skolu nodaļas rīcībā bija paredzēti arī sevišķi instruktori-inspektori skolu un izglītības lietu kārtošanai uz vietām. Visa skolu un tautas izglītības aug-

stākā saimnieciskā un politiskā vadība bija Tautas izglītības komisāriāta rokās, ar komisāru J. Bērziņu-Ziemeli priekšgalā.

Šīm iestādēm tad nu vajadzēja veikt lielo pārveidošanas darbu, pārvērst līdzšinējās mācības iestādes par vienotu bezmaksas sociālistisku darba skolu ar divi pakāpēm: pirmā 6-gadīga pamatskola, otra — 4-gadīga vidusskola, pie kam bija paredzēta arī pilnīga apgādība trūcīgiem skolēniem.

Pirmais reorganizācijas darbs bija skolotāju pārvēlēšana. Te Izglītības komisāriāta Skolu nodaļa deva sevišķu instrukciju, kas no katra kandidāta skolas darbinieka amatam prasīja „nepieciešamās” paidagoģiskās zināšanas un pietiekamu politisku „credo”. (Cīņa. Nr. 15.). Diploma varēja arī nebūt.

Visus pieteikušos kandidātus ieveda sevišķā sarakstā, kuru tad publicēja un izkāra redzamā vietā, lai katrs biedrs, kas kādu no uzstādītiem kandidātiem pazīst, varētu sniegt par to attiecīgu ziņojumu. Pēc zināma laika sastādīja otrreizēju sarakstu, ievērojot arī saņemtās atsauksmes, un deva vietējai Padomei apstiprināšanai.

Ka šinī izvēlē skolotāja izglītībai piegriezta maza vērība, redzams no attiecīgiem rakstiem tā laika lielinieku presē. Piemēram: „Darba skolai vajadzīgs ne skolotājs, bet audzinātājs. Tāpēc nav jāskatās uz izglītības cenzu un dažiem citiem vecās skolas aizspriedumiem.” — „Jaunajai skolai ne tik daudz no svāra akadēmiski izglītots skolotājs, kā cilvēks ar daiļu dvēseli un stingru apņemšanos strādāt jaunās pasaules izbūves darbu uz komūnistiskās solidāritātes pamata.” (Fr. Goloats. Cīņa. N. 106.). Tā tad noteicošā bija attiecīgās personas politiskā lietderība.

Skolu apgādību ar telpām, mēbelēm un vajadzīgiem mācības līdzekļiem izdarīja rekvizīciju ceļā. Uz šādu veidu tieši norādīja Izglītības komisāriāta skolu nodaļas instrukcija paidagoģiskiem instruktoriem un izglītības lietu organizātoriem:

„Vietējās izglītības nodaļas jānostāda kā vietējās skolu dzīves tiešās vadošās iestādes. Jānoorganizē skolas pēc vispārējas skolu apmeklēšanas prasībām, izlietojot skolu telpām 'kungu mājas' muižās, kā arī ērtākās dzīvojamās ēkas lielāko saimniecību mājās, ņemot skolām mēbeles rekvizīcijas ceļā no apkārtnes bagātākiem iedzīvotājiem, ievēdot skolās ēdināšanu un trūcīgāko apģērbšanu, ņemot par skolotājiem - audzinātājiem personas no vietējām strādnieku aprindām, kuras apmierina audzinātāju prasības.”

Ka skolas tomēr cietušas lielu trūkumu, redzams no Izglītības komisāriāta atkārtotiem aizrādījumiem skolām, lai tās savās vajadzībās griežas pie attiecīgām izglītības nodaļām, bet pagastu nodaļas — pie apriņķa izglītības nodaļas; tāpat lasāmi atkārtoti aizrādījumi uz rakstāmu lietu un mācības grāmatu rekvizīcijām.

Tomēr arī rekvizīcijas nevarēja novērst mācības līdzekļu trūkumu, jo pēc ilgākiem kara un juku gadiem veikalos bija ļoti maz ko rekvizēt.

Sevišķi bēdīgā stāvoklī bija Latgales skolas, kādēļ bija paredzēti sevišķi mācības līdzekļu izgatavošanas kursi Rēzeknē.

Runājot par mācības grāmatām jāsecina, ka pēc darba skolas principiem tās maz vai nemaz nebija vajadzīgas, bet pagaidām bez tām iztikt nevarēja. Arī skolotājiem nebija grāmatu, kas būtu palīdzējušas noskaidrot darba skolas principu. Paši lielinieki saprata šo traģisko stāvokli (Izgl. komisāra J. Bērziņa ziņojums Centrālās izpildu komitejas sēdē 12. febr. 1919. g.), bet nevarēja līdzēt un ja norādīja uz kādu grāmatu, tad tanī bez lielinieku programmas nekā nevarēja cita atrast.

(„Jaunajā skolā vairs nav ne specifiskā klašu nodalījuma, ne tradicionālo stundu sarakstu un programmu, ne stingri nošķirtu mācības priekšmetu un grāmatu, pēc kurām bērns līdz šim varēja iemācīties uzdoto gabalu. Visa šī paidagoģiskā bauslība tagad satriekta drupās, un jaunajā skolā audzināšanas un izglītības darbs tiek vests pavisam citādā gaitā. Sīkumos te iepriekš gandrīz nekas nav paredzēts, bet visu nosaka katrreizējie reālie apstākļi ... Tādiem skolotājiem, kuri nezina, ko tagad klasē iesākt, ieteicu iegādāties un nopietni izlasīt nu kaut šādas grāmatas:

J. Jansons, Vēsturiskais materiālisms; V. Buchārina Komunistu-lielinieku programma un Āža Sociālisma katķismu.”

Fr. Goliāts. Cīņa. No. 106.)

Tomēr pārtaisīt uz reizi visus skolotājus par lieliniekiem - komunistiem, kas prastu vadīt skolu jaunā, vēl pašiem lieliniekiem nenoskaidrotā virzienā, bija grūta lieta. Tādēļ arī Rīgas pilsētas Skolu nodaļas vadītājs J. Lieknis (Cīņa. Nr. 79.) raksta:

„... Kā stāv ar mācību pasniegšanu, ar vienotas darba skolas principu realizēšanu, — šie jautājumi dažu labu interesēs. Te mums jāatbild: — Bēdīgi, pārāk bēdīgi stāv ar šiem jautājumiem. Vecā sistēma iesakņojusies, iesūkusies tik dziļi, ka nu ar pāris dekrētiem to nav iespējams izskaust.”

Lai veicinātu sociālistiskās darba skolas ideju populārizēšanu, Izglītības komisāriāts uzaicināja paidagogus un skolu darbiniekus iesūtīt rakstus par sekošiem temātiem: I. — Vienota skola. II. — Skolnieku pašvaldība. III. — Skolotāja loma vienotā darba skolā. Par labākiem darbiem bez honorāra vēl sekojošas godalgas: 1500, 1000 un 500 rubļi.

Biežās mobilizācijas bija labs līdzeklis, kā izņemt no skolām visus tos darbiniekus, kas sevišķi nesimpatizēja jaunajai kārtībai. Ar visai raksturīgu Izglītības komisāriāta Skolu nodaļas rīkojumu no iesaukšanas aktīvā kara dienestā bija atsvabināti „vienīgi paši nepieciešamākie skolu darbinieki, pie tam ievērojot sekojošus noteikumus: 1.) Ja skolu darbinieks izpilda apzinīgi savus pienākumus skolā pie vienotās sociālistiskās darba skolas ideju izvešanas dzīvē; 2.) ja skolu darbinieks ir nepieciešams kā aktīvs darbinieks pie vietējās sabiedrības pašdarbības nodibināšanas, masu šķiru apziņas izkopšanas un izglītības veicināšanas lietā. 3.) ja iesaucamam skolu darbiniekam nav iespējams atrast piemērotu vietnie-

ku." (Rīkojums No. 39.). Kā redzams, skolotājs vērtēts vienīgi kā lielinieku politikas darbinieks.

Bet arī tādiem skolotājiem materiālie apstākļi dažkārt bija ļoti grūti. Tā, piemēram, „Uz priekšu!” raksta 1919. gada 22. maijā no Rēzeknes, ka turienes skolotāja alga dienā esot 13 rbļ., bet viena mārciņa miltu maksājusi 23 rbļ. Arī citur apstākļi nebija neko labāki, jo algas nevarēja panākt pasakaini augošās dārdzības līmeni.

Nelūkojoties uz bargajiem dekrētiem, daždažādām nodaļām, instruktoriem un lieliniecisko propagandu, komunistiskās darba skolas izveidošanā maz vien kas bija panākts. Sevišķi to var sacīt par lauku skolām Kurzemē, kur visa lielinieciskā skolu reforma aprobežojās ar ticības mācības aizliegšanu un mātes valodas ieviešanu kā mācības valodu.

Drusku dziļāka bija lielinieku reforma pilsētu skolās, sevišķi Rīgā, lielinieku darbības centrā. Te jau noteikti mēģināja ievest vismaz skolas ārējo reformu: skolēnu nogrupējumu pēc tautībām, privātu vidusskolu sadalīšanu pirmajā un otrajā pakāpē, pie kam otro pakāpi nereti pārcēla pavisam citās telpās, lai agrāko ģimnaziju un citu vidusskolu zemākajām klasēm pat šo tīri formālo sakaru ar vidusskolu.

Skolēnu nogrupēšanu pēc tautībām attiecināja arī uz vienotās skolas otro pakāpi, — uz vidusskolu, bet tā kā skolēni un viņu vecāki noteikti protestēja, ka kursa beigās mācības sniegs citā valodā, tad uz vecākajām klasēm šo pārgrupēšanu pagaidām neattiecināja.

Raksturīgus laikmeta tēlojumus dod D. A. Lēbers savā atmiņu grāmatā par Rīgas valsts vācu klasisko ģimnaziju (Das Klassische Gymnasium zu Riga 1919–1939. Zusammengestellt und bearbeitet von Dietrich A. Loeber. Hamburg. 1970.):

„... Vecāku sapulce izsacīja vēlēšanos, lai skolās atstātu fakultatīvu ticības mācību un rītlūgšanu, arī lai turpinātu veco valodas mācību.

Pirmo lūgumu noraidīja. Jau 1919. g. 16. janvārī izziņoja valdības dekrētu, kas aizliedza skolās ticības mācību un rītlūgšanu. Tāpēc vairākās baznīcās ap skolu mācības laiku sākumu noturēja īsu dievkalpojumu.

No otras puses, baznīcas arvien biežāki sāka izlietot mītiņiem. Tā 1919. gada 19. janvārī visās Rīgas baznīcās notika sanāksmes nogalināto Kārļa Lībknehta un Rozas Luksemburgas godināšanai. Jēkaba baznīcā notika vācu komunistu mītiņš.

Stāvoklis Rīgā kļuva arvien nopietnāks. Janvāra beigās apcietināja skolu direktorus Fr. Demmi un N. v. Tīdebēlu, izziņoja arī vairākus izpildītus nāves sodus ...

... Drīz pēc bolševiku ienākšanas Rīgā, pilsētas vācu ģimnaziju sadalīja pamat- un vidusskolā. Klases ar trešo uz augšu nosauca par 4. vidusskolu ar mācībām pēcpusdienās Beatrisēs meiteņu skolas telpās Aleksandra ielā 40 (Brīvības bulv.). Zemākās klases kļuva par 50. pamatskolu Tīdebēla ģimnazijas telpās Skolu ielā 11. It drīz šīs skolas daļu pārvērtā par „darba un paraugskolu” Lazaretēs ielā 3. (Līdzīgā veidā saskaldīja arī citas līdzšinējās ģimnazijas. — J. Kr.)

... Tuvākajos mēnešos publicētie rīkojumi, tāpat arvien smagāks uz-
mācīgais bads tik ļoti traucēja skolu darbību, ka mācības skolās kļuva ne-
nozīmīgas. Svarīgāka likās ēdināšana skolās skolotājiem un skolēniem,
kur vairāk gan nekā nedeļa, kā krūzīti auzu miltu tumes ar druscīgi mar-
melādes.”

No pašiem lielinieciskās darba skolas principiem, izņemot skolēnu
nodarbināšanu ar skolas telpu aptīrīšanu, apkurināšanu u.t.t., nekas no-
teikts netika realizēts. Maija sākumā gan Skolu pārvalde izziņoja dažādu
nodarbību grupu organizēšanu vecāko klašu skolēniem. Skolēnu piedalī-
šanās vienā vai otrā nodarbību grupā bija brīvprātīga. Lielākie panākumi
bija dārkopības grupai, kura cerēja izaudzēt dārzaugus pašu barībai sko-
lām ierādītajos dārziņos.

Visumā skolotāji turējās pie agrākās mācīšanas kārtības un meto-
dēm, tikai ārēji to piemērojot lielinieku varas prasībām. Kā pamats mā-
cību sadalījumam te noderēja Latvijas skolotāju delegātu konferences*)
pieņemtiem stundu plāni un mācību programmas vienotai desmitgadīgai
skolai.

Pamatskolas (vienotās skolas pirmā pakāpe) tad ievēroja šādu stun-
du plānu:

Mācības priekšmeti	Klases (mācības gadi)						Kopā
	I	II	III	IV	V	VI	
Latviešu valoda	6	6	6	6	6	6	36
Krievu valoda	—	—	4	4	3	3	14
Vācu valoda (fakultātīvi) ..	—	—	—	4	4	3	11
Vēsture	—	—	2	2	3	3	10
Ģeografija	5	5	2	2	2	2	18
Dabas zinības	5	5	3	3	4	4	24
Matēmatika	4	4	4	4	5	5	26
Zīmēšana	2	2	2	2	2	2	12
Dziedāšana	2	2	2	2	2	2	12
Vingrošana	2	2	2	2	2	2	12
Higiēna	—	—	—	—	—	1	1
Kopā	26	26	27	31	33	33	176

Mācības stundu garums 45 minūtes.

Vidusskolām konference paredzēja trīs dažādus tipus: klasisko ar
latiņu valodu, humānāro bez latīņu valodas, bet ar pastiprinātu stundu
skaitu vācu, angļu un franču valodai, un reālo tipu ar pastiprinātu stundu

*) Šo skolotāju konferenci 1919. gada sākumā sasauca Latvijas sko-
lotāju savienība. Tā kā konferences darbība norisinājās jau lieliniekiem
Rīgā valdot, tad šie jaunie apstākļi jūtami atsaucās arī uz konferences
gaitu.

Piedalījās ap 60 delegātu, no tiem vairums rīdzinieku.

skaitu dabas zinībām un matēmatikai. Šis mācības priekšmetu un stundu izkārtojums visumā palika latviešu vidusskolās arī pēc lielinieku aiziešanas 1919./20. mācības gadā.

Skolu un skolēnu skaits lielinieku valdīšanas laikā zināms vienīgi ir par Rīgu. Uz 1919. gada 1. martu skolu sastāvs te bija šāds:

Desmitgadīgās skolas pirmā pakāpe (6-gadīga pamatskola) RĪGĀ 1919./20. māc. gadā.

Ar latviešu māc. val.	32 skolas,	222 klases,	8644 skolēni
” krievu	” ” 14	” 81	” 2945
” vācu	” ” 18	” 142	” 4576
” žīdu	” ” 4	” 33	” 1126
” poļu	” ” 4	” 25	” 908
” leišu	” ” 2	” 9	” 370

Kopā 74 skolas, 512 klases, 18,569 skolēni

Otrās pakāpes skolas (vidusskolas).

Ar latviešu māc. val.	3 skolas,	45 klases,	1325 skolēni
” vācu	” ” 10	” 43	” 1603
” krievu	” ” 8	” 36	” 1418

Kopā 21 skolas, 124 klases, 4346 skolēni

Pavisam 95 skolas ar 636 klasēm un 22, 915 skolēniem*).

Bērnu 9–14 gadu vecumā tanī laikā bijis 23,783, bet no tiem skolas apmeklējuši tikai 13,045 jeb 55%. Tā tad gandrīz puse no obligātoriskā skolas apmeklēšanas vecuma bērniem bijuši ārpus skolas. Tas apstākļi nedod labu liecību par lielinieku panākumiem skolu politikā, sevišķi, ja ievēro, ka daudzi vecāki sūtīja bērnus skolā bada dzīti. Skolā bērniem bija izredzes dabūt reizi dienā kādu šķīvi viras vai šķēli maizes.

Komunistiskās skolas īsā pastāvēšanas laika dēļ grūti runāt par tās pozitīvajām vai negatīvajām pusēm. Tomēr nav noliedzams, ka lielinieki faktiski bija pirmie, kas ar likumu ievada mācības mātes valodā. Kurzemē vācu okupācijas vara gan arī pavēlēja mācīt bērnus mātes valodā, bet ar ierobežojumiem. Apgabala pārvaldnieks varēja noteikt, kādos gadījumos tomēr jāmacā vācu valodā. Bez tam visa oficiālā sarakstīšanās ar iestādēm bija jākārt vācu valodā. Arī skolu žurnāli bija jāraksta vāciski. Vidzemē bija tikai aizliegts mācīt krievu valodā, bet pati mācīvas valodas izvēle bija atstāta skolām. Rīgas un Vidzemes skolās latviešu va-

*) Narodnoje obrazovānija v SSSR. Latvijskaja SSR. Moskva. 1967. 465 lapp. uzdod 95 skolas ar 23,020 skolēniem. Skaitļi atšķiras tikai mazliet skolēnu skaitā.

loda ienāca skolās tikai ar skolotāju pašu iniciatīvu. Ar likumu to noteica lielinieki.

Negatīva, bez šaubām, bija politikas ieviešana skolu dzīvē, kas bērnos un skolotājos ienesa nesaticību, naidu un neuzticību. Darba skolas pārspilējumi un pilnīgs sistēmas trūkums pieradināja bērnus un skolotājus pie paviršības; bez tam kavēja daudz laika ar tādām nodarbībām, kas nebija piemērotas ne bērnu fiziskajām spējām, ne viņu garīgajām tieksmēm, pie kam iegūtās zināšanas nebija nekādā samērā ar laika un enerģijas patēriņu.

Skolu dzīve un visa tautas izglītība ir ciešā sakarā ar tautas saimnieciskajiem un politiskajiem apstākļiem, tāpēc ir nepieciešami arī palūkot, kas vispār Stučkas valdības laikā notika Latvijā.

1919. gada 13. janvārī jaunās varas sasauktais I. Padomju kongress deklarēja Padomju varu visos Latvijas apgabalos – Vidzemē, Kurzemē un Latgalē, noteica arī Padomju Latvijas savienību ar Padomju Krieviju.

Līdz ar to Padomju Krievijas vispārējie likumi kļuva obligāti arī Latvijā.

Kongresā pieņemtā konstitūcija sadalīja Padomju Latvijas valdību 16 komisāriātos pēc tā laika Krievijas iekārtas parauga. Apriņķos vietējā vara piederēja apriņķa strādnieku deputātu padomei ar to ievēlētām izpildu komitejām. Pagastos vietējie varas organi bija pagastu padomes un to izpildkomitejas. Latvijas Padomju sociālistiskā (LPSR) ievēlēja 11 locekļus kā Centrālās izpildu komitejas prezidiju un Pēteri Stučku par prezidija priekšsēdi. Līdz ar Stučku agrākie sociāldemokratiskie Pagaidu valdības locekļi dabūja augstus amatus jaunajā valdībā. Sociāldemokrāti bija kļuvuši par komunistiem.

Nevar sacīt, ka jauno Padomju valdību būtu gaidījušas vieglas dienas kara izpostītajā zemē, un steidzīgas reformas komūnisma garā visu nelaimi vēl daudzkārtīgi pavairoja. Gan īss bija tās valdīšanas mūžs, kādi pieci mēneši, bet latviešu tauta un it sevišķi rīdzinieki to atcerējās kā smagu bada, visāda veida rekvizīciju, nodokļu un asiņaina terrora laiku, kam sekoja tāds pat vācu dzelzs divīzijas un landesvēra terrors, pat vēl asiņaināks.

Zināmu priekšstatu par notikušajiem kara postījumiem deva rosīgā skolu ēku būvniecība nacionālās valdības laikā (par to būs runa vēlāk), kad Stučkas valdība bija beigusi savu īso mūžu. *)

Jaunā valdība gribēja visā steigā nodibināt Latvijā komunistisku iekārtu. Likvidēja zemes privātīpašuma tiesības, rekvizēja muižas ar visu inventāru, dzelzceļus, lielākos tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumus, bankas un citas kredītiestādes. Daudzas no šīm reformām notika ar ļoti

*) Pēc Latvijas PSR Mazās enciklopēdijas ziņām kara laikā Latvijā sagrautas 78,000 ēkas, daļēji nopostītas 104,000. Iedzīvotāju skaits Latvijā no 2.5 miljoniem 1913. gadā sarucis uz 1.3 miljoniem 1919. gadā. LM E 11. sēj. 291. lapp.

asām sadursmēm, kur arvien iejaucās komunistiskās varas policija un gadījumos arī karaspēks.

Atcēla visas kārtu u.c. privilēģijas un 1919. gada 31. janvārī izsludināja dekrētu par mantīgo šķiru aplikšanu ar sevišķu nodokli. Tas faktiski nebija nekāds nodoklis, bet mantīgās šķiras iznīcināšana. Galvenie šī dekrēta punkti bija šādi:

1.) Ja kapitāls vai kara peļņa ir 20,000 līdz 30,000 rbļ., tad no tā jāmaksā 5%. Kapitālam vai peļņai pieaugot, pieaug arī nodokļa likme. Peļņai sasniedzot 500,000 rubļu kapitāls vai kara peļņa visa tiek konfiscēta. – Ievērojot tā laika rubļa zemo reālo vērtību, pie tādas „bagātības” tikt nebija grūti, bet līdz ar to arī viss tika atņemts.

2.) Rīgā namu īpašnieki ar manu līdz 50,000 rbļ. maksāja 0.5% nodokli no vērtības. Ja vērtība sasniedza 300,000 rbļ., tad 8% nodoklis. Virs tā visa īpašuma konfiskācija. – Citās pilsētās likmes bija mazākas.

3.) Par lauku īpašumiem līdz 35 pūrvietām (13 ha) nodoklis nav jāmaksā. Virs tā bija dažādas likmes, platībai pieaugot pieauga arī nodokļa likme. Platībai pārsniedzot 300 pūrvietas (111.1 ha, kādas bija visas muižas un lielākās lauku mājas), jāmaksā 20 rbļ. par pūrvietu, vai viss īpašums tiek konfiscēts līdz ar visu kustāmu un nekustāmu inventūru, izņemot dzīvei visnepieciešamākos priekšmetus. Nodokļus maksājot graudā, to likmes tiek samazinātas.

4.) Tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumi tiek sadalīti 4 grupās, nodokļus maksājot sākot ar 1% līdz 10% no pēdējā gada apgrozījuma.

5.) Brīvo profesiju darbinieki (ārsti, advokāti, arhitekti u.c.) kuru ienākumi nepārsniedz 6000 rbļ. gadā, nodokli nemaksā. Visi ienākumi virs 6000 ir aplikti ar 10% nodokli.

25. janvārī 1919. gadā izsludināja labības, kartupeļu, cukura un sāls valsts monopolu. Par rekvizēto labību un citu pārtiku maksāja Krievijas rubļos (Lēņins bija piešķīris Stučkas valdībai 20 miljonus), par kuriem nekā nevarēja nopirkt, tāpēc ļaudis centās sabotēt visus rīkojumus un slēpa pārtiku. Privātais tirgus kļuva tukšs, un sākās spekulācija. Valdība to apkaroja ar koncentrācijas nometni Zaķusalā un ar šautenēm, kas tomēr neapturēja pašu ļaunumu – pārtikas trūkumu.

Muižniecībai pavēlēja reģistrēties vietējās izpildu komitejās un 7 dienu laikā atstāt zemi. Tomēr ne visiem muižniekiem atļāva aizceļot. „Līdz kara beigām daudzi muižnieki tika turēti ieslodzījumā kā ķīlnieki pret vācu junkuru nelietībām.” (Latvijas PSR Mazā enc. 11. 291. lapp.) Ne tikai bijušie muižnieki vien, bet arī citi, ko uzskatīja par eventuāliem jaunā režīma pretiniekiem. Rīgas centrālcietums un koncentrācijas nometne bija labi pazīstamas ieslodzījumu vietas. Tās gan nereti „iztīrīja”, iemītņiekus pa pulciņiem aizvedot uz Čiekurkalnu, no kurienes tie vairs nekad neatgriezās, bet jauni radās aizvesto vietā.

Ziemas salam pieturoties, izsludināja drēbju, apavu un veļas konfis-

kāciju „turīgām” šķirām. Jānodod bija viss, izņemot dekrētā uzskaitītu nelielu daudzumu, ko drīkstēja paturēt savām vajadzībām. Jānodod bija labākais no mantām, sliktāko atstājot sev. Sētniekiem un kalpotājiem bija uzdots pārbaudīt, vai viss nodots pēc dekrēta noteikumiem.

Pēc kādas personas nāves vienīgais mantinieks bija valsts, izņemot vienkāršu dzīvokļa iekārtu, drēbes u.c.

Jaunajai valdībai pati smagākā problēma bija pārtikas trūkums. 19-19. gada sākumā valdība izdeva dekrētu par nodevu lauksaimniekiem, pret samaksu 6 pudi labības no katras aramzemes pūrvietas. Pagastu un apriņķu izpildu komitejām uzdeva reģistrēt visus pārtikas krājumus, ko pēc tam confiscēja, bet pārtikas trūkums tomēr nemitējās.

Ar 1. martu izsludināja vienveidīgu ēdināšanu pilsētās. Rīgā atjaunoja jau vācu laikā apsāktās ēdnīcas un iekārtoja arī jaunas, tā kā rīdziņniekiem bija pavisam 68 ēdnīcas. Iedzīvotājus sadalīja trīs šķirās ar īpašu maizes rāciju katrai šķirai: 3/4 mārciņas, 1/2 mārc. un 1/4 mārciņas maizes dienā, kā nu kurai šķirai pienācās. Agrākajām turīgajām šķirām, kam vispār viss jau bija atņemts, nedeva nekā, tāpat kā baznīcu kalpotājiem un citiem „liekēžiem”. Visa komunālā ēdināšana tomēr deva laudim ne vairāk, kā trešo daļu no nepieciešamā barības vielu kvantuma. Pārtikas ziņā agrāk arvien Dieva svētītajā Latvijā kartupeļu mizas un kafijas biežumi nu bija vērtīga manta, sevišķi Rīgā. Uz ielām nereti atrada badā un salā mirušus cilvēkus.

Tipiska bija Stučkas valdības zemes reforma. Visa zeme skaitījās nacionalizēta, bet to apsaimniekoja divējādi. Zemes īpašumus, lielākus par 300 pūrvietām, pārvērtā par valsts saimniecībām (sovhoziem); mazākās saimniecības, viss vairums lauku māju, kļuva rentes saimniecības uz vienu gadu. Priekšroku deva bijušajiem īpašniekiem, rentniekiem un graudniekiem.

Ar jauno kārtību neviens nebija apmierināts. Pat bezzemnieki kalpi, kas bija cerējuši uz muižu zemi, bet bija paturēti muižās iekārtotajās jaunā parauga valsts saimniecībās par strādniekiem, bez tiesībām turēt govī un mazu sakņu dārziņu. Ar 1. maiju šo aizliegumu gan atcēla, bet priecīgo gaidu pilnais noskaņojums lauku proletāriātā bija zudis. Kamēr jaunais rīkojums izstaigāja Stučkas valdības birokrātisko aparātu (tikai valsts kontroles komisāriātā vien strādāja ne mazāk kā 1000 darbinieku), pavasara darbu laiks jau bija nokavēts, un tad arī drīz komunistiskajai valdībai pienāca gals.

Stučkas valdība gan bija lielā atkarībā no Maskavas, bet vismaz skolu sistēmas pārkārtošanā tai ir bijusi drosme iet zināmā mērā patstāvīgu ceļu. Kamēr Lēņina, viņa sievas Krupskajas un Izglītības komisāra Anatola Lunačarska pirmie rīkojumi vairāk pakalpoja agrākās skolu sistēmas sagraušanai, nedodami nekādu jaunu konstruktīvu un nopietni ņemamu jaunrades plānu, Stučkas valdība, apzinādamās savu kompetenci (ne-), ir vienkārši piemiegusi aci un ļāvusi agrāko laiku skolotājiem sastādīt gan stundu plānus vienai un otrai skolu pakāpei, gan pēc tiem arī skolās strā-

dāt, zināms, formāli ievēdot Maskavā izprojecēto vienoto skolu. Bet arī te Latvijā iekārtojās desmitgadīga skola ar obligātorisko sešgadu pirmo pakāpi, kamēr Lunačarskis runāja par devingadīgu skolu ar piecklasīgu obligātorisko pirmo pakāpi.

Pārlasot Latvijas komunistu teorētiskā pedagoga Fr. Goliāta jūsmīgo rakstu par jauno skolu, kur „visa vecā stundu plānu un klašu bauslība satriekta drupās”, un Izglītības komisāriāta Skolu nodaļas aicinājumu rakstīt par vienoto skolu, pat izsludinot godalgas, liekas gan, ka pati augstākā skolu vadība nav pratusi atšķirt Goliāta apsveikto „apvienoto mācību”, t.i. apvienotās mācības metodi, no vienotas skolas sistēmas, kur skolēni bez sevišķiem pārbaudījumiem var pāriet augstākā mācību līmenī.

Šo vienotās skolas sistēmu būtu it īsā laikā varējuši izstrādāt kāds pāris saprātīgu pamatskolas un vidusskolas skolotāju, un nopelnīt 1500 rb. godalgu. Ar Goliāta cildināto apvienotās mācības metodi, kas neatzīst nekādas noteiktas programmas, ne stundu plāna, lieta ir sarežģītāka. Te skolotājs vairāk līdzinās veklam cirkus māksliniekam, kas pēc acumirkļa situācijas diktētās vajadzības var no savas cepures – mācības stundas – izņemt gan kādas skaitļu kombinācijas, gan kāda notikuma aprakstu, gan pajūsmot par lietām lāsēm, kas plīkšķ aiz loga. Tā var rotaļāties jaunākās bērnu grupas, bet ne klasēs, kur skolēniem jādod sistemātiskas zināšanas.

Nelūkojot uz bada un kara apstākļu traucējumiem, skolu un skolēnu skaits bija pieaudzis. Tā Rīgā 1917./18. mācā gadā bijuši 17,742 skolēni 81 skolā, bet 1919. gada 1. martā 23,020 skolēnu 95 skolās. (Narodnoje obrazovāņije v SSSR. Latvijskaja SSR. Moskva 465. lapp.)

Ja šie skaitļi ir pareizi, tad tos būs iespaidojuši, no vienas puses, daudzie no Krievijas atgriezušies bēgļi, jo tur valdīja bads un bezdarbs; no otras puses, – vecāki centās bērnus sūtīt skolās, kur bija iekārtota arī kāda ēdināšana. Jāpiezīmē, ka arī Kurzemē, pēc vācu okupācijas varas ziņām, 1918. gada vasarā no Krievijas atgriezušies 245,000 bēgļi.

1919. gada 9. februārī Stučkas valdība atklāja Latvijas valsts universitāti agrākā Rīgas politehniskā institūta ēkā. Pats RPI bija 1915. gadā evakuēts uz Maskavu, un vācu okupācijas laikā tā vietā bija iekārtota „Technische Hochschule” (Techniska augstskola).

Darbību uzsāka 5 fakultātes: Ķīmijas (dekāns V. Fišers), lauksaimniecības (dek. A. Bušmanis), mehanikas (dek. P. Denfers), inženierzinātņu (dek. B. Vodzinskis) un arhitektūras fakultāte (dek. O. Hofmanis). Vēlāk uz RPI komercnodaļas bāzes noorganizēja sociālekonomikas kursus. Projektā palika medicīnas, veterinārijas un pedagogoģijas fakultātes.

Imatrikulējušies 3078 studenti, no tiem 2125 pirmajā kursā (Latvijas PSR ME 11. 395. lapp.). Starp tiem daudziem bija tik trūcīga priekšizglītība, ka to „kvalifikācijas celšanai” atvēra sevišķus kursus, lai jaunie studenti varētu sekot lekcijām un universitātes mācībām vispār.

Mācības notika latviešu, krievu un latgaļu valodā 80 profesoru, docentu un asistantu vadībā.

Sākumā universitāte darbojās bez rektora, tā vietu izpildīja Izglītības komisāra vietnieks Ernests Eferts (ps. Klusais beidzis reālskolu Rīgā, 1909. gadā). Vēlāk par rektoru bija prof. P. Valdēns.

Visu Latvijas PSR Izglītības komisāriāta darbību vadīja Jānis Bērziņš-Ziemeļis, Valkas skolotāju semināra absolvents.

Kā Latvijas skolu dzīve būtu veidojusies Stučkas valdībai pastāvēt, tāpat turpinoties tās ciešajiem sakariem ar Maskavu, zināmu priekšstatu dod Ļeņina valdības tautas komisāra Lunačarska rīkojumi, komisāru padomes dekrēti, norādījumi un paskaidrojumi. Te daži raksturīgākie no Lunačarska pirmā gada darbības pārskata (The Changing Soviet School. Field study in the USSR. Edited by George Z.F. Bereday. 1960. 50-56 pp.):

„Agrāk stingri nošķīra vienkāršo ļaužu zemākās skolas no vidusskolām, kas bija domātas pārtikušām un privilīģētām šķirām; bija atsevišķas skolas zēniem un meitenēm, tehniskas un klasiskas vidusskolas, vispārēji un speciāli institūti. Visas šīs lielās dažādības vietā Izglītības komisāriāts ir ievējis vienotu darba skolu (Jeģīnuju trudovuju skolu), kas pilnīgi noteiks visu izglītības ceļu.

„Šī skolu vienība saprotama divējos veidos: Pirmkārt, šķiras ir likvidētas, un skolai ir nepārtrauktas pakāpenības iekārta. Katrs bērns iestājas līdzīgā skolas tipā, un visiem ir līdzīgas izredzes iegūt augstāko izglītību. Otrkārt, līdz 16 gadu vecumam visa speciālizēšanās ir atņemta. Pats par sevi saprotams, ka tas nekavē pievērst individuālu ievēribu un neizslēdz iespējami lielāko formu variāciju katrā skolā. Bet speciālizēšanās šī vārda tiešajā nozīmē ir atļauta tikai pēc 16 gadiem, pie tam tālāk uz tiem pašiem vispārējiem un politehniskās izglītības pamatiem, kas jau iegūti skolā. (Politehniskajās skolās vispārējai izglītībai paralēli iet iepazīstināšanas apmācība dažādos ievērojamākos arodos.)

„Atcelti visi diplomu un apliecības, kas dod kādas tiesības, iestājoties skolā.

„Vecās valodas nav obligātas.

„Mūsu skola pieietama visiem, tāpēc atceltas nevien visas mācības naudas, bet bērni apgādāti ar siltu barību bez maksas, nabadzīgākie arī ar apģērbu. Saprotams, ka visus skolā lietojamus mācības līdzekļus izsniegs bez maksas.

„Darba skolas raksturu noteic ražīgs darbs. Pirmmācības skolā darbs noritēs visbiežāki pašā skolā, virtuvē, dārzā, speciālās darbnīcās u. t. t. Darbam jābūt produktīvam, lai bērni kalpotu sabiedrībai, ciktāl tas iespējams viņu spēkiem.

„Skola sadalīta divās pakāpēs: Piecgādīgai skolai seko četrgadīga. Principā šī deviņgadu skola visiem obligāta. (Stučkas valdība, turēdamās pie 1905. gada skolotāju kongresa atzinumiem, prasīja sešgadīgu pamatskolu, aiz tās četrgadīgu vidusskolu, kopā desmit mācības gadus līdz augstskolai, kamēr Lunačarskis arī deviņgadīgo skolu atzina tikai „principā”)

„Skolu sistēmas otrās pakāpes bērni jau vecāki, tāpēc tie varēs

strādāt īstu darbu arī ārpus skolas, piedalīdamies fabriku u.c. darbos, piepalīdzēdami nopietnā lauku darbā, tāpat dažos sabiedriskos vai valsts uzņēmumos.”

Kāds cits revolūcionārs jauninājums, ko noteica ar dekrētu 1918. gadā, attiecās uz iestāšanos universitātēs. Kā Tautas komisāru padomes priekšsēdis, Lēņins tad parakstīja šādus noteikumus:

„Katra persona, neatkarīgi no pavalstniecības un dzimuma, sasniežot 16 gadu vecumu, var tikt uzņemta par studentu jebkurā augstākā mācības iestādē. Iestājoties nav prasāmi nekādi vidusskolu vai citu institūtu diplomi, kā tikai personības apliecība.

Studentu uzņemšana 1918./19. mācības gada pirmā semestrī, kas kas notikusi uz citu skolu izdotu apliecību pamata, vai pēc sacensības, ir anulēta.

Mācības naudas visās augstākās mācības iestādēs ir atceltas, tāpēc mācības naudas, kas jau saņemtas par iepriekšējo semestri, atmaksājamas.”

Komūnistu kongress, kas sanāca 1919. gada no 18. – 23. martam, deva šādus papildu norādījumus, zīmējoties uz mācības iestādēm:

1. Ievest bezmaksas un obligātu vispārēju tehnisku mācību galveno ražošanas nozaru teorijā un praksē abu dzimumu bērniem vecumā līdz 17 gadiem.
2. Nodibināt priekšskolas mācību sistēmu ar mazbērnu istabām, bērnu dārziem, patversmēm u.t.t., lai uzlabotu sieviešu sociālo stāvokli un palīdzētu viņu emancipācijā.
3. Īstenot vienveidīgu rūpniecības darba skolu ar mācību tautas valodā, ar koplēmību abu dzimumu bērniem, brīvu no reliģijas ietekmes; skolu, kas sagatavo locekļus komūnistiskai sabiedrībai.
4. Visu skolēnu aprūpi ar pārtiku, apģērbu, apaviem un mācības līdzekļiem likt uz valsts rēķina.
9. Visas universitātes darīt pieejamas visiem, kas vēlas studēt un it īpaši strādājošiem; par instruktoriem pie universitātēm iesaistīt personas, kas spējīgas būt par lektoriem, atmetot visas mākslīgās barjēras, kas kavē jaunus zinātniekus viņu ceļā uz profesūru; finansiāli atbalstīt proletāriāta un zemnieku studentus, lai viņi iegūtu pilnīgu iespēju izlietot universitātes.
10. Atvērt un darīt pieejamas strādnieku masām visas mākslas krātuves, kas radītas viņu darbu ekspluatējot, un kas agrāk bija tikai izmantotāju lietošanā.
11. Plaši izveidot sociālistisko ideju propagandu, tam nolūkam

lietojot valsts līdzekļus un ierīces. (The Changing Soviet School. Ed. by G.F. Bereday. 56 pp.)

Kā šie solījumi un rīkojumi realizējušies un kādas bijušas to sekas arī Padomju Latvijas skolu dzīvē, rādīs attiecīgās nodaļas, runājot par komunistu varas otro un trešo okupāciju Latvijā.

III NEATKARĪGĀS LATVIJAS MĀCĪBAS UN AUDZINĀŠANAS IESTĀDES

1. Izglītības resora organizēšanās un pirmie rīkojumi.

Neatkarīgās Latvijas valsts gan bija proklamēta 1918. gada 18. novembrī, bet tās Pagaidu valdībai bija jāpārvar lielas grūtības. Pati Latvijas valsts pastāvēšana bija apdraudēta vissmagākā veidā.

Komunistu armijas uzbrukuma dēļ jaunievēlētais Ministru prezidents K. Ulmanis ar valdības locekļiem un kādiem 400 bruņotiem vīriem pārcēlās uz Liepāju. Latvijas Pagaidu valdības rīcībā bija palikusi tikai Kurzemes rietumu daļa aiz Ventas upes, cik daudz to netraucēja tur koncentrētais vācu karaspēks.

Liktenīgi bija gadījies, ka Pagaidu valdības Izglītības ministrs Dr. K. Kasparsons*) bija izceļojis valsts darīšanās un bija spiests palikt Rīgā. No jau izstrādātiem likumu un rīkojumu projektiem maz vien kas bija paņemts līdz uz Liepāju, un tur visa plānošana bija jāsāk no jauna. To vadīja skolotājs Jānis Laudams, lai gan oficiāli par Izglītības ministru Liepājas laikā bija aicināts Dr. M. Valters.

Kad K. Ulmaņa kabinets 1919. gada 8. jūlijā atgriezās Rīgā, Laudams kļuva Izglītības ministrijas Vispārējās daļas jeb kancelejas vadītājs. Citās Izglītības resora atbildīgo darbinieku vietās Ministru kabinets apstiprināja:

Longinu Auseju, Cēsu privātās reālskolas direktoru, par Skolu departamenta direktoru. Šo amatu Ausejs pildīja līdz 1924. gadam.

Cand. iur. Jūliju Arāju par vispārējās izglītības vidusskolu vadītāju.

Inž. Kārli Vitckopfu par arodu skolu nodaļu vadītāju.

*) Kārlis Kasparsons dzimis 1865. g. 14. oktobrī Siguldā. Studējis Tērbatas universitātē īsāku laiku teoloģiju, tad filozofiju, dabas zinātnes un medicīnu (1887. – 1901.). Abas pēdējās fakultātes beidza un graduēja ar Dr. grādu. Studiju laikā kopīgi ar rosīgiem domu biedriem izdeva žurnālu „Pūrs”, kurā ievietoja daudz zinātnisku rakstu, arī politiskus apcerējumus jaunstrāvnieku garā.

No 1902. gada praktizēja Rīgā kā ārsts, aktīvi piedalīdamies arī jaunās Latvijas dzīvē. Bija Satversmes sapulces un I. Saeimas loceklis.

Jānis KRIŠKĀNS, latviešu skolu vēsturnieks,
dzimis 1863.g. 6.nov, miris 1916.g. 18.okt.

Jānis Celms, neatkarīgās Latvijas laika pēdējais Skolu departamenta direktors, Izglītības resora vadītājs vācu okupācijas laikā no 1941.–1943.g.

Moderna Latvijas laikā sākta skolas ēka Rīgā, Kandavas ielā 4/6, Agenskalna skaistajā priežu mežā. Pēc ziņām no dzimtenes, skolas būve nobeigta pēc izstrādātā plāna, bet nodota krieviem.

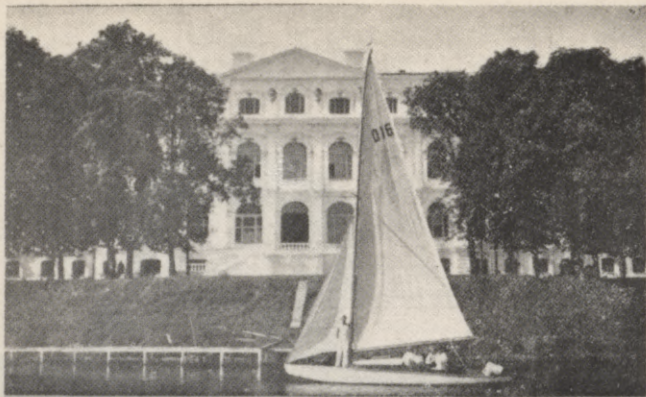
Rīgas pilsētas 2. ģimnazijas meiteņu absolventu klase 1941. gadā. (Ģimnazijā bija 2 zēnu un 2 meiteņu abs. klases). Pirmā r.no kr.: Dāve – angļu val.skol., Brandera – mat.sk., Landavs – astron., Akots – komunistu ieliktais ģimn.dir. Nagobada vietā, Granta – vācu val., Stalžāns – vēsture.

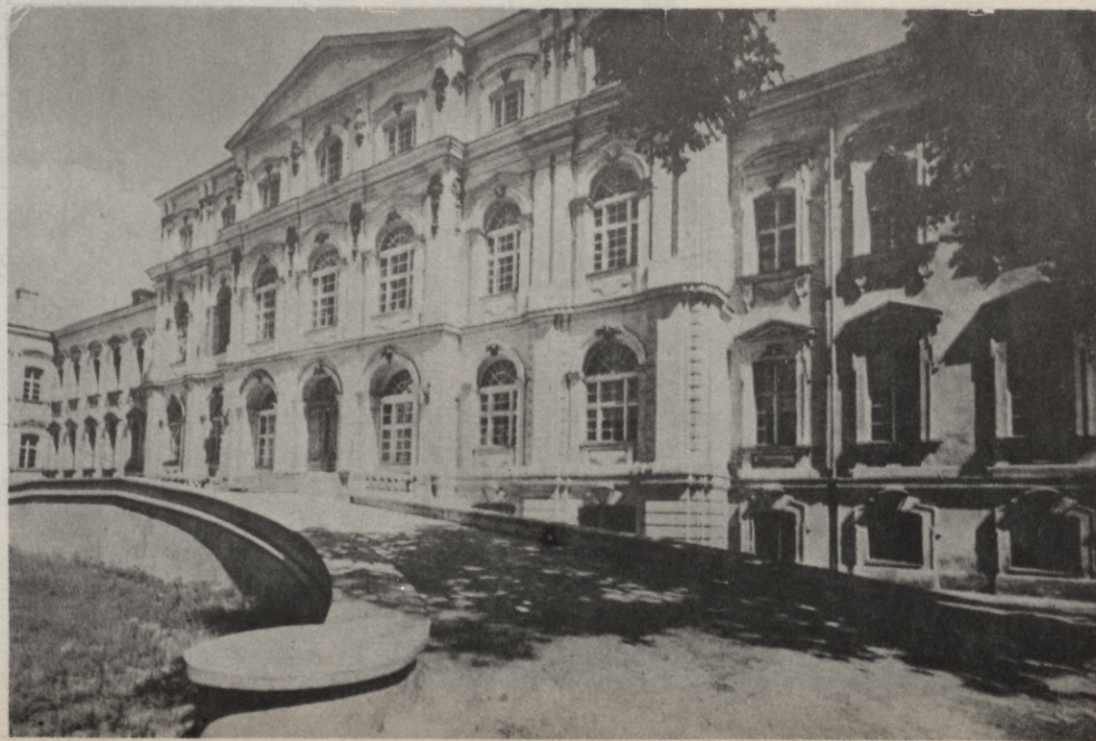
Arvīds Dravenieks, Tautskolu direktors vācu okupācijas laikā no 1941.—1944. gadam. Vācijā LCK Izglītības nozares vadītājs un latv. DP skolu insp. Reinas-Vestfāles novadā.

Rīgas pilsēta 10. latviešu pamatskola. Viena no daudzajām neatkarīgās Latvijas laikā uzceltām modernajām skolu ēkām. Nodota krieviem.

Viestura Piemiņas pils – Jelgavas lauksaimniecības akadēmijas galvenā ēka. Skats no Lielupes.

Dr. Rūdolfs Markus, Jelgavas lauksaimniecības akadēmijas Mežkopības fakultātes dekāns. Trimdā ASV aktīvs jaunatnes izglītības veicinātājs.
Jelgavas lauksaimniecības akadēmijas galvenā ēka – Viestura pils.

Skolotāju Krišu Melnalksni par tautskolu lietu kārtotāju.
(V.V. 1919. g. No. 1).

Visas trīs skolu nodaļas vēlāk pārdēvēja par direktijām un to vadītājus par direktoriem.

Šie direktori, ļoti inteliģentā un vispusīgi izglītotā Auseja vadībā, lika pamatu Latvijas skolu sistēmai.

Longins Ausejs bija lauksaimnieka dēls, dzimis Lauru kolonijā 1885. gada 10. oktobrī. Nobeidzis krievu laiku klasisko ģimnaziju, absolvēja matemātikas fakultāti Pēterpils universitātē. Pēc tam bija skolotājs Millera reālskolā Cēsīs, ko ieguva par savu īpašumu. Vācu okupācijas laikā, kad skolām vajadzēja pāriet uz vācu vai latviešu mācības valodu, Ausejs bez vilcināšanās pārslēdza savu skolu uz latviešu valodu un pats sarakstīja mācības grāmatas matemātikā. Viņa ievesto terminoloģiju plaši lietoja arī citi autori.

Kad komūnisti pirmo reizi okupēja Latviju (1918.-19. gadā), tie Auseju apcietināja, bet vēlāk atbrīvoja.

Ļoti plaša bija Auseja sabiedriskā darbība. Bija Cēsu pilsētas galva, aktīvs biedrs vietējās organizācijās un skautos. Pārcēlies uz Rīgu, viņš tika iecelts par Skolu departamenta direktoru, tad arī Rīgas pilsētas domnieks, Saeimas deputāts un tās Izglītības komisijas priekšsēdis. Vēlāk Aroda piemērotības institūta direktors un docents Latvijas Universitātē, tad arī profesors matemātikas priekšmetos tautsaimniecības fakultātē.

Morālfilozofijas cienītājs būdams, daudz rakstīja laikrakstos par tās temātiem. Vadīja apgādu „Zelta sērija”, kas publicēja tikai labi izvēlētas grāmatas.

Komūnisti Auseju deportēja 1941. gadā līdz ar ģimeni. Kaut kur tālos ziemeļos viņš ir beidzis savu mūžu, dzimtenē par sevi atstādams gaišu piemiņu.

Auseja pēcnācējs Skolu departamenta vadībā, gan uz neilgu laiku, bija sociāldemokrātu partijas biedrs Kārlis Dēķens. Savā laikā beidzis krievu skolotāju semināru un bijis skolotājs. Sastādījis rokas grāmatu skolotājiem, iemaldīdamies viņam svešos medicīnas un psiholoģijas novados. Nebūdams teologs, sarakstījis Bībeles stāstus ar liberāliem izskaidrojumiem racionālistu garā.

Nelaiņš satiksmē ar ļaudīm, viņš bija pilnīgs pretstats ļoti inteliģentajam Ausejam. Dēķens skolu administratīvajā darbā nejutās ērti, saskardamies ar intelektuālā sfairā augstāk stāvošiem darbiniekiem. Latvijas Saeimā būdams kā Izglītības komisijas loceklis, vienmēr runāja un balsoja saskaņā ar sociāldemokrātu partijas „līniju”. Sevišķi tas bija jūtams gadījumos, kad runa bija par kādas personas apmaiņu vai budžeta piespriešanu izglītības iestādēm.

Kārlis Ozoliņš bija viens no Izglītības ministrijas visilgāki vadītāju amatos palikušiem darbiniekiem. Skolotāja dēls, pats beidzis skolotāju semināru un bijis skolotājs, absolvēja Maskavas komercinstitūtu. Arī pēc tam vēl bija skolotājs un no 1922. gada Tautskolu direktora bdrs.

Ātri avansēdamies, kļuva par vidusskolu departamenta direktoru, tad par Skolu departamenta vice- un direktoru. Satiksmē ar izglītības resora darbiniekiem un skolotājiem vienmēr korekts un izpalīdzīgs. Viņa vadībā Latvijas skolu tīkls piedzīvoja plašu izveidojumu.

Viens no aktīvākajiem un noteikti latviski noskaņotiem skolu dzīves vadītājiem bija Jānis Celms. Viņš dzimis 1895. gada 19 martā Skrīveru pagastā laukstrādnieka-kalpa ģimenē. Nobeidzis Rīgas pilsētas reālskolu un izpildījis cara laika karaklausību, 1919. gadā iestājas tikko nodibinātās Latvijas Universitātes ķīmijas fakultātē. Piedalījās Latvijas atbrīvošanas cīņās pret lieliniekiem un bermontiešiem. Divas reizes ievainots un apbalvots ar Lāčplēša kara ordeni. Pēc kara bija skolotājs Rīgā un 1933. gadā beidza ķīmijas fakultāti.

No 1934. – 1938. gadam bija Kultūras fonda nodaļas vadītājs Izglītības ministrijā un kārtoja daudzo dāvanu plūdus skolām, kas ienāca pēc prezidenta K. Ulmaņa Draudzīgā aicinājuma. No 1938. gada bija Skolu departamenta vicedirektors, tad pēdējais Latvijas Izglītības ministrijas Skolu departamenta direktors līdz komunistu iebrukumam 1940. gadā.

Kad komunistu vara viņu atstādināja no amata, Celms strādāja par skolotāju Rīgas komercskolā. No 1941. gada jūlija bija faktiskais Izglītības resora vadītājs vācu okupācijas laikā līdz 1943. gadam, kad viņa vietā iecēla ģermanofilo Paulu Kupču.

Kara bēgļu laikos Vācijā bija LCK loceklis un izglītības nozares vadītājs. Vēlāk izceļoja uz Ameriku.

Krišs Melnalksnis ar mājskolotāja izglītību bija enerģisks tautskolu dzīves kārtotājs pēckara gados, kad arī tautas izglītības laukā viss bija jāceļ, tā sakot, no celma. Savos politiskajos uzskatos viņš bija stipri kreiss, kā tas pirmskara skolotāju aprindās bija „modē”. Viņš sekmiņīgi gādāja arī par domu biedru iesaistīšanu skolu darbā. Viņa darbvede, kas 1940. gadā sagaidīja sarkano varu Izglītības ministrijā, bija komunistu partijas biedre.

Tautskolu direktora amatā Melnalksnis palika līdz 1926. gadam, pēc kam vēl divi gadus vadīja resora Vispārējo daļu.

Pēc Melnalkšņa Tautskolu direkcijas vadību pārņēma Jānis Jirgens līdz 1934. gadam, kad jaunā autoritārā iekārta apmainīja lielāko daļu darbinieku Izglītības resorā, un viņa vietā nāca Zemnieku savienības biedrs tautskolotājs Fricis Vilks.

Inž. Indriķis zubāns, kas pārņēma arodu skolu vadību 1924. g., tās izveidoja par priekšzīmīgām profesionālām mācības iestādēm, pats tieši iepazīdamies ar katras skolas darbu, vajadzībām un panākumiem.

Komunistu laikā bija atbrīvots no amata, bet vācu okupācijas vara necēla iebildumus viņa nākšanai atpakaļ.

Vēlāk tomēr arī vācu vara viņu atcēla no amata tādēļ, ka bija atrūnājis dažus arodu skolu audzēkņus no brīvprātīgas iestāšanās vācu armijā, lai tā saudzētu latviešu jaunatnes dzīvības.

Bēgļu laikā Vācijā Zubāns bija latviešu skolu dzīves kārtotājs amerikāņu zonā. Vēlāk izceļoja uz Austrāliju.

*

Par Izglītības resora darbību 1919. gada pirmajā pusē un par tuvākās nākotnes nodomiem, resora kancelejas pārzinis Jānis Laudams ziņoja (V.V. 1919. g. 1. aug.):

„Liepājā nodibinātā Skolu komisija apsprieda jautājumu par Latvijas skolu iekārtu, par latviešu skolu programmām vispār un par latviešu valodas stundu ieviešanu cittautiešu skolās. Izglītības ministrijas darbību traucēja 16. aprīļa notikumi (vācu varas mēģinājums gāzt Latvijas Pagaidu valdību un vāciešiem paklausīgās A. Niedras valdības nodibināšana — J. Kr.), kad gāja zudumā daudzi papīri un arī vairāki skolu lietās izstrādāti projekti.

Sekmīgāki Izglītības ministrijas darbība varēja veikties, kad Pagaidu valdība atgriezās Rīgā. Pirmais te bija ministrijas organizēšanas jautājums, saistot ministrijā attiecīgus speciālistus un zinātniski paidagoģiskus spēkus. Bez ministrijas kancelejas visas skolu lietas domā iedalīt trīs departamentos ar attiecīgu direktoru priekšgalā.

Pirmā departamentā koncentrētas visas skolu lietas, sadalot to trīs nodaļās: Pamatskolu, vidusskolu un arodu skolu nodaļā.

Otrā departamentā paredzētas augstskolu, eventuēli zinātņu lietas, akadēmijas, bibliotēkas u.c.

Trešā departamentā — māksla, drāmatiskā, plastiskā, skaņu u.c., arī ārpuskolas izglītība.

Pamatskolu nodaļa par savu tuvāko uzdevumu uzskata rajonu organizēšanu un skolu tīkla izstrādāšanu. Darba ievadīšanai nodomāts sasaukt pa rajoniem skolotāju un pašvaldības iestāžu pārstāvju apspriedes skolu lietās. Apspriedēs nodomāts konkrēti pārrunāt paredzamo tautskolu iekārtu un izstrādāt paplašinātu pirmmācības skolu tīklu. Sevišķas grūtības darbu ievadīšanas ziņā ir ar Kurzemi, kur vēl nav iespējama svabada rīcība. Bažas rada tas apstāklis, ka vēl liels vairums skolotāju ir aktīvā kara dienestā, un skolu darba sākums vairs nav tālu, tā ka skolotāji nepagūs pienācīgi sagatavoties uz savu atbildīgo skolu organizēšanas darbu.

Arī skolu ēku remonts, neizmaksātās skolotāju algas, kā arī vispār skolu materiālais stāvoklis nesola nekā iepriecinoša. No visām pusēm ienāk ziņas par līdzekļu trūkumu, par izspostītām skolu ēkām, kur neka vējoties jāspēr soļi, lai visus šos traucēkļus novērstu, un mūsu daudz piemeklētā skola varētu tikt atkal normāla darba slīdēs, audzinot un izglītojot Latvijas jauno paaudzi.

Skolu pārvaldes ziņā visa Latvija sadalīta 20 iecirkņos, kurus katru pārzinās sevišķs iecirkņa inspektors.

Apsprieda jautājumu par pamatskolas atdalīšanu no vidusskolas. Pamatskola paredzēta ar 6 klasēm, vidusskolai 4 vai 5 klases. Izstrādāts

skolu likuma projekts, kurš paredz plašu sabiedrības līdzdarbību skolu ietās, tiklab skolu uzturēšanas, kā pārvaldes ziņā.

Patlaban publicēti rīkojumi par skolotāju pārvēlēšanu un par nesāņemto algu izmaksu.”

Izglītības ministrijas rīkojums par pamatskolu inspektoriem:
Visa Latvija sadalās 20 pamatskolu inspektorū iecirkņos:

Vidzemē: Rīgā 2, Rīgas apri. 1, Cēsu 2, Valmieras 1, Valkas 1, kopā 7 iecirkņi.

Kurzemē: Liepājas-Grobiņas apri. 1, Jelgavas-Dobeles 1, Jaunjelgavas 1, Ilūkstes 1, Ventpils 1, Kuldīgas 1, Talsu 1, Tukuma 1, Bauskas 1, Aizputes 1, kopā 10 iecirkņi.

Latgalē: Rēzeknes apri. 1, Ludzas 1, Daugāvpils 1, kopā 3 iecirkņi.

Katru iecirkni pārzin viens pamatskolu inspektors.

(V.V. 1919. g. Nr. 11).

Rīkojums par skolotāju pārvēlēšanu.

Izpildot Pagaidu valdības š.g. 10. dec. rīkojumu par skolotāju pārvēlēšanu, Izglītības ministrija nolēmj:

1. Valsts un sabiedrības līdzekļiem uzturēto skolu līdzšinējie skolotāji, kurus: a) iecēlusi vācu okupācijas vara, b) pieņēmusi padomju valdība un c) vispārim tie, kurus nav vēlējušas pašvaldības iestādes, vai sabiedrības orgāni, ir pārvēlami.

Piezīme: Skolotāji, kuri uz 10. dec. rīkojuma pamata jau pārvēlēti, nav vairs par jaunu pārvēlami.

2. Pārvēlēšana jāizdara līdz š.g. 1. sept. visām tām pašvaldības un sabiedriskām iestādēm, kuras jau noorganizējušās uz Pagaidu valdības likuma pamatiem, vai ar tās sankciju; pārējām iestādēm mēneša laikā pēc to noorganizēšanās.

3. Pie skolotāju vēlēšanām un pārvēlēšanām jāievēro, ka tiem skolotājiem, kurus atlaidušas okupācijas vai padomju valdības varas, ir tiesības būt par pirmiem kandidātiem uz savām agrākām vietām.

4. To skolotāju vietās, kuri atrodas nacionālajā armijā, līdz viņu atgriešanās laikam vēlami vietas izpildītāji.

5. Pārvēlēšanu protokoli nedēļas laikā, skaitot no pārvēlēšanas dienas, iesūtāmi attiecīgo iecirkņu inspektoriem.

(V.V. 1919. g. No.11).

Par 1919. g. pirmās puses neizmaksātām algām.

Visiem skolu darbiniekiem, kuri izpildījuši savus pienākumus līdz skolas darba izbeigšanas laikam, izmaksājamas par 1919. g. pirmo pusi algas. — Darbinieki, kas pieņemti skolā pēc 1. aprīļa, saņem algu tikai par nokalpoto laiku.

Algas izmaksā nekavējoties, bet ne vēlāk, kā līdz 20. augustam š.g. tās pašvaldības un sabiedriskas iestādes, kuru robežās skola atrodas.

Algas lielums aprēķināms pēc līguma. Bet ņemot vērā dzīves dārdzību dažādos apvidos, tas nedrīkst būt zemāks par sekojošām normām:

Pilsētās: Vidzemē skolotājiem 350 Latv. rubļu, priekšskolas audzinātājiem 250 Latv. rubļu. — Kurzemē: Skolotājiem 300 Latvijas rubļu, priekšskolas audzinātājiem 200 Latvijas rubļu.

Laukos: Vidzemē skolotājiem 250 Latvijas rubļu, priekšskolas audzinātājiem 150 Latvijas rubļu. — Kurzemē: skolotājiem 200 Latvijas rubļu, priekšskolas audzinātājiem 100 Latvijas rubļu.

(1919.g.2.aug. Nr.0280. Parakstījis Dr. K.Kasparsons,
Izglītības ministrs).

*

Mūsu valsts un skolu dzīves sākuma laikā vēl nebija visu atzīta un vienā nozīmē lietota nosaukuma pamatlicējam skolu tipam. Pat vienā un tai pašā periodiskā izdevumā runāja gan par tautskolām, gan par pamatskolām. Lasītājs varēja domāt, ka autori runā par dažādiem skolu tipiem.

Vainojama laikam bija tieksme tulkot nosaukumus no svešām valodām. Un te gan visvairāk vainojama vācu „Volkschule”, kādēļ arī mūsu galvenajam skolu tipam dažkārt deva vāciskā nosaukuma tulkojumu. Neievēroja, ka „tautai” pieder visi dažādie skolu tipi; arī ja paliktu tikai elementārās izglītības nozarēs, kur sastopam bērnu dārzus, pirmskolas, māj-mācību, dažas vispārējas izglītības papildskolas u.c., bet viens no šiem skolu tipiem ir visas pārējās skolās iegūstāmās izglītības pamatā. Šis atzinums deva pamatskolas nosaukumam pelnītās tiesības palikt par vienīgo savam skolas tipam.

Attiecīgā uzraudzības iestāde, kam bija pakārtoti visi elementārās izglītības veidi un iestādes, paturēja Tautskolu direkcijas nosaukumu, tāpat tās ierēdņi bija Tautskolu inspektori.

Vēl svarīgāka problēma bija pamatskolas kursa ilgums un cik gadu mācību noteikt par obligāto.

Atmiņā vēl bija trīsziemu nabadzīgā programma pirmskara lauku skolām, kuras vietā jau 1905. gada skolotāju kongress Rīgā prasīja 6-gadīgo skolu. To pašu lēmumu pieņēma skolotāju kongress Tērbatā 1917. gada jūlijā, pamatskolas 6-gadīgajam kursam vēl pielikdams 4-gadīgu papildu skolu. Tērbatas skolotāju kongresa pieņemtā skolu sistēmas shēma bija šāda:

	-----	-----	
	4	4	
Četrgadīga	3	3	četrgadīga
vidusskola	2	2	papildskola
	1	1	
	<hr/>		
	6		
	5		

4	sešklasīga
3	pamatskola
2	
1	

2	pirmskola
1	mācība

Divgadīga
vai māj-

Šo Tērbatas kongresa atzinumu pieņēma arī skolotāju kongress Rīgā 1919. gadā.

Tik vienprātīgiem skolotāju atzinumiem nevarēja pretoties arī likumu un rīkojumu devēji, un tad radās mūsu 6-gadīgā pamatskola, kam gan tikai pirmās četras klases atzina par obligātām.

Faktiski tas bija lēmums nākotnei, jo strauji pieliekot jaunas klases, vajadzēja arī vairāk telpu un vairāk skolotāju, bet kara postījumu un mobilizācijas dēļ tiklab telpu, kā skolotāju trūkums bija liels arī agrākajam skolu sastāvam.

1919./20. mācības gadam bija pieņemts šāds stundu plāns
pamatskolām:

Mācības priekšmeti	Priekš- skolā	Klases						Kopā
		I	II	III	IV	V	IV	
Ticības mācība	—	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(12)
Latviešu valoda	6	6	6	6	6	5	5	40
I. svešvaloda (vācu vai angļu)	—	—	5	5	5	3	3	21
II. svešv. (viena no min. vai kr.)	—	—	—	—	—	4	4	8
Matēmatika	4	5	4	4	5	6	6	34
Dabas zinības	—	—	—	2	2	4	4	12
Apkārtnes mācība	4	4	3/4	—	—	—	—	11/12
Ģeografija	—	—	—	2	2	2	2	8
Vēsture	—	—	—	2	2	3	3	10
Zīmēšana	2	2	2	2	2	2	2	14
Glītraksts	—	—	2	—	—	—	—	2
Dziedāšana	—	2	2	2	2	2	2	12
Vingrošana, rotaļas, rokdarbi	2	2	2	2	2	1	1	12
Mājturība meitenēm	—	—	—	—	2	2	2	6
Kopā	18	23	26/27	27	30	34	34	190/191
		(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(12)

Noteikumi par skolu iekārtošanu un uzturēšanu.

Pagaidu valdības Ministru kabinets tos izdeva 1919. g. 27. augustā.

A. Priekšskola, pamatskola un papildskola.

I. Skolu ilgums un mācības pakāpes.

1) Ierīkojamas priekšskolas ar 2 gadu, pamatskolas ar 6 gadu

kursu. Pagaidām pamatskolas 6 gadi sadalās šādi: 4 pirmie gadi obligātoriski, pēdējie 2 (5. un 6. māc. gads) – neobligātoriski.

2) Četri pirmie mācības gadi ir pirmā pakāpe. Ceturtais mācības gads tūlīt ierīkojams pie katras skolas. Pirmās pakāpes apmeklēšana obligātoriska bērniem no 8. – 14. gadam.

3) Diviem pēdējiem pamatskolas gadiem jeb pamatskolas otrai pakāpei ierīkojamas mācības vai nu atsevišķā skolā, vai pievienojot to pirmās pakāpes skolai. Otrās pakāpes skolas pagaidām neobligātoriskas; šīs skolas ierīkojamas pa lielākiem rajoniem, apmēram pa vienai uz piecām pirmās pakāpes skolām.

Piezīme: Ja telpas atļauj, var apvienot vienā skolā priekšskolu un sešus pamatskolas gadus.

4) Visiem, kas vecāki par 14 gadiem un neapmeklē skolas, ierīkojamas četrgadīgas papildskolas, kuras apmeklēšana obligātoriska līdz 18. dzīvības gadam.

Piezīme: Papildskolas ilgums apmēram 2 līdz 3 mēneši jeb 180 stundas gadā. Skolas ierīkojamas vai nu atsevišķi, vai pie pastāvošām pamatskolām.

II. Uzturēšana un apgādāšana.

5) Visas līdzšinējās dažādu tipi elementārskolas pārvēršamas par vienotu pamatskolu. Tiesības un pienākumi attiecībā uz bijušām valsts elementārskolām, viņu inventāru, zemi, skolotāju vēlēšanām, skolu uzturēšanu – pāriet uz tās pašvaldības vienībām, kuru robežās skola atrodas.

6) Pamatskolu, priekšskolu un papildskolu uzturēšana un apgādāšana piekrīt vietējām pašvaldības vienībām. Visiem bērniem obligātoriskā skolas mācība par brīvu. Pamatskolas atveramas tādā daudzumā, ka tās var uzņemt visus skolas gados esošos bērnus, kas dzīvo attiecīgās pašvaldības vienības robežās.

7) Ja 3. punktā minētās II. pakāpes pamatskolas rajons aptver vairāku pagastu robežas, tad skolu uztur un apgādā visi pagasti, kuru rajonu šī skola apkalpo. Šim nolūkam nodibināma īpaša padome, kurā ieiet no pagastu priekštāvjiem pa tik daudz no katra, cik I. pakāpes pamatskolu ik no pagasta atrodas II. pakāpes rajonā.

8) Tādā kārtā sastādījusies II. pakāpes pamatskolas padome izpilda visus pienākumus un uzdevumus, kādi piekrīt pašvaldības vienībām attiecībā uz I. pakāpes skolu.

9) II. pakāpes personāla algošanā piedalās visas ieinteresētās pašvaldības vienības samērā ar skolēnu skaitu; visus citus izdevumus sedz vienlīdzīgās daļās.

10) Skolām nevar uzlikt par pienākumu uzņemt ārpus to rajoniem dzīvojošus bērnus.

B. Vidusskolas

1) Vidējā izglītība visās savās nozarēs sniedzama dažādu tipu vi-

dusskolās, kuras ir tiešs pilnas (sešķlasīgas) pamatskolas turpinājums un līdzinās tagadējo vidusskolu beidzamām klasēm, tā kā pāreja no pamatskolas uz vidusskolu notiek bez jebkādiem kavēkļiem.

2) Kamēr vēl nav nodibinājusies pilna pamatskola, var darboties līdzšinējo tipu vidusskolas ar zemākām klasēm, kā arī pamatskolas klases ar vienu vai vairākām klasēm izglītības noapaļošanai.

3) Vidusskolas atver un uztur valsts komūnālās iestādes, sabiedrības, juridiskas un fiziskas personas.

4) Par mācību minētās iestādēs uzturētāji var saņemt skolas naudu, kuras lielums nosakāms saskaņā ar vietējiem apstākļiem un apstiprināms Izglītības ministrijā.

5) Vidusskolas pielaižamas gan abiem dzimumiem kopējas, gan arī atsevišķas zēniem un meitenēm.

C. Vispārējie noteikumi.

1) Visās skolās mācības pasniedzamas skolēnu ģimenes valodā. Cittautiešu skolās valsts valoda, valsts ģeografija un vēsture ievedamas kā obligātoriski priekšmeti.

2) Skolotājus un skolas pārziņus visās skolās ievēl šo skolu uzturētāji un apstiprina Izglītības ministrija.

3) Ticības mācība skolās pasniedzama, bet nav obligātoriska. Vecāki, kuri nevēlas, ka viņu bērniem pasniedz ticības mācību, iesniedz skolas gada sākumā skolas pārziņim par to paziņojumu.

Piezīme: Ticības mācībā uzsverama ētiskā, morāliskā puse.

4) Mācības sākamas vidusskolās un pilsētu pamatskolās ne vēlāk par 15. sept., lauku skolās ne vēlāk par 10. oktobri, skatoties pēc vietējiem apstākļiem.

Parakstījuši: Ministru prezidents K. Ulmanis
Izglītības ministrs Dr. K.Kasparsons

*

JAUNĀ PAREIZRAKSTĪBA

Viens no svarīgākajiem jaunās valdības noteikumiem, kas vispirms tieši skāra skolas un tālāk arī visu kultūras dzīvi Latvijā, bija jaunās pareizrakstības ieviešana. To noteica 1920. gada 30. dec. Izglītības ministra J. Plāķa laikā, un tā bija jālieto jau sākot ar 1921. gada 1. janvāri. Jauninājumi bija šādi:

1) Visās valsts un pašvaldību iestādēs un skolās līdzšinējo gotu burtu vietā jālieto latīņu burti. 2) Gotu W un čupu burtu vietā jālieto V, Š, Ž, Dz, Dž. 3) EE jāraksta ar IE. 4) Virs gari izrunājamiem pat-

skaņiem jālieto horizontāla svītriņa (garumzīme – ED). 5) Jāmīkstina nevien L, N, K, G, bet arī R.

Īstas vienprātības tomēr nepanāca. Dažādas komisijas izstrādājušas savus projektus gan svešvārdu, gan īpašvārdu rakstībā, bet katram projektam radās apstrīdētāji un pretprojekti. Gribēdama visiem izdabāt, valdība pat noteica skolām vienu pareizrakstību, valsts un pašvaldības iestādēm citu un privātas izdevniecības varēja izvēlēties pareizrakstību pēc patikas. Radās sava veida chaos latviešu pareizrakstībā. Pareizrakstības sāka saukt pēc attiecīgo profesoru – ieteicēju vārdiem. Gadiem pāejot, lielākās domstarpības gan nolīdzinājās, bet īstas vienveidības pareizrakstībā nebija līdz pat patstāvīgās Latvijas beigām. – Tagadējā Latvijā burtu R nemīkstina un CH vietā lieto H (Jūra, Lihtenšteina).

Latviešu pareizrakstībai (ortografijai) ir diezgan gara priekšvēsture. Pirmos likumus tai deva vācu tautības latviešu valodnieks, teologs un rakstnieks Juris Mancelis (Georgius Mancelius. 1593. – 1654.), visumā pielāgodams vācu pareizrakstību latviešu valodas skaņām. Ievēda dubultniekus aiz īsā patskaņa un divskaņa, aiz garā patskaņa rakstīja h, ievēda čupu burtus un lietvārdu rakstību ar lielajiem sākuma burtiem pēc vācu parauga u.c. Dubultnieki izzuda tikai 19. gadsimta otrā pusē.

Jaunākās pareizrakstības mēģinājumi ar latīņu burtiem atrodami jau 18. gadsimta 30-os gados, kad poliskā un latiniskā ietekmē katoļu garīdznieki Latgalei domātās grāmatas sāka iespiest latīņu burtiem. Radās vairāki kompromisa meklētāji – Vecais Stenders, Bārs, Bilēns, Vilērs, bet īstu panākumu tiem nebija.

1908. gadā Rīgas latviešu biedrības nodibinātā pareizrakstības komisija J. Endzelīna vadībā izstrādāja tagad lietojamo pareizrakstību un jau iespieda tanī dažas grāmatas, bet tā tūlīt vēl neieviesās. Galvenais iebildums bija pret jauno latīņu burtu ieviešanu, kas prasīja daudz līdzekļu. Tautai nepatika ne ie, ne uo, ne garuma apzīmēšana piedēkļos. Vēl Latvijas laikā daži ievērojami rakstnieki un mākslinieki (Ed. Virza – sākumā, J. Rainis, Melngailis, Jāzeps Vītols) lietoja savu īpašu rakstīšanas veidu.

*

CĪŅA AR TELPU TRŪKUMU SKOLĀM

Lai kautkā novērstu telpu trūkumu skolām, Izglītības ministrijas I. departments (Skolu departments) ar sevišķu rakstu 1919. gada 21. novembrī ieteica apriņķu valdēm skolu vajadzībām iekārtot bijušos krogus, muižu un sabiedrībām piederīgas ēkas satiksmes ceļu tuvumā. Šāds ieteikums labi raksturo to katastrofālo telpu trūkumu, kādā atradās skolas sevišķi lielāku kauju rajonos, un tādu bija daudz.

Tas tomēr nebija uzskatāms par problēmas atrisinājumu. Vajadzēja gādāt par sapostīto ēku remontiem un celt arī jaunas, kur tās bija nepieciešamas.

Kad Izglītības ministrijas organizēšanās jau bija kaut cik paveikta, tās sistēmā iekārtoja arī sevišķu Būvniecības biroju diplomēta architekta vadībā, kas rūpējās par skolu ēku plāniem, vadīja un pārraudzīja jaunceltnu un remontdarbus. Visbiežāki tas gan attiecās uz Izglītības ministrijai piederīgām skolām vai audzināšanas iestādēm, bet Būvniecības birojs pakalpoja arī pašvaldībām. Sākuma laikā, kad ministrijai pašai nebija attiecīgu, uzdeva privātiem arhitektiem izstrādāt skolu paraugplānus, lielākām un mazākām skolām līdz ar attiecīgo būvmateriālu aprēķiniem. Ar šādiem plāniem pašvaldībām deva noteiktu priekšstatu par jaunlaiku skolu iekārtu un izmaksu.

Architektu izstrādātos plānus izvērtēja sevišķa Skolu paraugplānu komisija un pieņēma piecus dažāda lieluma skolām lietojamus būvplānus. Te tālāk ievietots viens šo plānu apraksts, domāts mazākai skolai. Komplicētākiem projektiem deva līdz arī samazinātu, lētāku, saukto "minimālplānu", kur dažas moderno skolu cēlēju prasības nebija ievērotas.

Vispārīgie norādījumi:

Vieta skolas celšanai jāizraugās veselīga, tālāk no purviem, stāvošiem ūdeņiem, svabadi pieejamu svaigam gaisam.

Telpas, kur skolēniem jāuzturas ilgāku laiku, – klases un guļamistabas nedrīkst atrasties ziemēpusē.

Klašu telpu augstums 4 metri.

Klases vislielākais garums 10 metri, platums 7 metri.

Klases grīdas laukums uz 1 skolēnu ne mazāks par 1.25 kv. m.

Klases gaisa tilpums uz 1 skolēnu ne mazāks par 6 kub. metriem.

Ēdamistabas platība 1 kv. metru uz 1 skolēnu.

Guļamo telpu platība ne mazāk par 4 kv. metri uz skolēnu.

Koridori ēkas malā, ne vidū un ne šaurāki par 3 metriem.

Klases logu laukumam jābūt 1/4 grīdas laukuma lielam un tuvāk griestiem; logu apakšmala apm. 1 metru no grīdas.

Klases durvis no sāniem vai no priekšas.

Drēbju noliekamās vietas ne klasē vai guļamistabā, bet sevišķā telpā ar attiecīgu ierīci mitru apavu un drēbju žāvēšanai.

Atejas vietām jābūt apkurināmām un labi vēdinātām.

Skolu paraugplāna II. tipa (mazākām skolām) apraksts.

1) Divas klašu istabas 9.25 reiz 6 metri katra.

2) Viena istaba bibliotēkai un mācības līdzekļiem ar 20 kv. metru grīdas platību.

3) Viena ēdamistaba 60 – 80 kv. metri liela ar rovi (virtuvi) 40 kv. metri, pieliekamo kambari un vienu istabu saimniecei.

4) Darbnīcas telpa 80 kv. metru lielumā.

5) Divas guļamistabas (zēniem un meitenēm) 140 – 160 kv. metru lielumā katra, ar 2 drēbju noliekamām telpām, ar mitru drēbju un apavu žāvētavu. Divas mazgājamās telpas.

6) Dušu pirts un garaiņu aparāts drēbju dezinficēšanai (minimālajā plānā trūkst).

7) Divas atejas vietas (zēniem un meitenēm), kopā 8 vietas.

8) Skolas koridors (gaitenis) ar sānu gaismu un vismaz 3 metru platumā 80 bērniem, 1/2 kv. metru uz katru.

9) Divi skolotāju dzīvokļi ar trim istabām katrs, meitas istabu, virtuvi, pieliekamo telpu, atejas vietu un pagrabu.

10) Dzīvoklis kalpotājam ar vienu istabu, pieliekamo telpu, atēju un pagrabu. Šim dzīvoklim jābūt ieejas tuvumā.

11) Saimniecības ēka, kurā ierīkot malkas šķūni, 2 kūtis, 4 klētis, un jumta telpas sienam.

12) Pie skolas vingrošanas laukums 80 bērniem (pajumte tikai maksimālajā tipā). Skolas augļu un sakņu dārzs.

III. tipam paredzēta arī vingrojamā zāle, zīmēšanas telpa (maksimālajā tipā), kancelejas telpa, ārsta pieņemšanas un slimnieku istaba.

Visiem plāniem līdz ar divvietu skolas galdu zīmējumi ar attiecīgiem izmēriem katrai klasei. Arī grāmatu skapju un plauktu zīmējumi.

*

Kad kara troksnis jau bija apklusis, un dzīves jaunradošie spēki centās aizdziedēt zemei un tautai sistās rētas, viens no pirmajiem valsts un pašvaldību lieldarbiem bija atjaunot nopostītās skolas, arī celt gluži jaunas pat tādās vietās, kur tās agrāk nemaz nebija bijušas, lai gan vajadzīgas. Latgalē vien, kur agrākā krievu valdība ļoti maz bija rūpējusies par skolām, vajadzēja 350 jaunu skolu un 40 paplašināmu vai labojamu.

Un kur tad agrākie kauju apgabali Zemgalē un Vidzemē, kur daudzu agrāko skolu ēku vietā tikai gruvešu kaudzes vai granatu bedres vien atradās!

Neatkarīgās Latvijas 20 pastāvēšanas gados (1919–1939) viena pēc otras cēlās jaunas un skolu higiēnas prasībām piemērotas ēkas, pavisam 373 jaunas celtnes un 587 kapitāli pārbūvētas skolu ēkas, ieguldot šai būvniecībā ap 42 miljonus latu. Skolas par tiem saņēma 960 labi lietojamas mītnes.

*

3. VILŠANĀS AR DEMOKRATIJU SKOLU APRŪPĒ

Mūsu pirmie skolu likumu un rīkojumu devēji bija ļoti demokrātiski noskaņoti, tāpēc arī 1919. gada 25. augustā Izglītības ministrija publicēja rīkojumu par skolu padomēm, no kurām gaidīja vērtīgu palīdzību skolu aprūpē.

Padome bija organizējama pie katras skolas. Tās sastāvā bija visi

attiecīgās skolas skolotāji, bērnu vecāku pārstāvji pa vienam no katras atsevišķas klases, skolas ārsts, kur tāds bija, pašvaldības pārstāvis un to organizāciju pārstāvji (pa vienam), kuras materiāli atbalstīja skolu. Varēja uzaicināt uz padomes sēdēm arī skolēnu pārstāvjus.

Padomei bija savs priekšsēdis, sekretārs un kasieris, un tās darbībai paredzētas tik plašas robežas, ka ietvēra sevī it visu, kam vien kāds sakars ar skolu dzīvi. Tās mērķi un uzdevumi bija ietverti 17 paragrafos, uz kura pamata skolas padomei bija piešķirti gan paidagoģiski, gan administratīvi, saimnieciski un komerciāli, humānitāri un represīvi pienākumi un tiesības, ieskaitot vecāku audzināšanu un skolēnu mājas darbu ierobežošanu saimniecības un peļņas nolūkos, uzdots arī sastādīt skolu reformai vajadzīgos projektus un stādīt priekšā skolotāju un skolas pārzīņu kandidātus vēlēšanu iestādēm.

Kur bija saprātīga skolu padome, tur tā no visa uzdevumu plašuma ņēma tikai labāki pārskatāmo un centās palīdzēt skolu aprūpē, bet visbiežāki gadījās arī tādi padomes locekļi, kam tieši patika šis kompetenču plašums, un tad debates un strīdi bija neizbēgami. Tad nereti visa pirmā darba stunda padomes sēdei pagāja ar iepriekšējās sēdes protokola lasīšanu, koriģēšanu un papildināšanu, un arī pati sēde nedeļa neviena konkrēta un konstruktīva priekšlikuma vai lēmuma.

Otru vilšanos, pie tam daudz traģiskāku, piedzīvoja paši skolotāji, dažkārt dzīvodami mēnešiem ilgi bez algas.

1905. gada skolotāju kongresā, kur sociāldemokrātu prasības skolu dzīves pārkārtošanā visumā atzina par pareizām, tāpat arī nākošajās skolotāju sanāksmēs, viena no galvenajām prasībām bija atdot skolotāju izvēli un skolu uzturēšanu pašvaldībām. Tā bija pilnīgi saprotama reakcija pret visiem vēl atmiņā palikušo pārkrievošanas laiku latviešu skolās, kad inspektors arī pagastu uzturētām skolām „ieteica” savus kandidātus, kas tad bija jāievēl bez pretrunām. Nemaz nebija iespējams līdzī runāt skolotāju izvēlē ministrijas skolām. Pagastiem tikai pēc nolīguma vajadzēja turēt kārtībā šo skolu ēkas.

Bailes bija arī no Latvijas valdības jaunajiem skolu pārlūkiem, ka tie varētu būt tādi pat patvaldnieki skolotāju izvēlē, kā krievu laiku inspektori, tāpēc – atpakaļ pie tautas tiesībām, vēlēt savai skolai skolotājus!

Tikai 1919. gada skolotāju kongress prasīja skolotāju algošanu no valsts kases.

Bet tiesības uzliek arī pienākumus. Pagastu un pilsētu pašvaldības patur tiesības vēlēt skolotājus „pēc savas sirds”, bet tām jā rūpējas arī par skolu ēkām, par vispārējo apgādi un par skolotāju algām saskaņā ar līgumu.

Bet pašvaldību darbinieki, kam jā rūpējas arī par skolām, tomēr ir tikai cilvēki, kam karš nodarījis visādas nelaimes, rekvizējis lopus, postījis īpašumus, inventāru un nodarījis dažādus citus zaudējumus. Un tāpēc viņi vispirms rūpējas par to, kas tuvāks, kā salāpīt savu saposīto dzīvi, tad varēs domāt par tālāko, arī par skolu.

Un tādas domāšanas rezultātā skolotāji dažuviet mēnešiem dzīvoja

Trikātas baznīcas svētdienas skola 1943. gadā.
Trikātas skola – GAISMAS KALNS.

Trikātas I. p.p. skolnieki Abulskolā 1930.gadā, augšā skolotāja Elza Āre.
1941. gada Valmieras valsts ģimnazijas beigušie ar skolotājiem, vidū Eseris

bez algas, ja vispār nīkšanu kādā pusbadā varēja saukt par dzīvošanu. Demokrātiskie skolotāji smagi cieta par savu ticību pašvaldībām. To atzina arī Izglītības ministrija, ievietodama savā „Izglītības Ministrijas Mēnešraksta 1919. g. I. numurā šādu paziņojumu:

„Pamatskolu nodaļā un skolotāju sapulcēs ierodas skolotāji nodriskātās drēbēs un asarām acīs paziņo:

„Mums nav ko ēst, nevien ko ģērbties!”

Sevišķi smags stāvoklis bija Latgales skolotājiem, kur pašvaldības vēl nemaz nebija izpratušas, ka jā rūpējas arī par skolām.

Arī Izglītības ministrijas līdzekļi bija ierobežoti, tomēr izsniedza pabalstus vairāk cietušo apriņķu pašvaldībām. Latgalē visu skolotāju algošanu pārņēma Izglītības ministrija un kārtoja ar savu inspektoru tīklu, citur sākumā izsniedza dārdzības piemaksas, tad maksāja pusi algas no valsts kases, vēlāk pārņēma visu skolotāju algošanu pēc valsts ierēdņu algas kategorijām.

Gādāja arī par veco un darba nespējīgo skolotāju pensijām, viņu atraitnēm un bāriņiem.

*

4. NOTEIKUMI PAR VALSTS DIENESTA AMATU KATEGORIJĀM (Vald. Vēstn. Nr. 34, 1920.)

Kategorija	Pamata alga rbļ. mēn.	Dārdzības piemaksa	Kopā
I	900	225	1125
II	850	215	1065
III	800	210	1010
IV	750	205	955
V	700	200	900
VI	650	195	845
VII	600	190	790
VIII	550	185	735
IX	525	180	705
X	500	175	675
XI	475	170	645
XII	450	165	615
XIII	425	160	585
XIV	400	155	555
XV	375	150	525
XVI	350	145	495
XVII	325	140	465
XVIII	300	135	435
XIX	275	130	405
XX	250	125	375

Piezīme: Neatkarīgās Latvijas proklamēšanas laikā valstī apgrozījās dažādas valūtas: Inflācijas dēļ pilnīgi bezvērtīgie cara laika rubļi, ko daudzi tomēr glabāja, cerēdami uz vecās valdības atgriešanos; oficiālo vērtību kādu laiku vēl glabāja Kerenska rubļi, ko iespieda uz papīra slejām un ko skaitot lietoja šķēres, sīknaudas vietā pastmarkas, tāpat slejās. Apgrozījās arī dažādu okupācijas varu un armiju, pat pilsētu naudas.

1919. gadā Latvijas valdība izdeva savus rubļus. Arī tie sākumā baudīja maz uzticības, bet kad Latvija jau bija atzīta de jure un valdība savu naudu varēja nodrošināt ar zeltu un stabilu ārzemju valūtu, cēlās arī Latvijas rubļa kurss.

Krievijas bezvērtīgajam rublim līdzīgais nosaukums tomēr radīja sajukumu.

1922. gada 3. augustā likums noteica Latvijā jaunu naudas vienību – LATU, kura vērtība bija līdzīga Šveices zelta frankam. Agrākos Latvijas rubļus apmainīja pret latiem, maksājot vienu latu par 50 rubļiem.

Latvijas Satversmes sapulces plenarsēdē 1920. g. 15. sept. pieņemtie noteikumi par obligātorisko skolu skolotāju algām:

1. Obligātorisko skolu skolotāju minimālā pamatalga nedrīkst būt zemāka par sekošām normām:

Skolotājiem ar praksi mazāku par 5 gadiem 400 rbļ. mēnesī (valsts ierēdņu XIV kateg.).

Pēc 5 gadu prakses 450 rbļ. mēnesī (XII kateg.).

” 10 ” ” ” 500 ” ” X ”

” 15 ” ” ” 550 ” ” VIII ”

Piezīme: Personas, kam nav likumā paredzēto skolotāju tiesību, bet izpilda skolotāja pienākumus, saņem algu, kāda paredzēta skolotājiem ar praksi zem 5 gadiem.

2. Pamatalgu maksā pašvaldības iestāde saziņā ar vietējo skolu valdi.

Piezīme: Kara izpostītos apgabalos, Latgalē un uz Izglītības ministrijas priekšlikumu arī citur, kur apstākļi to prasa, pamatalga maksājama no valsts kases.

3. Bez pamatalgas skolotāji saņem dārdzības un ģimenes piemaksas, dzīvokli ar apkurināšanu un apgaismošanu, kā arī zemi pēc sekošiem noteikumiem:

Uz laukiem 1 – 3 pūrvietām, pils. 1/8 – 1 pūrv. zemes. Dārdzības un ģimenes piedevas saņem visi skolotāji pēc attiecīgās ierēdņu kategorijas normām, sākot ar 1. aug. 1920. g. no valsts kases.

Speciālpriekšmetu skolotājiem vidējās arodu skolās:

	Sākumā	Ar 5 gadu pr.	10 g. praksi	15 g. praksi
Rīgā	7. katēg.	6. katēg.	5. katēg.	4. katēg.
Citās vietās	8. "	7. "	6. "	5. "

Darba komplekts 18 stundas speciālpriekšmetos. Skolas pārziņiem – 6 speciālas stundas. Nodaļu vadītājiem – 9 spec. stundas.

Skolu pārziņiem un viņu palīgiem brīvs dzīvoklis ar apkurināšanu un apgaismošanu un algu pēc augstākās normas, ja arī viņš nebūtu nodienējis 15 gadus.

Skolotājiem uz laukiem – brīvs dzīvoklis ar pakurināšanu un apgaismošanu.

*

Skolotāju algu kategorijas. Apstipr. Min. kab. sēdē
20. febr. 1920. g. Vald. Vēstn. Nr. 57.

Skolotāju algas (rbļ. mēnesī):

1. Pirmskolas un patversmju audzinātāji –

	Sākumā	Ar 5 g. praksi	10 g. praksi	15 g. praksi
Rīgā	16. kat.	14 kat.	12. kat.	10. kat.
Citās pilsētās ..	18. "	16. "	14. "	12. "
Laukos	20. "	18. "	16. "	14. "

2. Pamata, priekš- un papildu skolas:

Rīgā	14. kat.	12. kat.	10. kat.	8. kat.
Citās pilsētās ..	16. "	14. "	12. "	10. "
Laukos	18. "	16. "	14. "	12. "

30 darba stundas: 24 klasē, 9 audzināšanai. Skolu pārziņiem pie 4 klasēm 20 stundas, pie 6 klasēm – 18 stundas u.t.t.

3. Speciālpriekšmetu skolotājiem zemākās arodu skolās un vidusskolās skolotājiem bez augstskolas izglītības:

Rīgā	10. kat.	8. kat.	7. kat.	6. kat.
Citās pilsētās ..	12. "	10. "	8. "	7. "
Laukos	14. "	12. "	10. "	8. "

18 darba stundas speciālpriekšmetu klasē, 6 audzināšanai.

4. Vidusskolās:

Rīgā	8. kat.	7. kat.	6. kat.	5. kat.
Citās vietās	10. "	8. "	7. "	6. "

24 stundas darba komplekts: 20 stundas klasē, 6 audzināšanai. Skolu pārziņiem pie 4 klasēm 12 stundas, viņu palīgiem, rēķinot uz katru parakomplektu – 18 stundas.

ĢIMENES PIEMAKSAS

Sākuma laikā skolotāju atbalstam valsts izsniedza dārdzības piemaksas, bet kad dzīves apstākļi kļuva normāli, šo dārdzības piemaksu vietā nāca ģimenes piemaksas. Par katru bērnu līdz 10 gadu vecumam valsts piemaksāja 4 latus, ja bērnu skaits 1 vai 2. Par katru nākošo 5 latus mēnesī, bet ne vairāk kā par 5 bērniem kopskaitā. Tāda kārtība pastāvēja parlamentārās iekārtas laikā ar nolūku izskaust viena vai divu bērnu sistēmu valsts vai pašvaldību darbinieku ģimenēs.

Prez. K. Ulmaņa laikā ierobežojumu ar 5 bērniem atcēla un ģimenes piemaksas attiecināja arī uz laukstrādniekiem, lai atturētu lauciniekus no bēgšanas uz pilsētām; bērnu vecuma robežu pie tam pacēla no 10 uz 11 gadiem.

5. Skolotāju pensijas likums stājās spēkā ar 1925. g. 1. apr.

Līdz skolotāju pensiju likuma izdošanai darba spējas zaudējušie skolotāji un viņu ģimenes saņēma pabalstus, bet ar 1925. gadu viņu stāvoklis ievērojami uzlabojās, pat par veselīgiem 100 procentiem. To rāda attiecīgo summu salīdzinājums:

	Pabalsts mēn. Latos	Pensija mēn. Latos
Tautskolu skolotājiem pēc 15 nokalpotiem gadiem	52.-	124.80
Vidusskolu skolotājiem bez augstskolas izglītības	77.60	155.20
Vidusskolu skolotājiem ar augstskolas izglītību	92.-	184.-
Augstskolas docentiem	120.-	240.-
Augstskolas profesoriem	136.-	272.-

Neatkarīgi no darba spējas zaudēšanas, pensijas saņēma 55 gadu vecumā pēc 25 gadu izdienas. Jau pēc 10 gadu nokalpošanas, ja darba spējas zaudētas vismaz 30%, neatkarīgi no vecuma un darba spēju zaudējuma iemesliem.

Pensijas izdienā ieskaitīja visu dienesta laiku Latvijas teritorijā un bēgļu skolās. Citur nokalpoto ieskaitīja ne vairāk par 20 gadiem un 75%.

Pensijas aprēķināja no augstākās caurmēra algas par 3 gadiem.

Atraitne saņēma 1/2 no vīra izpelnītās pensijas.

Bērni līdz 18 gadiem, atraitnei vēl dzīvai esot – 1/6, bet visi kopā ne vairāk, kā pensijas otro pusi. Pēc atraitnes nāves bērni kopā saņēma līdz pilnas pensijas apmēriem.

Līdzekļus pensiju kase saņēma no pašvaldībām 2% apmērā no skolotāja algas; privātskolu uzturētāji maksāja 4%. Lauku skolotāju algas aprēķinam vēl pieskaitīja 20% par dzīvokli ar apkurināšanu un apgaismošanu.

Kam bija divas pensijas (valsts un pašvaldības), tas varēja saņemt vienu, pēc paša izvēles.

Skolotājiem bija sava slimo kase, kuras uzturēšanai atvilka 2% no algas, darba devējs maksāja 4%, valsts – 1.5%. Slimo kasu rīcībā bija 7.5% no skolotāju algas, par ko slimie skolotāji saņēma ievērojami palētinātu medicīnisko aprūpi un atsevišķos gadījumos par brīvu. Līdzīgu aprūpi saņēma arī skolotāju ģimenes locekļi.

* * *

1941. g. Valmieras ģimnazijas reālklases skolnieki ar skolotāju Eseri vidū.

IV SKOLOTĀJU TRŪKUMS UN JAUNĀ SKOLOTĀJU MAIŅA

Kā 1919./20. mācības gadam sākoties, tautskolām trūka skolotāju, tas jau bija paredzams, tāpēc arī vasarā sarīkoja dažādus kursus, kur sagatavot kādus aizstājējus, līdz no armijas atgriezīsies mobilizētie skolotāji-karavīri, un vēl citi ieradīsies no bēgļu gaitām. Bet ka iztrūkums būs tik liels, gandrīz vai puse no normāli vajadzīgā skolotāju skaita, tāds atklājums pārspēja visu gaidīto.

Tautskolu inspektoriem jau bija dots aizrādījums, skolotāju tukšās vietas aizpildot, daudz neizmeklēties, ja vien pagaidu skolotājiem ir vidusskolas vai līdzīga izglītība. Bet tādu nebija vajadzīgā skaitā, sevišķi Latgalē, kur pieņēma personas pat ar kāda klostera vai baznīcas skolas izglītību. Tāpēc nebija brīnums, ka 1919./20. mācības gada Latgales skolās izdarītā aptauja bija visai nepilnīga. Jaunie skolotāji/jas dažkārt neprata pareizi ierakstīt it vienkāršas atbildes.

Nelaime nekad nenākot viena, bet vismaz pa pāriem. Tā arī rudenī skolu darbu sākot, uz reizi pieteicās divas nelaimes: klašu telpu un skolotāju trūkums.

Vēl gadu vēlāk, kad kautkas jau bija labots un izlabots arī telpu ziņā, vēl trūka 485 telpas, lai skolēnu skaits klasē nepārsniegtu vispār pieņemto augstāko normu – 40.

Pilsētu tautskolās vēl ap 40% klasēs mācījās 41 – 80 skolēnu. Pilsētās vēl kā varēja cīnīties ar pārāk lielo skolēnu skaitu klasēs, iekārtojot mācības divās maiņās, bet lauku skolām atkrita arī šī iespēja. Te gan tādu klašu bija tikai ap 31%, bet skolēnu skaits šinīs klasēs svārstījās starp 41 un 110. Nereti divi skolotāji strādāja reizē vienā telpā, katrs ar vairākām nodaļām. Ja nu tādos apstākļos gadījās jauns, nepiedzīvojis skolotājs, tad gan uz darba sekmēm bija maz cerību.

Tāpēc arī tā drudzainā pagaidu telpu meklēšana gan lauku krogos, gan biedrību namos un – jaunu skolotāju apmācīšana pārātrinātā tempā gāja nepārtraukti.

Daudzās vietās darbā bija pieņemti skolotāju vietas izpildītāji ar nepietiekamu vispārējo izglītību, nemaz nerunājot par kādu pedagogisku māku. Tiem cerēja palīdzēt ar „skrejošiem” kursiem. Šie skolotāji nevarēja aiziet no darba uz ilgāku laiku, lai piedalītos 4 mēnešu vai ilgākosursos, bet uz vienu nedēļu atbrīvoties bija iespējams.

1919. gadā bija paredzēti un pa lielākai daļai arī īstenoti šādi „skrejoši” kursi:

Biržos no 4. – 10. sept., Alūksnē no 6. – 13. sept., Cēsīs no 10. – 17. sept., Valmierā no 12. – 19. sept., Limbažos no 15. – 22. sept., Rīgā no 18. – 25. sept., Jēkabpilī no 21. – 27. septembrim.

Lektori: Indriķis Rītiņš – par skolu iekārtu, programmām un apkārtnes mācību, S. Broke – par darba principu skolā un latviešu literatūra, J. Saukums – par zīmēšanu, S. Bernsteins – par fizisko audzināšanu. Šie lektori piedalījās visosursos, bez tiem vēl citi lektori piedalījās ar lekcijām savās speciālitātēs.

Vidzemē šie kursi noritēja bez traukējumiem, bet Kurzemē bija jārēķinājas ar Bermonta armiju. Rudens pusē Bermonta no daļas bija okupējušas visu Kurzemi. Dažus lektoros (Saukumu un Broku) pat ieslodzīja uz laiku cietumā. Tukumā kursi nemaz nenotika Bermonta okupācijas dēļ.

Tomēr, kur vien tas bija iespējams, arī Kurzemē skolotāji piedalījāsursos visai rosīgi. Jelgavā sapulcējās ap 200 klausītāju, Ventpilī vairāk par 100, Talsos ap 70 u.t.t. Ar piedalīšanos šajosursos skolotāji deklarēja savu ticību jaunajai Latvijas valstij.

Par ilgāka termiņa kursiem bija šādi paziņojumi Valdības Vēstnesī (piem.: 1920. g. 63. num.):

„Skolu departaments sarīko vasaras brīvlaikā kursus pātrinātai pamatskolu skolotāju sagatavošanai. Kursus paredzēts atvērt no 31. maija līdz 30. septembrim 8 vietās: Rīgā, Jelgavā, Rēzeknē, Liepājā, Ventpilī, Biržos un Daugavpilī.

Pieņems kursu klausītājos personas ne jaunākas par 18 gadiem, a) kas beigušas vidusskolu, b) līdz šim strādājušas Latvijas skolās kā nepilntiesīgi skolotāji, c) tagadējo vidusskolu 9. un 10. kl. absolventus, d) vīriešu vidusskolu 6. kl. un siev. ģimn. 7. kl. beigušos, e) personas ar zemāku izglītību pēc pārbaudījuma.

Mācība par brīvu. Izniegs stipendijas, bet to saņēmējiem 2 gadi jāstrādā Latvijas skolās, saņemot algu.”

Šie kursi paredzēja 4 mēnešus ilgu apmācību, kādā laikā bija cerams dot kursistiem skolotāja darbam visnepieciešamāko apmācību.

Šādi skolotāju sagatavošanas kursi turpinājās pieci gadi, kad to vietā stājās sistēmātiskas skolotāju sagatavošanas iestādes – skolotāju semināri vispirms, tad skolotāju institūti. Bet šie kursi izlīdzēja Latvijas skolām lielajā skolotāju trūkuma laikā.

Neskaitot „skrejošo” kursu klausītājus, šie ilgāka termiņa kursi savā pastāvēšanas laikā devuši šādu daudzumu skolotāju:

Viengadīgie pamatsk. 1919./20. 20./21 21./22. 22./23. 23./24.

Viengadīgie pamatsk.

sagatavošanas kursi	62	46	124	123	103
4 mēnešu kursi	480	730	459	248	269
Pirmsk. skol. kursi	68	67	–	41	11
Kopā	640	843	583	412	2831

Kopā par atsevišķām grupām: 458 – 2186 – 187.

No tiem 25% vīriešu, 75% sievietes. Te sākās sievietes pārsvars pamatskolu skolotāju saimē, ko vēlāk atrada par nevēlamu un attiecīga līdzsvara uzturēšanai ievēda zināmu kvotu skolotāju institūtos sievietēm.

Jāpiemin, ka skolotāju kursi tika organizēti pat visu neatkarīgās Latvijas laiku, tikai tiem bijuši dažādi uzdevumi un dažāda bijusi to programma.

Sākuma gados, kad steidzīgi bija jāaizpilda kara iztukšotās vietas skolu darbinieku sastāvā, atrisinājumu atrada īsa termiņa kursos, kur visā steigā apskatīja tikai pašus galvenos skolotāju uzdevumus. Nevarēja piegriezt daudz vēribas kursistu izglītībai. Bija gandrīz tā, ka ņēma it visus, kas vien pieteicās mācīties. Tad populāri bija jau pieminētie „skrejošie” kursi ar zināmu lektoru kadru, kas ceļoja no vienas kursu vietas uz otru.

Nopietnāka rakstura jau bija 4 mēnešu kursi, ko rīkoja dažādās vietās, sevišķi Rīgā, kur bija laba lektoru rezerve. Šajos 4 mēnešu kursos vien skolotāju apliecības ieguva 2186 personas, lielā pārsvarā sievietes.

Vispārējo skolotāju kursu virziens bija no īsa termiņa kursiem uz stacionārām pedagogiskām mācības iestādēm – semināriem un institūtiem. Bet vienmēr vēl palika vajadzība pēc apmācības un papildināšanās atsevišķās disciplīnās, piemēram: zēnu un meiteņu rokdarbos, mājturībā, zīmēšanā un dziedāšanā, fiziskā audzināšanā, jaunajās valodās, lauksaimniecībā, sevišķi pēc mazpulku darbības pastiprināšanas, grāmatvedībā, ko prasīja skolu kooperatīvu vadība u.c. Ik vasaru vai skolu garāku pārtraukumu laikos vienas vai otras disciplīnas kursus rīkoja dažādās valsts mālās, kur apstākļi bija labvēlīgi kursistu uzņemšanai.

Arī no šo atsevišķo priekšmetu kursiem dažuviet ir izveidojušās pastāvīgas mācības iestādes. Tā ir radies angļu valodas institūts 1922. gadā, Franču valodas institūts pie Franču licejas, Fiziskās audzināšanas institūts (1921. g.), un Mājturības seminārs, vēlāk Mājturības institūts (1923.g.).

Blakus paātrinātai skolotāju apmācībai gāja arī kārtējā skolotāju sagatavošana. 1920. gada oktobrī Cēsu Bērzaines vidusskolas telpās atvēra skolotāju semināru ar 36 audzēkņiem. 1923. gadā šo semināru slēdza, audzēkņus pārvedot uz Rīgā atvērto skolotāju institūtu ar piecgađīgu kursu.

Ar 1925. gada 1. augustu visi līdz šim dažādās vietās atvērtie skolotāju semināri vai pedagogiskās skolas bija pārveidotas par piecgađīgiem skolotāju institūtiem – Rīgā, Jelgavā, Daugavpilī un Rēzeknē. Institūta pirmajā klasē uzņēma pamatskolas pilnu kursu beigušos, bet piektajā klasē – vidusskolu absolventus.

1925. gada rudenī šiem 4 skolotāju institūtiem piebiedrojās vēl valsts Centrālais pedagogiskais institūts Jelgavā

ar divgadīgu kursu. Jau otrā gadā šai institūtā bija 194 audzēkņi, no tiem 179 sievietes. 1928./29. māc. gadā skolotāju institūtos ar latviešu mācības valodu mācījās 1292 audzēkņi, no tiem 496 vīrieši un 796 sievietes. Arī pie Latvijas tautas universitātes Rīgā bija noorganizēta divgadīga skolotāju sagatavošanas nodaļa, kuru absolvēja ap 30 skolotāju.

Tai laikā pilntiesīgu pamatskolu skolotāju skaits jau bija tik liels, ka sāka runāt par skolotāju pārprodukciju. Institūtos uzņemamo audzēkņu skaitu samazināja, slēdza paralelās klases un 1930. gadā ar Saeimas ierosinājumu slēdza arī Centrālo pēdējās izglītības institūtu. Atzīstot, ka institūtu audzēkņiem, blakus vispārējai izglītībai, dodamas visādas speciālas mākas darbam pamatskolās, pirmskolās, bērnu dārzos un papildskolās, nolēma institūtu kursu pagarināt no pieciem uz sešiem gadiem.

1934. gadā politisko maiņu iespaidā (pēc 15. maija apvērsuma) likvidēja svešautiešu skolotāju sagatavošanas iestādes, uzdodot šos pienākumus Rīgas valsts skolotāju institūtam, kur šim speciālajam vajadzībām atvēra 5. un 6. paralēlo klasi.

Lai izlīdzinātu skolotāju vīriešu un skolotāju sieviešu skaitu, uz dažiem gadiem noteica sevišķu kvotu abiem dzimumiem: Skolotāju institūtos uzņēma 75% vīriešu un 25% sieviešu.

Latvijas jaunās valdības vēlēšanās bija nākamās lauku pamatskolu skolotājus turēt tuvāk lauku apstākļiem, kāpēc Rīgas skolotāju institūtu ar 1938./39. mācības gadu pārcēla uz Bērzaini pie Cēsīm, nosaucot to par Cēsu valsts skolotāju institūtu.

Skolotāju institūti darbojās ar šādu stundu plānu:

Mācības priekšmeti	Klases						Kopā
	I	II	III	IV	V	VI	
1. Ticības mācība ar metodiku	2	2	2	2	2	2	12
2. Latviešu valoda " "	4	4	4	3	3	3	21
3. Angļu valoda " "	4	4	4	4	4	3	23
4. Matēm. aritmēt. " "	6	4	4	4	2	2	22
5. Dabas zin., apk.māc. "	2	2	2	2	2	—	10
6. Lauksaimniecība ar metodiku	—	—	—	—	1	2	3
7. Mājsaimniecība (meitenēm)	—	—	—	2	2	2	6
8. Fizika un kosmografija	2	2	2	2	—	—	8
9. Ķīmija ar prakt. darbiem	2	2	—	—	—	—	4
10. Ģeogr., ģeol., apk.māc. metod.	—	2	2	2	2	—	8
11. Vēst., ievad.sab.zin., metod.	2	2	2	2	3	1	12
12. Kooperācija	—	—	—	—	—	1	1
13. Psiholoģija	—	—	2	2	—	—	4
14. Pēdējās izglītības	—	—	—	3	3	4	10
15. Praktiskā pēdējās izglītības	—	—	—	—	—	8	8
16. Skolas hig. un pirmā pal.	—	—	—	—	2	—	2
17. Rokdarbi ar metodiku	—	1	2	2	2	2	9
18. Vingrošana " "	2	2	1	1	2	1	9

19. Militārā mācība (zēniem)	1	1	1	1	1	1	6
20. Zīmēšana ar metodiku	2	2	2	2	2	—	10
21. Kaligrafija	1	—	—	—	1	—	1
22. Dziedāšana ar metodiku	2	2	2	1	1	2	10
23. Mūzika " "	2	2	2	1	1	1	9
24. Kora dziedāšana							(4)
25. Orķestra spēle							(2)
26. Otra svešvaloda grupās							(4)
27. Vingrošana grupās							(2)
Stundu kopskaits zēniem	34	34	34	34	34	33	203-12
meitenēm	33	33	33	35	35	34	203-12

Rudenī un pavasarī lauksaimniecības praktiskie darbi visām klasēm, bet 5. klases audzēkņiem bez tam 6 nedēļu praktiskie darbi vasarā.

Arī vidusskolas cīnījās ar pilntiesīgu skolotāju trūkumu. Vispārējās un arodnieciskās vidusskolās skolēnu skaits divu gadu laikā bija gandrīz divkāršojies, tāpat audzis klašu skaits, kas prasīja jaunus mācībspēku kadrus. Bet tie nebija uz ātru roku saķerami. Akadēmiski izglītota vidusskolas skolotāja mācībai bija jāziedo ap 17 gadu. Pārejas laikā vajadzēja ķērties pie straujāki iedarbīgiem līdzekļiem, organizējot kursus nepilntiesīgiem vidusskolu skolotājiem.

Par skolotājiem vidusskolās strādāja arī studenti, krievu laika skolotāju institūtu absolventi un personas ar kādā citā veidā iegūtu izglītību. Tos visus izņemot no skolām un sadzīt kādos kursos nebija iespējams, tāpēc iekārtoja vasaras kursus skolu brīvlaikos. Katru šādu brīvlaiku kursistam ieskaitīja kā semestri, un trīs gados varēja beigt visu mācības kursu.

Pirmos šādus kursus iekārtoja jau 1920. gadā Rīgā matēmatikā un angļu valodā, bet tā kā daudz kursistu dzīvoja provincē, tad kursus pārcēla uz Bērzaini pie Cēsīm, kur 1921. gadā bija 65 klausītāji.

Mācības ritēja strauji, un programma bija plaša, tā ka kursisti guva it pietiekamu sagatavojumu. Programma latviešu valodas grupai bija šāda:

Ievads valodniecībā, salīdzināmā gramatika, latviešu valodas gramatika, latviešu literatūra, Latvijas vēsture, vispārīgā vēsture, filozofijas propaedeutika, paidagoģija un paidagoģijas prakse.

Vēstures grupai: Austrumju zemju vēsture, grieķu vēsture, Romas vēsture, vidus laiku vēsture, jauno laiku vēsture, 19. gadsimta vēsture, Krievijas vai kādas citas valsts vēsture, kultūras vēsture, filozofijas propaedeutika, vēstures metodika, paidagoģijas prakse.

Matēmatikas grupai: Analītiskā ģeometrija, ievads analizē,

diferenciālrēķini, funkcion. integrēš. un noteikto integrēš. pamati, matēmatikas vēsture, trigonometrija, metodika un paidagoģijas – prakse, projektīvā ģeometrija, augstākā alģebra, skaitļu teorija, tēlojamā ģeometrija, praktiskie darbi, filozofijas propaideutika.

Dabas zinātņu grupai bez teorētiskām mācībām vēl praktiskie darbi kabinetos un laboratorijās.

Ar šādu kursu palīdzību daudzi nepilntiesīgi skolotāji nevien uzlaboja savu cenzu, bet saņēma arī augstāku atalgojumu.

Jāpiezīmē, ka sākuma gados, kamēr vēl nebija iekārtota eksāminēšanās pie universitātes paidagoģiskajos priekšmetos, arī augstskolu absolventiem bija vismaz divi gadi jānostrādā vidusskolā kā kandidātiem ar zemāku algu. Vēlāk nokārtojās tā, ka studenti, kas pēc absolvēšanas bija nodomājuši tapt par skolotājiem vidusskolā, obligātos paidagoģiskos priekšmetus*) varēja kārtot jau studiju laikā, līdztekus saviem kārtējiem pārbaudījumiem un tā drīzāk iegūt pilntiesīgu vidusskolu skolotāju diplomu.

* * *

*) Lai kļūtu par pilntiesīgu vidusskolas skolotāju, arī Universitātes, Konservātorijas un Mākslas akadēmijas absolventiem 1935. gadā noteica pārbaudījumus: Loģikas un atziņas teorijā, vispārējā paidagoģijā un paidagoģijas vēsturē, paidagoģijas psiholoģijā un mācāmā priekšmeta metodikā.

V SKOLU LIKUMI UN TĀLĀKA IZVEIDOŠANĀS

Latvijas Pagaidu valdības Ministru kabinets 1919. gada 27. augustā izdeva pirmos noteikumus par skolu iekārtu un uzturēšanu (Tos skat. 28. lapp.). Tā paša gada 8. decembrī stājās spēkā Tautas Padomes pieņemtais Likums par Latvijas izglītības iestādēm. Tas savukārt grozīja dažus Ministru kabineta izdotos noteikumus, piemēram, 4-gadīgas papildskolas vietā noteica 2-gadīgu. Vēlāk tas tika vairākkārtīgi grozīts un papildināts, tomēr visumā kārtoja mūsu skolu dzīvi līdz 1934. gadam. Te dažas piezīmes par pirmajiem noteikumiem.

Četrgadīgās papildskolas vietā stājās divgadīgā. Nenoteiktība tomēr bija ar jauno valodu mācīšanu pamatskolās. Divas svešvalodas. Pirmā vietā angļu vai vācu, otrā vietā viena vai otra no iepriekšējām vai krievu valoda. Pie tam pirmo svešvalodu sāka mācīt jau otrā klasē.

Lai gan latvieši, starp svešām tautām dzīvodami, jau bija pieraduši runāt vairākas valodas, sevišķi pilsētās, bet mācīt divas svešvalodas lauku pamatskolās, bija grūts uzdevums. To vēl pavairoja attiecīgo valodu pratēju – skolotāju trūkums. Visvairāk bija krievu valodas pratēju, kā vēsturisks pārpalikums no krievu laikiem; vācu valodas pratēju bija mazāk, un angļu – pavisam maz.

Apkārtnes mācībai jau pirmskolā bija paredzētas 4 stundas, tikpat daudz I. klasē, un trīs vai četras stundas II. klasē. Tas bija jauns priekšmets, kam tikai jaunie skolotāji kādos kursos bija piešķārušies. Vairums skolotāju nezināja, kā tās stundas aizpildīt.

Grūtības bija arī ar mājturības stundām meitenēm. Daudzās skolās vēl nebija iekārtota silta ēdiena gatavošana, nebija arī mājturības mācībām sagatavotu skolotāju.

Bija ieteikts zemākajās klasēs mācīt pēc apvienotās mācības metodes. Bet tā bija viena no grūtākajām mācīšanas metodēm un sekmīgi veicama tikai sevišķi atjautīgam un spējīgam skolotājam. Bet tādu tais sākuma gados nebija daudz. Neveiklo un pat vidusmēra skolotāja vadībā apvienotās mācības stundas var dot tikai kādas chaotiskas zināšanas, un oficiālais stundu plāns tad ir pilnīgi lieks.

Visvairāk par to bija atbildīga Tautskolu direkcija (tai laikā nodaļa), kuras augstākā vadība nereti maldījās nepārbaudītu metožu miglā.

Šie pirmie mūsu skolu gadi bija meklēšanās gadi, tiklab liku-

mu devējiem, kā skolotājiem. Tāpēc nebija brīnums, ka vidusskolas bija neapmierinātas ar pamatskolu sasniegumiem un prasīja pēc Pagaidu noteikumos atļautajām sagatavošanas klasēm.

*

LATVIJAS IZGLĪTĪBAS RESORA AUGSTĀKIE VADĪTĀJI

Ministrs Kārlis Kasparsons, no 18. nov. līdz 1920. g. 11. jūnijam
Ministrs Juris Plāķis, no 1920. g. 12. jūn. līdz 1921. g. 26. aprīlim
Ministrijas pārvaldnieks Longins Ausejs, no 1921.g.27.apr.– 1921. gada 18. jūnijam
Ministrs Aleksandrs Dauge, no 1921. g. 19. jūn. līdz 1923. g. 26.jan.
Ministrs Pauls Gailītis, no 1923. g. 27. janv. līdz 1923. g. 19. jūl.
Ministra v. izp. Stanislavs Jaundzems, no 1923.g.20.jūl. –23.g.14.okt.
Ministrs Hugo Celmiņš, no 1923.g. 15. okt. līdz 1924. g. 26. jan.
Ministrs Kārlis Straubergs, no 1924. g. 27. jan. līdz 1924. g. 18.dec.
Ministrs Ernests Felsbergs, no 1924.g. 19.dec. līdz 1925.g. 4.mar.
Ministrs Arvīds Kalniņš, no 1925.g. 5. mar. līdz 1925.g. 23. dec.
Ministrs Edmunds Ziemeļis, no 1925.g. 25. dec. līdz 26.g. 17. dec.
Ministrs Jānis Pliekšāns-Rainis, no 1926. g. 18. dec. līdz 1928. g. 22. jan.
Ministrs Augusts Tentelis, no 1928. g. 23.jan. līdz 1928.g. 1. dec.
Ministrs Edmunds Ziemeļis, no 1928.g. 2. dec. līdz 1931.g. 4.dec.
Ministrs Atis Kēniņš, no 1931.g. 5. dec. līdz 1933.g. 16. jūn.
Ministrs Vilis Gulbis, no 1933.g. 17. jūn. līdz 1934.g. 17. mar.
Ministrs Kārlis Beldavs, no 1934.g. 18. mar. līdz 1934.g. 18. maijam
Ministrs Ludvigs Adamovičs, no 1934.g. 19.maija līdz 1935.g. 11.jūl.
Ministrs Augusts Tentelis, no 1935.g. 12. jūl. līdz 1938.g. 21. aug.
Ministrs Jūlijs Auškāps, no 1938.g. 22. aug. līdz 1940.g. 21. jūn.

Krievu komunistu okupācijas laikā no 1940. g. 21. jūn. līdz 1941. g. 25. jūnijam ātrā secībā mainījās: Jūlijs Lācis, Pēteris Lejiņš, atkal Jūlijs Lācis un Pēteris Vāleskalns.

Vācu okupācijas laikā Izglītības resoru vadīja Jānis Celms, no 1941. gada jūlija līdz 1943. gada rudenim.

Izglītības ģenerāldirektors Mārtiņš Prīmanis, no 1941. gada beigām līdz Latvijas atstāšanai 1944. gada rudenī.

*

1. Viens no galvenajiem kavēkļiem – un varbūt pats galvenākais Izglītības ministrijas mērķtiecīgā un plānveidīgā izkārtojumā bija nestabilitāte resora pašā augstākajā vadībā un tās cēlonis atradās mūsu valsts dzīves ļoti demokrātiskajā iekārtā.

Ja 20 gados notiek 20 Izglītības ministru maiņas un ikgadējās izglītības budžeta pieņemšanās Saeimā notika atkal jauna līgšana ar partiju līderiem, tad par stabilitāti izglītības politikā grūti

bija runāt. Tas bija viens no iemesliem, kāpēc tikai divi ministri palikuši savā postenī trīs gadus, vairāki no tiem tikai dažus mēnešus.

Saeimā ilgākus gadus izglītības budžeta referents bija sociāldemokrāts Kārlis Dēķens, un tad valsts līdzekļi arvien griezās uz kreiso pusi. Spilgti tas parādījās bieži uzpeldējušās debatēs par sagatavošanas klasēm pie vidusskolām. Tās žēlojās, ka pamatskolas dod vāji sagatavotus absolventus, kas ar trūcīgām zināšanām iestājas vidusskolās. Tāpēc vidusskolu vadītāji centās aizstāvēt sagatavošanas klases, lai jauniestājušos skolniekus jau no pamatskolas 4. klases varētu pārņemt savā mācībā un vadībā. Pirmajos skolu iekārtas noteikumos tās bija atļautas, bet kad pamatskolu skolotāju algošanu pārņēma valsts, sagatavošanas klašu skolotāju algas svītvoja. 5. un 6. klasei atstāja tikai klasiskajām ģimnaziņām labākai latīņu valodas apgūšanai, un pie komercskolām, kam vajadzēja sagatavot jauno valodu pratējus – tirdzniecības korespondencei.

Sociāldemokrāti neatlaidīgi uzturēja savas prasības, ka visiem bērniem jāiet vienādās skolās, neatzina arī kādu skolēnu izlasi uz sevišķu spēju pamata. Ja kāds skolēns nespēj sekot mācībām, tad tā ir skolotāja vaina, kas neprot mācīt. Gluži tāds pat uzskats, kā ap to laiku Padomju savienībā, kas tiecās no skolēniem veidot uniformu masu.

2. Skolēnu skaita pieaugums Latvijas tautskolās (bērnu dārzos, pirmskolās un pamatskolās).

Skolu tautība	1919./20.	1920./21.	1921./22.	1922./23.
Latviešu	90,689	113,404	120,858	129,618
Krievu	10,500	19,000	17,257	16,855
Vācu	8,144	8,412	9,057	9,733
Žīdu	4,157	7,167	8,738	8,885
Poļu	3,600	4,523	5,366	5,665
Baltkrievu	—	—	3,202	3,099
Leišu	962	662	833	1,045
Kopā	118,192	153,453	165,598	175,236

3. Vidusskolu attīstība Latvijā sākuma gados

Skolu tautība un tips	1919./20.				1921./22.				
	skol.	klas.	skolot.	skln.	skol.	klas.	sklt.	skoln.	
Latviešu vidussk.	36	158	425	4550	—	51	262	891	8240
” paid.sk.sem.	—	—	—	—	—	3	7	41	168
” teknikumi	1	5	24	94	—	2	19	63	442
” komercsk.	2	5	30	191	—	4	17	85	532
kopā	39	168	479	4835	—	60	305	1080	9382

Krievu vidusskol.	12	38	176	1214	—	24	115	421	2799
” teknik.	—	—	—	—	—	1	3	10	124
Vācu vidusskolas	13	41	150	867	—	10	79	181	1582
Žīdu vidusskolas	4	14	63	599	—	9	39	164	1103
Poļu vidusskolas	—	—	—	—	—	3	5	26	90
kopā	29	93	389	2680	—	47	241	802	5698
Kopā pavisam	68	261	868	7515	—	107	546	1882	15080

Jau 1921. gada skolu vadītāju apspriedē, ko vadīja tā laika izglītības ministrs Plāķis, atzina, ka 4 gadu kurss vidusskolām ir par īsu, lai sagatavotu sekmīgus studentus universitātei, tāpēc prasīja pēc 5 gadu vidusskolas ar sagatavošanas klasēm, bet partiju sadursmē šie atzinumi apkusa uz ilgiem gadiem. Universitāte vainoja vidusskolas par nepilnīgi sagatavotiem aspirantiem, vidusskolas vainoja pamatskolas, bet nekur tālāk par vainošanu netika.

Ar programmu labošanu gāja drusku vieglāki. Atzina, ka pamatskolas programmas ir par plašām. Mācīja divas, pat trīs svešvalodas. To skaitu varēja viegli samazināt pat līdz vienai; arī alģebri varēja izmest no pamatskolas programmas, lai gan daži alģebriski rēķināšanas paņēmieni bija vieglāki par komplicētiem aritmētiskiem rēķiniem. Šo to varēja izmest arī no seno laiku vēstures vai literatūras materiāliem.

Sliktāki gāja ar ticības mācību skolās. Antireliģiskas grupas sarīkoja tautas sapulces pat skolu telpās un prasīja pilnīgu reliģijas mācības svīturošanu no skolu programmām, lai gan vecāki ar vienkāršu paziņojumu skolai varēja atbrīvot savu bērnu no ticības mācības. Citas vecāku sapulces prasīja obligātu ticības mācību visiem skolēniem kā morāles audzināšanas līdzekli. Izvēlējās vidus ceļu, ka ticības mācība ir obligāta tikai skolai, ne skolēniem.

4. ARODU SKOLAS

Arodnieciskas izglītības veicināšanai Izglītības ministrija jau 1919. gada 1. augustā pie Skolu departamenta noorganizēja īpašu Arodu skolu nodaļu, ko vēlāk pārdēvēja par Arodskolu direkciju. Bija domāts Arodskolu nodaļas rīcībā nodot it visas speciālas mācības iestādes, atstājot tikai karaskolu un policijas skolu, varbūt arī vēl kādu citu gluži īpatnēju mācības iestādi citu resoru pārziņā, bet vēlāk atzina par lietderīgāku arī jūrskolas atstāt Tirdzniecības un rūpniecības ministrijai un lauksaimniecības skolas Zemkopības ministrijas pārziņā.

Izglītības ministrijas Arodskolu nodaļas vadība tad bija uzticēta inženierim Adolfam Vitckopfam, kā pirmajam šo skolu organizētājam. Viņš plānoja divus skolu tipus, — zemāko un vidējo. Zemāko arodu skolu uzdevums bija sagatavot teorētiski un praktiski apmācītus amatniekus, vidējais tips (arodu vidusskolas — tehniku-

mi) bija domāts inženieru palīgu – tehniķu sagatavošanai dažādās praktisko darbu nozarēs. Sākot ar 1924. gadu Arodskolu direkcijai tika pakārtotas arī pamatskolu skolotāju un bērnu dārznieču sagatavošanas iestādes.

1924. gadā Vitkopfs atstāja savu posteni, un viņa vietā nāca būvinženieris Indriķis Zubāns. Ar viena gada pārtraukumu komunistu valdības laikā, Zubāns gandrīz divdesmit gadus vadīja arodniecisko izglītību un izveidoja priekšzīmīgu speciālo skolu tīklu.

Zemākās arodskolas sākumā bija četrklasīgas, un tanīs varēja iestāties pamatskolas I. pakāpi (4. klasi) beigušie skolēni. Pirmie divi gadi bija vairāk domāti audzēkņu vispārējās izglītības celšanai, otri divi arodnieciskai apmācībai.

Pēc dažu skolu piedzīvojumiem noskaidrojās, ka šīm skolām maz praktisko darbu un paši skolēni par jauniem, lai varētu produktīvi strādāt kādu fizisku darbu rūpnīcās vai darbnīcās, tapēc ar 1923./24. mācības gadu tās izbeidza, pārejot uz trīsgadīgu kursu, agrāko 4 vietā, bet uzņēma tikai pilnu pamatskolu beigušus audzēkņus, kas varētu praktiski strādāt līdz 24 stundas nedēļā. Šis amatniecības skolu tips attaisnoja uz to liktās cerības.

Arodu vidusskolām jeb tehnikumiem bija 4-gadīgs kurss, vēlāk 5-gadīgs. Uzņēma tikai pilnu pamatskolu beigušus audzēkņus. Arī tehnikuma pirmie divi gadi bija domāti teorētiskai mācībai, otri divi praktiskiem darbiem kādā uzņēmumā.

Visām arodskolām kā dabisks papildinājums nāca klāt vakara kursi. Arī tie bija divējādi: Vispārējās izglītības kursi deva strādniekiem un amatniekiem nepieciešamo teorētisko izglītību, speciālie kursi ar šaurāku, praktiskiem mērķiem piemērotu mācību lauku būvniecībā, krāsošanā, ziepju vārīšanā, dažādos rokdarbos, mašīnrakstīšanā u.c. Veicināja arī dažādu privātu kursu darbību, kam tomēr vajadzēja palikt Arodu direkcijas uzraudzībā un vispārējā vadībā.

Pie Skolu departamenta nodibinājās sevišķa arodskolu programmu sekcija ar citu resoru pārstāvju piedalīšanos, lai saskaņotu arodniecisku mācības iestāžu darbību. Tā izstrādāja arī sīkas programmas visiem mācības priekšmetiem.

Lai ieinteresētu jaunekļus lielākā skaitā iestāties arodskolās, ar 1925. gadu sākot, 25% darbnīcu peļņas piešķīra audzēkņiem atkarībā no viņu darbu sekmēm, 10% darba rīku iegādei, 20% skolas speciāliem līdzekļiem un 15% darbnīcu vadītājiem un meistariem.

Pirmā šāda mācības iestāde izveidojās Cēsīs, savu darbību uzsākdama jau 1920. gadā ar mechanikas, būvniecības, ķīmijas un mākslas nodaļu, 80 skolēniem un 13 skolotājiem. It drīz savu darbību atjaunoja arī Rīgas amatnieku skola ar 103 audzēkņiem un 10 skolotājiem. 1920./21. māc. gadā sāka darboties Ventspils arodu

skola ar mechanikas un tirdzniecības nodaļu; tad Jelgavas (ar 71 skolēnu), Eversmuižas skola Latgalē ar 44 skolēniem. Šo skolu 1923./24. mācības gadā pārcēla uz Daugavpili kā valsts uzturētu arodskolu. Nākamā gadā nāca klāt Rēzeknes valsts arodskola ar būvniecības nodaļu un Ludzas apr. pašvaldības arodskola ar mechanikas un galdniecības nodaļu.

Arodniecisko skolu tīkls strauji auga, tā kā 1923./24. mācību gadā jau darbojās 2 teknikumi (Rīgā un Liepājā) ar 84 skolotājiem un 705 audzēkņiem, 3 komercskolas (Rīgā, Valmierā, Balvos) ar 59 skolotājiem un 696 audzēkņiem, 7 zemākās arodskolas (Rīgā, Cēsīs, Jelgavā, Ventspilī, Daugavpilī, Rēzeknē un Ludzā) ar 122 skolotājiem un 1138 audzēkņiem, 3 valsts rokdarbu darbnīcas (Rīgā, Liepājā un Jēkabpilī), 5 speciāla tipa mācības iestādes ar 55 skolotājiem un 622 audzēkņiem: Valsts angļu valodas institūts, Latvijas fiziskās audzināšanas institūts, privātais praktisko zinību institūts, ev.-lut. baznīcas teoloģiskais institūts un baptistu draudžu garīgais seminārs.

Pašvaldību un organizāciju uzturētām arodskolām Izglītības ministrija izsniedza valsts pabalstus skolotāju algām, dažām pusi, dažām pilnu algu apmērā.

1925./26. mācību gadā tika noorganizēta II Rīgas arodskola, nodibināta uz Jaunekļu kristīgās savienības (YMCA) ierosinājumu, kura dāvināja skolai vērtīgas darba mašīnas un darba rīkus tipografijas, koka un metālapstrādāšanas darbnīcu ierīkošanai.

Sadarbībā ar attiecīgiem resoriem, tika atvērtas dažādas speciālu uzdevumu skolas. Tā pie Rēzeknes valsts teknikuma tika atvērta kultūrtechnikas un vēlāk satiksmes ceļu nodaļa, Daugavpils dzelzceļu tehniskā un ekspluatācijas skola; Jelgavā atvērta 4-gadīga vidusskola pasta un telegrafa darbinieku sagatavošanai; Ventspilī valsts arodskolas mechanikas nodaļa tika pārveidota par kuģu mehaniku nodaļu, kuras absolventiem Jūrniecības departaments piešķīra III. šķiras kuģu mehaniku tiesības.

Liepājas daiļamatniecības skola tika pārņemta valsts skolu skaitā un skolas absolventiem piešķirtas tiesības saņemt gatavības apliecības. Līdzīga skola tika atvērta arī Rīgā, pārveidojot mākslas amatniecības kursus par mākslas amatniecības skolu ar sieviešu rokdarbu, šūšanas, ādas darbu, metālapstrādāšanas un grāmatu iesiešanas nozarēm.

1932./33. mācību gadā arodu skolām nāca klāt arī 2-gadīgās (vēlāk 3-gadīgās) žēlsirdīgo māsu skolas Rīgā un Jelgavā, kuras noorganizēja Latvijas Sarkanais Krusts.

Lielākas pārmaiņas notikušas arī privāto komercinstitūtu iekārtā. 1932. gada 2. nov. likums piešķīra šo iestāžu mācībspēkiem profesoru, docentu, lektoru un asistentu nosaukumus, arī klausītājus pārdēvēja par studentiem, tā pielīdzinot šos institūtus par augstākām mācības iestādēm.

1934. gada 15. maija notikumi, kas likvidēja daudzo partiju sistēmu valsts pārvaldes aparātā un nodibināja valsts prezidenta K. Ulmaņa valdību, ienesa jūtamas pārmaiņas arī arodu skolu dzīvē.

Vispirms jāatzīmē, ka latviešu arodskolās sāka iestāties arī mazākumu tautību audzēkņi viņu agrāko skolu likvidācijas dēļ. Šī likvidācija gan attiecās vispirms uz valsts un pašvaldību uzturētām mazākumu tautību skolām, bet privātiem līdzekļiem uzturētās skolas turpināja darbību: Tādas bija divas vācu zemākās arodskolas Rīgā un 4 žīdu arodskolas Rīgā, Daugavpilī un Liepājā.

Audzēkņu trūkuma dēļ likvidēja privāto tehnisko institūtu Rīgā, Tā paša iemesla dēļ likvidēja krievu valsts arodskolas Rīgā, Daugavpilī un Rēzeknē un poļu valsts arodskolu Rēzeknē. To vietā atvēra Rīgā valsts arodskolu visu tautību audzēkņiem. Likvidēto arodskolu audzēkņiem bija tiesība iestāties vietējās latviešu arodskolās.

Tā paša mācības gada (1934./35.) Izglītības ministrija pagarināja mācības laiku visās vidusskolās no 4 uz 5 gadiem. Universitāte tāpēc uz vienu gadu pātrauca jaunu studentu uzņemšanu. Kā savā ziņā nedibināts jauninājums jāatzīmē vidusskolu klašu numerācijas maiņa, augstāko klasi nosaucot par pirmo. Tā ka zemākajām skolām bija atstāta agrākā klašu numerācija, no zemākās uz augšu, tad vidusskolu klašu jaunā numerācija nereti radīja apjukumu.

Pārmaiņu laikā dažas pašvaldības kļuva visai rosīgas, atverot jaunas arodskolas (Rīgā, Liepājā). Vācu sabiedrība atvēra žēlsirdīgo māsu skolu pie vācu slimnīcas, arī žīdi atvēra līdzīgu skolu pie savas slimnīcas Rīgā.

Jauni stundu plāni arodskolām un teknikumiem samazināja teorētisko stundu skaitu un palielināja praktisko mācību uz 28 un vairāk stundām nedēļā. Sakarā ar to bija jāpaplašina darbnīcas, jāiegādā jaunas darba mašīnas, arī jāpieņem vairāk meistarū. Uzcēla jaunas modernas skolu ēkas Rīgā, Ludzā un Jelgavā. Nākamie 4 gadiem tika izplānotas vairākas modernas skolu jaunceltnes.

Izglītības ministrijas pārzinātās arodskolas 1937./38. mācību gadā.

Skolu tips un atrašanās	Skolu skaits	Klašu skaits	Skolēni
Valsts teknikumi (Rīgā, Liepājā, Jelgavā, Rēzeknē)	4	47	1008
Pašvaldību teknikumi (Rīgā, Daugavpilī, Liepājā)	3	19	531
Komerckolas	12	91	2847
Zemākās arodskolas	25	154	4677
Mākslas amatniecības skolas	3	14	303

Mājsaimniecības skolas	2	6	183
Tirdzn. un kooperācijas sk.	2	—	185
Komercinstitūti	2	—	246

Bez tam bija vēl šādas mācības iestādes: 2 valodu institūti (angļu un franču, 3 tautas augstskolas, 9 tautas konservātorijas, 21 rokdarbu darbnīcas tādu skolu lietošanai, kam pašām bija nepilnīgas darbnīcas.

Noslēgdams kādu ziņojumu par arodnieciskās izglītības attīstību Latvijā, Arodskolu direktors to izvērtējis šādi:

„Audzēkņu skaits visās arodskolās redzami audzis, kas izskaidrojams ar saimnieciskās dzīves un celtniecības attīstību, ar pieprasījumu pēc amata pratējiem, amata godā celšanu, ar pēdējo gadu lielajām reformām mūsu valstī un jaunatnes interesi par tehniku, amatniecību un tirdzniecību... Vispār vērojama audzēkņu praktisko zināšanu uzlabošanās, darba mīlestība un cenšanās kļūt par krietniem sava aroda pratējiem.” (I. Zubāns).

5. PAPILDSKOLAS

Papildskolas nekad nav īsti cieši iekļāvušās Latvijas skolu sistēmā. Tas varbūt tāpēc, ka pēc satura šīs mācības iestādes līdzinājās vairāk ārpusšķolas mācību veidojumiem, lai gan organizācijas ziņā tās bija visbiežāki saistītas tieši ar skolu, lietodamas skolu telpas, darbnīcas, mācības līdzekļus un arī skolotājus.

Tās pieminētas visos Latvijas izglītības un skolu likumos kā obligātās izglītības noslēgums. Saskaņā ar pirmajiem 1919. gada 27. aug. Pagaidu noteikumiem katram Latvijas pilsonim jānācās no 6. līdz 18. mūža gadam, no tiem pēdējie četri papildskolā. Mācības ilgums šinī papildskolā bija tikai 2–3 mēneši, jeb 180 stundas gadā. 1919. gada 8. decembra likums samazināja papildskolas apmeklēšanas ilgumu no 4 uz 2 gadiem visiem tiem jauniešiem, kas neapmeklē skolu līdz 16. mūža gadam. Stundu skaits gadā palika tas pats. Bija arī noteikts, ka papildskolas jāuztura pašvaldības iestādēm.

Papildskolu uzdevums bija sagatavot jauniešus dzīvei, tāpēc arī to programma bija galvenā kārtā praktiska. Pēc dažu gadu izmēģināšanās, sevišķa komisija 1931. gadā izstrādāja papildskolu stundu plānu un programmu, kas pastāvēja līdz 1938. gadam. Izglītības ministrija tad publicēja jaunas programmas un stundu plānus šādām nodaļām, visām paredzot vienu vai divu gadu kursu:

1) Lauksaimniecības, 2) zvejniecības, 3) mājkopības, 4) būvniecības (ar divgadīgu kursu, bet sevišķas nozares namdariem, mūrniekiem un podniekiem), 5) galdniecības, 6) mājsaimniecīb., 7) aušanas, 8) šūšanas un adīšanas, 9) drēbniecības (vīriešu un sieviešu), 10) atslēdznieku, 11) elektrotehnikas, 12) mašīnu, vadītāju, 13) daiļkrāsotāju, 14) apavu izgatavošanas, 15) ādas

darbu, 16) amatnieku vispārīgas izglītības, 17) tirdzniecības un 18) tirgotāju nodaļai.

1934. gadā izdotajā Izglītības un kultūras nolikumā par papildskolām runā panti: 50. līdz 55., abus ieskaitot. Tie noteic, ka normālais papildskolas kurss ir divgadīgs. Uzņem pamatskolas kursu beigušus jauniešus, kas neapmeklē citas skolas, bet var iestāties ar pilnu pamatskolas kursu nebeigušas personas. Minētie 6 panti nosaka šo skolu iekartu, programmas maiņu un pārraudzību no Izglītības ministrijas puses.

Līdz 1929. gadam papildskolas nīkuļoja varbūt tāpēc, ka vēl bija jāizveido pamatskolu tīkls, bet tad papildskolas guva lielāku interesi. Tiesai šo skolu pārraudzībai un vadībai Izglītības ministrija nodibināja arī sevišķu inspektoru posteni. Līdz tam laikam bija nodibinātas pavisam tikai 56 papildskolas, bet tad vienā pašā 1930./31. gadā atvērās vēl 50 jaunas papildskolas. Valsts maksāja algas šo skolu darbiniekiem, bet pašvaldības gādāja par telpām, nepieciešamo iekārtu un uzturēšanu. Atvērās arī 48 tādas papildskolas, kuru darbiniekiem valsts maksāja pusi algas, pārējo deva pašvaldības.

1931./32. mācības gadā darbojās 120 papildskolas ar 200 klasēm jeb grupām un 8725 skolēniem. Sevišķas vakara papildskolas uzņēma tādus skolēnus, kas pa dienām strādāja savu maizes darbu un tikai vakarus varēja atlicināt mācībām.

Bet tad papildskolu darbā iestājās atslābums, ko radīja arvien plašāk izveidojies arodskolu tīkls. Šīs skolas uzņēma kādu daļu pamatskolu beigušo jauniešu, kas citādi būtu iestājušies papildskolā. Tomēr vēl 1935./36. mācības gadā vēl bija 116 papildskolas, bet audzēkņu tikai 5864.

Viena no papildskolu teicamajām īpašībām bija tā, ka tās darbojās nevien lielajos centros, bet arī mazāk apdzīvotās vietās, tā paturēdamas savus audzēkņus viņiem labāk pazīstamos dzīves apstākļos.

* * *

VI 1934. g. 12. LIKUMS PAR TAUTAS IZGLĪTĪBU un tā iespaids skolu dzīvē

1934. gada 15. maija apvērsums, kas Latvijas daudzpartiju valsts Saeimu nomainīja ar Ministru un Valsts prezidenta K. Ulmaņa vienvaldību, ieveda arī dziļas pārmaiņas skolu dzīvē. Tās jo spilgti izteicās jaunajā Tautas izglītības likumā.

Jau pieminējām, ka līdz tam laikam Latvijā nebija stabilas skolu politikas. Izglītības ministri nereti mainījās ik pēc dažiem mēnešiem, un līdz ar tiem mainījās arī skolu dzīves noteikumi, prasības un arī pats mācības un audzināšanas mērķis, ko regulēja no centra. Spilgtāki bija divi poli, — internacionālais marksisms, ko pārstāvēja stiprā sociāldemokrātu partija ar tanī paslēpušamies komunistiem, un latviešu nacionālistiem otrā polā. Ikgadējā Izglītības ministrijas budžeta pieņemšanā norisinājās neizbēgamā ligšana un tirgošanās par valsts līdzekļu piešķiršanu iestādēm, ko tad gāza vai cēla ne aiz lietderības, bet kādas grupas politisko interešu dēļ. Bija gadījumi, kad pat skolas apkalpotāja pieņemšana bija atkarīga no piederības vienai vai otrai politiskai partijai.

Jaunu un noteiktu garu izglītības iestāžu dzīvē deklarēja jau Likuma par tautas izglītību pirmie panti:

1. Veicināt visādos veidos tautas izglītību un audzināt tautu nacionālā valstiskā garā ir valsts un pašvaldību pienākums; šo pienākumu var uzņemties valsts uzraudzībā arī privātas juridiskas un fiziskas personas.
3. Mācības iestādēs jāizkopj jaunatnes fiziskā, intelektuālā, aistētiskā un tikumiskā izglītība un jāaudzina jaunatne personiskā un sabiedriskā krietnībā, darba un tēvzemes mīlestībā un tautu un šķiru saprašanās garā.

Internacionālajam marksismam vairs nebija vietas skolu politikā. Mācības grāmatas, kas bija sarakstītas marksisma garā, aizliedza lietot skolās. Jaunas mācības grāmatas cenzēja sevišķa mācības grāmatu cenzes komisija, kas raudzījās uz to, lai grāmatas kalpotu nacionālajām un garīgajām interesēm. Sensenais latviešu tautas darba tikums, krietnība un tēvzemes mīlestība, kas tik daudz cildināta mūsu tautas dziesmās, pārkrievošanas laikā sāka izzust no mūsu skolu jaunatnes garīgo mantu krājuma. Tagad šīs vērtības atkal bija liktas skolu dzīves un audzināšanas pamatā.

Te vēl daži valsts dzīvē svarīgi jaunā likuma panti:

6. Latviešu tautības pilsoņu bērniem jāmacās skolās ar latviešu mācības valodu, ja arī viens no vecākiem būtu citas tautības.

7. Mazākuma tautību pilsoņu bērniem šā likuma robežās pastāv atsevišķas mācību iestādes vai klases ar attiecīgās tautības valodu un latviešu valodu kā obligatorisku mācības priekšmetu.
8. Ticības mācība ir mācāma visās obligatoriskās un neobligatoriskās mācības iestādēs.
10. Ikvienam bērnam obligatoriski jāmacās, sākot ar to skolas gadu, kurā līdz 31. decembrim tas paliek 8 gadus vecs.

Ar to bija noteikts māj mācības un pirmsskolas bērnu vecums, paaugstinot to par vienu gadu. Pilnai pamatskolai seši gadi, pēc tam papildskola līdz pilniem 16 gadiem, ja neiet citā skolā.

Skolu padomes tiesības un pienākumus jaunais likums stipri ierobežoja, toties lielākas tiesības piešķirot skolu priekšniekiem.

Tiem pienākas:

Sasaukt un vadīt paidagoģiskas konferences un skolas padomes sēdes.

Saziņā ar paidagoģisko konferenci ieteikt kandidātus uz skolu darbinieku vietām un dot par viņiem atsauksmi.

Nepieciešamos gadījumos dot skolotājiem un citiem skolas darbiniekiem atvaļinājumus līdz 4 darba dienām un par to ziņot savai priekšniecībai.

58. Skolu valdes sastāvs: 1) Viens apriņķa, resp. pilsētas valdes loceklis kā priekšsēdētājs, 2) divi priekšstāvji, kurus ievēl padome, resp. pilsētas dome uz 2 gadiem, 3) apriņķa skolu inspektori kā Izglītības ministrijas pārstāvji, 4) skolu ārsts, 5) divi skolotāju priekšstāvji, ko ievēl latviešu skolotāju sapulcē uz vienu gadu, 6) viens mazākuma tautību pārstāvis.
59. Skolu valdes uzdevumi un kompetences: 1) Visu obligatorisko skolu uzraudzība, kā arī vispārīga gādība par izglītību savā apriņķī, 2) skolotāju apstiprināšana un atlaišana.
190. Skolas priekšnieka vakantā vietā obligatoriskās un neobligatoriskās skolās ieceļ Izglītības ministrija. Kandidātus ieteic skolas uzturētājs.
191. Skolotāju kandidātus izrauga pašvaldība, un Skolu valde, ievācot skolas priekšnieka atsauksmi, ieceļ vienu no kandidātiem amatā.
206. Skolu priekšnieki, skolotāji un audzinātāji ir atbildīgi par savu darbu un tā metodēm, paņēmieniem un rezultātiem.

Ar pēdējo minēto likuma pantu bija izbeigta neatbildīgā eksperimentēšana ar visādiem „plāniem”, metodēm un projektiem, kas skolu darbā nereti ienesa tikai chaosu.

Arī pamatskolu programmās notika pārmaiņas. Noteica tikai vienu svešvalodu – angļu, ko ievēda pakāpeniski, ja bija mācītas citas valodas. Pamatskolās ievēda militāro mācību zēniem, vienu stundu nedēļā, vingro-

šanas stundas zēniem un meitenēm atsevišķi. Atšķirīgi stundu plāni pilsētu un lauku pamatskolās, pie kam lauku skolu mācības plāni vairāk tuvināti lauku dzīves apstākļiem.

1. Pēc 1934. g. Likuma par tautas izglītību sastādītie pamatskolu stundu plāni. A. Lauku pamatskolām.

Mācības priekšmeti	Pirmsk.	Kl. I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	kopā
Ticības mācība vai ētika	2	2	2	2	3	2	2	15
Latviešu valoda	8	8	7	5	5	4	4	41
Svešvaloda *)	—	—	—	—	—	6	6	12
Matēmatika	4	6	5	5	6	5	5	36
Dabas māc. un lauksaimniecīb.—	—	—	2	4	3	3	3	15
Ģeogr. un dzimtenes māc.	—	—	—	3**)	2	2	3	10
Vēsture	—	—	—	—	4	3	3	10
Zīmēšana	2	2	2	2	2	1	1	12
Glītrakstība	—	2	2	1	—	—	—	5
Dziedāšana	2	2	2	3	2	2	1	14
Vingrošana, praktiski darbi	2	2	4	5	4	3	3	25
Milit.māc.zēniem, māj.meit.	—	—	—	—	—	1	1	2
Stundu skaits — skolēniem	20	24	26	30	31	32	32	195
Maks.atalg.st.sk.skolotājiem	22	26	28	32	34	36	38	216

B. Pilsētu pamatskolām:

Ticības mācība vai ētika	2	2	2	2	2	3	2	15
Latviešu valoda	8	8	6	5	5	4	4	40
Svešvaloda *)	—	—	4	3	3	3	3	16
Matēmatika	4	6	5	5	5	6	5	36
Dabas māc. un lauksaimniec.	—	—	—	3	3	3	3	12
Ģeograf. un dzimt. mācība	—	—	—	3	2	2	3	10
Vēsture	—	—	—	—	3	3	4	10
Zīmēšana	2	2	2	2	2	1	1	12
Glītrakstība	—	2	2	1	—	—	—	5
Dziedāšana	2	2	2	2	2	2	2	14
Vingrošana, prakt.darbi	2	2	3	4	4	4	4	23
Milit.māc.zēniem, māj.meit.	—	—	—	—	—	1	1	2
Stundu skaits skolēniem	20	24	26	30	31	32	32	195
Maks.atalg.st.sk.skolotājiem	22	26	28	32	34	36	38	216

*) Skolās, kur kā svešvaloda sāka vācu valoda, tā turpināma vecākajās klasēs, sākot ar otro uz augšu. Kur svešvaloda sākama šogad, tur jāsāk mācīt angļu valoda.

***) Apvienot vēstures un ģeografijas elementus.

2. Vispārējās izglītības vidusskolām agrāko četrus dažādo ti-

pu vietā nosacīti tikai trīs: klasisko ar sagatavošanas klasēm un latīņu un grieķu valodas mācību, no jaunajām svešvalodām angļu, vācu vai franču valodu; humānitāro ģimnaziju ar latīņu un divām jaunajām valodām; reālģimnaziju ar divām jaunajām valodām un pastiprinātu eksakto zinību mācību.

Klasiskajās ģimnazijās mācības stundu skaits pa visām klasēm kopā, ieskaitot sagatavošanas klases: Ticības mācībā un ētikā 14 stundas, latviešu valodā 28, latīņu valodā 40, grieķu valodā 20, franču valodā 28, matemātikā 28, fizikā un kosmografijā 8, dabas zinātnēs 10, ģeografijā 10, vēsturē 18, psiholoģijā un loģikā 4, zīmēšanā 9, vingrošanā un rokdarbos 14, vingrošanā grupās (4), dziedāšanā 2, dziedāšanā grupās (7). Kopā skolēniem 233(11) stundas.

Humānitārā ģimnazija: Ticības mācībā un ētikā 10, latviešu valodā 20, latīņu valodā 20, I. svešvalodā (angļu) 21, II. svešvalodā (vācu vai franču) 13, matemātikā 21, kosmografijā 2, fizikā 9, ķīmijā 2, dabas zinātnēs 6, ģeografijā un ģeoloģijā 6, vēsturē 14, psiholoģijā 2, zīmēšanā un mākslas vēsturē 9, rokdarbos un vingrošanā 13, vingrošanā grupās (4), māsaimniecībā meitenēm (2), dziedāšanā un mūzikā grupās (7), kopā – 168(13) stundas.

Reālģimnazijā: Ticības mācībā un ētikā 10, Latviešu valodā 20, I. svešvalodā (angļu) 20, II. svešvalodā (vācu vai latīņu) 10, matemātikā 28, kosmografijā 2, fizikā 14, ķīmijā 8, dabas zinātnēs 9, ģeografijā un ģeoloģijā 6, vēsturē 12, psiholoģijā 2, zīmēšanā 9, rasēšanā 3, rokdarbos un vingrošanā 13) praktiskos darbos grupās (2), vingrošanā grupās (4), māsaimniecībā meitenēm (2), dziedāšanā un mūzikā (7). Kopā skolēnu stundu skaits 168(15).

Komerskolās: Ticības mācībā un ētikā 10, latviešu valodā 19, angļu valodā 20, otrā svešvalodā (vācu vai krievu) 17, angļu valodā 20, matemātikā 19, tirdzniecības aritmētikā 8, fizikā 8, ķīmijā 7, tehnoloģijā 9, higiēnā 1, vēsturē 8, politiskā ekonomijā 3, tirdzniecības un rūpniecības organizācijā 2, kooperācijā 1, likumu zinībās 3, saimnieciskā ģeografijā 4, grāmatvedībā 8, korrespondencē un kantora darbos 4, kaligrafijā un rasēšanā 3, stenografijā 3, mašīnrakstīšanā 3, vingrošanā un rokdarbos 10, vingrošanā grupās (4), biroja darbos grupās (2), dziedāšanā un mūzikā grupās (6). Kopā skolēnu stundu skaits 170(12).

Humānitārā ģimnazijā, reālģimnazijā un komerskolās skolotājiem maksimālais atalgojamo stundu skaits – 210.

Latvijas iedzīvotāju individuālisms tomēr vēlējās lielāku dažādību, tāpēc trim galvenajiem ģimnaziju tipiēm it drīz radās papildinājumi: humānitārās ģimnazijas nodaļa bez latīņu valodas, praktiskā ģimnazija un sieviešu ģimnazija ar krietni lielu skolnieču skaitu.

*

LATVIJAS SKOLU SISTĒMAS ŠĒMA

Māža gadi	Skolas gadi	Ieācības iestādes										
24-25	17	Papildu skoles, kursi, tautas augstskolas										
23-24	16											
22-23	15											
21-22	14											
20-21	13											
19-20	12											
18-19	11											
17-18	10											
16-17	9											
15-16	8											
14-15	7	Klasiskās ģimnazijas Komerskolas	Otrās pakāpes pamatskola								Ekolotāju institūti	
13-14	6											
12-13	5	Pirmās pakāpes pamatskola										
11-12	4											
10-11	3											
9-10	2											
8-9	1	Pirmskola vai mājmacība										

Piezīme: Skolas gadi rādīti pēc oblig. skolas vecuma paaēluma/1934/
par vienu gadu.

SKOLAS KĀRTĪBAS NOTEIKUMI

(izdoti uz likuma par tautas izglītību 9. un 207. p. pamata).

Nosaku skolas kārtību, kas obligātoriska skolas un audzināšanas iestāžu skolotājiem, skolēniem vai audzēkņiem un arī skolēnu un audzēkņu vecākiem vai viņu vietniekiem.

I. Noteikumi skolēniem

1. Skolēniem visur jāievēro pieklājība, pašsavaldīšanās, nosvērtība un citas sabiedrisku pienākumu prasības.

2. Katram skolēnam jāpazīst un jāsvaicina valsts vadītāji, savas skolas priekšnieks un skolotāji. Tāpat jāsvaicina pazīstami un savas skolas skolēni.

3. Skolēniem visur jābūt palīdzīgiem un pakalpiņiem, sevišķi pret maziem bērniem un viņu mātēm, sirmgalvjiem un nevarīgiem.

4. Darbā, sabiedrībā un savstarpējās sarunās skolēniem vienmēr jāargā savs un skolas gods un cieņa.

5. Skolā un ārpus skolas skolēniem jāievēro noteikumi apģērba ziņā, kādi pastāv viņa skolā. Apģērbs arvien jāuztur kārtībā.

6. Skolēni nedrīkst apmeklēt jaunatnei nepiemērotus izrīkojumus, jaunatnei neatļautas kinoizrādes, masku balles, dejas un izpriecu lokālus.

7. Skolēni nedrīkst lietot reibinātājus dzērienus un narkotiskas vielas, smēķēt un piedalīties neatļautās spēlēs.

8. Skolēni var uzstāties publiskos izrīkojumos un piedalīties ārpus-skolas organizācijās tikai ar vecāku un skolas vadības ziņu un atļauju.

9. Ekskursijās un gājienos jāievēro skolas noteiktā kārtība un disciplīna.

10. Skolēnu brīvais laiks pavadāms tā, lai skolas darbi būtu pienācīgi sagatavoti, nekaitējot veselībai. Stingri jāievēro higiēnas un tīrības prasības un aizrādījumi.

11. Skolēniem jānēsā viņu personas apliecības vienmēr līdz un tās uz pieprasījuma jāuzrāda skolotājiem un citām oficiālām personām.

12. Skolēniem jāierodas skolā noteiktā laikā, ņemot līdz visus vajadzīgos mācības līdzekļus.

13. Ja skolēns kādu dienu nav bijis klasē, tad jāatnes un jāuzrāda klases audzinātājam vecāku vai aizbildņu parakstīts ziņojums, kādēļ nav bijis skolā, tieši minot nokavēšanas iemeslus. Ja skolēnam jau agrāk zināms, ka skolu nevarēs apmeklēt noteiktā dienā, tad jau iepriekš jālūdz skolas vadības atļauja skolā nenākt. Ja skolēnam vairākas dienas jāpaliek mājās slimības dēļ, tad skolai par to jāpaziņo.

14. Uz skolu nedrīkst ņemt līdz nevajadzīgas grāmatas un citas nevajadzīgas lietas.

15. Uz lūgšanu visiem skolēniem jāierodas laikā un noteiktā kārtībā.

16. Klasēs jāiet tūlī pēc zvana un jāieņem vieta.

17. Skolas telpās nedrīkst nekā mest uz grīdas, bet papīri un citi atkritumi jāmet vienīgi papīru kastēs. Tāpat jāievēro tīrība atejas vietās.

18. Skolotājam ienākot klasē un stundu beidzot, skolēniem jāpieceļas.

19. Ja skolēns atnāk skolā pēc stundas sākuma, tad viņš nedrīkst palikt blakus telpās, bet viņam jāiet tūlīt klasē un ar skolotāja atļauju jāieņem vieta.

20. Stundai beidzoties, visi skolēni atstāj klasi, lai varētu to izvēdināt.

21. Stundu laikā un starpbrīžos skolēni nedrīkst atstāt skolas telpas un pagalmu bez audzinātāja vai skolas vadības atļaujas.

22. Skolas telpās aizliegta klaigāšana, drūzmēšanās, grūstīšanās un cita veida nekārtības. Skolēni nedrīkst bojāt skolas inventāru, mēbeles, aprakstīt sienas vai citādi bojāt skolas iekārtu.

23. Visām skolēnu organizāciju sēdēm un sapulcēm jādabū katrreiz skolas vadības atļauja. Tāpat ziņojumus un plakātus skolā drīkst izkārt vienīgi ar skolas vadības atļauju.

24. Skolēniem obligātoriski jāpilda skolas priekšnieka, skolotāju un pādagogiskās konferences prasības un pieņemtie noteikumi.

II. Noteikumi vecākiem vai viņu vietniekiem

25. Skolēnu iztrūkšanas vai stundu nesagatavošanas iemesli vecākiem vai viņu vietniekiem jāapliecina ar savu parakstu, ziņojot par to klases audzinātājiem vai skolas vadībai. Tāpat jāziņo klases audzinātājam vai skolas vadībai, ja skolēns vai cits mājnieks saslimis ar lipīgu slimību.

26. Skolēni, kas bijuši satiksmē ar slimu vai slimojuši ar lipīgām slimībām, var skolu apmeklēt tikai pēc rīkojuma noteikta laika. Skolu nevar apmeklēt skolnieki, kas bijuši satiksmē ar šarlaka slimniekiem – 14 dienas, masalu – 15 dienas, baku – 14 dienas, garā klepa – 15 līdz 20 dienas, difterīta – 7 dienas un plankumu tīfa – 12 līdz 14 dienas. Skolnieki, kas paši slimojuši ar šarlaku, nevar nākt skolā 48 dienas un ar masalām – 14 dienas pēc izsitumu parādīšanās, ar bakām – pēc krevju nokrišanas no vātīm, ar garo klepu – pēc aizraušanās stadijas izbeigšanās, ar difterītu – 35 dienas un ar plankumu tīfu – 28 dienas no slimības sākuma. Skolniekam, ierodoties skolā pēc slimības, jāuzrāda skolas vadībai ārsta apliecība ar slimības diagnozi.

27. Uz klases audzinātāja vai skolas vadības rakstisku uzaicinājumu vecākiem vai viņu vietniekiem jāierodas skolā.

28. Vēlams, lai skolēnu vecāki vai viņu vietnieki arī bez uzaicinājuma biežāk ierastos pie klases audzinātāja pārliecināties par savu bērnu sekmēm un uzvešanos.

29. Klases audzinātāja un citu skolotāju ziņojumi vecākiem vai viņu vietniekiem katrreiz jāparaksta, atzīmējot, ka ziņojumu lasījuši.

30. Vecākiem vai viņu vietniekiem no savas puses jā rūpējas, lai skolēni mājās kārtīgi veiktu savus skolas uzdevumus, izturētos pret mājnikiem pieklājīgi, (kā arī pret citām personām), godīgi un dzīvotu ar visiem satīcīgi.

Piezīme: Kārtības noteikumus pieaugušo skolām izstrādā ikviena skola atsevišķi, ievērojot skolas īpatnējos apstākļus, un tie stājas spēkā pēc apstiprināšanas Izglītības ministrijā.

1936. g. 3. februārī

Izglītības ministrs A. Tentelis
Skolu departamenta direktora
v.izp. K. Ozoliņš

Valdības Vēstnesis
1936. g. 4. feb.

Jaunā Tautas izglītības likuma balstīta skolu dzīve veidojās tālāk. Pārkārtojās arī pats skolu tīkls, vairāk piemērojoties pilsoņu tiešajām vajadzībām, ievērojami uzlabojot skolēnu aprūpi. Sevišķi uzlabojās skolu iekšējā struktūra, samazinot skolēnu noplūdumu mācību gaitā. Salīdzināšanai te ņemti statistiski dati par divi gadiem, par 1919./20. un 1938./39. mācību gadu Latvijas tautskolās:

Skolēnu skaits 1919./20. māc. gada pirmajā pu- sē pamatskolās:	Skolēnu skaits 1938./39. māc.g. Bērnu dārzos 3,988 -Kontr. mājmac. 12,292 Pirmskolās 19,901
Pamatskolu I. klasēs 24,435	Pam.sk. I. kl. 44,535
” II. ” 17,460	” II. ” 39,651
” III. ” 11,455	” III. ” 35,310
” IV. ” 6,593	” IV. ” 28,842
” V. ” 3,177	” V. ” 21,903
” VI. ” 1,958	” VI. ” 18,120
.....	Papildskolā 5,283
Kopā 65,078 229,825

1919./20. māc. gadā pamatskolu skolēnu skaits vēl rāda noteiktu vecās trīsziemu skolas iekārtu. Pie vidusskolām tai gadā gan bija zemākas klases, bet tika skaitītas kā atsevišķas pamatskolas. Sestās klases skolēnu skaits te ir tikai 8% no pirmās klases skolēnu skaita. Ja 1938./39. māc. gada pamatskolu sestās klases skolēnu kopskaitam pieskaita vidusskolu 2. sagatavošanas klases 1,067 skolēnus, kas faktiski pieder pamatskolas 6. klasei, tad dabūtais kopskaits (19,187) ir gandrīz desmitkārt lielāks, nekā tais pašās klasēs pirms deviņpadsmit gadiem. No pirmās klases skolēnu skaita jau 43%, tā tad vairāk kā pieckārtīgs uzlabojums.

Tādu skolu nemaz nav, kur nebūtu nobiruma (skolēnu), pa klasēm uz augšu ejot, bet jo mazāks šis nobirums, jo augstāk tiks vērtēta skolas

apmeklēšana, tās stabilitāte. Latvijas pamatskolas noteikti veidojās šai virzienā.

Pārējo skolu dzīve attīstījās tikpat strauji. 1919./20. māc. g. darbojās 68 vispārējas un speciālas vidusskolas ar 7515 skolēniem, bet 1938./39. mācības gadā šīm mācības iestādēm jau bija 26,350 audzēkņu. (Detalizētus salīdzinājumus un skaitļus skat. nodaļā „Skolu dzīve skaitļos”).

* * *

VII ZEMKOPĪBAS MINISTRIJAS UN CITU RESORU SKOLAS

Lauksaimniecības izglītības sākums Latvijā saskatāms jau 19. gadsimtā, it drīz pēc dzimtniecības atcelšanas, kad augs pieprasījumi pēc lauksaimniecības ražojumiem, un arī Baltijas muižniecība bija ieinteresēta celt lauku ražas. Sakarā ar to dažās muižās notika vērīgāko kalpu un vagāru apmācības pēc Prūsijas parauga. Šīs apmācības bija tīri praktiskas dabas, nekādas teorētiskas mācības šiem kursistiem nedeva. Demonstrēja tikai praktiskus darba paņēmienus.

Pirmā plašāka vēriena lauksaimniecības skola bija dibināta Vecsātos, Tukuma apr., 1867. gadā. Šīs skolas oficiālā dibinātāja un uzturētāja bija Kurzemes muižniecība, lai gan pamata kapitālu un ierosinājumu bija devis poļu tautības mājskolotājs Sokolovičs. Sākumā skolai bija divgadīgs kurss, tad 1902. gadā to pārorganizēja par trīsgadīgu. Programmas lielāko daļu tomēr aizņēma fizisks darbs. To likvidēja īsi pēc 1905. gada revolūcijas. Savā 38 gadu ilgajā pastāvēšanā tā bija devusi ap 600 lauku jaunekļiem saimniekošanas pamata mācības. Lielākā daļa tās absolventu aizgāja uz Krieviju, kur bija liels pieprasījums pēc mācītiem muižu pārvaldniekiem.

Jelgavas lauksaimniecības biedrība 1902. gadā nodibināja Bērmuižas paraugsaimniecību, kur pieņēma lauku jaunekļus saimnieciskas pieredzes un racionālāku darba paņēmieni apgūšanai.

1908. gadā Latviešu zemnieku ekonomiskā savienība Jelgavā atvēra četrgadīgu zemkopības skolu ar latviešu mācības valodu. 1910. gadā skolai nodeva Lustes valsts muižu agronoma P. Lejiņa vadībā. Šī skola kļuva ļoti populāra, tā ka līdz 1914. gadam lauksaimniecības izglītību tanī jau bija apguvuši 388 audzēkņi.

1. Lauksaimniecības māc. iestādes Latvijā 1867.—1918.

Vecsātu (Tuk. apr.) zemkopības skola, dib.	1867.	gadā ar 2—3 gadu kursu			
Bērmuižas paraugsaimniecība	” 1902.	”	1	”	”
Jelgavas zemkopības skola	” 1908.	”	4-5	”	”
Priekuļu lauksaimniecības skola	” 1910.	”	3	”	”
Bulduru dārzkopības kursi	” 1910.	”	1	”	”
Greikšānu tautas lauksaimniecības sk.	” 1912.	”	1	”	”
Tirzas-Velēnas taut. lauksaimn. skola	” 1914.	”	1	”	”
Krustpils taut. lauksaimniecības skola	” 1914.	”	1	”	”
Rūjienas taut. lauksaimniecības skola	” 1915.	”	1	”	”

LAUKSAIMNIECĪBAS VIDUSSKOLAS

Priekuļu lauksaimniecības vidusskola, reorganizēta	1919. gadā.
Jelgavas lauksaimniecības vidusskola, dibināta	1919. gadā.
Rīgas kultūrtehniskā vidusskola, dibināta	1920. gadā.
(1927. gadā pievienota Rīgas valsts tehnikumam)	
Latgales-Malnavas lauksaimniecības vidussk., dib.	1921. gadā.
Bulduru dārzkopības vidusskola, pārorganizēta	1930. gadā.
Kazdangas lauksaimniecības vidusskola, atvērta	1930. gadā.
Jaungulbenes mājturības vidusskola, atvērta	1930. gadā.
Mežotnes lauksaimniecības vidusskola, atvērta	1936. gadā.

Neatkarīgās Latvijas laikā dažādos periodos darbojās 8 lauksaimniecības vidusskolas. Par audzēkņiem uzņēma pilnu pamatskolubeigušos, kuri te ieguva zināšanas visās lauksaimniecības nozarēs. Bez tam darbojās vēl līdz 60 vien- un divgadīgas lauksaimniecības skolas, kur audzēkņi apguva lauksaimniecības pamata zināšanas.

No 1920. līdz 1940. gadam lauksaimniecības vidusskolas absolvēja 800 audzēkņi. Zemākās lauksaimniecības skolas beidza 5030 jauno lauksaimnieku.

Pēc Latvijas PSR ME ziņām visas agrāko laiku Latvijas lauksaimniecības vidusskolas pārorganizētas par tehnikumiem un atvērti arī daži jauni, piemēram, Saldus zooveterinārais tehnikums, Maltas zooveterinārais sovhoztehnikums u.c. Tā pati enciklopēdija ziņo, ka 1966./67. mācības gadā darbojušies 19 dažāda veida lauksaimniecības tehnikumi ar 8837 audzēkņiem kopskaitā, no tiem neklātienes mācībā 2935 audzēkņi.

Par šo daudzo audzēkņu tautību nav ziņu. Ievērojot okupantu tieksmi Latviju pārkrievot, jāpieņem, ka liela daļa šo audzēkņu ir iecelotāji no „brālīgajām republikām”. Mācības valoda tāpēc visās šinīs skolās, varbūt tikai kādas grupas izņemot, ir krievu.

2. Tirdzniecības un Rūpniecības ministrijas pārziņā bija latviešu jūrskolas.

Pirmā jūrskola pieminēta Rīgas vēsturē. Tā pastāvējusi no 1794.g. līdz 1830. gadam; tad atkal no 1839. līdz 1915. gadam. Liepājā no 1843. līdz 1915. gadam.

Pēc Kr. Valdemāra ierosinājuma sāka dibināt jauna tipa jūrskolas, kas bija pieejamas iedzīvotāju plašākām aprindām. Uzņēma audzēkņus ar elementāro izglītību un mācīja bez maksas dzimtajā valodā. Tādas jūrskolas nodibinājās un darbojās Ainažos (1864. – 1915.), Ģipkā-Dundagas (1869. – 1902.), Ventspilī (1871. – 1915.), Lubezerē (1874. – 1902.), Engurē (1875. – 1902.), Mangaļos (1876. – 1915.), Jūrkalnē (1882. – 1902.) un Užavā (1882. – 1890.).

Ar 1902. gadu Krievijas jūrniecības likumu zemākā tipa jūrskolas slēdza Ģipkā, Lubezerē, Engurē un Jūrkalnē. Tālbraucēju jūrskolas Rī-

gā, Liepājā, Mangaļos un Ainažos turpināja darbību līdz 1915. gadam, t.i. līdz I. pasaules karam, kad tās evakuēja uz Krieviju.

Neatkarīgās Latvijas laikā Rīgas tālbraucēju jūrskola atjaunoja darbību, pievienodama arī kuģu mehaniku nodaļu. Jūrskolas darbojās arī Ventpilī (1930. – 32.) un Liepājā (1920. – 1936.).

1944. gada rudenī, vācu armijai atkāpjoties, Rīgas Krišjāņa Valdemāra jūrskolu uzspridzināja. Bolševiki to atjaunoja 1944. gada decembrī.

3. Pirmā mājturības skola atvērta Kaucmindē pie Bauskas 1923. gadā.

To pārveidoja par mājturības semināru un vēlāk pārcēla uz Rīgu kā mājturības institūtu ar trīsgadīgu kursu Lauksaimniecības kameras pārzinā. Tas uzņēma tikai pilnu vidusskolas kursu beigušas audzēknes un sagatavoja tās par mājturības skolotājām un instruktorēm.

Neatkarīgās Latvijas laikā darbojās 8 zemākā tipa mājturības skolas un jau pieminētā Jaungulbenes mājturības vidusskola.

Komunistu laikā Kaucminde – nosaukta par Saulaini, pārvērsta par sovhoztehnikumu.

4. Žēlsirdīgo māsu skolu atvēra 1920. gadā pie Sarkanā Krusta slimnīcas Rīgā.

Pēc tam tādas pat skolas atvēra Jelgavā un Liepājā, visas trīs ar trīs gadu kursu pēc pilnas vidusskolas. Rīgā māsu skolas bija pie vācu un žīdu slimnīcām. Pie Rīgas pilsētas I. slimnīcas darbojās vecmāšu skola.

1938./39. mācības gadā Latvijas vidējās medicīnas mācības iestādēs bija 285 audzēknes.

Sākoties karam ar Vāciju komunistu valdība dažas no šīm vidējās medicīnas skolām evakuēja uz Krieviju. Vienu medicīnas māsu, sauktu arī par medmāsu, skolu ar latviešu mācības valodu atvēra Baškirijā, Tirlāņu ciemā. 1943. gadā to pārcēla uz Rostovu Jaroslavljas apgabala kā PS R Latvijas speciālo medicīnas māsu skolu ar 2-gadīgu kursu un 90 audzēknēm.

*

Latvijas neatkarības gados skolas devušas līdz 1940. gada vasarai ievērojamu skaitu absolventu:

Pilnu 6-klašu pamatskolu kursu beiguši	200,000 skolēni
Ģimnaziju kursu (neskaitot eksternus)	50,000
Skolotāju institūtu kursu beiguši	4,000
Komerckolu kursu beiguši	4,900
Technikumu kursu beiguši	3,500
Lauksaimn. vidussk., iesk. mājturības inst.	900
Zemākās lauksaimniecības skolas beiguši	5,030
Zemākās arodu skolas beiguši	8,000

* * *

V III SKOLĒNU APRŪPE UN SABIEDRISKĀ AUDZINĀŠANA

Lai materiāla ziņā vāji apgādāti skolēni iegūtu nevien obligāto, bet arī augstāku izglītību, par to gādāja arvien plašāk izveidojusies aprūpes sistēma, ko rīkoja valsts, pašvaldības un privātas organizācijas vai personas. Šāda aprūpe jau bija paredzēta visos Tautas izglītības un skolu likumos, bet sevišķi plaši tā izveidojās Latvijas pēdējos gados. Par šo laiku var noteikti sacīt, ka materiālas trūcības dēļ nevienam bērnam vai jauniešim nebija jāpaliek bez obligātas vai paša iecerētas tālākas izglītības. Noteicošie faktori šai izglītības ceļā tad bija tikai paša spējas un centība.

Skolēnu kopgaldi, kas jau agrāk daudzās lauku skolās bija stājušies skolēnu pašu atnesto pārtikas kulišu vietā, ar likumu dabūja sevišķu komiteju palīdzību. Tās bija organizējamās pie katras apriņķa un pilsētu skolu valdes ar sevišķu uzdevumu rūpēties par skolu kopgaldiem. Šīs komitejas darbojās tik sekmīgi, ka 1939. gadā skolēnu kopgaldi bija noorganizēti pie 80% skolu, kur tad vairāk kā puse (55%) skolēnu ikdienas saņēma kādu siltu ēdienu.

Sevišķus pabalstus saņēma arī mazturīgie obligāto skolu audzēkņi. Tie saņēma bez maksas grāmatas, rakstāmos materiālus, drēbes un uzturu. No 1936. līdz 1939. gadam šādiem pabalstiem izdots caurmērā ik gadus pusotra miljona latu, pie kam šīs pabalstu summas ar katru gadu palielinājās.

Arodskolu trūcīgo skolēnu atbalstam 1940. gadā nodibināja sevišķu arodizglītības veicināšanas fondu, kas trūcīgiem pamatskolu absolventiem pilnīgi nodrošināja izglītības turpināšanu kādā speciālā mācības iestādē.

Līdzīgs fonds jau 1939. gadā atbalstīja arī trūcīgos studentus – pašapgādniekus, kas studēja un blakus strādāja kādu maizes darbu, kāpēc viņu studijas nereti ieilga. Viņi saņēma aizdevumus 80 – 100 latus mēnesī uz ļoti izdevīgiem atmaksāšanas noteikumiem. Pēc kursa beigšanas strādājot savā speciālitātē kādu algotu darbu norādītā vietā, varēja panākt viena aizdevuma dzēšanu. Šos aizdevumus 1938. un 1939. gadā izlietoja ap 34% no visiem studentiem.

Te pieminams arī latviešu būvuzņēmēja Kr. Morberga novēlējums trūcīgu studentu atbalstam. Līdz 1939. gadam to bija saņēmis 81 students, caurmērā 2000 latu gadā.

Neobligātoriskās mācības iestādēs audzēkņi maksāja mācības naudu, gan nelielu. Tā 1939./40. mācību gadā valsts ģimnazijās šī maksa bija 120 – 140 latu gadā, komercskolās 90 – 100 latu, teknikumos 25 – 50 latu un zemākās arodu skolās tikai 10 latu gadā.

Šī mācības nauda tomēr nebija maksājama visiem skolēniem. Mācībās sekmīgākos mazturīgos audzēkņus no maksas atbrīvoja. Valsts ģimnazijā un arodskolās no mācības naudas atbrīvoja 20%, teknikumos 30% un skolotāju institūtos 40% skolēnu, bez tam trūcīgiem skolēniem bija paredzēti arī sevišķi pabalsti. Bez šiem budžeta kārtībā izsniegtiem pabalstiem ievērojamas summas sagādāja arī skolu padomes, tāpat organizācijas un personas ar dažādiem ziedojumiem.

Viens no svarīgākajiem iestādījumiem Latvijas kultūras veicināšanai bija K. Ulmaņa valdības 1920. gadā 18. okt. nodibinātais Kultūras fonds. Kā īpaša iestāde tas pastāvēja pie Izglītības ministrijas ar uzdevumu balstīt un veicināt tautas izglītību un kultūru. Līdzekļus fondam deva 3% nodoklis no visiem preču un pasažieru pārvadājumiem pa Latvijas dzelzceļiem un 3% piemaksas pie alkoholisko dzērienu cenām. Kad 1928. gadā dzelzceļu pārvadājumu nodokli piešķīra Ceļu fondam, ievēda jaunu nodokli uz tabakas precēm un uz importētām filmām.

Kultūras fonds savus līdzekļus piešķīra: Bibliotēku ierīkošanai, ārpuskolas izglītības organizācijām, skolu mācību līdzekļu iegādei, trūcīgu skolēnu un studentu atbalstīšanai un stipendijām, teātriem, zinātniskām iestādēm un organizācijām, tautas namiem, literatūrai, mākslai, autoru prēmijām u.t.t.

Līdz 1937./38. gada beigām Kultūras fonds izsniedzis pavisam 17,514,195 latus šo minēto iestādījumu atbalstam. Starp citiem pabalstiem, kas gājuši tieši tautas izglītības un skolu vajadzībām, jāatzīmē 772 tautas bibliotēkas dažādām organizācijām ar 500 līdz 650 sējumiem katrā; 308 bibliotēkas vidus- un arodu skolām, 1900 bibliotēkas pamatskolām (L.E. 1930./31.).

Valsts prezidenta K. Ulmaņa Draudzīgais aicinājums, publicēts 1935. gada 28. janvārī bija gluži īpatns veids, kā iesaistīt plašas tautas aprindas brīvprātīgā kultūras veicināšanas darbā. (V.V. No.24. 1935):

„Tauta ir modusies, tauta ir modusies uz jaunu jauku dzīvi. Atmoda aptver saimniecisko un garīgo dzīvi. Modušās ir pilsētas, modušies ir lauki. Bet vēl arvien gaisma gaišāk spīd pilsētās, tomēr lauki prasa savu tiesu, prasa neatvairāmi ...

Grāmata, cilvēka vissirsnīgākais un uzticamākais palīgs, atgūst veco cienu, atgūst savu vietu; vairojas teātra izrādes, koncerti; iesāktās sabiedriskās ēkas steidz uzcelt, uzceltās un gatavās grib pušķot, nāk pieprasījumi pēc mūsu mākslinieku darbiem, gleznām u.c., bet visvairāk prasa pēc grāmatām, jaunākajām, vērtīgākajām.

Mūsu lauku bibliotēkas skolās, biedrībās, pagastu namos ilgāku laiku nav papildinātas. Bibliotēku pārzinātāji bez grāmatu lasītāju, bez kaimiņu, bez plašākas sabiedrības atbalsta un palīdzības nevar grāmatas un bibliotēkas atjaunot ...

Iesim viņiem talkā!

Dāvināsim viņiem grāmatas, gleznas, mākslas darbus, palīdzēsim katrs savai vecajai skolai tikt pie laba mūzikas instrumenta. Daudzas

skolas vēl ir bez sava radio. Mūsu baznīcu sienas ir tukšas un aukstas, lauku zvani savām vecā laika skaņām visai grūti spēj sirdis sasildīt ...

Nemsim palīgā Kultūras fonda darbvēdi. Viņš ņem pretī katru ziedojumu naudā, graudā, grāmatās un citās mantās nosūtīšanai uz uzdotām vietām ...”

Šim aicinājumam bija teicami panākumi. Tas deva skolām 1.3 miljonu grāmatu, vairāk kā 500,000 latu naudā un daudz dažādu citu skolām derīgu priekšmetu. Starp citu arī vienu gluži jaunu skolu ar visu iekārtu.

1937./38. mācības gadā visās pamatskolās jau bija 2,065,777 grāmatu, caurmērā 1210 grāmatas katrā. Vidusskolu bibliotēkās caurmērā 4227 grāmatas katrā.

Jaunu veidu, kā sekmīgāki sagatavot skolēnus priekšstāvošai dzīvei, pavēra Likums par skolēnu kopdarbības sabiedrībām (IMM No. 2, 1939).

To uzdevumus, mērķus un darbības veidus izteica likuma pirmie panti:

1. Skolēnu kopdarbības sabiedrības uzdevums ir ieaudzināt skolēnos pašpalīdzības, pašdarbības un kopdarbības garu, pieradināt viņus pie taupības un kārtīgas saimniekošanas, dot viņiem iespēju vingrināties sabiedrisko uzdevumu veikšanā un palīdzēt pareizi izprast kopdarbības lielo nozīmi tautas vienības stiprināšanā un saimnieciskās labklājības pacelšanā un izkopt krietna rakstura īpašības un labus tikumus, pienākuma apziņu un nesavtīgumu.

2. Skolēnu kopdarbības sabiedrības ir: a) Skolēnu patērētāju sabiedrības un b) Skolēnu krājkašes. Šīs sabiedrības ir juridiskas personas.

3. Skolēnu patērētāju biedrības apgādā savus biedrus un pārējos skolēnus ar skolas dzīvē nepieciešamiem mācības līdzekļiem un citiem piederumiem.

4. Skolēnu krājkašes vāc biedru ietaupījumus un nogulda tos citās kredītiestādēs, saskaņā ar skolēnu krājkašes statūtiem.

Šīs skolēnu kopdarbības organizācijas nodibinājās lielā skaitā un, būdamas vispārējā skolotāju vadībā, bija labs sagatavojums skolēnu vēlākai saimnieciskai un sabiedriskai dzīvei.

Mazpulki bija plašākā ārpusskolas jaunatnes organizācija Latvijā, Ministru prezidenta K. Ulmaņa dibināta 1929. gadā. Mazpulku ideju viņš bija pārvedis no Amerikas, kur savā laikā studēja lauksaimniecību un tur iepazinās ar amerikāņu lauku jaunatnes 4-H klubiem.

Mazpulkos uzņēma zēnus un meitenes, sākot ar 8 gadu vecumu, lai ieaudzinātu viņos stingru raksturu, tēvzemes mīlestību, darba prieku un tā pareizu izpratni, 8 līdz 12 gadu vecumam tie bija mazbiedri, no 12 līdz 18 gadu vecumam biedri, pēc tam līdz 21 gada vecumam biedri-veicinātāji. Mazpulks varēja sākt darboties, ja tanī bija 5 pilntiesīgi biedri. Mazpulku rīkoja vadītājs ar savu palīgu un sekciju priekšniekiem. Lielākas vienības bija saimes un dzimtas ar savu vecāko.

Sākumā visa mazpulku darbības programma norobežojās ar lauksaimniecību un tās dažādām nozarēm, bet kad mazpulkos iesaistīja arī pilsetu jaunatni, nodarbības paplašināja ar kooperāciju, atturības un veselības kopšanu, sportu, literatūru, vēsturi, mūziku un pat ar aviāciju.

12 gadu vecumā mazbiedri deva tradicionālo solījumu, savas saņāksmes arvien noslēdza ar dziesmu: „Lai ar sauli laukā ejam Tīrumus un dārzus sēt!”

Mazpulku kustību Latvijā raksturo sekojošie skaitļi:

Gads	Mazpulku skaits	Dalībnieku skaits
1931	61	1,024
1933	183	2,102
1935	807	18,269
1937	1042	32,446
1939	1082	40,083

Mazpulku simbols – četrļapaina āboliņa lapiņa.

Amerikāņu 4-H kluba biedru solījums:

„My head to clearer thinking, My heart to greater loyalty, My hand to larger service, My health to better living.”

Latviskotais mazpulku solījums:

„Kā uzticīgs mazpulka dalībnieks, es svinīgi apsolos klausīt Dievam un vecākiem, ziedot savu prātu šķaidrām domām, savu sirdi taisnībai un kvēlākai sajūsmai, savas rokas cēlākam darbam un savu veselību labākai dzīvei, mana mazpulka, manas dzimtās zemes Latvijas un tautas labā. Augšu Latvijai!”

Kad komūnisti ar savu varu iebruka Latvijā, viņi lielā steigā likvidēja mazpulku organizāciju un konfiscēja tās mantu.

Kameras bija tāds Valsts prezidenta K. Ulmaņa jaunievedums, kam varēja būt visai nozīmīgas sekas visā Latvijas iekšējā struktūrā un likumdošanā. Kameru uzdevums bija „kopt un stiprināt valsts un tautas daiļumu, celt un vairot garīgo un materiālo kultūru 15. maija ideju garā.”

Pirmo kameru (Tirdzniecības un rūpniecības) nodibināja jau 1934. gada 24. dec., bet citas sekoja ar viena vai divu gadu atstarpēm.

Profesiju kameru – sešto pēc kārtas – nodibināja kā pēdējo 1938. g. 15. maijā. Tanī ietilpa arī izglītības iestāžu darbinieki.

Katra kamera bija pakļauta kādai ministrijai, tā Profesiju kamera bija padota Izglītības ministrijai ar Izglītības ministri Ed. Ziemeļi kā tās priekšsēdi. Profesiju kamerā bija 150 ieceltu locekļu ar padomdevēju tiesībām apspriežot valdības iesniegtus likumu projektus. Kameras iekšējā uzbūvē tāds pats vadonības princips kā valstī. Ja priekšsēdis kameras lēmumam nepiekrīt, tam nav spēka.

Par kameru nākotnes uzdevumiem Valsts prezidents K. Ulmanis izteicās 6. kameru atklājumā:

„Tiklīdz būs nostiprināti jaunā vienības garā liktie pamati mūsu nacionālai dzīvei, tad likumdošanā darbosies tieša tautas pārstāvība, bet tā vairs nebūs politisko partiju kopsapulce.”

Ar to bija sacīts, ka gatavojas jauna veida parlaments. Vai arī tas būs tikai padomdevēja iestāde, nebija teikts.

Dažādām agrāk pastāvējušām bezpeļņas biedrībām vajadzēja likvidēties 6 mēnešu laikā, tāpēc ka kameru princips paredzēja, ka katrs Latvijas iedzīvotājs tiks iekļauts kādā kameras nodaļā. Vienīgi kamerām pakļautas biedrības drīkstēja pārstāvēt attiecīgo darba nozari tanī noteiktā darbības iecirknī.

Komunistu armijas iebrukuma dēļ kameras nepaguva pilnam izvērst savu darbību, kādēļ nav arī īsta sprieduma par šo organizāciju nozīmību Latvijas kultūras attīstībā.

* * *

IX AKADĒMISKĀS MĀCĪBAS IESTĀDES

Latvijas universitātes sākums saskatāms Ministru prezidenta Kārļa Ulmaņa un Izglītības ministra Dr. Kārļa Kasparsona 1919. gada 1. septembrī parakstītā rīkojumā, kas iecēla Latvijas augstskolas organizācijas komiteju. Tās uzdevums bija organizēt jaunu Augstskolu, piemērotu Latvijas valstij un tās iedzīvotājiem. Ar to bija sacīts, ka tā vairs nebūs ne krievu, ne vācu, ne komunistu varas iecelta, bet latviešu pašu Universitāte.

Organizācijas komisijā iegāja 11 iecerēto fakultāšu apakškomisijas ar 3 locekļiem katrā. Par augstskolas pagaidu prorektoru ievēlēja agrākā Rīgas politehniskā institūta docentu E. Laubi un par viņa biedru Tērbatas universitātes docentu K. Kundziņu. Kad E. Laube atlūdzās no prorektora amata, lai pilnam varētu nodoties arhitektūras fakultātes organizēšanai, viņa vietā ievēlēja docentu P. Lejiņu. Kopā ar saimniecības komisijas priekšnieku doc. M. Prīmani, viņi bija augstskolas priekšniecība pirmā akadēmiskā gadā.

Katru fakultāti organizēšanas komisijā pārstāvēja Izglītības ministra uzaicināts fakultātes dekāns, viņam biedros pa vienam pārstāvim no katras ministrijas.

Deviņas fakultātes izveidojās jau tā paša gada septembrī: arhitektūras (dekāns E. Laube), lauksaimniecības (dek. J. Bergs), inženieru (dek. E. Jakobi), ķīmijas (dek. V. Fišers), ekonomiski juridiskā (dek. A. A. Lēbers), mehanikas (dek. P. Denfers), valodniecības un filozofijas (dek. K. Kundziņš), matemātikas un dabas zinātņu (dek. E. Lejnieks) un medicīnas (dek. E. Zariņš).

Citas fakultātes dažādu iemeslu dēļ aizkavējās: teoloģijas (dek. V. Maldonis), veterinārmedicīnas (dek. E. Brencēns), tāpat farmācijas nodaļa pie ķīmijas fakultātes darbību apsāka tikai otrā semestrī.

Organizācijas komisijai daudz raižu sagādāja telpu problēma. Jau pašā sākumā plaši izvērstās Augstskolas rīcībā bija tikai trīs ēkas. Tomēr pie kancelejas durvīm jau it drīz varēja lasīt šādu vēsturisku ziņojumu:

„Lūgumrakstus dēļ iestāšanās Latvijas augstskolā sāks pieņemt Augstskolas kancelejā 15. septembrī š.g. Prorektors E. Laube.”

Augstskolas atklāšanas akts notika 28. septembrī, un jau nākošā dienā, 29. septembrī, sākās mācības.

Augstskolai bija trīs kategorijas audzēkņi: Studenti, hospitanti un brīvklausītāji.

Par pilntiesīgiem studentiem uzņēma personas ne jaunākas par 17 gadiem, kas beigušas pilnu vidusskolas kursu (Krievijas bijušās 7-kl. re-

ālskolas vai 8-kl. vīr. vai siev. ģimn.). Citus vidusskolu absolventus ieskaitīja hospitantos, ko katra fakultāte uzņēma atsevišķi. Tiem bija tiesības klausīties visus priekšmetus un likt eksāmenus kā citi studenti. Brīvklausītājiem izglītības cenza neprasiya. Tie varēja klausīties lekcijas un piedalīties praktiskajos darbos ar attiecīgo lektoru piekrišanu.

Pie iestāšanās Augstskolā priekšroku deva Latvijas pavalstniekiem un vispirmā kārtā tiem, kas bija piedalījušies Latvijas atbrīvošanā un aizstāvēšanā.

Mācības ilgums jau nodibinātajās fakultātēs bija paredzēts ne īsāks par 4 vai 5 gadiem. Mācības valoda – latviešu, nepieciešamības gadījumos arī krievu vai vācu.

Mācības nauda bija maksājama par pusgadu uz priekšu – studentiem un hospitantiem Latvijas naudā 150 rubļu semestrī, ārzemniekiem 50% vairāk, brīvklausītājiem 10 rubļu par lekcijas un 5 rubļu par praktisko darbu nedēļas stundu semestrī. (60 Latvijas rubļu līdzinājās vienai mārc. sterliņai).

Pēc svinīgās Augstskolas atklāšanas akta, darbību uzsāka 9 fakultātes ar 110 mācības spēkiem (to skaitā 23 profesori un 34 docenti) un 940 Augstskolas studentiem.

Bet jau pēc divi nedēļām darbus nācās pārtraukt vācu-krievu avāntūrista Bermonta uzbrukuma dēļ. Mācībspēki un studenti stājās karavīru rindās un drīz vien atradās ierakumos Daugavmalā. Arī studentes aktīvi piedalījās Latvijas aizstāvēšanā, darbodamās gan Sarkanajā Krustā, gan lazaretēs, Sieviešu palīdzības korpusā, kareivju ēdināšanas punktos u.c.

Daugavas krastus gan jau 15. oktobrī atbrīvoja no uzbrucējiem, bet Rīgas apšaudīšana izbeidzās tikai 11. novembrī. Vispirms bija jāizlābo uzbrukumā cietušās ēkas. Augstskolas veco ēku Raiņa bulvārī vien bija ķērušas 9 lielgabalu granātas, sabojājot fasādi, jumtu, aktu zāli, dažas auditorijas un sadauzot ap 1350 logu rūsū. Kopskaitā Augstskolas ēku bija ķēruši 14 lielgabalu šāviņi, nodarīdami dažādus postījumus.

22. novembrī Augstskola gan atjaunoja pārtrauktās mācības, bet šoreiz klausītāju sastāvā pārsvarā bija studentes. Lielākā daļa studentu-karavīru vēl atradās frontē.

Mācībspēku komplektēšana prasīya daudz pūļu arī no Ārlietu ministrijas, jo Latvija vēl bija karastāvoklī ar Krieviju, kur vēl atradās daudz latviešu zinātnieku, kas vēlējās atgriezties dzimtenē. Sarunas ar Krieviju īsti varēja sākties tikai ar miera delegācijas sastādīšanu.

Pēc dažiem mēnešiem no Krievijas tomēr ieradās A. Dauge, J. Endzelīns, J. Plāķis, M. Bīmanis, J. Ruberts, M. Zīle, R. Krimbergs, Fr. Balodis, E. Felsbergs, A. Tentelis u.c. Atbraukušie profesori iesaistījās Augstskolas darbā, uzņemdamies nevien pādidagoģiskus, bet arī dažādus administratīvus pienākumus. Ieradās arī no ārzemēm uzaicinātie profesori.

Akadēmisku sakaru uzturēšanai ar citām augstskolām un lai tuvāki iepazītos ar Vakareiropas zinātnes sasniegumiem, Organizācijas Padome

uzaicināja vairākus citu zemju profesorus viesoties Latvijas Augstskolā ar lekciju cikliem. Uzaicinātie arī ieradās: profesors Mikkola no Helsinkiem, Fetražickis no Varšavas, A. Meijē no Parīzes un Ed. Klaparēds no Žeņēvas.

Augstskola piešķīra arī saviem mācības spēkiem komandējumus uz ārzemēm, lai gan ar grūtībām finansiālo apstākļu dēļ.

Organizācijas Padome izstrādāja Augstskolas satversmes projektu, kas stājās spēkā 1922./23. mācības gadā. Ar to izbeidzās Latvijas Augstskolas pagaidu stāvoklis, un tā kļuva par Latvijas Universitāti. (Universitas Latviensis).

Universitātes darbībai paplašinoties, radās vajadzība ievest jaunus mācības priekšmetus, pat atvērt jaunas fakultātes: Tā pie inženierzinātņu fakultātes radās kultūrtechnikas nodaļa ar kultūrinženieru un ģeodēzijas inženieru nozarojumiem; pie ķīmijas fakultātes – farmācijas nodaļa, pie lauksaimniecības fakultātes – mežkopības nodaļa, pie medicīnas fakultātes – zobārstniecības nodaļa. Filoloģijas un filozofijas fakultāte izveidoja 5 nodaļas: baltu, klasiskās, ģermāņu un romāņu filoloģijas, vēstures un pedagogijas nodaļas. Tautsaimniecības un tiesību zinātņu, kā arī matemātikas un dabas zinātņu fakultātes katra izveidoja savu, vēl divas nodaļas. Pie teoloģijas fakultātes 1937. gadā atvēra pareizticīgo teoloģijas nodaļu, un 1938. gadā nodibināja Romas katoļu teoloģijas fakultāti. Ar to Universitātei nu bija 12 fakultātes līdzšinējo 11 vietā.

Universitātei augot, vairojās arī mācībspēku skaits, tā ka no visai maza sākuma 1919. gadā (940 reģistrēti studenti, 23 profesori un 34 docenti 9 fakultātēs), 1939. gadā Universitātes zinātniski pedagogiskajā darbā rudens semestrī jau bija 446 mācībspēki. Starp tiem 111 profesoru, 96 docenti un 239 citi mācības spēki. Studentu skaits bija 7281.

Valsts un Ministru prezidents K. Ulmanis ierosināja pārvērst lauksaimniecības fakultāti par atsevišķu akadēmisku mācības iestādi, kas Viestura piemiņas pilī 1939. g. 1. jūlijā sāka darboties kā Jelgavas Lauksaimniecības akadēmija ar divām fakultātēm: lauksaimniecības un mežkopības, pārvēršot līdzšinējo mežkopības nodaļu par atsevišķu fakultāti.

Samērā mazais atalgojums, kādu jaunākie mācībspēki saņēma, spieđa daudzus no tiem meklēt kādus blakus ienākumu avotus privātos uzņēmumos, iestāžu darbā vai pat pilnīgi atstāt darbu Universitātē, kādēļ jaunu zinātnieku sagatavošana daudz cieta.

Apstākļi nedaudz uzlabojās, kad 1928. gadā sāka darboties jau Kr. Morberga novēlējumu fonds. 1935. gadā valdība izdeva Likumu par zinātnisku pētniecības fondu, no kura pabalstus saņēma galvenā kārtā jaunās paaudzes pētnieki, kopsummā 77,700 latu apmērā.

Tai pašā gadā stājās spēkā Likums par viena gada atvaļinājumu mācībspēkiem zinātniskām studijām. Šādu atvaļinājumu ik pēc seši gadiem varēja saņemt augstskolu mācībspēki, pie

tam ar pilnu algu. Šādu atvaļinājumu paguva saņemt ap 200 mācībspēki zinātniskiem pētījumiem, studijām un ārzemju ceļojumiem studiju nolūkā. Arī Kultūras fonds kļuva devīgāks līdzekļu piešķiršanā augstāko mācības iestāžu vajadzībām, kad kara laikā sistās rētas jau bija sadziedētas.

Kāda daļa studentu saņēma pie Universitātes nodibinātās stipendijas, bet tās nebija lielas un nenodrošināja iztiku. Bet tad palīgā nāca pati valsts ar 1939. gadā 15. novembrī nodibināto Fondu normālas studiju gaitas nodrošināšanai. Jau 1939. gadā šos pabalstus — aizdevumus, ko varēja arī neatmaksāt, saņēma ap 2500 studentu.

Daudz pūļu Universitātes vadībai bija jāpieliek Centrālās un fakultāšu bibliotēkas atjaunošanai, kas bija jārada gluži no jauna. No milzīgās 1915. gadā uz Maskavu evakuētās RPI bibliotēkas krievi atdeva atpakaļ tikai 600 mazvērtīgāko sējumu. Un tomēr, nelūkojot uz grūtībām, līdz 1939. gada 1. jūlijam fakultāšu un Centrālajā bibliotēkā kopā bija ap 340,000 sējumu 1.7 miljona latu vērtībā. Lielākā daļa no tām bija dāvinājumi, arī no ārzemēm.

1922. gadā sāka izdot Universitātes rakstus „Acta Universitas Latviensis”, līdz ar ko varēja stāties publikāciju apmaiņā ar ārzemju universitātēm. Līdz 1939. gadam iznāca 46 sējumi.

1937. gadā valdība izdeva „Likumu par mācības grāmatu izdevniecības fondu”. Īpaša Universitātes komisija ar šī fonda palīdzību izdeva 14 mācību grāmatas studentu vajadzībām.

Pie fakultātēm darbojās arī dažādas palīgiestādes akadēmiskai apmācībai un pētniecībai: laboratorijas, institūti, kabineti, darbnīcas, muzeji, klinikas, izmēģinājumu stacijas, pētīšanas saimniecības, sērumu stacijas, botāniskais dārzs u.c.

Universitātes satversme arī studentiem piešķīra plašu autonomiju ar studējošo pašievēlētu Studentu padomi. Tā pārstāvēja visas studentu iekšlietas, ieskaitot ap 100 studentu organizāciju-korporāciju u.c. pārraudzību un uzturēja sakarus ar ārzemēm.

Studenti uzturēja arī savu studentu virtuvi, izveidojot to par plašu pasākumu ar Ls 384,000 apgrozījumu 1938. gadā. Trūcīgiem izsniedza brīvas pusdienas.

Studentu grāmatnīca un apgāds apkalpoja nevien Universitāti, bet arī plašas citas aprindas. Izdeva 60 zinātniskas grāmatas un 1939. gadā apgrozīja Ls 483,000.

Krāja līdzekļus studentu namam un jau bija iegūts īpašums ar pagaidu internātu. Nama fondā uz 1939. gada 1. janvāri bija Ls 425,000 kapitāls.

Ļoti rosīga bija studentu piedalīšanās sabiedrības kulturālā dzīvē, kur teicamus panākumus guva viņu kori un sporta kopas, aktīvi piedalīdamies visos nozīmīgākos notikumos valsts un Universitātes dzīvē.

Latvijas Universitātes ieņēmumi budžeta kārtībā no valsts līdz 1939. gada 1. jūlijam bija ap Ls 35 miljoni, vai caurmērā 1.9 – 2 miljoni latu gadā. No 1919./20. māc. gada līdz 1939./40. māc. gadam Universitāte iz-

devusi Ls 57.4 miljonus, starpību, vairāk kā 22 milj. Ls, segdama no lekciju naudām un citiem saviem ienākumiem.

(Detalizētus datus par mācībspēku un studentu kustību skat. nodaļā „Skolu dzīve skaitļos”. Turpat arī ziņas par Latvijas Konservatoriju un Mākslas akadēmiju.)

*

LATVIJAS UNIVERSITĀTE DIVĀS OKUPĀCIJĀS

Sasniegusi savu skaistāko uzplaukumu 1940. gada vasarā, Latvijas Universitāte piedzīvoja traģisku katastrofu. 17. jūnijā Latvijā iebruka krievu komunistu tanku armija un okupēja zemi, līdz ar to pakļaudama latvju tautu verdzībai un asiņainam terroram. Sagrava arī Latvijas Universitātes sasniegumus.

1940. gada 5. augustā krievi atcēla Latvijas Universitātes satversmi un deva tai citu iekārtu pēc Maskavas universitātes parauga. Latvijas Universitāte kļuva par LPSR universitāti ar J. Paskēviču, vēlāk J. Jurgensu par tās rektoru. Abi gan bija Krievijas latvieši, bet komunistu partijas biedri; par prorektoriem iecēla P. Nomalu, V. Vitolu, V. Jungu un R. Drilli. Fakultātes dabūja jaunus dekānus.

1940. gada septembrī slēdza abas teoloģijas fakultātes un to mācībspēkiem atņēma tiesības uz pensiju. Teoloģijas fakultātes studentiem neatļāva iestāties citās fakultātēs. Filozofijas un paidagoģijas nodaļas likvidēja, to mācībspēkus atlaida vai uzdeva lasīt kādus valodas kursus. Matemātikas un dabas zinātņu fakultāti pārdalīja divās. Jaunus mācībspēkus ieceļot, neprasiņa Latvijas Universitātes satversmē noteikto zinātnisko kvalifikāciju un stāžu. No Krievijas izsauca vairākus krievu un latviešu mācībspēkus, kas lasīja darvinismu, marksismu-lēņinismu un Krievijas vēsturi. Mācībspēkiem un studentiem noteica obligātu jaunu priekšmetu – bolševiku partijas īso kursu.

Teoloģijas fakultātes bibliotēku aizveda uz centrālās apkures telpām un lietoja kurināšanai. Sastādīja arī citu aizliegto un iznīcināmo grāmatu sarakstu; apturēja Latvijas Universitātes rakstus un citas publikācijas. Studentu organizācijas slēdza un to mantu konfiscēja.

1941. gadā janvārī izslēdza no studējošo sastāva vairāk kā 1000 studentu. No tiem 14. jūnijā deportēja 135, apcietināja un aizveda uz cietumiem 240. No mācībspēkiem deportēja: L. Adamoviču, L. Ausēju, E. Rumbu, E. Birkhānu, A. Lejassausu, K. Dišleru, un J. Galeju. Vēlāk atrastie dokumenti rādīja, ka 29. jūnija deportācijai bija paredzēti vēl daudzi citi mācībspēki un studenti, bet ap to laiku Latviju ieņēma vācu armija.

*

1941. gada 1. jūlijā vācu armija okupēja Rīgu un pēc tam visu Latviju. Mācības iestādes kļuva brīvākas, lai gan ne gluži brīvas. Latvijas

Universitāte tomēr centās atjaunot savu darbību prorektoru K. Strauberga un V. Vītola vadībā. Rektors M. Prīmanis, kura ģimenē bija vācu izcelsmes locekļi, 1940. gadā bija izceļojis uz Vāciju, dabūja atļauju atgriezties tikai augustā un tad pildīja rektora pienākumus līdz 1944. gada 1. jūlijam.

Uzņēma atpakaļ bolševiku laikā atlaistos vai piespiedu kārtā pensionētos mācībspēkus un izslēgtos studentus, kas bija paglābušies no krievu varmācībām.

Vēlāk ieradās vācu civilpārvalde un aizliedza Latvijas Universitātei darboties, bet tas bija darīts bez armijas vadības ziņas. Tā bija ieinteresēta Universitātes darbā, tāpēc jau novembrī atļāva darboties abām medicīnas fakultātēm, pēc tam arī visām tehniskajām un matemātikas fakultātēm. Nākamā gada pavasarī arī filoloģijas, tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultāte varēja atsākt darbu. Vienīgi vēstures fakultātei bija jāgaida, līdz izstrādās jaunas programmas. 1942. gada rudenī arī abas teoloģijas fakultātes sāka darbu, tikai tām neatļāva uzņemt jaunus studentus. Tās dabūja arī jaunu nosaukumu – Teoloģijas augstskolas un bija saistītas ar Universitāti kā atsevišķi institūti.

Pārrevidēja bibliotēkas gluži tāpat kā bolševiki, tikai no cita viedokļa. Izņēma no apgrozības visas grāmatas, kurās saskatīja kaut ko antinacionālsociālistisku.

No mācībspēkiem cieta vēsturnieki A. Švābe un M. Stepermanis, kurus atlaida no darba. Viņu vietā no Vācijas ieradās bijušā Herdera institūta mācībspēki un lasīja vēsturi jaunās Vācijas garā. Ārkārtas prof. K. Čaksti un lektoru L. Sēju apcietināja un nosūtīja uz Vāciju kādā koncentrācijas nometnē.

Prorektoram K. Straubergam lika atlūgties no amata. Viņa vietā ievēlēja prof. V. Burkevicu, kurš 1944. gada 1. jūlijā kļuva rektora vietas izpildītājs.

Politiskais un arī militārais stāvoklis bija visai nedrošs, tāpēc Universitātes vadība steidzināja valsts pārbaudījumus pēdējo kursu studentiem, arī doktoru promocijas jauniem zinātniekiem, kamēr Universitātei vēl bija iespējams kārtot viņu statusu.

Bet tad drīz pienāca beigas arī Universitātes darbībai. Vācu armija, cietusi smagus zaudējumus visās frontēs, sāka izvākties arī no Latvijas. 1944. gada rudenī arī Rīga evakuējās, un tūkstošiem latviešu, kas negribēja palikt krievu komunistu varā, aizgāja bēgļu gaitās.

1944. gada 12. oktobrī Rīgā ienāca sarkanā armija.

*

JELGAVAS LAUKSAIMNIECĪBAS AKADĒMIJA

Latvijas valsts un Ministru prezidents Dr. K. Ulmanis, pats agrāko dienu izcils agronoms, vēlējās izcelt lauksaimniecības zinātnes nozīmi, tāpēc ierosināja dibināt atsevišķu Lauksaimniecības akadēmiju, pārceļot līdzšinējo LU lauksaimniecības fakultāti ar tās divām – lauksaimniecības

un mežkopības nodaļām uz vēsturisko Jelgavu, kur dikā stāvēja slavenā Rastrelli būvētā Jelgavas pils. Ar to tīktu lauksaimniecības izglītībai un zinātnei Latvijā pavērts ceļš uz brīvāku, no Universitātes neatkarīgu un straujāku attīstību.

Lai gan šāds ierosinājums bija zināmā pretrunā ar vienotas Universitātes ideju, to silti apsveica, sevišķi lauksaimniecībā. Latvijas Universitātei uzdeva izstrādāt plānotās Akadēmijas statūtus. Tos pieņēma 1937. gadā, un tā radās Jelgavas lauksaimniecības akadēmija ar divām – lauksaimniecības un mežsaimniecības fakultātēm, četru gadu kursu katrā, kuru nobeigšana deva agronoma, resp. inženiera – mežkopja grādu.

Lai jaunās Akadēmijas uzbūve, iekārta un programmas būtu pēc iespējas pilnīgākas un ietvērtu labāko, kas ir sasniegts augstākās izglītības organizācijā Eiropas universitātēs, valdība piešķīra komandējumus diviem LU lauksaimniecības fakultātes profesoriem, – vienam lauksaimniekam un vienam mežkopim – apmeklēt Eiropas universitātes Igaunijā, Somijā, Zviedrijā, Norvēģijā, Dānijā, Vācijā, Čehoslovākijā, Polijā un Lietuvā. Ievērojot redzēto, izstrādāja fakultāšu mācības plānus, paredzot lauksaimniecībā 16, mežsaimniecībā 10 katedras.

Kad plāni bija caurskatīti un pienācīgi reducēti, sekoja telpu iedalīšana Jelgavas pilī. Tā ka pils divi nepilni spārni atradās Lauksaimniecības kameras rīcībā. Akadēmijas vajadzībām bija nepieciešams jauns papildu korpuss. To pēc architekta prof. E. Laubes plāna uzbūvēja 1939. gadā.

Korpusa pamatakmens likšanas aktā Jelgavas pili pārdēvēja par Viestura piemiņas pili. Izglītības ministrs Tentelis šai aktā proponēja pieņemt, ka šeit kādreiz stāvējusi vēsturiskā Viestura pils, jo neesot iespējams pierādīt, ka viņa pils būtu atradusies kaut kur citur.

Ar šī jaunā korpusa uzbūvi radās no visām četrām pusēm ieslēgts iekšējais pils pagalms.

Akadēmijas vadībā ievēlēja: par rektoru prof. Dr. Kveldi, par proktoru prof. Dr. Teikmani, par lauksaimniecības fak. dekānu prof. Dr. Eglīti, par mežsaimniecības fak. dekānu prof. Dr. Marku. Arī parējā administrācija tika iecelta.

1939. gada 1. septembrī jaunā Akadēmija oficiāli uzsāka darbu tieši tanī laikā, kad Hitlers un Staļins sāka kopējo uzbrukumu Polijai. Tā bija visai liktenīga sagādīšanās. Lauksaimniecības fakultāte novietojās pils dienvidpusē, mežsaimniecības fakultāte gar Lielupi, hercogu kapeņu rajonā, un administrācija vidū.

Mācības personālā 1944. gadā skaitījās: Lauksaimniecībā 9 profesori, 6 ārkārtas profesori, 10 docenti, 2 lektori, 31 asistents, vairāki laboranti un subasistenti. Mežsaimniecības fakultātē: 4 profesori, 1 ārsta profesors, 9 docenti, 1 lektors, 8 asistenti un daži subasistenti.

Lauksaimniecības fakultātes rīcībā atradās 2 prakses saimniecības – Vecaucē un Jelgavā. Mežsaimniecības fakultātei bija divas mācības mežniecības – Lielaucē un Vecmokās (pie Tukuma). Pie fakultātēm pastā-

vēja arī pētniecības institūti, atsevišķi katrai fakultātei, kas publicējās Jelgavas lauksaimniecības akadēmijas rakstos.

Studentu skaits turējās vidēji ap 500 lauksaimniecības un ap 150 mežsaimniecības fakultātē.

Krievu okupācija, kas nesa līdz krievu komūnismu, ienesa Akadēmijas darbā lielas pārmaiņas un arī lielu terroru. Rektora vietā nāca speciāli Maskavā sagatavots vīrs Ostrovs līdz ar zemāka ranga pavadoņiem, starp kuriem sevišķi izcēlās kadru daļas vadītāja – „sarkanā dāma” – garā sarkanā kleitā. Darbā viņu vienmēr pavadīja kāds 5 vai 6 gadu vecs puisītis.

Ievēda stingru kursu sistēmu; mācības programmas pilnīgi pārstrādāja, liekot galveno uzsvāru uz marksismu, darvinismu, lēņinismu un staļinismu, bez kuriem ikviens cits mācības priekšmets zaudējot jēgu.

Terrors ikdienas retināja studentu rindas. Studentus iesaistīja dažādās komūnistiskajās organizācijās gan ar uzdevumu, kam sakars ar apmācību kursu, gan ar slepeniem uzdevumiem sekot mācības spēku soļiem. Ievēda arī neklātienes mācību.

Ar vācu karaspēka ienākšanu un krievu padzīšanu Akadēmijā visumā atjaunojās sākotnējais stāvoklis – varēja atkal kādu laiku netraucēti strādāt.

1944. gada jūlija mēnesī krievi atkal iebruka Jelgavā, šoreiz vajājot atkāpjošos vāciešus. Sabumboja un nodedzināja Viestura pili, ar to izbeidzot cerībām bagāto Jelgavas lauksaimniecības akadēmijas darbību.

Pēc ziņām no dzimtenes Jelgavas pils jau labu laiku kā atjaunota un ir mājoklis abām fakultātēm, pievienojot tām vēl citas fakultātes, no kurām galvenās ir lauksaimniecības modernizācijas un veterinārmedicīnas fakultātes. Pils apkārtnē sabūvētas plašas dormatorijas. Par tagad nosauktās Latvijas lauksaimniecības akadēmijas pētniecības darbību pieejamās publikācijās nekas nav redzams. Pētniecība, šķiet, atrodas galvenā kārtā Zinātņu akadēmijas rokās; pēdējā ir ļoti rosīga un ražīga.

Par mežsaimniecības fakultāti ir oficiāls ziņojums, ka Latvijas lauksaimniecības akadēmija savā pastāvēšanas laikā ir izlaidusi ap 1000 mežkopju, kuri gan nepaliek Latvijā, bet tiek norīkoti darbos visā plašajā Padomijā.

Uzņemšanu Akadēmijā izšķir nevis rektors, bet dažādas pilsētas un Akadēmijas komūnistiskās partijas organizācijas, arodbiedrības un komjaunatnes pārstāvji. Studentu skaits 1955./56. mācības gadā bijis 3400.

* * *

X IZDEVUMI MĀCĪBAS IESTĀDĒM

Sākumā valsts budžeta lielāko daļu paņēma aizsardzība, armijas uzturēšana un aprūpe, arī iedzīvotāju apgāde ar pārtiku, kas bija jāieved no ārzemēm, bet tad arvien vairāk līdzekļu varēja piešķirt mācības iestādēm un izglītībai. Tas jo gaiši redzams Izglītības un citu ministriju kopīgajā pārskatā izglītības vajadzībām:

Gads	Izglītībai	valsts budžets	Izgl.% no budžeta
1919./20.	1,105,000	60,617,000	1.8%
1920./21.	2,762,000	97,386,000	2.8
1921./22.	4,720,000	66,487,000	7.1
1922./23.	9,460,000	116,300,000	8.1
1923./24.	12,183,000	124,191,000	9.8
1924./25.	14,795,000	147,058,000	10.1
1929./30.	21,864,000	183,283,000	11.9
1934./35.	21,000,000	139,549,000	15.0
1935./36.	22,317,000	146,834,000	15.2
1936./37.	24,205,000	163,481,000	14.8
1937./38.	26,548,000	180,092,000	14.7
1938./39.	28,511,000	190,481,000	15.0

Šīs summas tomēr nebija vienīgās, kas sagādāja izglītības vajadzībām līdzekļus. Arī pašvaldības devušas savu tiesu. Tā piemēram, 1938./39. mācību gadā:

Valsts kase devusi izglītības iestāžu vajadzībām	Ls 28,511,000
Pilsētu pašvaldības devušas izglītības vajadzībām	11,665,000
Lauku pašvaldības devušas izglītības vajadzībām	3,839,000

Kopā Ls 44,015,000

Vēl būtu pieskaitāmi skolu padomju līdzekļi, organizāciju un privātu personu ziedojumi, sevišķi pagastu devumi skolām ir natūrā: malka telpu apsildīšanai, šķūtis, zirdznieku un strādnieku dienas pie skolu būvju un remontu darbiem u.c., kas visas Latvijas mērogā, ja visupārvērtētu naudā, dotu vēl miljonus latu.

Sevišķi straujš kāpinājums līdzekļu pieaugumā izglītības mērķiem atzīmējams it visos budžetos līdz ar Valsts prezidenta K. Ulmaņa autoritārās valdības nodibināšanos. Nebija daudz tādu zemju, kas tautas izglītībai dotu 15% no sava budžeta, bet Latvija bija viena no tām.

* * *

XI MĀCĪBAS IESTĀŽU, AUDZĒKŅU UN PAIDAGOĢISKO DARBINIEKU SKAITS LATVIJĀ 1939./40. mācības gadā.

Mācības iestāžu tips	skaits	Audzēkņi		kopā	Paidag. person.
		vīrieši	sievietes		
Bērnu dārzi	86	2193	2036	4229	191
Pamatskolas	1623	112457	103716	216173	8869
Papildskolās	95	2224	2071	4295	(600)
Kopā	1804	116874	107823	224697	9060
Zemākā tipa spec.skol.	127	6944	3295	10239	1253
Spec.vid.sk. un instit.	54	5051	3899	8950	1047
Ģimnazijas	70	6819	10233	17052	1479
Latvijas Universitāte	1	4461	1974	6435	389
Jelgavas lauks. akad.	1	611	174	785	68
Mākslas akadēmija	1	131	66	197	23
Konservātorija	1	123	140	263	38
Augstskolas kopā	4	5326	2354	7680	518
Visas kārt.māc.iest.	2059	141014	127604	268618	13357
Tautas augstskolas	15	1685	1098	2783	(198)
Dažādi ilgterm.kursi	155	9581	4240	13821	(497)
Kopā pavisam	2229	152280	132942	285222	13357

Piezīmes: To mācības iestāžu paidagoģiskie darbinieki, kas pilnā apmērā nodarbināti citās skolās, kopskaitā neietilpst.

Dažu skaitļu samazināšanās, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, notikusi vāciešu lielākās daļas repatriācijas dēļ. (Skat.nod. „Skolu dz. skaitļ.”)

*

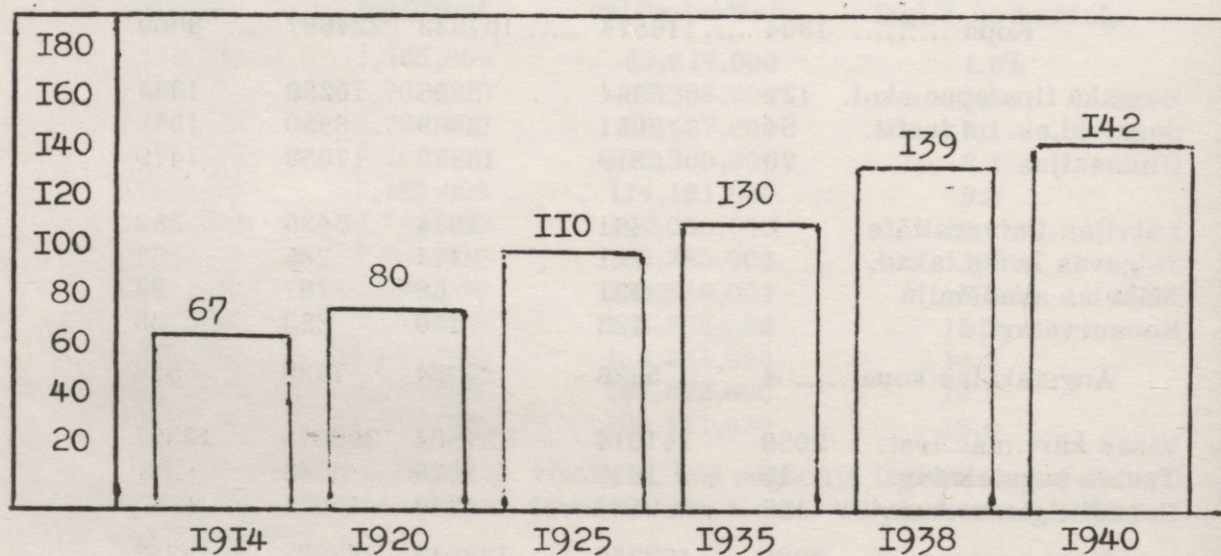
Par neatkarīgās Latvijas pēdējā Ministru un Valsts prezidenta Kārļa Ulmaņa politiku ieskaitot var būt dažādi, bet skolu jaunatnes un izglītības iestāžu aprūpē K. Ulmaņa valdīšanas 5 gadi izceļas kā iejūtīgas aizgādības laiks.

Modernas skolu ēkas tad cēlās viena aiz otras, un skolēni pat nomaļās lauku skolās varēja dabūt siltu ēdienu pusdienās. Skolām vairs nebija jāsūdzas par mācības līdzekļu trūkumu un studentiem augstskolās jā-kavē lekcijas ar „maizes darbu”. Pabalsti, stipendijas un ērti kārtojami

aizdevumi atviegloja mācību un studiju laiku. Latvija tad piedzīvoja vēl nebijušu saimniecisku un kultūrālu uzplaukumu, ko 1940. gadā brutāli pārtrauca krievu komūnistu iebrukums.

*

Audzēkņu skaits Latvijas mācības iestādēs uz
1000 iedzīvotājiem

* * *

J. Kronlīns,
Izglītības statistikas biroja vadītājs.

XII SKOLU DZĪVE SKAITĻOS

Skola ir kulturas tautas neatņemama sastāvdaļa, tā aug un veidojas līdzī tautas ieguvumiem un sasniegumiem. Dzīvam tautas organismam līdzī tā atveido sevī arī to garu, kas plūst tautā, nesdams jaunas vērtības un spodrinādams reiz bijušos, bet laiku rūsā apsūbējušos dārgumus. Tas jaunais gars, kas nu jau pieci gadi dara bagātāku un dziļāku jaunās Latvijas dzīvi, arī skolām devis jaunus mērķus un jaunus līdzekļus to sasniegšanai. Šinī īsajā laikā skolas nevien guvušas jaunus garīgus principus, bet daudz mantojušas arī materialā ziņā. Skaistās un lietderīgi iekārtotās jauno skolu ēkas, dārzi, kuplās bibliotekas, mācības līdzekļi un rūpīga gādība par skolēna laicīgo labklājību, par viņu uzturu un veselību — tas viss ir jaunā laika neatņemama īpatnība.

Šis skolu dzīves īsais apskats, aplūkodams galvenā kārtā personālo sastāvu, gan nevarēs raksturot atjaunotās Latvijas skolu sasniegumus viņu daudzpusībā, tomēr rādis kādu daļu no tā gaišā ceļa, kas atvērīs mūs: skolām, aicinādams tās tapt par nācijas spēka uguns kuriem.

I Obligatoriiskās skolas

Skolu tīkla biežums arvien bijis ciešā sakarā ar izglītības mērķiem. Principālus norādījumus te dod arī izglītības likums, kas obligatoriiskās skolas paredz kā visiem piesniedzamas. Tāpēc skolu tīkls veidojies arī kontaktā ar iedzīvotāju kustību un attiecīgās vietas apdzīvotību, kas gadiem ejot, var ievērojami mainīties. Partiju lokalpolitikas laikos skolu atvēršanu vai arī slēgšanu nereti noteica vienas vai otras politiskas partijas specifiskais svars. Objektīvi mēģinājumi lietderīgi iekārtot un iedzīvotāju vajadzībām pielāgot obligatoriisko skolu tīklu ir bijuši iespējami tikai atjaunotās Latvijas laikā. Lietderība prasīja nevien atvērt jaunas un paplašināt līdz šim pastāvējušās skolas, bet arī slēgt vai apvienot zināmu skaitu mazo dzīvotnespējīgo skoliņu, viņu vietā izveidojot — gan nedaudz mazākā skaitā, bet labi iekārtotas un ar telpām un mācības līdzekļiem apgādātas skolas, kas arī skolēniem var sniegt vispusīgāku izglītību. Tāpēc jau sākot ar 1934. g. 1. augustu pamatskolu sastāvā notikuši lielāki pārkārtojumi.

Triju gadu laikā slēgtas 109 pamatskolas (starp tām 9 minoritatu komplekti), no jauna atvērta 31 skola, pakāpju ziņā pārkārtotas 30 un no 220 apvienotām skolām izveidotas 107. Obligatoriisko skolu tīkla pārmaiņas šinī laikā skārušas pavisam 390 skolas. — Bet ar to vēl viss skolu pārkārtošanas darbs nebija padarīts. Turpmākais darbs prasīja pirmā

kārtā skolu ēku paplašināšanu, pārbūvi, vai arī veco ēku vietā celt gluži jaunas, jauno laikā prasībām piemērotas skolu ēkas.

Plašu darba planu turpmākiem skolu pārkārtojumiem izstrādāja Starpresoru komisija laikā no 1937. g. 4. nov. līdz 1938. g. 19. martam. Attiecīgos skaitļus pa apgabaliem sakārtojot, komisijas atzinumi bija šādi:

Apgabali	Turpmāk paredzamais skolu skaits	No tām 6-klasīgas pamatskolas	Nepieciešamas skolu jaunceltnes	Nepieciešama telpu plašināš., pārbūve	Likvidējamās skolas vai 2. pakāpes klases (pie cik skolām)	No jauna atveramas skolas vai 2. pakāpes klases (pie cik skolām)
Rīga	116	110	11	9	16	2
Vidzeme	320	209	60	48	86	2
Kurzeme	208	126	31	36	32	1
Zemgale	239	146	54	39	35	4
Latgale	419	223	245	54	207	—
Latvijā	1302	814	401	186	376	9

Šie skaitļi attiecas uz valsts un pašvaldību uzturamām pamatskolām. Uz katrām 5 pirmās pakāpes pamatskolām te paredzētas 8 pilnas pamatskolas. Tas ir ievērojami labāks stāvoklis, nekā līdz šim izdevies sasniegt, jo vēl 1938./39. m. gadā pirmās pakāpes un pilno pamatskolu skaits gandrīz līdzīgs (ar nelielu pārsvaru pilno pamatskolu pusē).

Šo atzinumu garā jau ir darbojusies mūsu skolu celtniecība. Kā visās mūsu valsts un tautas dzīves nozarēs, tā arī skolu celtniecībā 15. maija notikumi rāda gaiši saskatamu robežu, no kuras šinī pusē redzama daudz dzīvāka, rūpīgāka un uz lielākiem upuriem spējīga gādība par skolām. To liecina sekojošie skaitļi:

No 1919. gada līdz 1934. gada 15. maijam Latvijā uzceltas pavisam 240 jaunas skolu ēkas un 227 vecās pārbūvētas. Tā skolu vajadzībām piekārtotas pavisam 467 ēkas jeb vienā gadā caurmērā 30,1 ēkas. — Atjaunotās Latvijas laikā — no 1934. g. 15. maija līdz 1938. gada beigām no jauna uzceltas 111 ēkas un pārbūvētas 260, tā skolu vajadzībām iegūta 371 ēka jeb 82,4 ēkas ikgadus caurmērā. Tā tad atjaunotās Latvijas laikā skolu celtniecība visumā trīsreiz rosīgāka. Bez tam jaunās ēkas ievērojami plašākas, ērtākas un lietderīgāki iekārtotas. Arī līdzekļu skolu ēku būvei izdots ap četrreiz vairāk nekā līdz 15. maija notikumiem. Līdzšinējie sasniegumi skolu celtniecībā un daudzās patlaban darbā esošās ēkas sola skolu dzīvei arī nākotnē ne mazākus ieguvumus.

Skolu novietojumu pa apgabaliem rāda sekojošie skaitļi:

Apgabali	1928/29. m. g.	1933/34. m. g.	1938/39. m. g.		
			Pilsētās	Pagastos	Kopā
Rīga	192	234	189	—	189
Vidzeme	466	451	43	363	406
Kurzeme	268	259	65	196	261
Zemgale	303	317	50	267	317
Latgale	702	796	58	664	722
Kopā	1931	2057	405	1490	1895

Šajos skaitļos ietilpst valsts, pašvaldību un privātas pamatskolas, atsevišķas pirmskolas, bērnu dārzi un papildskolas, t. i. visas tās skolas,

kas kalpo obligātoriskās mācības realizācijai. Visas Latvijas mērogā ņemot un balstoties uz 1935. gada tautas skaitīšanas datiem, viena skola 1938/39. m. gadā uz katriem 1029 iedzīvotājiem. Aplūkojot atsevišķi pilsētu un lauku skolas, caurmēra skaitļi ievērojami atšķiras. Tā pilsētās viena skola uz katriem 1754 iedzīvotājiem, pagastos uz 832.

Uz cik iedzīvotājiem viena skola:

Apgabali	Pilsētās	Pagastos
Rīga	2 037	—
Vidzeme	1 558	935
Kurzeme	1 542	982
Zemgalē	1 412	857
Latgale	1 511	722
Kopā	1 754	832

Tā tad pilsētām uz katru skolu 2,1 reiz lielāks iedzīvotāju skaits nekā pagastiem. Šis apstāklis tomēr ciešā sakarā ar pilsētu un lauku apdzīvotību un skolu apkalpojamo rajonu platību.

Skolu rajonu platība (km²):

Apgabali	Pilsētās (ieskaitot papildskolas)	Pagastos	
		(ieskaitot papild- skolas)	(bez papild- skolām)
Rīga	1,11	—	—
Vidzeme	4,97	62,96	64,93
Kurzeme	2,23	66,66	68,76
Zemgale	2,75	50,50	57,13
Latgale	2,02	23,44	25,18
Kopā	2,03	43,60	46,54

Vissliktākā stāvoklī šai ziņā ir Ventspils apriņķis, kur caurmērā katras lauku skolas rajons pārsniedz 86 km², kamēr Ludzas apr., piemēram, viena skola uz katriem 20 km². Saprotams, te jāievēro arī attiecīgā apriņķa apdzīvotība: Ventspils apriņķa pagastos caurmērā tikai 10 iedzīvotāju uz viena km², kamēr Ludzas apriņķī — 36 iedzīvotāji.

Atsevišķām tautībām bija šāds skolu skaits (ieskaitot arī minoritatu kompleksus):

Skolu tautība	1919/20. m. g.	1928/29. m. g.	1933/34. m. g.	1938/39. m. g.
Latviešu	1 053	1 410	1 502	1 494
Krievu	124	229	236	150
Vācu	42	91	88	72
Žīdu	21	80	100	63
Polu	17	34	35	16
Lietuvju	5	7	13	11
Igaunu	3	4	4	4
Baltkrievu	—	31	23	1
Jauktu tautību	—	45	56	84
Kopā	1 265	1 931	2 057	1 895

Pamatskolas, bērnu dārzi, pirmskolas un papildskolas pēc tipiem un uzturētajiem pa apgabaliem un pēc skolu tautības 1938/39. m. gadā.

Uzturētāji.	Bērnu dārzi (atsevišķie)			Pirmskolas (atsevišķas)			1. pak. pamatskolas			Pilnas pamatskolas			2. pak. pamatskolas			Papildskolas			Kopā		
	Skolas	Skolēni	Skolot.	Skolas	Skolēni	Skolot.	Skolas	Skolēni	Skolot.	Skolas	Skolēni	Skolot.	Skolas	Skolēni	Skolot.	Skolas	Skolēni	Skolot.	Skolas	Skolēni	Skolot.
Valsts skolas	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Pilsetu pašvaldību skolas	27	1971	92	8	725	26	7	2148	133	208	606	696	2895	11	1456	100	13	681	72	15441	718
Lauku pašvald. skolas	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Organizāciju skolas	43	1513	76	1	21	4	773	52543	2003	558	85137	3059	13	805	43	82	3767	293	67831	3246	
Privātpersonu skolas	22	398	29	2	33	2	13	696	50	14	1064	88	1	13	5	—	—	1427	72	3298	223
Kopā	92	3882	197	12	791	33	821	56196	2275	836	161352	6734	26	2321	155	108	5283	1895	229825	9394	
A p r a b a l i:																					
Rīga	56	2707	145	5	161	12	13	1150	114	100	30902	1637	10	1287	92	5	423	189	36630	2000	
Vidzeme	6	218	8	1	100	3	148	8219	305	228	33413	1255	9	515	28	14	904	406	43369	1599	
Kurzeme	13	397	17	2	127	4	99	6560	215	134	25392	957	3	264	17	10	404	261	33144	1210	
Zemgale	8	268	13	3	403	14	117	7085	298	153	26235	1041	2	67	8	33	1264	317	35322	1374	
Latvāle	9	292	14	—	—	—	444	33182	1343	221	45410	1844	2	188	10	46	2288	722	81360	3211	
S k o l u t a u t ī b a:																					
Latviešu skolas	59	3003	139	10	769	28	611	40983	1628	688	134907	5289	21	1861	114	105	5019	1494	186542	7198	
Krievu skolas	4	117	8	1	10	1	111	8808	334	32	7161	330	1	192	12	1	110	150	16488	685	
Jūdu skolas	10	354	15	—	—	—	4	161	12	47	8810	502	1	101	9	1	93	63	9519	538	
Vācu skolas	17	376	33	1	12	4	19	841	39	34	4565	275	1	78	8	—	—	72	5872	359	
Polu skolas	—	—	—	—	—	—	7	374	28	7	1473	82	1	76	7	1	61	16	1934	117	
Lietuvju skolas	—	—	—	—	—	—	5	138	16	3	330	36	1	13	5	—	—	11	481	57	
Igaņu skolas	—	—	—	—	—	—	1	13	1	3	90	10	—	—	—	—	—	4	103	11	
Balkrievu skolas	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	157	12	
Latvju tautību skolas	2	32	2	—	—	—	63	4788	217	19	3909	198	—	—	—	—	—	84	8729	417	

Piezīme: Papildskolu skolotāji (lektori) parādīti iekavās, bet kopskaitā nav ieskaitīti.

Māc. gads	Latviešu skolu skaits		Minoritatu skolu (iesk. jaukt. taut.) skaits		Skolu kopskaits
		%		%	
1919/20.	1 053	83,24	212	16,76	1 265
1928/29.	1 410	73,02	521	26,98	1 931
1933/34.	1 502	73,02	555	26,98	2 057
1938/39.	1 494	78,84	401	21,16	1 895

Mazākuma tautību iedzīvotāju % Latvijā līdz 1930. gadam ir rādījis kāpjošu tendenci un līdz tam audzis arī minoritatu skolu skaits, pat ievērojami pārsniedzams uz iedzīvotāju skaitu pamatotu procentuālo normu. Tikai 1935. gada tautas skaitīšana konstatē mazākuma tautībām skaitlisku un arī procentuālu samazināšanos no 26,50% (1930. g.) uz 24,45%. Minoritatu skolas 1938/39. m. gadā sastāda gan tikai 21,16% no kopskaita, bet ievērojot to apstākli, ka minoritates lielākā skaitā dzīvo pilsētās, kur skolas viegli piesniedzamas, arī tagadējais mazākuma tautību skolu skaits — 401 jeb 21,16% — ir ļoti labvēlīgs minoritatēm.

Skolu tipi. Te minētās skolas sakārtojot pēc viņu raksturīgākiem tipiem, redzam skaita ziņā pirmajā vietā ne vairs pirmās pakāpes, bet gan pilnas pamaskolas. Viņu skaits 836 jeb 44,12% no skolu kopskaita. Raksturīgu ainu redzam atskatoties uz pilno pamatskolu skaita pieaugumu sevišķi pēdējos gados. 1927/28. m. gadā uz katrām 100 pirmās pakāpes pamatskolām bija tikai 59 pilnas pamatskolas. 1933/34. m. gadā — 77, 1937/38. m. gadā 98, bet 1938/39. m. gadā jau 102. Vēl straujāks šis pieaugums latviešu skolām: 1927/28. m. gadā te uz 100 pirmās pakāpes pamatskolām bija 61 pilna pamatskola, 1933/34. m. gadā — 83, 1937/38. — 107, bet 1938/39. m. gadā jau 111.

Otro vietu ieņem pirmās pakāpes pamatskolas — 821 jeb 43,33% no kopskaita. Pārējie skolu tipi jau ievērojami retāki reprezentēti.

Bērnu dārzu skaitam pēdējos gados bija tendence samazināties, bet pārskata gads rāda jaunu pieaugumu no 81 uz 92 (4,85% no skolu kopskaita). Lielākā daļa (56) bērnu dārzu atrodas Rīgā, pie kam 36% no visa bērnu dārzu kopskaita pieder minoritatēm.

Papildskolu (108 jeb 5,70%) skaitā uzņemti arī papildkursi pie pamatskolām. Šo skolu darbības laiks nav cieši noteikts; tās var sākt mācības arī māc. gada otrā pusē, kādēļ iespējams, ka līdz māc. gada beigām viņu skaits vēl pieaug. (Šinī pārskatā uzņemtas, tās papildskolas un kursi, kas darbojušies līdz 1939. g. 1. apr.)

Otrās pakāpes pamatskolas (26 jeb 1,37%) gadu no gada skaitā samazinājas, kas ir pilnīgi dabīga parādība, pilno pamatskolu tīklam paplašinoties. Te tomēr jāatceras, ka īstenībā 2. pakāpes pamatskolas ir arī visas ģimnaziju sagatavošanas klases, kas programmas ziņā atbilst pamatskolu 5. un 6. klasei, bet obligatorisko skolu pārskatā nav uzņemtas. Pēdējos gados tās rāda manamu pieaugumu, ikgadus uzņemšanas ievērojamu skaitu pamatskolu 4. un 5. klases absolventu.

Pēdējo vietu skaita ziņā ieņem atsevišķās pirmskolas (12 jeb 0,63%). Tomēr gandrīz pie visām pilsētu, ciemu un pie daudzām lauku skolām pastāv pirmskolu klases. Pirmskolas mācībām kalpo arī pie lauku skolām iekārtotā sagatavošanas mācība rudenos un pavasaros, tāpat māj mācības kontrole, kas parasti notiek sestdienās, visā skolu mācības laikā.

Ipatnējās skolas — pavisam 19 — šinī pārskatā pieskaitītas attiecīgām pamatskolām un atsevišķi aplūkotās 168. lappusē.

Skolu skaits un % pēc tiem.

Skolu tipi	1928/29. m. g.		1933/34. m. g.		1938/39. m. g.	
	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%
Bērnu dārzi	73	3,78	98	4,76	92	4,85
Pirmskolas	20	1,04	14	0,68	12	0,63
1. pak. pamatskolas . . .	1 104	57,17	1 031	50,12	821	43,33
Pilnas "	678	35,11	804	39,09	836	44,12
2. pak. "	47	2,43	38	1,85	26	1,37
Papildskolas	9	0,47	72	3,50	108	5,70
Kopā	1 931	100,00	2 057	100,00	1 895	100,00

Obligatorio skolu uzturēšanu visumā uz saviem pleciem ir ņēmušas valsts un pašvaldības. Valsts algo visus lauku obligatorio skolu skolotājus un sedz ievērojamu daļu no skolotāju algām pilsētās. Juridiski tomēr šīs skolas pieder attiecīgām pašvaldībām, kas arī gādā par telpām, zemi un mācības līdzekļiem. Privata iniciatīva obligatorio skolu uzturēšanā nav ievērojama. Vairums privato skolu ir vai nu bērnu dārzi, vai ar privatām vidusskolām saistītas pamatskolas.

1938/39. m. gadā visas te minētās skolas pēc uzturētājiem rāda šādus skaitļus:

Uzturētājs	Skolu skaits		
	Latviešu	Minoritatu	Kopā
Valsts	71	1	72
Lauku pašvaldības	1 200	227	1 427
Pilsētu "	183	110	293
Privatas organizācijas	28	44	72
" personas	12	19	31
Kopā	1 494	401	1 895

Privato skolu skaits lielākās pārmaiņas piedzīvojis pēdējos piecos gados. 1933/34. m. gadā bija 132 privatās skolas, bet 1938/39. m. gadā vairs tikai 103, no kurām 72 pieder dažādām organizācijām, bet priv. personām 31. Raksturīgi, ka 63 jeb 61% no visām priv. skolām pieder minoritatēm.

Klašu telpu skaits ir tiešā sakarā ar skolu skaitu, tomēr aug ievērojami ātrāki. Skolu celtniecībai sevišķi atjaunotās Latvijas laikā uzplaukstot, radušās daudzas jaunas skolu ēkas ar lielāku klašu skaitu. Nelūkojot uz daudzu mazo skoliņu apvienošanu vai likvidēšanu, klašu skaits pēdējos gados tomēr ievērojami audzis un zīmīgi raksturo skolu celtniecības laikmetu atjaunotā Latvijā.

Skolu tautība	1928/29. m. g.		1933/34. m. g.		1938/39. m. g.	
	Klašu telpu kopsk.	Caurmērā uz 1 skolu	Klašu telpu kopsk.	Caurmērā uz 1 skolu	Klašu telpu kopsk.	Caurmērā uz 1 skolu
Latviešu	4 306	3,05	4 925	3,28	5 709	3,82
Minoritatu	1 702	3,27	1 883	3,39	1 463	3,65
Kopā	6 008	3,11	6 808	3,31	7 172	3,78

1933/34. m. gadā vienklasīgas skolas sastādīja 24,3% no visa skolu skaita, bet 1938/39. m. gadā vairs tikai 17,26%. Vispār pakāpeniski samazinājas 1—5 klasīgu skolu skaits, bet aug seš- un vairākklasīgas skolas.

Isti sekmīgs skolas darbs prasa katrā klašu telpā tikai vienu skolēnu grupu (nodaļu), ar kuru tad skolotājs var nepārtraukti nodarboties. Sekmes tādos apstākļos var būt ievērojami ražīgākas, nekā skolotājam vienā telpā strādājot ar divām, trim un pat vairāk nodaļām. Zinams, tik ideālu iekārtu, kur katrā telpā mācītos tikai viena skolēnu grupa, vēl ne visur iespējams ieviest. Tas sevišķi sakams par mazākajām lauku sko-

lām. Tomēr atzīmējams, ka daudznodaļaino klašu skaits pastāvīgi samazinājas, sevišķi pēc 1933/34. m. gada. Tas it labi redzams salīdzinot divas pēdējās piecgades. 1928/29. m. gadā katrā klasē bija caurmērā 1,65 nodaļas, bet 1933/34. m. gadā 1,58; tā tad samazināšanās par 0,07 nodaļām piecu gadu laikā. 1938/39. m. gadā vienā klasē caurmērā jau vairs tikai 1,42 nodaļas; tā tad šinī piecu gadu posmā samazināšanās par 0,16 nodaļām, kas nenoliedzami ir ievērojams sasniegums.

Vislabākais stāvoklis šai ziņā ir Rīgas skolām, kuras jau sasniegušas vēlamo iekārtu ar vienu nodaļu katrā klašu telpā. Ievērojami ļaunāks stāvoklis Latgales skolām, kur katrā telpā caurmērā vēl 1,57 grupas (nodaļas). Tomēr jāatzīmē, ka arī Latgales skolas pēdējos gados ievērojami daudz ieguvušas, jo 1933/34. m. gadā tur arī latviešu skolās katrā klašu telpā bija caurmērā 1,90 nodaļas.

Mācības gads	Telpu skaits ar						Kopā	Nodaļu skaits vienā telpā (caurmērā)
	1 nod.	2 nod.	3 nod.	4 nod.	5 nod.	6 nod.		
1928/29.	3 399	1 838	404	231	131	5	6 008	1,65
1933/34.	3 938	2 231	306	224	98	11	6 808	1,58
1934/35.	3 959	2 202	278	190	91	—	6 720	1,55
1935/36.	4 115	2 210	266	150	61	—	6 802	1,51
1936/37.	4 387	2 194	249	118	50	—	6 998	1,45
1937/38.	4 545	2 161	194	127	22	—	7 049	1,43
1938/39.	4 696	2 118	215	117	26	—	7 172	1,42

Obligatīvajās izglītības skolās pēc klašu telpu skaita.

Mācības gads	1-klasīgas		2-klasīgas		3-klasīgas		4-klasīgas		5-klasīgas		6-klasīgas		7-klasīgas		8- un vairāk klasīgas		Kopā
	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	
1938/39.	327	17,26	597	31,50	269	14,20	198	10,45	130	6,86	116	6,12	94	4,96	164	8,65	1895
1937/38.	348	18,28	593	31,15	285	14,97	188	9,87	136	7,14	105	5,51	91	4,78	158	8,30	1904
1936/37.	348	18,04	629	32,61	281	14,57	202	10,47	139	7,21	90	4,67	79	4,09	161	8,34	1929
1935/36.	350	18,35	621	32,56	285	14,94	199	10,44	136	7,13	81	4,25	76	3,99	159	8,34	1907
1934/35.	404	20,70	614	31,47	298	15,27	189	9,69	140	7,18	79	4,05	76	3,90	151	7,74	1951

Skolēnu skaits klašu telpās tikpat raksturīgs skolas iekārtai, kā augstāk aplūkotais skolēnu grupu (nodaļu) skaits. Likums par tautas izglītību paredz normalā klasē līdz 40 skolēnu. Pamatojoties uz šo noteikumu, varam pieņemt, ka normali apdzīvotā klasē būs 21—40 skolēnu mazapdzīvotā — 20 un mazāk skolēnu, bet pārpildītā klasē — vairāk par 40 skolēniem. Skolu stāvokli šai ziņā tad raksturo sekojošie skaitļi:

Skolu tautība	Māc. gads	Maz apdzīvotas klases		Norm. apdzīvotas klases		Pārpildītas klases	
		Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%
Latviešu skolās	1928/29.	1 667	38,71	2 256	52,39	383	8,90
" "	1933/34.	1 112	22,58	2 813	57,12	1 000	20,30
" "	1938/39.	944	16,54	3 799	66,54	966	16,92
Minoritatu	1928/29.	573	33,67	938	55,11	191	11,22
" "	1933/34.	479	25,44	1 107	58,79	297	15,77
" "	1938/39.	364	24,88	889	60,77	210	14,35

Tiklab mazapdzīvoto, kā pārpildīto klašu skaits strauji samazinājies tiklab latviešu, kā minoritatu skolās. Līdzteku šim procesam gūjis normalā apdzīvoto klašu skaita pieaugums. Visas šīs pārmaiņas latviešu skolās notikušas ievērojami straujāki nekā minoritatu skolās. 1938/39. m. gadā minoritatu skolās vēl bija 24,88% mazapdzīvotu klašu, kamēr

latviešu skolas tikai 16,54% ; pārpildītu klašu minoritatu skolās 14,35% latviešu skolās 16,92% ; normali apdzīvotu klašu minoritatu skolās 60,77% , bet latviešu skolās 66,54% . Šie skaitļi rāda, ka latviešu skolās ir procentuali vairāk normali apdzīvoto un pārpildīto klašu, bet minoritatu skolās gandrīz ceturtā daļa (24,88%) no visa klašu skaita ir maz apdzīvotas.

Šis salīdzinājums top minoritatēm vēl raksturīgāks, ja atceramies, ka no visām latviešu skolu mazapdzīvotām klasēm 109 pieder dažādām īpatnējām skolām (kurlnēmo, neredzīgo, grūti audzināmo, atpakaļpalikušo u. c.), kur skolas darbs notiek tikai mazas skolēnu grupas katrā klasē (ap 10). Šīs klases pieskaitot normalajām, mazapdzīvoto klašu procents latviešu skolās jau noslīd zem 15%.

Skolēnu caurmēra skaits klasēs (telpās), nepieskaitot rudens apmācības un kontrolētās mājniecības bērnus, kuri ierodas skolās ārpus parastajām mācības stundām, 1938/39. m. gadā ir šāds:

Apgabali	Latviešu skolās	Minoritatu un jaukt. taut. skolās	Kopā
Rīga	29,15	26,85	28,29
Vidzeme	28,81	23,16	28,68
Kurzeme	32,80	21,05	31,30
Zemgale	29,45	24,13	28,86
Latgale	32,89	32,50	32,77
Kopā	30,76	28,68	30,33

Mazākās klases latviešu skolām ir Vidzemē, caurmērā ar 28,81 skolēnu katrā telpā; Rīgā 29,15, Zemgalē 29,45, bet Kurzemē jau 32,80 un Latgalē 32,89. Minoritatu klases ievērojami mazākas un Rīgā, Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē svārstas starp 21,05 līdz 26,85 skolēniem katrā telpā. Vienīgi Latgalē arī minoritatēm caurmērā 32,50 skolēnu klasē. Visas Latvijas mērogā latviešu skolās 30,76 skolēni katrā klases telpā, bet minoritatu — 28,68 skolēni.

Skolēnu skaits. Pēc augstākā stāvokļa 1936/37. m. gadā, kad visās te minētās skolās bija 231.591 skolēns, turpmākie gadi rāda skolēnu skaita samazināšanos. 1937/38. m. gadā, salīdzinot ar iepriekšējo, samazināšanas galīgajā kopskaitā ir tikai par 58 skolēniem, bet 1938/39. m. gads, salīdzinot ar 1937/38. m. gadu, zaudējis jau 1708 skolēnus.

	Skolēnu skaits						
	1928/29. m. g.	1933/34. m. g.	1934/35. m. g.	1935/36. m. g.	1936/37. m. g.	1937/38. m. g.	1938/39. m. g.
Latviešu skolās	112 935	163 389	167 788	174 161	183 341	186 931	186 542
Minoritatu „	32 647	51 259	43 332	40 829	38 505	35 695	34 554
Jaukt. taut. „	2 228	4 903	7 566	8 493	9 745	8 907	8 729
Kopā	157 810	219 551	218 686	223 483	231 591	231 533	229 825

Salīdzinot šo abu pēdējo gadu skolēnu skaitu pa klasēm un pirmskolas grupām, redzam ievērojamu iztrūkumu — 1998 — kontrolētās mājniecības un rudens mācības grupā. Atceroties, ka bērnu triekas dēļ parastās pirmskolas mācības 1938. gada septembrī liela daļa skolu nemaz nenoturēja, rodam arī izskaidrojumu šim iztrūkumam. Parastos apstākļos vairāki tūkstoši bērnu te dabūja pirmskolas mācību un tika ievesti arī vispārējā skolēnu skaitā, bet 1938/39. m. gadā šīs mācības bija stipri traucētas. Tāpēc arī iztrūkums. (Zināmu iztrūkumu gan rada arī pirmās klases, bet šis iztrūkums kompensējas ar pieaugumu kārtējās pirmskolu

klasēs, kāpēc par īsto skolēnu kopskaita samazināšanas cēloni šīnī gadā uzskatama bērnu triekas epidēmija).

No atsevišķu tautību skolām, salīdzinot ar iepriekšējo 1937/38. m. gadu, lielākos zaudējumus uzrāda minoritatu skolas (1141), latviešu skolas zaudējušas 389 skolēnus un jauktu tautību skolas — 178. Normalos skolas darba apstākļos šis iztrūkums minoritatu skolās — pēc iepriekšējo gadu parauga — būtu pilnīgi kompensējies ar pieaugumu latviešu skolās.

Daudz ievērojamākas tomēr tās pārmaiņas, kas notikušas skolēnu nogrupējumā pa klasēm pēdējos piecos gados. Aplūkojot 1933/34. un 1938/39. m. gada datus, spilgti izceļas divas raksturīgas parādības: 1) skolēnu skaita sevišķa samazināšanās pirmskolu klasēs no 25.153 uz 19.901, kas izskaidrojās ar divgadīgo pirmskolu pārvēršanu vien-
gadīgās un 2) skolēnu skaita pieaugums vecākajās klasēs.

	Skolēnu skaits pa klasēm					
	1933/34. māc. gadā			1938/39. māc. gadā		
	Latviešu skolās	Minorit. un jaukt. taut. skolās	Kopā	Latviešu skolās	Minorit. un jaukt. taut. skolās	Kopā
Bērnu dārzos	2 018	1 690	3 708	3 108	880	3 988
Kontrol. mājmac	12 050	1 472	13 522	10 961	1 331	12 292
Pirmskolās	16 260	8 893	25 153	13 805	6 096	19 901
Pamatskolu 1. klasēs	35 219	11 703	46 922	35 622	8 913	44 535
" 2. "	28 819	9 882	38 701	31 934	7 717	39 651
" 3. "	25 138	8 270	33 408	28 899	6 411	35 310
" 4. "	18 699	6 334	25 033	23 710	5 132	28 842
" 5. "	13 012	4 248	17 260	18 407	3 496	21 903
" 6. "	9 250	3 088	12 338	15 077	3 043	18 120
Papildskolās	2 924	582	3 506	5 019	264	5 283
Kopā	163 389	56 162	219 551	186 542	43 283	229 825

Šī ir viena no iepriecinošākām parādībām mūsu skolu dzīvē. Tā rāda, ka skolēnu skaits klasēs paliek vienmērīgāks. Vairs nav straujo kritumu skolēnu skaitā no klases uz klasi, jo arvienu vairāk aug to skolēnu skaits, kas cenšas nobeigt pilnu 6-gadīgas pamatskolas kursu. Vēl skaidrāki šo parādību rāda skaitļi, kur pirmās klases skolēnu skaits pielīdzināts simtam:

	1. kl.	2. kl.	3. kl.	4. kl.	5. kl.	6. kl.
1933/34. m. g.	100	83	71	53	37	26
1936/37. " "	100	86	79	65	47	37
1937/38. " "	100	86	78	64	48	39
1938/39. " "	100	89	79	65	49	41

1933/34. m. gadā uz katru simtu pirmās klases skolnieku bija otrā klasē 83, trešā 71, ceturtā 53, piektā 37 un sestā 26. Tā tad sestās klases skolēnu skaits bija tikai nedaudz lielāks par vienu ceturto daļu no pirmās klases skolēnu skaita. Pēc pieci gadiem stāvoklis šai ziņā ievērojami labāks. Otrā klasē jau 89 skolēni, trešā 79, ceturtā 65, piektā 49 un sestā 41, tā tad par 15 lielāks nekā pirms pieci gadiem, pie kam skolēnu skaits sestā klasē jau pārsniedz divas piektdaļas no pirmās klases skolēnu skaita. Šie skaitļi liecina, ka skolas apmeklēšanas laiks pakāpeniski pagarinājas, pie kam dzīvējam uzlabošanās tempam pastāvot, pēc dažiem gadiem varēsīm konstatēt, ka jau puse no visiem skolēniem, kas iestājušies pirmā klasē, arī beidz pilnu pamatskolas kursu.

Skolas apmeklēšanas ilgums tomēr nav visos apgabalos vienāds. To redzam arī skaitļos, kas rāda skolēnu skaitu pa klasēm Latvijas apgabalu sakārtojumā.

Klases	Rīgā	Vidzemē	Kurzemē	Zemgalē	Latgalē	Kopā
Bērnu darzos	2 713	201	475	307	292	3 988
Kontrol. mājamāc.	—	3 703	1 564	1 668	5 357	12 292
Pirmskolās	4 963	1 361	2 307	2 283	8 987	19 901
Pamatskolu 1. klasēs	5 059	8 154	6 499	7 257	17 566	44 535
" 2. "	5 003	7 305	5 928	6 093	15 322	39 651
" 3. "	4 898	6 842	5 451	5 606	12 513	35 310
" 4. "	4 978	5 859	4 319	4 628	9 058	28 842
" 5. "	4 311	4 877	3 460	3 517	5 738	21 903
" 6. "	4 282	4 163	2 737	2 699	4 239	18 120
Papildskolā	423	904	404	1 264	2 288	5 283
Kopā	36 630	43 369	33 144	35 322	81 360	229 825

Latgalē redzamas labi pildītas pirmās pakāpes pamatskolu klases, kam blakus piektās un sestās klases jau ievērojami tukšākas. Pārējos apgabalos šī parādība nav tik spilgta. Ja pirmās klases skolēnu skaits izteikts ar simtu, tad pārējās klasēs ir šāds skolēnu skaits:

Apgabali	1. kl.	2. kl.	3. kl.	4. kl.	5. kl.	6. kl.
Rīga	100	99	97	98	85	85
Vidzeme	100	90	84	72	60	51
Kurzeme	100	91	84	66	53	42
Zemgale	100	84	77	64	48	37
Latgale	100	87	71	52	33	24
Kopā	100	89	79	65	49	41

Labākais stāvoklis arī te Rīgā, jo uz 100 pirmās klases skolēniem sestā klasē ir 85; Vidzemē 51, Kurzemē 42, Zemgalē 37 un Latgalē 24. Te redzams, ka Rīgā pat vairāk kā četras piektdaļas skolēnu noiet līdz sestai klasei, Vidzemē vairāk kā puse, bet Latgalē ne ceturtā daļa. Tomēr ja ievērojam, ka Latgalē vēl 1936/37. m. gadā uz 100 pirmās klases skolēniem tikai kādi 17 bija sestā klasē, tad te konstatējam iepriecinošu uzlabošanos.

Zēni un meitenes. Latvijas skolu sākuma gados vēl bija noteikti izjūtams senais uzskats, ka meitenēm pat elementārā izglītība nav dodama tādā apmērā kā zēniem. Tāpēc arī pamatskolās ilgu laiku zēnu skaits bija ievērojamā pārsvarā. Tomēr gadu gaitā skolnieku un skolnieču skaits pakāpeniski tiecies pielīdzināties zēnu un meiteņu skaitam vispār. Tas nozīmē, ka meiteņu izglītībai piegriež arvien lielāku vērību, kas novērojams arī Latgalē. Raksturīgi, ka meitenes tagad pat ilgāki apmeklē skolu nekā zēni. To rāda 1938/39. m. gada skaitļi, kur zēnu un meiteņu skaits pirmajās klasēs pielīdzināts simtam:

Apgabali	Skolēnu dzimums	1. kl.	2. kl.	3. kl.	4. kl.	5. kl.	6. kl.
Rīga	{ zēni	100	96	99	95	84	84
	{ meitenes	100	102	95	102	86	85
Vidzeme	{ zēni	100	90	84	67	57	48
	{ meitenes	100	90	84	77	63	55
Kurzeme	{ zēni	100	88	80	63	51	41
	{ meitenes	100	94	89	70	55	43
Zemgale	{ zēni	100	84	76	60	46	35
	{ meitenes	100	84	79	68	51	40
Latgale	{ zēni	100	86	70	48	31	23
	{ meitenes	100	89	72	56	34	25
Latvija	{ zēni	100	88	78	61	47	39
	{ meitenes	100	91	81	69	51	43

Visas klases kopā ņemot, zēnu un meiteņu procents izteicās šādos skaitļos:

Apgabali	Zēni	Meitenes
Rīga	51,64	48,36
Vidzeme	51,80	48,20
Kurzeme	51,64	48,36
Zemgale	52,40	47,60
Latgale	52,56	47,44
Kopā	52,11	47,89

1933/34. m. gadā skolās bija 52,26% zēnu, 1937/38. m. gadā 52,03%, bet 1938/39. m. gadā jau atkal nedaudz vairāk — 52,11%. 1935. gada tautas skaitīšanā noskaidrojās, ka vecumā no 8—14 gadiem ir 50,77% zēnu un 49,23% meiteņu. Pamatskolu skolēnu (zēnu un meiteņu) procentuālais samērs vēl tomēr diezgan tālu no šīs normas.

Skolēnu tautība. Latvijas skolu iekārta dod iespēju katras tautības bērnam mācīties savas tautības skolā un valodā, ja vien sanāk likumā paredzētais bērnu skaits. Zinams, šīs priekšrocības praktiski izmantot iespējams tikai tādām tautībām, kas dzīvo vienkopus kaut cik ievērojamākā daudzumā; tādas ir krievi, vācieši, žīdi, poļi, lietuvji, igauņi un baltkrievi. Visām šīm svešajām tautībām arī ir savas skolas. Tomēr jau no Latvijas sākuma laikiem skolēnu sastāvs mazākuma tautību skolās nekatreiz atbilda skolas tautībai, kādēļ krievu skolās mācījās daudz žīdu; vācu skolās — žīdi un arī laba daļa latviešu, poļu — lietuvieši un tautības ziņā indiferenti katoļticīgi latvieši u. t. t. Skaidrību skolēna tautībai piemērotas skolas izvēlē atnesa 1934. gada izglītības likums, kāpēc skolas, no šī gada sākot, palika skolēnu tautības ziņā viengabalainākas, tīrākas. Vēl 1924/25. m. gadā vācu skolās bija 19,4% citu tautību skolēnu, krievu skolās 16,4%, tagad arī šīs skolas daudz vairāk atbilst savai tautībai.

1938/39. m. gadā cittautu skolās bija šāds tautiskais tīrības procents: vācu skolās 98,14% vāciešu, krievu — 98,84%, poļu — 99,74%, bet žīdu, lietuvju un baltkrievu skolās mācījās tikai attiecīgo tautību skolēni.

Atzīmējama arī cittautu bērnu tendence iestāties latviešu skolās. 1924/25. m. gadā latviešu skolās bija tikai 4934 citu tautību skolēni jeb 3,92% no visa skolēnu skaita latviešu skolās; 1933/34. m. g. 12.634 (7,73%), 1937/38. m. g. 19.130 (10,23%) un 1938/39 m. gadā 18.432 jeb 9,88% no visa skolēnu skaita latviešu skolās.

Sakārtojot skolēnus nevis pēc skolu, bet pēc skolēnu pašu tautībām, redzam ievērojamas pārmaiņas, kādas notikušas dažādu tautību skolēnu skaitā pēdējos piecos gados.

Skolēnu tautība	Skolēnu skaits		Tas pats procentos no kopskaita	
	1933/34. m. g.	1938/39. m. g.	1933/34. m. g.	1938/39. m. g.
Latvieši	152 547	171 147	69,48	74,47
Krievi	27 739	30 481	12,63	13,26
Žīdi	14 665	11 052	6,68	4,81
Vācieši	8 199	6 231	3,74	2,71
Poļi	8 261	4 896	3,76	2,13
Baltkrievi	4 689	3 680	2,14	1,60
Lietuvji	1 889	1 411	0,86	0,62
Igauņi	464	329	0,21	0,14
Citi un nezin.	1 098	598	0,50	0,26
Kopā	219 551	229 825	100,00	100,00

No 1933/34. līdz 1938/39. m. g. latviešu tautības skolēnu skaits pieaudzis par 18.600 jeb par 12,19%. Šī pieauguma lielāko daļu sastāda ar kārtīgāku un ilgāku skolas apmeklēšanu klāt nākuši skolēni, bet kādu daļu dod arī tie skolēni, kam tēvs vai māte kādas citas tautības, vai kas agrāk arī sevi uzdeva par kādas citas tautības piederīgiem. Ievērojams pieaugums arī krievu skolēnu skaitā — 2742 (9,88%). Visas pārējās tautības rāda tikai zaudējumus. Tā žīdiem skolēnu skaits samazinājies par 3613 (24,64%), vāciešiem par 1968 (24%), poļiem par 3365 (40,73%), baltkrieviem par 1009 (21,52%), lietuvjiem par 478 (25,30%) un igauņiem par 135 (29,09%).

Ārzemnieku skaits obligatoriskajās skolās ar katru gadu samazinās, skolēnu-ārzemnieku vecākiem iegūstot Latvijas pavalstniecību, vai arī izceļojot. 1933/34. m. g. oblig. izglīt. skolās bija pavisam 4012 skolēnu-ārzemnieku, 1938/39. m. gadā vairs tikai 2718 jeb 1,18% no visa skolēnu skaita.

Starp ārzemniekiem visvairāk nansenistu — 990 jeb 36,42%; samērā lielu grupu sastāda arī Lietuvas pavalstnieki — 824 (30,32%), pārējo valstu pavalstnieku jau ievērojami mazāk: Polijas — 337 (12,40%), Vācijas — 271 (9,97%), Igaunijas — 95 (3,49%), Pad. Krievijas — 57 (2,10%) un dažādu citu vai nenoskaidrotas pavalstniecības 144 (5,30%).

Visvairāk ārzemnieku ir latviešu skolās — 881, žīdu skolās 510, krievu — 208, lietuvju — 166, poļu — 158, jauktu tautību skolās — 64, baltkrievu — 10 un igauņu skolās — 9.

Konfesionālās piederības ziņā skolēni visumā atbilst iedzīvotāju konfesionālajam sastāvam. Šis samērs tomēr nav gluži pilnīgs.

	Latvijas iedzīvotāji pēc konfesijām 1935. g. %	Obl. izgl. skolu skolēnu skaits pēc konfesijām 1938/39. m. g. %
Ev.-luter.	55,15	49,95
Rom.-katoļi	24,45	28,27
Pareiztic.	8,94	8,80
Vecticībņ.	5,50	7,37
Mozus tic.	4,79	4,82
Pārējie	1,17	0,79
	100,00	100,00

Ev.-luterticīgie un vispār protestanti dod mazāk skolēnu, nekā pēc iedzīvotāju konfesionālā sastāva varēja sagaidīt; vairāk dod R.-katoļticīgie un vecticībnieki, bet pareizticīgiem un žīdiem attiecība ļoti tuva.

Skolēnu skaits pēc konfesijām šāds:

Ev.-luter. 114.794 (49,95%), Rom.-katoļi 64.972 (28,27%), pareiztic. 20.223 (8,80%), vecticībnieki 16.947 (7,37%), Mozus tic. 11.091 (4,82%), baptisti 1246 (0,54%), adventisti 294, reformatu 30, br. dr. 30, metodistu 19, Jēzus dr. 19, dievturu 16, menonīti 7, ev.-krist. 6, muhamedāņi 6, arm.-gregor. 5, māju dr. 5, anglikāņi 5 un budisti 3; bez tam minēti 88 skolēni, kas nepieder nevienai konfesionālajai savienībai un par 19 konfes. piederību nav ziņu.

Skolotāju skaits ir ciešā sakarā ar skolu un skolēnu skaitu, 'omēr tas atkarīgs arī no dažiem citiem skolu dzīves faktoriem. Viens no svarīgākiem te ir tas skolēnu skaits, kas var tikt nodarbināts viena skolotāja vadībā. Šo skaitu grozot, līdzī mainas arī skolās nepieciešamais skolotāju skaits. Liela nozīme arī dažu mācības priekšmetu pāriešanai specialistu

rokās. Arī šis apstākļis var ievērojami pacelt skolotāju skaitu. Tāda parādība atzīmējama pēdējos gados ar ticības un militārās mācības pastiprinātu nodošanu garīdzniekiem resp. virsniekiem. Bez tam ievērojams skaits specialistu-stundu skolotāju nācis klāt arī māsaiņniecība meitenēm, lauksaimniecībā un fiziskā audzināšanā.

Tā tuvāki ielūkojoties skolotāju skaitā un līdzteku ejošos darbu apstākļos, redzam divas parādības: 1) Līdz ar pastiprinātiem mēģinājumiem panākt klasēs normām atbilstošu skaitu skolēnu, ievērojami audzis skolēnu caurmēra skaits uz vienu skolotāju un tikai pēdējos gados atkal nedaudz samazinājies; 2) audzis dažādo specialistu-skolotāju skaits, kas ievērojami palielinājis pedagoģiskā personāla kopskaitu.

Pedagoģiskais personāls obligatoriskās izglītības skolās 1938/39. m. g.

Apgabali	Vispār. izglīt. priekšm. skolotāji				Spec. priekšmetu (stundu) skolotāji				Visu skolotāju kopskaits	Uz cik skolēniem 1 skolot.
	Vir.	Siev.	Kopā	Uz cik skolēniem 1 skolot.	Vir.	Siev.	Kopā	Uz cik skolēniem 1 skolot.		
Rīga . . .	490	1 018	1 508	24,29	316	176	492	74,45	2 000	18,32
Vidzeme . . .	553	821	1 374	31,56	203	22	225	192,75	1 599	27,12
Kurzeme . . .	339	680	1 019	32,53	151	40	191	173,53	1 210	27,39
Zemgale . . .	412	730	1 142	30,93	197	35	232	152,25	1 374	25,71
Latgale . . .	721	1 586	2 307	35,27	723	181	904	90,00	3 211	25,34
Kopā										
1938/39. m. g.	2 515	4 835	7 350	31,27	1 590	454	2 044	112,44	9 394	24,47
1937/38. " "	2 539	4 771	7 310	31,67	1 588	389	1 977	117,11	9 287	24,93
1936/37. " "	2 535	4 695	7 230	32,03	1 563	344	1 907	121,44	9 137	25,35
1933/34. " "	2 756	4 613	7 369	29,79	990	197	1 187	184,96	8 556	25,66
1929/30. " "	2 676	4 189	6 865	25,16	755	206	961	179,71	7 826	22,07

1929/30. m. gadā uz vienu vispārīgās izglītības priekšmetu skolotāju bija caurmērā 25,16 skolēnu, 1933/34. m. gadā 29,79 un 1936/37. m. gadā jau 32,03 skolēnu. Pēc šī maksimuma gan sākas neliels atplūdums: 1937/38. m. gadā 31,67 skolēni un pārskata gadā vēl nedaudz mazāk — 31,27.

Sos 1938/39. m. gada datus aplūkojot pa apgabaliem, vienīgi Rīga atšķiras ar ievērojami zemāku caurmēra skaitu (24,29). Izskaidrojums te rodams, no vienas puses, Rīgas samērā lielajā defektīvo skolu un klašu skaitā, kur skolēnu grupas reti var pārsniegt desmit; bez tam arī daudzās minoritatu privatās skolas ar nelielu skolēnu skaitu ievērojami pazemina minēto caurmēru. Zemgalē uz katru vispārīgās izglītības priekšmetu skolotāju ir caurmērā 30,93 skolēni, Vidzemē 31,56, Kurzēmē 32,53 un Latgalē 35,27 skolēni.

Pedagoģiskais personāls obligatoriskās izglītības skolās 1938/39. m. g. pēc skolu tautības.

Apgabali	Vispār. izglīt. priekšm. skolotāji				Spec. priekšmetu (stundu) skolotāji				Visu skolotāju kopskaits	Uz cik skolēniem 1 skolot.
	Vir.	Siev.	Kopā	Uz cik skolēniem 1 skolot.	Vir.	Siev.	Kopā	Uz cik skolēniem 1 skolot.		
Latviešu . . .	2 016	3 736	5 752	32,34	1 090	356	1 446	129,01	7 198	25,92
Krievu . . .	161	318	479	34,42	179	27	206	80,04	685	24,07
Žīdu . . .	149	252	401	23,74	119	18	137	69,48	538	17,69
Vācu . . .	81	225	306	19,19	41	12	53	110,79	359	16,36
Poļu . . .	10	76	86	22,49	25	6	31	62,39	117	16,53
Lietuvju . . .	3	28	31	15,52	20	6	26	18,50	57	8,48
Igaņu . . .	3	6	9	11,44	2	—	2	51,50	11	9,36
Baltkrievu . . .	6	4	10	15,70	1	1	2	78,50	12	13,08
Jauktu tautību	86	190	276	31,63	113	28	141	61,91	417	20,93
Kopā	2 515	4 835	7 350	31,27	1 590	454	2 044	112,44	9 394	24,47

Ievērojamas atšķirības skolotāju skaita ziņā ir arī dažādu tautību skolu starpā. Ņemot tikai vispārīgās izglītības priekšmetu skolotājus, redzam, ka visvairāk skolēnu uz vienu skolotāju ir krievu skolās — 34,42, latviešu — 32,34, jauktu tautību — 31,63, žīdu — 23,74, poļu — 22,49, vācu — 19,19, baltkrievu — 15,70, lietuvju — 15,52 un igauņu — 11,44.

Pieskaitot arī speciaļo priekšmetu skolotājus, visvairāk skolēnu uz vienu skolotāju ir latviešu skolās — 25,92, krievu skolās ir 24,07, jauktu tautību — 20,93, žīdu — 17,69, poļu — 16,53, vācu — 16,36, baltkrievu — 13,08, igauņu — 9,36 un lietuvju skolās — tikai 8,48 skolēni caurmērā.

Vīriešu un sievietes skaita samērs arī piedzīvojis dažas pārmaiņas. Līdz 1934/35. māc. gadam skolotāju — vīriešu skaits ar katru gadu procentuāli samazinājās. Tā 1924/25. m. gadā no visa skolotāju kopskaita vēl bija 44,99% vīriešu (sieviešu — 55,01%), 1929/30. m. gadā — 43,84% vīriešu, 1933/34. m. g. — 43,78%, 1934/35. m. g. — 43,46%. Tad sākās neliels vīriešu skaita pieaugums. 1935/36. m. gadā jau 44,35% vīriešu, 1936/37. m. gadā — 44,85%, pēc kam atkal slīdējums atpakaļ: 1937/38. m. gadā — 44,44% vīriešu un 1938/39. m. gadā vairs 43,70%. Pie tam vēl jāievēro, ka liela daļa vīriešu ir tikai speciaļo priekšmetu skolotāji — stundu skolotāji ticības vai militārā mācībā. Ja ņemam tikai vispārīgās izglītības priekšmetu skolotājus, kam jāveic audzināšanas un mācības darba lielākā daļa, tad te vīriešu procents ievērojami zemāks. 1937/38. m. gadā starp vispārīgās izglītības priekšmetu skolotājiem tikai 34,73% vīriešu, bet 1938/39. m. gadā tikai 34,22%, t. i. nedaudz vairāk kā viena trešā daļa no visa skoloāju skaita.

Pilntiesīgo skolotāju skaits līdz šim noteikti audzis absolūti un procentuāli. 1924/25. m. gadā starp vispārīgās izglītības priekšmetu skolotājiem bija tikai 67,95% pilntiesīgo, t. i. ar pilnas pamatskolas skolotāja tiesībām; 1937/38. m. gadā jau 93,87% un 1938/39. m. gadā 95,82%, starp tiem 44 ar bijušās Krievijas skolotāju institutu un 274 ar no-beigtu augstskolas izglītību. Bez tam starp 1266 ticības mācības skolo-tājiem bija 106 (8,37%) augstskolas absolventi; no 70 zīmēšanas skolo-tājiem 47 (67,14%) ar Mākslas akadēmijas izglītību un no 76 dziedāšanas skolotājiem 29 (38,16%) ar Konservatorijas izglītību.

Līdzīgs, tempa ziņā pat vēl straujāks skolotāju izglītības līmeņa uz-lābošanās process, nekā vispār Latvijā, norit Latgalē, kur 1924/25. m. gadā bija tikai ap 30% pilntiesīgu skolotāju. Tagad tur starp vispārīgās izglītības priekšmetu skolotājiem jau 90,03% pilntiesīgo, tā tad jau it tuvu vispārējam skolotāju izglītības līmenim Latvijā.

Famatskolas kursu beigušo skaits gan ir ciešā sakarā ar skolēnu skaitu pamatskolu sestajās klasēs, tomēr ne visi šo klašu skolēni beidz kursu, ne arī visi beigušie saņem vienādas apliecības. Kurša nebeidzēju ir diezgan daudz un viņu procents svārstas no 14—20% no visa 6. klašu skolēnu skaita. 1933/34. m. gadā bija sasniegts kurša nebeidzējiem līdz šim visaugstākais procents — 20,37, pēc kam tas pastāvīgi mazinājies un 1937/38. m. gadā no 17.688 skolēniem, kas mācības gada beigās bija se-stajās klasēs, kursu nebeidza tikai 2614 jeb 14,78%.

Mācības gads	Skolēnu skaits 6. klasē māc. gada beigās	Kursu nav beiguši		Kursu beiguši	
		Skaits	%	Skaits	%
1930/31.	9 869	1 492	15,12	8 377	84,88
1933/34.	12 005	2 446	20,37	9 559	79,63
1934/35.	13 216	2 401	18,17	10 815	81,83
1935/36.	14 996	2 399	16,00	12 597	84,00
1936/37.	16 649	2 608	15,66	14 041	84,34
1937/38.	17 688	2 614	14,78	15 074	85,22

Pamatskolas kursu var beigt ar tiesībām iestāties vidusskolā un bez šādām tiesībām. Tā ka prasības, ko uzstāda absolventiem, ir pastiprinātas, lai vidusskolās iestātos tikai patiesi spējīgi un labi sagatavoti skolēni, tad arī pilntiesīgo absolventu skaits pēdējos gados procentuāli gājis atpakaļ un 1937/38. m. gadā sastādīja tikai 69,05% no visa kursu beigušo skaita.

	Pamatskolu absolventi			
	Ar tiesībām iestāties vidusskolās		Bez tiesībām iestāties vidusskolās	
	Skaits	%	Skaits	%
1930/31.	6 922	82,63	1 455	17,37
1933/34.	7 816	82,81	1 643	17,19
1934/35.	8 633	79,82	2 182	20,18
1935/36.	9 246	73,40	3 351	26,60
1936/37.	10 116	72,05	3 925	27,95
1937/38.	10 408	69,05	4 666	30,95

Ievērojamas pārmaiņas notikušas pamatskolu absolventu skaita ziņā arī pa apgabaliem. Sevišķi te izceļas Kurzeme, Zemgale un Latgale ar lielu absolventu skaita pieaugumu atjaunotās Latvijas laikā.

Salīdzinot 1933/34. un 1937/38. m. gada absolventu skaitu, redzam Rīgā pieaugumu par 36,39%, Vidzemē — par 39,28%, Zemgalē un Latgalē pieaugumu par 79,57% un Kurzemē pat par 85,24%.

Apgabali	Pamatskolu absolventu skaits pa apgabaliem.					
	1930/31.	1933/34.	1934/35.	1935/36.	1936/37.	1937/38.
Rīga	2 265	2 685	3 075	3 560	3 659	3 662
Vidzeme	2 356	2 477	2 619	2 912	3 355	3 450
Kurzeme	1 071	1 166	1 432	1 579	1 936	2 160
Zemgale	1 072	1 322	1 570	1 869	2 148	2 374
Latgale	1 613	1 909	2 119	2 677	2 934	3 428
Kopā	8 377	9 559	10 815	12 597	14 041	15 074

Zēnu un meiteņu skaits starp absolventiem visumā atbilst zēnu un meiteņu skaitliskajam samēram sestajās klasēs, tomēr meitenes rāda nedaudz augstāku absolventu procentu. No visiem skolēniem, kas 1937/38. m. gada beigās mācījušies sestajās klasēs, kursu beiguši: no zēnu skaita — 83,92%, no meiteņu — 86,56. Tā tad meitenēm ar absolvēšanu visumā veicies nedaudz labāki nekā zēniem. Ar tiesībām iestāties vidusskolā kursu beiguši 58,63% zēnu un 59,05% meiteņu; bez šīm tiesībām — 25,29% zēnu un 27,51% meiteņu.

Skolēnu skaits 6. klasē	Zēni		Meitenes		Kopā	
	Skaits	%	Skaits	%	Skaits	%
1937/38. m. g. beigās	8 988	100,00	8 700	100,00	17 688	100,00
No tiem kursu nav beiguši	1 445	16,08	1 169	13,44	2 614	14,78
Kursu beiguši bez tiesībām	2 273	25,29	2 393	27,51	4 666	26,38
Kursu beiguši ar tiesībām	5 270	58,63	5 138	59,05	10 408	58,84

Skolu tautība	Pamatskolu absolventi pēc skolu tautības.					
	1930/31.	1933/34.	1934/35.	1935/36.	1936/37.	1937/38.
Latviešu	6 494	7 405	8 455	10 098	11 443	12 480
Žīdu	511	661	749	919	950	928
Vācu	533	625	718	613	624	581
Krievu	496	549	546	559	559	535
Poļu	174	166	165	169	147	183
Lietuvju	47	40	35	51	64	64
Igauņu	7	10	7	12	19	13
Baltkrievu	52	46	37	26	17	19
Jauktu tautību	63	57	103	150	218	271
Kopā	8 377	9 559	10 815	12 597	14 041	15 074

Saldzinot 1933/34. m. gadu ar 1937/38., redzama ievērojama atšķirība absolventu skaita arī dažādu tautību skolās. Vislielāko pieaugumu procentuali te piezīvojušas jauktu tautību skolas, kur absolventu skaits četros gados pieaudzis no 57 uz 271, t. i. par 375%. Minoritatu skolās absolventu skaits pieaudzis visumā par 226 jeb par 10,78%, bet latviešu skolās par 5075 jeb par 68,53%.

No 1920/21. m. gada līdz 1937/38.-am (ieskaitot), pamatskolas pilnu kursu beiguši pavisam 155.927 skolēni, neieskaitot vidusskolu otrās sagatavošanas klases absolventus un tos, kas mācībām beidzoties, pārbaudījumus nav izturējuši, bet eksaminējušies vēlāk. Tos pieskaitot, var pieņemt, ka pilnu pamatskolas kursu beiguši ne mazāk kā 170.000 skolēnu.

Īpatnējās skolas. Šinī pārskatā aplūkoto skolu skaitā uzņemtas arī tādas pamatskolas, kas visumā gan ievēro to pašu vispārīgo pamatskolu programmu, tomēr lieto īpatnējas darba metodes un sprauž arī sevišķus uzdevumus. Tādas skolas ir: 1) fiziski defektīvo skolas kurlmēmiem, neredzīgiem, slimīgi disponētiem; 2) morāliiski defektīvo skolas — mazgadējo noziedznieku, morāli defektīvo un grūti audzināmo skolas; 3) palīgskolas garīgā ziņā vāji attīstītiem bērniem.

Šo skolu uzdevums ir savus audzēkņus tā sagatavot dzīvei, lai tie nebūtu sabiedrībai par nastu, kādēļ, cik tas iespējams attiecīgiem bērniem, blakus vispārīgai izglītībai māca arī rokdarbus un pat kādu noteiktu amatu.

pēc kārtas	Skolas nosaukums un tips	Klašu skaits	Skolēņu skaits			Skolotāju skaits
			Zēni	Meit.	Kopā	
Latviešu īpatnējās skolas:						
1	Jelgavas valsts kurlmēmo skola	10	55	42	97	13
2	Laizānu " " " "	16	119	67	186	21
3	Rīgas pils. (1. īpatn.) " "	9	43	34	77	15
4	Valmieras valsts kurlmēmo " "	10	55	42	97	13
Kopā . . .		45	272	185	457	62
5	Ezersalas valsts palīgskola	6	70	14	84	7
6	Jelgavas pilsētas " "	2	26	11	37	2
7	Liepājas " "	2	26	8	34	2
8	Reņķes valsts " "	8	87	25	112	12
9	Rīgas pilsētas (2. īpatn.) " "	9	125	57	182	15
Kopā . . .		27	334	115	449	38
10	Irlavas valsts mazgad. kolon. pmtsk.	10	144	—	144	10
11	Naukšēnu " " " "	3	41	—	41	4
12	Ropažu " " " "	2	—	27	27	3
13	Rīgas pilsētas morāl. defekt. " "	6	63	—	63	11
14	Rīgas pils. (4. īpatn.) grūti audzin. " "	7	84	—	84	14
Kopā . . .		28	332	27	359	42
15	Valsts neredzīgo inst. pmtsk.	4	17	6	23	4
16	Rīgas pilsētas (3. īpatn.) Meža skola	5	40	47	87	7
Minoritatu īpatnējās skolas:						
17	Rīgas pilsētas krievu palīgskola	3	33	14	47	5
18	" " vācu " "	6	50	17	67	9
19	" " žīdu " "	5	47	20	67	11
Kopā . . .		14	130	51	181	25
Pavisam . . .		123	1 125	431	1 556	178

II Neobligatoriskās skolas.

A. Ģimnazijas.

Ģimnazijas ir viens no tiem skolu tipiem, kas Latvijas patstāvības laikā piedzīvojis visvairāk pārmaiņu tiklab skaita, kā iekšējās iekārtas ziņā, pie kam visas šīs pārmaiņas bijušas cieši saistītas ar pārmaiņām klašu, skolēnu un skolotāju skaitā. 1919/20. m. gadā darbojās tikai 65 ģimnazijas, bet turpmākos gados viņu skaits strauji auga, tā ka 1922/23. m. gadā bija jau 106 ģimnazijas. Bet tad sākās atplūdi, kas ar dažiem pārtraukumiem turpinājušies vēl līdz šim. Dažas mazākas un ar eksistences grūtībām sirgstošas ģimnazijas likvidējās arī 1934. gadā ievadīto reformu gaitā, tā ka 1938/39. m. gadā darbojās 76 ģimnazijas. No tām latviešiem 52, žīdiem 11, vāciešiem 7, krieviem un poļiem pa divām, viena lietuvjiem un viena jauktu tautību ģimnazija ar latviešu, krievu, poļu un baltkrievu klasēm.

Pārmaiņas, kādas notikušas ģimnaziju skaitā, sākot ar 1922/23. m. gadu, rāda sekojošie skaitļi:

Ģimnaziju tautība	1922/23.	1928/29.	1933/34.	1934/35.	1935/36.	1936/37.	1937/38.	1938/39.
Latviešu	52	53	55	53	52	53	53	52
Žīdu	9	19	14	13	11	10	11	11
Vācu	10	10	9	7	7	7	7	7
Krievu	20	11	10	9	5	2	2	2
Poļu	3	3	3	3	2	2	2	2
Baltkrievu	2	2	2	2	—	—	—	—
Lietuvju	—	1	1	1	1	1	1	1
Jauktu taut.	—	2	2	1	2	1	1	1
Kopā	106	101	96	89	80	76	77	76

1938./39. m. gadā minētās 76 ģimnazijas pa apgabaliem novietotas šādi:

	Rīgā	Vidzemē	Kurzemē	Zemgalē	Latgalē	Kopā
Latviešu	14	14	6	7	11	52
Žīdu	6	—	2	1	2	11
Vācu	4	—	2	1	—	7
Krievu	1	—	—	—	1	2
Poļu	1	—	—	—	1	2
Lietuvju	1	—	—	—	—	1
Jauktu tautību	—	—	—	—	1	1
Kopā	27	14	10	9	16	76

Rīgā, mūsu lielākajā kultūras centrā, ir 27 jeb vairāk kā trešā daļa no visām ģimnazijām; Vidzemē 14, Kurzemē 10, Zemgalē 9 un Latgalē 16. Attiecinot uz iedzīvotāju skaitu, Rīgā viena ģimnazija uz katriem 14.262 iedzīvotājiem, Vidzemē uz 29.018, Kurzemē uz 29.266, Zemgalē uz 33.263 un Latgalē uz 35.448 iedzīvotājiem. Visā Latvijā viena ģimnazija caurmērā uz 25.665 iedzīvotājiem, pie kam latviešiem uz katriem 28.319 un minoritātēm kopā uz katriem 19.867 iedzīvotājiem.

No minētām 76 ģimnazijām valsts uztur 39, pašvaldības — 13, organizācijas — 18 un dažādas privatas personas uztur 6 ģimnazijas. Attiecībā uz valsts uzturētām ģimnazijām jāpiezīmē, ka faktiski valsts piedalīšanās ģimnaziju uzturēšanā ir ievērojami lielāka. Starp pašvaldību un organizāciju ģimnazijām astoņas saņem valsts pabalstus visa pedagoģiskā personāla algu apmērā (subsīdejamās), bez tam valsts pabalstus saņem arī lielākā daļa pašvaldību un privāto ģimnaziju, tā kā tikai nedaudzas pašvaldību un privātās minoritatu ģimnazijas paliek bez valsts pabalstiem.

Klašu un skolēnu skaits. Pirmā mūsu skolu darbības gadā, t. i. 1919/20. m. g. pie ģimnazijām nebija sagatavošanas klašu, īstenībā — visas sagatavošanas klases bija pieskaitītas pamatskolām. Bet jau nākošais 1920/21. m. gads atnesa tādus grozījumus ģimnaziju iekārtā, ka pie ģimnazijām pastāvošo pamatskolu piektās un sestās klases ieskaitīja ģimnaziju sastāvā kā sagatavošanas klases ar 6.636 skolēniem, kamēr istajās ģimnaziju klasēs tanī laikā bija ne vairāk kā 11.828 skolēni. Ne-trūka arī tādu ģimnaziju, kas sastāvēja tikai no sagatavošanas klasēm. Bet tad sākās pastiprināta cīņa pret šīm klasēm. Vienības skolas prin-cipa dēļ, kam tad piegriezta sevišķu vērību, sagatavošanas klases pakā-peniski likvidēja, tā ka 1934/35. m. gadā šinis klasēs bija vairs tikai 368 skolēni. Atjaunotās Latvijas izglītības likums 1934. gadā atkal deva iespēju sagatavošanas klasēm pastāvēt nevien pie klasiskā tipa, bet arī pie citām ģimnazijām. Nu sagatavošanas klašu skaits atkal sāka augt. 1934/35. m. gadā bija tikai 10 sag. klases pa visām ģimnazijām, 1935/36. m. g. 12, 1936/37. m. g. — 41, 1937/38. m. g. — 55 un 1938/39. m. gadā jau 63 klases ar 1913 skolēniem. Ievērojot šīs pārmaiņas, pilnīgu pārskatu par ģimnaziju attīstību un izveidošanos var dabūt tikai atsevišķi aplūko-jot skolēnu skaitu ģimnaziju un sagatavošanas klasēs.

Mācības gads	Skolēnu skaits		
	sagatavošanas klasēs	ģimnazijas klasēs	Kopā
1919/20.	—	7 330	7 330
1920/21.	6 636	11 828	18 464
1921/22.	5 751	13 813	19 565
1922/23.	4 590	14 601	19 191
1923/24.	4 087	15 406	19 493
1924/25.	3 342	15 589	18 931
1925/26.	2 559	15 784	18 343
1926/27.	1 948	15 999	17 947
1927/28.	1 776	15 721	17 497
1928/29.	1 192	16 026	17 218
1929/30.	741	15 781	16 522
1930/31.	537	15 261	15 798
1931/32.	495	14 168	14 663
1932/33.	497	13 144	13 641
1933/34.	495	13 000	13 495
1934/35.	368	12 284	12 652
1935/36.	478	14 583	15 061
1936/37.	1 205	14 676	15 881
1937/38.	1 529	15 250	16 779
1938/39.	1 913	15 704	17 617

Sekojo-t augstāk ievietotām skaitļu rindām, redzam sākot ar 1929/30. m. gadu skolēnu skaita samazināšanos arī ģimnaziju klasēs, kas turpinājas līdz 1934/35. māc. gadam. Šī samazināšanās izskaidrojama ar pamatskolu absolventu skaita samazināšanos¹⁾ un novirzīšanos izglī-tības turpināšanai dažādās arodu skolās. Sākot ar 1935/36. m. gadu skolēnu skaits sāk atkal strauji augt, pie kam šis pieaugums ir gan par vienu gadu pagarināta mācības laika, gan vispārīgas izglītības tieksmes sekas.

Raksturīgs ir arī skolēnu skaits ģimnaziju sazarojumos, viņu dažā-dajos tipos. Te pirmā vieta pieder humanitarajam tipam ar latīņu valodu; šī tipa klasēs mācas vairāk kā puse no visiem ģimnaziju skolēniem — 9630 jeb 54,66%. Nākošo vietu ieņem humanitarās ģimnazijas klases bez latīņu valodas; te mācas 2170 jeb 12,32% skolēnu. Reālās ģimnazijas klasēs ir 1753 (9,95%) skolēni, sieviešu ģimnazijās — 1070 (6,07%) audzēkņu, klasiskā — 754 (4,28%) un praktiskā — 220 (1,25%).

¹⁾ Kara laikā samazinājušās dzimstības sekas.

Skolēnu skaits pēc ģimnaziju klašu tipa (visas tautības kopā) 1938/39. m. g.

Ģimnaziju vai klašu tips	Vīrieši		Sievietes		Kopā	
	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%
Sagatavošanas klases	811	11,14	1 102	10,66	1 913	10,86
Humanitārā ģimn. ar latīņu valodu	4 115	56,50	5 515	53,37	9 630	54,66
Humanitārā ģimn. bez latīņu valodas	519	7,13	1 651	15,98	2 170	12,32
Realā ģimnazija	1 335	18,33	418	4,05	1 753	9,95
Klasiskā ģimnazija	476	6,53	278	2,69	754	4,28
Praktiskā ģimnazija	—	—	220	2,13	220	1,25
Sieviešu ģimnazija	—	—	1 070	10,35	1 070	6,07
Komercklases ¹⁾	27	0,37	80	0,77	107	0,61
Kopā	7 283	100,00	10 334	100,00	17 617	100,00

Jāatzīmē sevišķi liels pieaugums praktiskajās un sieviešu ģimnazijās. Vēl 1937/38. m. gadā abos minētajos sievietēm paredzētos ģimnaziju tipos bija tikai 673 audzēknes, bet 1938/39. m. gadā jau 1290, tā tad vienā gadā pieaugums par 91,68%.

Skolēnu skaits ģimnazijās 1938/39. m. g. pēc tautībām un ģimnaziju tipiem.

Ģimnaziju tautība un tips	Skolēnu skaits		Kopā	Klašu skaits
	Vīrieši	Sievietes		
Latviešu ģimnazijas sagatavošanas klases	754	1 093	1 847	60
„ klasiskā ģimnazija	349	274	623	25
„ realā ģimnazija	1 104	363	1 467	47
„ humanitārā ģimn. ar latīņu valodu	3 264	4 632	7 896	} 260
„ humanitārā ģimn. bez latīņu valodas	78	458	536	
„ praktiskā ģimnazija	—	199	199	6
„ sieviešu ģimnazija	—	1 070	1 070	25
„ komercklases ²⁾	27	80	107	5
Kopā	5 576	8 169	13 745	428
Vācu ģimnazijas sagatavoš. klases	57	9	66	3
„ klasiskā ģimnazija	127	4	131	4
„ realā ģimnazija	202	1	203	5
„ humanitārā ģimnazija ar latīņu valodu	163	60	223	} 32
„ humanitārā ģimn. bez latīņu valodas	11	488	499	
„ praktiskā ģimnazija	—	21	21	1
Kopā	560	583	1 143	45
Krievu humanitārā ģimnazija ar latīņu valodu	112	143	255	} 15
„ humanitārā ģimn. bez latīņu valodas	75	155	230	
Kopā	187	298	485	15
Žīdu realā ģimnazija	29	54	83	3
„ humanit. ģimnazija ar latīņu valodu	366	343	709	} 55
„ humanit. ģimnazija bez latīņu valodas	352	543	895	
Kopā	747	940	1 687	58
Poļu humanitārā ģimn. ar latīņu valodu	67	109	176	} 10
„ humanitārā ģimnazija bez latīņu valodas	3	7	10	
Kopā	70	116	186	10
Lietuvju humanitārā ģimnazija ar latīņu valodu	35	62	97	5
Jauktu taut. humanit. ģimn. ar latīņu valodu	108	166	274	12
Pavisam	7 283	10 334	17 617	573

¹⁻²⁾ Te minētās komercklases (Ludzas valsts ģimnazijā) gan pieder specialajām vidusskolām, bet tā ka saimnieciskā un arī skolotāju personāla ziņā tās saistītas ar attiecīgo ģimnaziju, tad ietilpinātas ģimnaziju datos.

Skolēnu skaits ģimnaziju klasēs vēl rāda ievērojamu samazināšanos no klases uz klasi. Tas liecina, ka samērā daudzi no tiem skolēniem, kas iestājušies 5. klasē, dažādu iemeslu dēļ atkal izstājas, līdz pēdējai klasei nemaz neaiziedami.

Ģimnazijas klases	Vīrieši		Sievietes		Kopā	
	Skaits	%	Skaits	%	Skaits	%
5. klase	1 684	26,02	2 363	25,60	4 047	25,77
4. "	1 395	21,55	2 046	22,16	3 441	21,91
3. "	1 240	19,16	1 733	18,77	2 973	18,93
2. "	1 098	16,97	1 638	17,74	2 736	17,42
1. "	1 055	16,30	1 452	15,73	2 507	15,97
Kopā	6 472	100,00	9 232	100,00	15 704	100,00

Pieņemot 5. klases skolēnu skaitu par 1000, turpmāko augstāko klašu skolēnu skaits tad izteiksies šādos skaitļos:

	5. kl.	4. kl.	3. kl.	2. kl.	1. kl.
Vīrieši	1 000	828	736	652	626
Sievietes	1 000	868	733	693	614
Kopā	1 000	850	735	676	619

Līdz izlaiduma klasei tā tad noiet nepilnas divas trešdaļas jeb 6,2 no katriem 10 pietās klases skolēniem. Vislielākais „nobirums“ ir pārējot no pietās klases ceturtajā, kur zūd 1,5 no katra desmita. Tālākajās klasēs „nobirums“ pakāpeniski samazinājas, līdz pirmajā klasē sasniedz 3,8 no katriem desmit pietās klases skolēniem.

Ģimnaziju klašu un skolēnu skaits 1938/39. m. g.

Ģimnaziju tautība	Valsts ģimn.	Pašvald. ģimn.	Organi- zac. ģimn.	Priv. pers. ģimn.	Kopā
Latviešu ģimnaziju skaits	30	10	8	4	52
Klašu skaits	247	95	56	30	428
Skolēnu kopskaits	7 377	3 312	1 813	1 243	13 745
„ skaits 1 ģimn. caurm.	245,9	331,2	226,6	310,8	264,3
„ „ 1 klasē „	29,9	34,9	32,4	41,4	32,1
Vācu ģimnaziju skaits	2	1	3	1	7
Klašu skaits	12	12	15	6	45
Skolēnu kopskaits	333	382	287	141	1 143
„ skaits 1 ģimn. caurm.	166,5	382,0	95,7	141,0	163,3
„ „ 1 klasē „	27,8	31,8	19,1	23,5	25,4
Krievu ģimnaziju skaits	2	—	—	—	2
Klašu skaits	15	—	—	—	15
Skolēnu kopskaits	485	—	—	—	485
„ skaits 1 ģimn. caurm.	242,5	—	—	—	242,5
„ „ 1 klasē „	32,3	—	—	—	32,3
Zīdu ģimnaziju skaits	2	2	6	1	11
Klašu skaits	10	14	28	6	58
Skolēnu kopskaits	276	371	789	251	1 687
„ skaits 1 ģimn. caurm.	138,0	185,5	131,5	251,0	153,4
„ „ 1 klasē „	27,6	26,5	28,2	41,8	29,1
Poļu ģimnaziju skaits	2	—	—	—	2
Klašu skaits	10	—	—	—	10
Skolēnu kopskaits	186	—	—	—	186
„ skaits 1 ģimn. caurm.	93,0	—	—	—	93,0
„ „ 1 klasē „	18,6	—	—	—	18,6
Lietuvju ģimnaziju skaits	—	—	1	—	1
Klašu skaits	—	—	5	—	5
Skolēnu kopskaits	—	—	97	—	97
„ skaits 1 ģimn. caurm.	—	—	97,0	—	97,0
„ „ 1 klasē „	—	—	19,4	—	19,4

Ģimnaziju tautība.	Valsts ģimn.	Pašvald. ģimn.	Organiz. ģimn.	Priv. pers. ģimn.	Kopā
Jauktu taut. ģimnaziju skaits	1	—	—	—	1
Klašu skaits	12	—	—	—	12
Skolēnu kopskaits	274	—	—	—	274
" skaits 1 ģimn. c.	274,0	—	—	—	274,0
" " 1 klasē "	22,8	—	—	—	22,8
Pavisam ģimnaziju skaits	39	13	18	6	76
Klašu skaits	306	121	104	42	573
Skolēnu kopskaits	8 931	4 065	2 986	1 635	17.617
" skaits 1 ģimn. caurm.	229,0	312,7	165,9	272,5	231,8
" " 1 klasē "	29,2	33,6	28,7	38,9	30,7

Skolēnu tautība. Visām lielākām tautībām Latvijā gan ir savas ģimnazijas, tomēr tautības ziņā pilnīgi viengabalainas ir tikai lietuvju un žīdu ģimnazijas, kur mācas vienīgi attiecīgo tautību skolēni. Visās pārējās ģimnazijās ir arī lielāks vai mazāks skaits citu tautību skolēnu.

Ģimnaziju tautība	Latvieši	Vācieši	Krievi	Baltkrievi	Poļi	Žīdi	Lietuvji	Igaunji	Citi un nezin.	Kopā 1938/39. m. g.	Kopā 1937/38. m. g.	+ vai —
Latviešu	12.718	76	253	26	77	525	26	31	13	13.745	12.895	+ 850
Žīdu	—	—	—	—	—	1.687	—	—	—	1.687	1.625	+ 62
Vācu	3	1.104	2	—	—	3	—	2	29	1.143	1 190	— 47
Krievu	8	2	465	1	1	1	—	—	7	485	520	— 35
Poļu	3	—	—	1	182	—	—	—	—	186	179	+ 7
Lietuvju	—	—	—	—	—	—	97	—	—	97	91	+ 6
Jauktu tautību	83	1	114	9	53	14	—	—	—	274	279	— 5
Pavisam 1938/39. m. g.	12.815	1.183	834	37	313	2.230	123	33	49	17.617	16.779	+ 838
" 1937/38. m. g.	11.903	1.228	902	34	319	2.192	115	33	53	16.779		
+ vai —	+ 912	— 45	— 68	+ 3	— 6	+ 38	+ 8	—	— 4	+ 838		

Cittautu skolēnu skaitam latviešu ģimnazijās ilgāku laiku bija augoša tendence, pie kam 1936/37. m. gadā tas sasniedza jau 9,68% no visa skolēnu skaita latviešu ģimnazijās. Pēdējos gados redzams neliels atslābums. 1937/38. m. gadā latviešu ģimnazijās bija 8,26% cittautu skolēnu, 1938/39. m. gadā tikai 1027 jeb 7,47%. Latviešu skaits cittautu ģimnazijās niecīgs: krievu ģimnazijās 8, vācu — 3 un poļu ģimnazijās arī 3 latviešu tautības skolēni. Visumā cittautu ģimnazijas skolēnu tautības ziņā ir diezgan viengabalainas: poļu ģimnazijās tikai 2,15% citu tautību skolēnu, vācu ģimnazijās 3,41% un krievu ģimnazijās 4,12%.

Ārzemnieku (435) lielākā daļa mācas cittautu ģimnazijās. Latviešu ģimnazijās 1938/39. m. gadā mācījās 53 ārzemnieki, bet minoritatu ģimnazijās 382. No tiem vācu ģimnazijās 153, žīdu — 142, krievu — 48, lietuvju — 21, poļu — 17 un jauktu tautību ģimnazijā viens ārzemnieks. — Ārzemnieku starpā visvairāk nansenistu — 102, Vācijas pav. — 97, Lietuvas — 92, Igaunijas — 32, Polijas — 30, Pad. Krievijas — 22 un dažādu citu valstr. pavalstnieku 60.

Ģimnaziju absolventu skaits no 1919/20. m. gada līdz 1937/38. m. gadam (ieskaitot) sasniedzis 45.661, pie kam šīn skaitā neietilpst eksterni.

1937/38. m. gada ģimnaziju absolventi.

	Skolēnu skaits izlaiduma klasē			No tiem beiguši kursu				Kopā	
	Vir.	Siev.	Kopā	Vīrieši		Sievietes		Skaitis	%
				Skaitis	%	Skaitis	%		
Latviešu ģimnazijās .	776	959	1 735	725	93,43	916	95,52	1 641	94,58
Minoritatu „ .	271	334	605	249	91,88	307	91,92	556	91,90
Kopā	1 047	1 293	2 340	974	93,03	1 223	94,59	2 197	93,89

Kursu beiguši.

Ģimnaziju tautība	Bez tiesībām iestāties augstskolā			Ar tiesībām iestāties augstskolā			Pavisam		
	Vir.	Siev.	Kopā	Vir.	Siev.	Kopā	Vir.	Siev.	Kopā
Latviešu ģimnazijas . .	57	108	165	668	808	1 476	725	916	1 641
Minoritatu „	28	59	87	221	248	469	249	307	556
Kopā	85	167	252	889	1 056	1 945	974	1 223	2 197

No skolēniem, kuri mācījušies ģimnaziju izlaiduma klasēs, kursu beiguši visumā 93,89%, pie kam latviešu ģimnazijās 94,58% un minoritatu — 91,90%. Nešķirojot absolventus pēc iegūtajām tiesībām, sievietēm nedaudz augstāks absolventu procents (94,59%) nekā vīriešiem (93,03%). Citāds ir stāvoklis, ja absolventus grupē pēc iegūtajām tiesībām. Te vīriešiem bijušas labākas sekmes. Gatavības apliecības ar tiesībām iestāties augstskolā saņēmuši 91,27% no visa absolvējušo vīriešu skaita, bet sievietes — 86,35%. Jāatzīmē, ka ar otrās šķiras apliecībām kursu beiguši samērā nedaudzi skolēni, tikai 252 jeb 11,47% no visa absolventu kopskaita.

Pedagoģiskais personāls ievērojami pārmainījies tiklab skaita, kā sastāva ziņā. 1919/20. m. gadā visās ģimnazijās kopā bija nodarbinātas 814 personas. Ģimnaziju skaitam strauji pieaugot, auga arī skolotāju skaits, un 1923/24. m. gadā visās ģimnazijās kopā bija jau 1961 skolotājs. Ģimnaziju skaitam samazinoties, tāpat likvidējot daudzas sagatavošanas klases, arī skolotāju skaits saruka, un 1934/35. m. gadā ģimnazijās darbojās tikai 1546 mācības spēki. —

1938/39. m. gadā visās ģimnazijās strādāja 1599 mācības spēki, no tiem 896 (56,04%) vīrieši un 703 (43,96%) sievietes. Jāatzīmē, ka skolotāju-sieviešu skaits ģimnazijās pastāvīgi aug. 1924/25. m. gadā ģimnazijās strādāja 62,56% vīriešu, 1936/37. m. g. — 56,70, 1937/38. m. g. — 56,58% un 1938/39. m. gadā vairs tikai 56,04%. Pēdējos gados skolotāju-vīriešu skaita samazināšanās gan tapusi gausāka.

Ģimnaziju skolotāji 1938/39. m. g.

Ģimnaziju tautība	Pilntiesīgi vidusskolu skolotāji										Pilntiesīgo skolotāju procents			
	Ar augstskolas izglītību		Bez augstskolas izglītības		Kandidāti		Vietas izpildītāji		Pārējie			Kopā		
	Vir.	Siev.	Vir.	Siev.	Vir.	Siev.	V.	S.	V.	S.		Vir.	Siev.	Pavis.
Latviešu	280	204	171	153	88	106	70	43	17	20	626	526	1 152	86,98
Vācu	43	10	22	27	8	8	8	4	2	6	83	55	138	85,51
Krievu	20	5	5	5	—	6	4	—	1	2	30	18	48	85,42
Žīdu	30	20	27	13	18	17	33	15	4	3	112	68	180	69,44
Poļu	4	2	7	5	1	5	4	5	1	1	17	18	35	68,57
Lietuvju	3	3	2	2	—	1	1	2	2	—	8	8	16	68,75
Jauktu taut.	6	5	7	3	2	1	3	—	2	1	20	10	30	80,00
Kopā	386	249	241	208	117	144	123	69	29	33	896	703	1 599	84,12

Skolotāju izglītības ziņā, sevišķi salīdzinot ar stāvokli Latvijas sākuma laikos, notikusi ievērojama uzlabošanās. Tad ģimnazijās pilntie-

siņu vidusskolu skolotāju bija tikai trešā daļa, 1933/34. m. gadā 78,61%, bet 1938/39. m. gadā jau 84,12%.

B. Specialu priekšmetu vidusskolas.

Komerckolas ieņem pirmo vietu starp specialo priekšmetu vidusskolām tiklab skolu, kā skolēnu skaita ziņā. Viņu straujo attīstību raksturo sekošie skaitļi: 1925/26. m. gadā bija tikai trīs atsevišķas komercskolas ar 747 skolēniem, 1933/34. m. gadā jau 16 komercskolas ar 2334 skolēniem. Dažas minoritatu komercskolas pēc tam gan likvidējās un Olava fonda komercskola pievienojās Rīgas pilsētas komercskolai, tā ka 1938/39. m. gadā darbojās 12 latviešu komercskolas ar 2885 skolēniem un 285 skolotājiem.

Komerckolas 1938/39. m. g.

Uzturētāji	Komerckolu skaits	Klases	Skolēnu skaits			Skolotāju skaits			Pilnties. skolotāju procents
			Vīr.	Siev.	Kopā	Vīr.	Siev.	Kopā	
Valsts	8	54	605	1 157	1 762	105	78	183	92,35
Pašvaldības	3	26	390	520	910	48	32	80	86,25
Organizācijas	1	7	80	133	213	14	8	22	81,82
Kopā	12	87	1 075	1 810	2 885	167	118	285	89,82

No minētām 12 komercskolām 8 uztur valsts, 3 pieder pašvaldībām un viena — privātai organizācijai.

Starp komercskolu audzēkņiem meitenes ir ievērojamā skaitliskā pārsvarā — 1810 jeb 62,74% no skolēnu skaita; zēnu — 1075 (37,26%). — Skolēnu tautības ziņā komercskolas stipri latviskas, no skolēniem te 2648 (91,79%) latvieši, 108 žīdi, 54 krievi, 43 poļi, 16 vācieši, 5 lietuvji, 5 igauņi, 3 baltkrievi un 3 dažādu citu tautību piederīgie.

Komerckolas līdz šim devušas 3441 absolventu; kopā ar komerc-klašu absolventiem ap 4500.

Skolotāju institūti starp dažādām citām mācības iestādēm piedzi-vojuši laikam gan vislielākās pārmaiņas, līdz no sākuma laiku skolotāju semināriem un pedagoģiskām vidusskolām izveidojās skolotāju institūti ar sešgadīgu kursu. 1938/39. m. gadā darbojas 4 skolotāju institūti: Jelgavā, Cēsīs, Rēzeknē un Daugavpilī, kurš gan jau pakāpeniski likvi-dējas. Vācu skolu vajadzībām kalpo Vācu pedagogu sagatavošanas iestāde Rīgā, bez tam pastāv vēl dažas pedagoģiskas mācības iestādes sevišķiem uzdevumiem: Angļu valodas institūts, Franču institūts, L. T. universitātes Fiziskās audzināšanas institūts, N. Draudziņas un Krievu izglītības b-bas bērnu dārznieču kursi. (Par Latvijas mājturības insti-tutu un Rīgas valsts daiļamatniecības skolu skat. tālāk.)

Pedagoģiskās mācības iestādes 1938/39. m. g.

Mācības iestāžu tips	Skaits	Skolēnu skaits			Skolot. skaits			Pilnties. skolotāju procents
		Vīr.	Siev.	Kopā	Vīr.	Siev.	Kopā	
Skolotāju institūti	4	435	416	851	77	33	110	81,52
Angļu val. institūts	1	44	316	360	7	1	8	100,00
Franču institūts	1	4	63	67	2	1	3	—
Latv. taut. univ. Fiz. audz. inst.	1	27	34	61	9	5	14	85,71
N. Draudziņas bērnu dārzn. kursi	1	—	25	25	3	6	9	77,78
Vācu pedagogu sagat. iest. . . .	1	9	33	42	4	8	12	83,33
Krievu izglīt. b-bas b. dārzn. kursi	1	—	9	9	3	5	8	37,50
Kopā	10	519	896	1 415	105	59	164	79,27

Visās te pieminētās mācības iestādēs mācās 1415 personas, no tām 519 (36,68%) vīriešu un 896 (63,32%) sievietes. Vienīgi skolotāju institutos vīrieši ir nelielā pārsvarā, pārējās pedagoģiskās mācības iestādēs — sievietes, bet bērnu dārzniecībuursos mācās tikai sievietes. Jāatzīmē, ka 1938/39. m. gadā arī skolotāju institutos pirmo reizi skaitliskais pārsvars vīriešiem; līdz šim arī te vairākums bija sievietēm.

Pedagoģisko māc. iestāžu audzēkņu skaits pēc tautībām.

Mācības iestādes	Latvieši	Vācieši	Krievi	Baltkrievi	Poļi	Žīdi	Lietuvji	Igaļi	Citi	Kopā
	Skolot. instit.	799	—	29	1	2	19	—	1	
Angļu valodas instit.	304	6	10	—	2	34	3	1	—	360
Franču instit.	52	2	3	—	—	9	—	—	1	67
Fiz. audz. instit.	49	3	2	—	2	5	—	—	—	61
N. Draudzības bērnu d. kursi	17	—	—	—	—	7	1	—	—	25
Krievu izgl. b-bas b. d. kursi	—	—	3	—	—	6	—	—	—	9
Vācu pedag. sag. iest.	—	42	—	—	—	—	—	—	—	42
Kopā	1221	53	47	1	6	80	4	2	1	1415

Pedagoģiskās mācības iestādes ievērojami atšķiras no pārējām speciāla rakstura skolām ar augstu cittautu skolēnu skaitu — 194, kas sastāda 13,71% no visa šo mācības iestāžu audzēkņu kopskaita.

Skolotāju instituti līdz šim (1937/38. m. g. ieskaitot) devuši 3823 absolventus.

Latvijas mājturības instituts (agrāk Kaucminde mājturības seminars), ko uztur Lauksaimniecības kamera, par mērķi spraudis sagatavot mājturības un rokdarbu skolotājas un instruktore, kā arī dot sievietēm ēzīvē derīgu plašāku mājturības izglītību. Uzņem vidusskolu absolventes 3 gadu ilgā mācībā. — 1938/39. m. gadā institutā mācijās 77 audzēknes, no tām 72 latvietes, 3 vācietes, viena igauņiete un viena nezin. tautības. Mācības spēku 23.

Latvijas aktieru arodbiedrības teatra skola (agrāk darbojās kā teatra kursi) 1038/39. m. gadā skaitīja 99 audzēkņus — 37 vīriešus un 62 sievietes. No tiem 98 latvieši un viens žīdu tautības. Mācības spēku 11.

Technikumi savu darbību sāka 1919/20. m. gadā ar vienu mācības iestādi un 93 audzēkņiem. 1924/25. m. gadā jau bija divi latviešu teknikumi ar 762 audzēkņiem un 2 krievu teknikumi ar 134 skolēniem. 1929/30. m. gadā 4 latviešu teknikumi ar 1313 skolēniem un viens krievu ar 73 audzēkņiem; 1933/34. m. gadā darbojās 5 latviešu teknikumi ar 1.381 skolēnu un viens krievu teknikums ar 23 audzēkņiem.

1938/39. m. g. teknikumiem šāds sastāvs:

Technikumu tips	Skaits	Klašu skaits	Skolēni			Skolotāji			Pilnties. skolotāju procents
			Vir.	Siev.	Kopā	Vir.	Siev.	Kopā	
Valsts 5-gad. teknik.	3	45	1 477	52	1 469	149	15	164	74,39 ¹⁾
" 2 ¹ / ₂ -gad. "	1	3	60	—	60	4	2	6	83,33
Pašvald. 5-gad. "	3	17	544	1	545	84	8	92	97,83
Kopā	7	65	2 021	53	2 074	237	25	262	82,82

¹⁾ Atskaitot dažādus arodu specialistus, meistaros un tehņikus, kas tikai vada skolēnu praktiskos darbus, pilntiesīgu vidusskolu skolotāju procents ievērojami augstāks.

Minētie 2074 skolēni speciālizējas šādās arodu nozarēs:

	Vīrieši	Sievietes	Kopā
Mechaniskā nozarē	605	1	606
Kulturtechniskā nozarē	157	—	157
Ēlektrotehniskā nozarē	479	—	479
Celtniecības (ēku) nozarē	196	—	196
Celtniecības (ceļu) nozarē	235	—	235
Ķīmijas	169	8	177
Pasta-telegrafa nozarē	117	44	161
Dzelzceļu ekspluat. nozarē	63	—	63
Kopā	2021	53	2074

Audzēkņu sastāvs rāda, ka teknikumi ir vīriešu mācības iestādes. Sievietes te kaut cik ievērojamākā skaitā ir tikai pasta-telegrafa nozarē (44). Visumā teknikumos ir tikai 53 (2,56%) sievietes.

Pēc audzēkņu tautībām teknikumi ir īsti latviski. Cittautu skolēnu te tikai 169 (8,15%), no tiem 73 krievi, 35 vācieši, 23 poļi, 7 lietuvji, 5 baltkrievi, 4 igauņi un 4 dažādu citu tautību piederīgie.

Līdz 1937/38. m. g. (ieskaitot) teknikumi devuši pavisam 3271 specialistu dažādās nozarēs.

Liepājas valsts lietišķās mākslas vidusskola ieņem programmas ziņā sevišķu vietu citu specialo skolu starpā. Līdzī vispārīgās izglītības priekšmetiem te mācas koktēlniecību un mākslas galdniecību, aušanu un sieviešu rokdarbus, keramiku, gleznošanu, dekoratīvo gleznošanu, dekorēšanu u. c. mākslas priekšmetus. — 1938/39. m. gadā Liepājas valsts liet. mākslas vidusskolā bija 168 audzēkņi (41 vīr. un 127 sievietes) ar 22 mācības spēkiem (13 vīr. un 9 siev.). No audzēkņiem 152 latv., 4 vācieši, 4 lielkrievi, 2 poļi un 6 žīdi. Pilnu kursu līdz 1937/38. m. g. (ieskaitot) beidzis 101 absolvents.

Daugavpils valsts dzelzceļu tehniskā vidusskola ar 4-gadīgu mācības kursu kalpo dzelzceļu mašīnu tehniku sagatavošanai. — 1938/39. m. gadā te bija 293 audzēkņi (vīrieši), no kuriem 279 latvieši, 1 vācietis, 10 krievu un 3 poļi. Mācības spēku 45 (vīrieši). Līdz 1937/38. m. g. (ieskaitot) kursu beigušas 114 personas.

Rīgas 5-gadīgā ķīmijas skola ir Rīgas pils. arodu skolas nozare, tikai ar ilgāku mācības kursu un sagatavo tehnikus ķīmijas nozarē. 1938/39. m. gadā ķīmijas skolā mācījās 166 audzēkņi (101 vīr. un 65 siev.), no tiem 151 latvietis, 3 vācieši, 10 krievu, 1 polis un 1 žīdu tautības. Mācības spēku 26 (22 vīr. un 4 sieviet.).

Konfesionalās mācības iestādes (neieskaitot Universitātes un Herdera instituta teoloģ. fakultātes, par kurām ziņas skat. attiecīgās nodaļās) draudžu garīgu darbinieku sagatavošanai ir pareizticīgo baznīcai, baptistu un septītās dienas adventistu draudzēm. Žīdu draudžu rabīni gatavoja savam amatam attiecīgos garīgos kursus.

Konfesionalo mācības iestāžu audzēkņu skaits pēc tautībām.

	Latvieši	Vācieši	Krievi	Baltkrievi	Lietuvji	Igauņi	Citi un nezin.	Kopā	No tiem vīrieši
Latv. pareiztic. bazn. teoloģ. inst.	12	1	18	1	—	—	1	33	22
Latv. bapt. draudžu garīg. semin.	10	—	—	—	—	—	—	10	10
7. dien. advent. garīg. semin.	38	1	—	—	1	1	—	41	14
Kopā	60	2	18	1	1	1	1	84	46

Minētajās trijās mācības iestādēs 1938/39. m. gadā bija pavisam 84 audzēkņi (46 vīrieši un 38 sievietes) ar 26 mācības spēkiem.

Žēlsirdīgo māsu skolas ir Tautas labklājības ministrijas pārziņā. Divas no šīm iestādēm uztur Latvijas Sarkanais Krusts (vienu Rīgā un vienu Jelgavā) un vienu Liepājas pilsētā. Bez tam pa vienai cittautei žēlsirdīgo māsu skolai darbojas pie Rīgas vācu un Rīgas žīdu slimnīcas. — Šīm skolām radniecīgas arī Rīgas pils. I slimnīcas vecmāšu skola un slimnieku kopēju kursi. Arī šīs mācības iestādes ir Tautas labklājības ministrijas pārziņā.

Tautas labklāj. min. skolu audzēkņu skaits pēc tautībām.

	Latvieši	Vācieši	Krievi	Baltkrievi	Poļi	Žīdi	Lietuvji	Igauni	Citi un nezin.	Kopā
Liepājas pils. žēls. māsu skolā	13	—	—	—	—	—	1	—	—	14
Latv. Sark. Kr. žēls. māsu skolā	171	—	9	—	—	—	1	1	—	182
Vācu slimn. žēls. māsu skolā	—	29	—	—	—	—	—	—	—	29
Žīdu slimn. žēls. māsu skolā	—	—	1	—	—	22	—	—	—	23
Rīgas pils. I slimn. vecmāšu skolā	34	1	1	1	—	—	—	—	—	37
Rīgas pils. I slimn. slimnieku kopēju kursi	51	1	—	—	1	—	—	—	—	53
Kopā	269	31	11	1	1	22	1	1	—	338

Mācības spēku pavisam 79 — ārsti un žēlsirdīgās māsas.

Zemkopības ministrijas vidusskolas dod saviem audzēkņiem vispārīgo izglītību un specialas zināšanas lauksaimniecībā un tai radniecīgos priekšmetos. 1938/39. m. gadā darbojās lauksaimniecības vidusskolas Kazdangā, Malnavā, Mežotnē un Priekuļos, bez tam mājturības vidusskola Jaungulbenē un dārzkopības vidusskola Bulduros (Latvijas mājturības instituts, ko arī pārziņ Zemkopības ministrija, minēts atsevišķi).

Šīm skolām 1938/39. m. gadā bija šāds sastāvs:

Skolu tips		Audzēkņu skaits			Skolotāju skaits		
		Vīr.	Siev.	Kopā	Vīr.	Siev.	Kopā
Lauksaimniecības vidusskolas	4	553	259	812	46	17	63
Mājturības vidusskola	1	—	135	135	4	9	13
Dārzkopības	1	28	8	36	17	5	22
Kopā	6	581	402	983	67	31	98

No minēto skolu audzēkņiem 950 (96,64%) latviešu, 23 krievi, 4 vācieši, 2 poļi, 2 lietuvji, 1 igauņis un 1 žīds. Mācības spēki 63 (46 vīr. un 17 sievietes.)

Lauksaimniecības vidusskolu attīstību rāda sekojošie skaitļi: 1920/21. m. gadā šīs skolās bija 295 skolēni, 1929/30. m. gadā — 475, 1933/34. m. gadā — 603, 1937/38. m. gadā — 909 un 1938/39. m. gadā — 983 skolēni.

Finanču ministrijas Krišjāņa Valdemāra jūrskolai Rīgā 1938/39. m. gadā bija 241 audzēknis un 21 māc. spēks. No audzēkņiem 208 latvieši, 11 lietuvju, 7 vācieši, 5 krievi, 3 poļi, 3 žīdi, 2 igauņi, 1 baltkrievs un 1 nezin. tautības.

C. Zemākā tipa arodu skolas.

Starp zemākā tipa specialām skolām pirmo vietu skaita ziņā gan ieņem Zemkopības ministrijas divgadīgās lauksaimniecības un citas lauksaimniecībai radniecīgu nozaru skolas, tomēr Izglītības ministrijai pakārtotās arodu skolās ievērojami vairāk skolēnu. Šīs skolas tādēļ aplūkosim vispirms.

Arodu skolu attīstība bijusi ļoti strauja. 1919/20. m. gadā darbojās tikai viena arodu skola ar 77 skolēniem, bet 1938/39. m. gadā jau 35 skolas ar 5371 skolēnu un 610 skolotājiem. Šo attīstību tuvāki rāda sekojošie skaitļi:

Zemāko arodu skolu tautība	1928/29.		1933/34.		1934/35.		1935/36.		1936/37.		1937/38.		1938/39.	
	Sko- las	Sko- lēni	Sko- las	Sko- lēni	Sko- las	Sko- lēni	Sko- las	Sko- lēni	Sko- las	Sko- lēni	Sko- las	Sko- lēni	Sko- las	Sko- lēni
Latviešu	14	2 296	15	2 317	15	2 396	20	2 957	22	3 518	25	4 153	28	4 479
Vācu	7	397	7	386	2	116	2	110	3	336	2	436	2	455
Žīdu	5	262	5	277	4	294	4	375	4	375	4	377	5	437
Krievu	3	126	4	107	3	182	—	—	1	7	—	—	—	—
Poļu	1	66	1	40	1	64	—	—	—	—	—	—	—	—
Kopā	30	3 147	32	3 127	25	3 052	26	3 442	30	4 236	31	4 966	35	5 371

Līdz 1934/35. māc. gadam pastāvēja arī vairākas nelielas minoritatu arodu skoliņas, no kurām dažas nākošā gadā likvidējās. Šī likvidācija tomēr nekā nav traucējusi arodu skolu attīstību, jo valsts un pašvaldību arodu skolās skolēnu skaits pastāvīgi audzis. No 1933/34. līdz 1938/39. m. gadam skolēnu kopskaits pieaudzis par 71,76%. Tagad atsevišķas cittautu arodu skolas pastāv tikai vāciešiem (divas skolas ar 455 skolēniem) un žīdiem (piecas skolas ar 437 skolēniem).

Valsts uzturētās 17 arodu skolās 1938/39. gadā bija 2544 skolēni, 4 pašvaldību — 1477 un 14 organizāciju skolās — 1350 skolēnu.

Skolēnu sastāvs pēc tautībām pārskata gadā bija šāds: 3921 (73,00%) latvietis, 535 (9,96%) vācieši, 508 (9,46%) žīdi, 221 (4,11%) krievs, 108 (2,01%) poļi, 34 (0,64%) baltkrievi, 29 (0,54%) lietuvji, 12 (0,22%) igauņi un 3 (0,06%) citu tautību skolēni.

Skolu tautība	Latvieši	Vācieši	Krievi	Baltkrievi	Poļi	Žīdi	Lietuvji	Igauni	Citi	Kopā
Latviešu	3 920	83	220	34	108	71	29	12	2	4 479
Vācu	1	452	1	—	—	—	—	—	1	455
Žīdu	—	—	—	—	—	437	—	—	—	437
Kopā	3 921	535	221	34	108	508	29	12	3	5 371

Pēc specialitātēm te minētie skolēni novietojušies šādi:

Nozares vai klases tips	Audzēkņu skaits		Kopā
	Vīrieši	Sievietes	
Mechanikas klases	2 288	—	2 288
Tirdzniecības	209	516	725
Elektrotehnikas	448	—	448
Galdniecības	365	—	365
Ēku būvniecības	308	—	308
Drēbniecības	—	216	216
Rokdarbu	—	199	199
Mākslas amatn.	15	106	121
Mājsaimniecības	—	115	115
Tekstilklasēs	54	55	109
Dailkrāsotāju	106	1	107
Mātes skolā	—	87	87
Burtliču klases	51	4	55
Automechanikas	47	—	47
Ceļu	47	—	47
Iespiedēju	30	—	30
Lauksaimniecības	14	16	30
Ādminības	29	—	29
Grāmatzēģēju	17	11	28
Litografijas	17	—	17
Kopā	4 045	1 326	5 371

Arodu skolu pedagoģiskais personāls 1938/39. m. gadā:

Skolu tautība	Pilntiesīgi vidusskolu skolotāji		Zemāko arodu skolu skolotāji		Instruktori, meistari		Pārējie		Kopā		
	Vīr.	Siev.	Vīr.	Siev.	Vīr.	Siev.	Vīr.	Siev.	Vīr.	Siev.	Pavisam
Latviešu	236	69	22	5	118	14	44	8	420	96	516
Vācu	18	7	—	—	3	1	6	4	27	12	39
Žīdu	16	6	1	1	13	5	8	5	38	17	55
Kopā	270	82	23	6	134	20	58	17	485	125	610

Arodu skolas, kur kopskaitā mācas 4045 vīrieši un 1326 sievietes, visumā ir vīriešu skolas, jo vīrieši pārsniedz trīs ceturtdaļas (75,31%) no skolēnu kopskaita. Tomēr ir nozares, kur pārsvarā sievietes vai pat tikai sievietes. Tā piem. drēbniecības, rokdarbu, mājsaimniecības un mātes skolās mācas tikai sievietes; sieviešu pārsvars ir tirdzniecības, mākslas amatniecības, lauksaimniecības un tekstilklasēs; vīrieši vien mācas mechanikas, elektrotehnikas, galdniecības, ēku un ceļu būvniecības, daiļkrāsotāju (ar vienu izņēmumu), automehānikas, iespiedēju, ādniecības un litogrāfijas nozarēs; vīrieši lielā pārsvarā ir burtliču klasēs.

Līdz 1937/38. m. g. (ieskaitot) arodu skolas devušas jau 7738 speciālistus dažādās nozarēs.

Zemkopības ministrijas zemākās specialās skolas. Iepriekšējā nodaļā jau minētas Zemkopības ministrijai pakārtotās lauksaimniecības, mājturības un dārzkopības vidusskolas. Zemkopības resora pārziņā vēl prāvs skaits divgadīgo lauksaimniecības skolu, bet tam vēl sevišķas skolas vai klases lopkopībai, piensaimniecībai, biškopībai, dārzkopībai, mājturībai, zvejniecībai un mežsaimniecībai. — Skolēnu skaits šinīs skolās pakāpeniski audzis: 1920/21. m. gadā te mācījās 234 skolēni, 1924/25. m. g. jau 1375, 1933/34. m. gadā 1533 un 1938/39. m. gadā 2443 skolēni.

Skolu tips	Skaitis	Audzēkņi			Skolotāji		
		Vīr.	Siev.	Kopā	Vīr.	Siev.	Kopā
Divgad. lauksaimn. skolas	26	628	685	1 313	130	43	173
Mājturības skolas	8	—	394	394	16	21	37
Lopkopības skolas	4	35	137	172	20	3	23
Dārzkopības skolas	4	168	83	251	25	12	37
Mežsaimniecības skolas	3	139	—	139	11	—	11
Laukstrādnieku skolas	3	19	—	19	5	—	5
Dārznieku skola	1	7	—	7	5	—	5
Biškop. un dārzkop. skola	1	40	33	73	7	2	9
Zvejniecības skola	1	11	—	11	3	—	3
Lauksaimn. maš. vad. skola	1	12	—	12	1	—	1
Lauksaimniec. taut. augstsk.	1	41	11	52	25	2	27
Kopā	53	1 100	1 343	2 443	248	83	331

Minētajās skolās skaita ziņā pārsvars meitenēm: kopskaitā meiteņu 1343 (54,97%) un zēnu 1100 (45,03%). Mājturības skolās mācas tikai meitenes (394), mežsaimniecības, laukstrādnieku, dārznieku, zvejniecības un lauksaimniecības mašīnu vadītāju skolā mācas tikai vīrieši, bet lauksaimniecības, lopkopības, dārzkopības un biškopības skolās iekārtota kopskaitā abiem dzimumiem.

Skolēnu tautības ziņā šīs skolas ļoti latviskas, jo cittautu skolēnu te tikai 107 (4,38%). No tiem 67 krievi, 10 baltkrievi, 8 žīdi, 7 poļi, 6 igauņi, 5 vācieši un 4 lietuvji.

Mācības spēku, ieskaitot stundu skolotājus, 331 (248 vīrieši un 83 sievietes).

Amatu papildskolas. 1938/39. m. gadā sāka darboties jauns skolu tips — amatu papildskolas. Tās organizē Amatniecības kamera, bet pakārtotas Izglītības ministrijai. Šīs skolas grib kalpot dažādiem amatniekiem vispārīgās izglītības iegūšanai, kas nepieciešama zelta vai meistara apliecību saņemot. Šo skolu lielākā daļa sāka darboties tikai 1939. gada sākumā. Pavisam 1938/39. m. g. atvērta 21 amatu papildskola, kur mācījās 1549 skolēni 179 skolotāju vadībā. No skolēniem lielākā daļa vīriešu (1303 — 84,12%), sieviešu tikai 246 (15,88%).

Skolēnu tautību ziņā amatu papildskolas nav īsti viengabalainas. Katrā ziņā te vairāk cittautu skolēnu nekā pārējās specialās skolās — 14,59%. No citu tautību skolēniem visvairāk žīdu — 81, krievu 75, vāciešu 29, poļu 28; pārējās tautības mazāk reprezentētas.

D. Privatās augstskolas.

Agrākos gados privato augstskolu skaits bija lielāks, bet vairākas no tām izbeigušas darbību un no palikušām vēl divi komercinstituti atrodas likvidācijas stāvoklī. Līdz 1937/38. m. gadam pastāvējušā Katoļu teoloģiskā augstskola 1938/39. m. gadā pievienota Latvijas universitātei kā atsevišķa R.-katoļu teoloģijas fakultate, kādēļ 1938/39. m. gadā no privatām augstskolām darbojas tikai divi komercinstituti un vācu Herdera instituts.

Studējošo skaits privatās augstākās mācības iestādēs.

Mācības iestāžu nosaukums	1933/34. m. g.			1938/39. m. g.		
	Vīr.	Siev.	Kopā	Vīr.	Siev.	Kopā
Komercinstituti	384	241	625	122	63	185
Techniskais instituts	11	—	11	—	—	—
Rom.-kat. teoloģ. augstskola	58	—	58	—	—	—
Vācu Herdera instituts	146	46	192	147	48	195
Krievu univers. zin. instituts	52	51	103	—	—	—
Kopā	651	338	989	269	111	380

Studējošo skaits te minētajās privatās augstskolās pakāpeniski samazinājis. 1929/30. m. gadā pa visām šīm mācības iestādēm kopā bija 1114 studējošo, 1933/34. m. gadā 989 un 1938/39. m. gadā tikai 380.

Studējošo tautība 1938/39. māc. gadā.

Mācības iestāžu nosaukums	Latvieši	Vācieši	Krievi	Baltkrievi	Poļi	Žīdi	Lietuvji	Igauni	Kopā
Komercinstituti	118	5	10	6	25	17	4	—	185
Vācu Herdera instituts	1	193	—	—	—	—	—	1	195
Kopā	119	198	10	6	25	17	4	1	380

Mācības spēku — profesoru, docentu un lektoru šinīs mācības iestādēs 79 (76 vīrieši un 3 sievietes).

E. Akademiskas mācības iestādes.

Latvijas Universitāte savu darbību atklāja 1919. g. 28. septembrī ar 110 mācības spēkiem — profesoriem, docentiem, lektoriem, asistentiem un 940 studentiem (tēm). Latvijas atbrīvošanas cīņu laiku iesākto zinātnisko un organizatorisko darbu turpinot, Universitāte izveidojusies par apvienota tipa augstāko mācības iestādi, ar visām universitātes un

techniskās augstskolas fakultātēm. Līdz 1937/38. m. gadam Universitātei bija 11 fakultatu, bet 1938/39. m. gadā pievienojās vēl Romas-katoļu teoloģijas fakultate kā divpadsmitā. Tā ka ar 1939/40. m. gadu lauksaimniecības fakultate pārcēlas uz Jelgavu, izveidojamās par patstāvīgu Lauksaimniecības akadēmiju, tad Universitātei fakultatu skaits paliks līdzšinējais — vienpadsmit.

Latvijas Universitātes studentu skaits pēc tautībām un dzimuma pa fakultātēm
1938/39. m. g.

Fakultātes	Latvieši	Vācieši	Krievi	Žīdi	Poļi	Igauņi	Lietuvji	Pārējās taut.	Kopā	No tiem	
										Vīr.	Siev.
Architektūras fak.	221	8	19	21	3	—	1	—	273	234	39
Filoloģijas un filozof. fak.	687	23	19	41	6	2	4	1	783	203	580
Inženierzinātņu fak.	537	23	45	36	5	4	2	—	652	647	5
Ķīmijas fak.	464	72	7	72	3	1	1	1	621	373	248
Lauksaimniecības fak.	757	6	13	12	1	1	—	—	790	621	169
Matemat. un dabas zin. fak.	498	21	21	39	4	3	1	1	588	270	318
Mechanikas fak.	411	35	28	73	2	—	—	—	549	547	2
Medicīnas fak.	440	27	7	38	—	2	3	—	517	233	284
Tautsaimn. un tiesību zin. fak.	1858	42	32	107	9	2	6	1	2057	1642	415
Teoloģijas fak.	211	8	12	—	—	—	—	—	231	192	39
Rom.-katoļu teoloģ. fak.	54	—	1	—	4	—	2	—	61	61	—
Veter.-medicīnas fak.	131	9	7	8	1	—	3	—	159	139	20
Kopā	6269	274	211	447	38	15	23	4	7281	5162	2119

1938/39. m. gadā (rudens semestri) Latvijas Universitātē bija 7281 students un 446 mācības spēki. Starp tiem 111 profesoru, 96 docenti un 239 citi mācības spēki.

Lielākais studentu skaits ir tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātē — 2057 jeb 28,25% no visa studentu skaita, lauksaimniecības — 790 (10,85%), filoloģijas un filozofijas — 783 (10,75%), inženierzinātņu — 652 (8,96%), ķīmijas — 621 (8,53%), matemātikas un dabaszinātņu — 588 (8,08%), mehanikas — 549 (7,54%), medicīnas — 517 (7,10%), arhitektūras — 273 (3,75%), teoloģijas — 231 (3,17%), veterinarās medicīnas — 159 (2,18%) un jaunatvērtajā R.-katoļu teoloģijas fakultātē 61 (0,84%) students.

Pēc tautībām Universitātes studentu skaits šāds: latviešu 6269 (86,10%), žīdu 447 (6,14%), vāciešu 274 (3,76%), krievu 211 (2,90%), poļu 38 (0,52%), lietuvju 23 (0,32%), igauņu 15 (0,21%) un pārējo tautību 4 (0,05%).

Studentu skaits Latvijas Universitātē piedzīvojis ievērojamas pārmaiņas. No Universitātes darbības sākuma tas pastāvīgi auga un 1931/32. m. gadā, kad Universitātē bija 8766 studenti, sasniedza augstāko stāvokli. Tad sākās atplūdi un 1936/37. m. gadā bija tikai 6802 studenti, pēc kam studentu skaits atkal sāka augt: 1937/38. m. gadā 6813 un 1938/39. m. gadā 7281.

Latvijas Universitāti līdz 1939. g. 15. janvarim beiguši pavisam 6567 absolventi, no kuriem 4584 (69,80%) vīrieši un 1983 (30,20%) sievietes. Pa fakultātēm absolventi sadalās šādi: tautsaimniecības un tiesību fakultāti absolvējuši 1596, medicīnas — 1532, lauksaimniecības — 839, ķīmijas — 544, filoloģijas un filozofijas — 448, inženierzinātņu — 329, mehanikas — 410, matemātikas un dabaszinātņu — 390, teoloģijas — 194, veterinarās medicīnas — 168 un arhitektūras fakultāti absolvējušas 117 personas.

Latvijas Konservatorijā 1938/39.gada rudens semestrī bija 284 audzēkņi un 38 mācības spēki: 11 profesori, 23 docenti un 4 lektori un asistenti. No audzēkņiem 133 (46,83%) vīrieši un 151 (53,17%) sievietes. Pēc tautībām: 208 (73,24%) latvieši, 51 (17,96%) žīds, 14 (4,93%) krievu, 9 (3,17%) vācieši, 1 (0,35%) polis un 1 (0,35%) igauņis.

Lielākais skaits audzēkņu ir dziedāšanas un klavieru klasēs, kur katrā ir 86 (30,28%) audzēkņi(nes), vijoles klasē — 29 (10,21%), kompozīcijas-teorijas klasē — 25 (8,80%), ērģeļu — 9 (3,17%), trompetes un bazunes klasēs — 8 (2,82%) katrā, violončela — 6 (2,11%), sitamo instrumentu — 5 (1,76%), flautas, klarnetes, oboes un mežraga — 4 (1,41%) audz. katrā, arfas klasē 3 (1,06%), kontrabasa un fagota klasēs pa 2 (0,70%) audzēkņi katrā.

Latvijas Konservatoriju līdz 1939. g. 1. jūlijam absolvējušas 616 personas, no kurām 261 (42,37%) vīrietis un 355 (57,63%) sievietes. Pa nodaļām absolventi sadalās šādi: klavieru nodaļā — 263, dziedāšanas — 113, stīgu instrumentu — 75, kompozīcijas-teorijas un ērģeļu nodaļu — 69, pūšamo instrumentu — 60 un obligatorisko priekšmetu nodaļu absolvējušas 36 personas.

Latvijas Mākslas akadēmijā 1938/39. g. rudens semestrī bija 200 audzēkņu, no kuriem 127 (63,50%) vīrieši un 73 (36,50%) sievietes. Pēc tautībām: 184 (92%) latvieši, 6 (3%) krievi, 4 (2%) poļi, 4 (2%) žīdi, 1 vācietis (0,5%) un 1 ungars (0,5%).

No 23 mācības spēkiem 8 profesori, 4 docenti, 5 klašu vadītāji un 6 lektori un tehniski darbinieki.

Meistardarbnīcās, kur audzēkņi iestājas, kad jau sasnieguši zinamu gatavību savā specialitatē, audzēkņu skaits šāds: figurālā meistardarbnīcā 21, dabasskatu — 22, grafišķā — 15, tēlniecības — 12, dekoratīvā — 12, keramikas — 9, lietišķās tēlniecības — 6.

Līdz 1938. g. 31. decembrim Latvijas Mākslas akadēmiju beigušas pavisam 220 personas. Starp tām figurālo meistardarbnīcu absolvējušas 87 personas, dabasskatu — 32, grafišķo — 38, dekoratīvo — 19, figurālās tēlniecības — 18, keramikas — 18 un lietišķās tēlniecības meistardarbnīcu 8 personas. No visiem absolventiem 170 vīriešu un 50 sieviešu.

F. Tautas augstskolas un kursi.

Tautas augstskolas un dažādo priekšmetu kursi kalpo izglītības papildināšanai sevišķi tiem ļaudīm, kas tikai pēc parastās skolas beigšanas noskaidrojuši, kādas teoretiskas zināšanas vai praktiskas māksas prasa dzīvē. Te tad arī mācas pa lielākai daļai pieauguši cilvēki, parastie vakaros, pēc savu ikdienas darbu beigšanas.

Tautas augstskolas un kursi, pateicoties viņu programmas daudzpusībai, apvieno ievērojamu skaitu klausītāju — skolēnu. Jāaizrāda, ka te minēti tikai regulārie, pastāvīgie kursi, kas darbojas vai nu visu mācības gadu, vai atkārtojas pa noteiktiem laika posmiem; epizodiski priekšlasījumu cikli te nav ieskaitīti.

1938/39. m. gadā darbojās pavisam 15 tautas augstskolas un viņu nodaļas ar 3374 klausītājiem. Par klausītājiem te var būt abu dzimumu personas, ne jaunākas par 16 gadiem. Iestājoties arī neprasa kādu noteiktu izglītību. Plašākās no minētām mācības iestādēm 1938/39. m. gadā bija: privātas organizācijas uzturētā Latvijas tautas universitāte ar vairāk nodaļām visā valstī un valsts uzturētā Krišjāņa Barona tautas augstskola Rīgā.

Apgabali	Tautas augstskolu	
	skaits	klausītāju skaits
Rīga	3	2 189
Vidzeme	4	229
Kurzeme	2	411
Zemgale	1	98
Latgale	5	447
Kopā	15	3 374

Kursi no tautas augstskolām visumā atšķiras ar to, ka māca tikai kādu šaurāku specialitāti.

Apgabali	Kursu	
	skaits	klausītāju skaits
Rīga	105	5 436
Vidzeme	12	1 568
Kurzeme	17	2 626
Zemgale	20	2 238
Latgale	17	2 451
Kopā	171	14 319

1938/39. m. gadā darbojās pavisam 171 dažāda rakstura kursi ar 14.319 klausītājiem — skolēniem.

Kursu un tautas augstskolu attīstība no 1925./26.—1938./39. m. gadam.

Māc. g.	Skaits	Klausītāji			Mācības spēki
		Vir.	Siev.	Kopā	
1925/26.	140	3 204	3 826	7 030	403
1926/27.	157	5 739	5 353	11 092	644
1927/28.	172	6 107	5 364	11 471	654
1928/29.	160	7 496	5 303	12 799	624
1929/30.	175	7 415	5 629	13 044	681
1930/31.	186	8 387	6 024	14 411	673
1931/32.	190	8 485	6 092	14 577	656
1932/33.	189	9 262	7 678	16 940	640
1933/34.	186	8 996	7 433	16 429	682
1934/35.	166	9 061	5 057	14 118	595
1935/36.	203	10 924	5 932	16 856	686
1936/37.	207	10 884	6 091	16 975	716
1937/38.	201	12 266	6 094	18 360	684
1938/39.	186	11 992	5 701	17 693	712

No visiem kursu klausītājiem, kopskaitā 14.319 personām, vairāk kā divas trešdaļas (68,55%) ir vīrieši, kuru vairums cenšasursos piesavināties kādas praktiska rakstura mākas. Visvairāk dalībnieku tāpēc arī rokdarbu un amatniecības kursus — 7564; tiem seko — gan jau krietnā atstatumā — dejas un vingrošanas kursi ar 1532 dalībniekiem; muzikas kursus un studijas apmeklē 1375, valodu un dažādu vispārējas izglītības priekšmetu kursus mācas 1135, šūšanas kursus 576, gramatvedības, mašīnrakstīšanas, stenografijas un citu tirdzniecības zinību kursus 573, garīgos kursus (pārsvārā žīdu) 473, mājturības — 393, tehniskos kursus 329, medicīniskos — 120, pedagoģiskos — 73, gleznošanas un zīmēšanas — 55, daiļrunas — 40, aptiekas darbinieku — 39, literatūras studijās — 23 un fotografu kursus 19.

Apvienojot tautas augstskolu un kursu klausītājus pēc tautībām, redzam ievērojamu dažādību: No visiem klausītājiem latviešu ir 13.163 (74,40%); ievērojams skaits arī žīdu — 2110 (11,93%), pārējās tautības mazāk reprezentētas: krievu — 941 (5,32%), vāciešu — 729 (4,12%), poļu — 446 (2,52%), lietuvju — 134 (0,76%), baltkrievu — 70 (0,39%), igauņu — 39 (0,22%) un dažādu citu vai nezināmu tautību piederīgo — 61 (0,34%).

Kopskatā aplūkojot visas te minētās mācības iestādes, ieskaitot arī pastāvīgos un regulāros kursus, tāpat tautas augstskolas, redzam šādas raksturīgas iezīmes:

1. Audzēkņu kopskaits no 1933/34. m. gada līdz 1938/39. m. g. pieaudzis par 20.398 jeb par 7%. Pusi no šī pieauguma devušas pamatskolas, otru pusi — specialās skolas un arī ģimnazijas.

2. No visiem 291.466 dažādu mācības iestāžu audzēkņiem, pamatskolās un citās zemākā tipa vispārīgās izglītības skolās bija 229.825 skolēni jeb 78,85% no visa mācības iestāžu audzēkņu skaita; nākošā vieta pieder kursiem un tautas augstskolām ar 17.693 (6,07%) klausītājiem; gandrīz tikpat daudz skolēnu arī ģimnazijās — 17.617 (6,05%); zemākās specialās skolās — 9453 (3,24%), specialās vidusskolās 8733 (3,00%), akadēmiskās mācības iestādēs 7765 (2,66%), privātās augstskolās 380 (0,13%) studējošo.

3. No katra 1000 attiecīgas tautības iedzīvotāju (pēc 1935. gada skaitīšanas datiem) dažādas mācības iestādes apmeklēja (neieskaitot kursus un tautas augstskolas) šāds audzēkņu skaits: žīdiem — 157, krieviem — 156, baltkrieviem — 141, latviešiem — 140, vāciešiem — 139, poļiem — 112, lietuvjiem — 71, igauņiem — 60.

Pavisam uz 1000 iedzīvotājiem 140 audzēkņu dažādās mācības iestādēs. (Ievērojot iedzīvotāju pieaugumu no 1935. līdz 1938. gadam, augstāk minētie koeficienti nedaudz samazināsies un kopīgais mācības iestāžu audzēkņu koeficients būs 139). Šinī salīdzinājumā augstākos skaitļus dod tās tautības, kam lielāks bērnu skaits skolas vecumā (krievi, žīdi, baltkrievi), vai arī kam labāki noorganizēta skolu apmeklēšana (vācieši).

4. Salīdzinot šos koeficientus ar agrāko gadu datiem, redzam spilgtu uzlabošanos: 1914. gadā (vecās Krievijas beigu laikos) Latvijā uz katriem 1000 iedzīvotājiem bija 67 audzēkņi dažādās mācības iestādēs, 1920. gadā — 80, 1935. gadā — 130, bet 1938/39. m. gadā jau 139. Šie dati liecina, ka arvien lielākas iedzīvotāju masas sāk izprast skolas un izglītības nozīmi, nevien apmeklējot pamatskolu līdz tās pilna kursa beigšanai, bet vēl tālāk dažādās specialās skolas vai vispārējās izglītības mācības iestādes.

Trikātas II. p.p. skolnieki 1930. g. ar skolotāju Vasīli vidū Lipšukalna skolā — pirms jaunās skolas ēkas uzcelšanas, ko nosauca par Gaismas kalnu.

Mācības iestāžu audzēkņu skaits un % pēc tautībām 1938/39. m. gadā.

Mācības iestāžu tips	Latvieši		Krievi		Žīdi		Vācieši		Poļi		Baltkrēvi		Lietuvji		Igauni		Citi un nezin.		Kopā	
	skaitls	%	skaitls	%	skaitls	%	skaitls	%	skaitls	%	skaitls	%	skaitls	%	skaitls	%	skaitls	%	skaitls	%
Pamatskolās, pirmsko- lās u. t. t.	171.147	74,47	30.481	13,26	11.052	4,81	6.231	2,71	4.896	2,14	3.680	1,60	1.411	0,61	329	0,14	598	0,26	229.825	100,0
Zemākās spec. skolās	7.665	81,09	364	3,85	597	6,31	571	6,04	144	1,53	49	0,52	36	0,38	23	0,24	4	0,04	9.453	100,0
Speciālās vidusskolās	7.928	90,78	256	2,93	240	2,75	155	1,77	83	0,95	11	0,13	32	0,37	17	0,19	11	0,13	8.733	100,0
Gimnazijas	12.815	72,74	834	4,73	2.230	12,66	1.183	6,72	313	1,78	37	0,21	123	0,70	33	0,19	49	0,27	17.617	100,0
Privatās augstskolās	119	31,32	10	2,63	17	4,47	198	52,11	25	6,58	6	1,58	4	1,05	1	0,26	—	—	380	100,0
Akademiskās mācības iestādes	6.661	85,78	231	2,98	502	6,47	284	3,66	43	0,55	—	—	23	0,30	16	0,20	5	0,06	7.765	100,0
K o p ā	206.335	75,37	32.176	11,75	14.638	5,35	8.622	3,15	5.504	2,01	3.783	1,38	1.629	0,60	419	0,15	667	0,24	273.773	100,0
Kursos un tautas augst- skolās	13.163	74,40	941	5,32	2.110	11,93	729	4,12	446	2,52	70	0,40	134	0,75	39	0,22	61	0,34	17.693	100,0
P a v i s a m	219.498	75,31	33.117	11,36	16.748	5,75	9.351	3,21	5.950	2,04	3.853	1,32	1.763	0,61	458	0,16	728	0,25	291.466	100,0
Iedzīvotāju skaits un % pēc 1935. g. tautas skai- tīšanas datiem	1.472.612	75,50	206.499	10,59	93.479	4,79	62.144	3,19	48.949	2,51	26.867	1,38	22.913	1,17	7.014	0,36	10.025	0,51	1.950.502	100,0

XIII BAIGAIS 1940./41. MĀCĪBAS GADS SKOLU DZĪVĒ

1. Jauni varas vīri un jauna kārtība.

Latviešu tautas un arī tās izglītības iestāžu traģēdija sākās 1940.g. 17. jūnijā, kad krievu tanku armija iebruka Latvijā. Varbūt tā bija politiska kļūda, ka Latvijas armija atdeva savu zemi bez cīņas, bet ievērojot milzīgo spēku pārsvaru krievu pusē, pretestība likās bez izredzēm.

Komunistu vara tūlī pieprasīja mainīt Latvijas valdību un arī dabūja sev paklausīgus ļaudis. Par jaunās valdības galvu – Ministru prezidentu nāca komunistu vecs paziņa no Stučkas laikiem, prof. Augusts Kirhensteins. Tomēr likās, ka arī viņš vēl domā kādu nacionālu Latviju, tāpēc sacīja savā priekšā stādīšanās runā Valsts prezidentam K. Ulmanim:

„Apsolos kabineta vārdā pielikt visus spēkus, lai celtu latvju tautas materiālo un garīgo labklājību un sargātu brīvu, patstāvīgu Latviju.” (V. Vēstn. 1940. g. Nr. 139.) Šis solījums gan palika tikai solījums.

Līdzšinējā Izglītības ministra prof. Dr. Jūlija Auškāpa postenis palika vakants, kamēr atradīs Padomju Savienībai, resp. prokuroram Višinskim pieņemamu kandidātu. Izglītības resora vadītāja pienākumus pagaidām izpildīja Tautas labklājības ministrs*) Jūlijs Lācis. 2. jūlijā par Izglītības ministru ielika Jelgavas lauksaimniecības akadēmijas prof. Paulu Lejiņu. Viņam piešķīra arī divus biedrus: bij. Rīgas Raiņa ģimnazijas direktoru Jāni Liekni un no Krievijas tikko atbraukušo sarkano prof. Pēteri Vāleskalnu. Tie bija doti gan darba daudzuma dēļ pārvērtību laikā, gan Lejiņa uzraudzībai, sevišķi Vāleskalns.

Tūlī arī sākās Izglītības ministrijas pārkārtošana, atbrīvojot no amata līdzšinējos atbildīgos darbiniekus. Skolu departamenta direktora Jāņa Celma vietā 5. jūlijā nāca komunistu pagrīdes vīrs Jānis Jansons.

Tautskolu direktoru Frici Vilku no amata atbrīvoja 9. jūlijā, vidusskolu direktoru Pēteri Kūli 23. jūlijā, arodu skolu direktoru Indriķi Zubānu 5. oktobrī. Viens pēc otra atvadījās arī tautskolu direktora biedri. J.

*) Neilgu laiku pēc varas pārņemšanas Latvijā arī komunistu iestādes sauca par ministrijām pēc agrākā paraduma un to vadītājus par ministriem. Tad to vietā nāca komisāriāti un komisāri pēc Padomju Savienības parauga. Skolu departamentu pārdēvēja par Skolu virsvaldi u.c.

1946. gada 24. martā Padomju Savienība likvidēja komisāriātu un komisāru nosaukumus, un atkal godā nāca ministrijas un ministri, kā vispār rietumu kultūras zemēs. Līdzīgas pārmaiņas tad notika arī Latvijā.

Pumpītis un H. Tichovskis, tāpat vidusskolu direktora biedrs Jaunzems. Savs postenis bija jāatstāj arī Vispārīgo lietu pārvaldes priekšniekam V. Vīgantam.

Pārveidoja arī visas apriņķu un pilsētu skolu valdes, ieliekot amatā jaunajam laikmetam piederīgus priekšniekus – jaunus tautskolu inspektoros un skolu valžu locekļus.

Darbā atstāja vienīgi agrākos tehnisko daļu vadītājus un biroja personālu. Tos vēlāk apmainīja pakāpeniski, kad bija radušies jaunās ideoloģijas kandidāti.

Prof. Lejiņa mūžs Izglītības ministra postenī bija īss. Ar savu toleranto un latvisko nostāju viņš neiederējās komunistisko ministru kopkorī. Par galveno viņa atbrīvošanas iemeslu uzskatīja viņa 3. jūlijā sacīto runu Rīgas pilsētas skolotāju sanāksmē, tūlī pēc stāšanās amatā. Savā runā Lejiņš starp citu (Vald. Vēstn. 1940. g. Nr. 154 un Latvijas skola, 7. num.) bija sacījis, ka strauji pagriezieni varētu kaitēt jaunatnei. Bija uzdrošinājies sacīt, ka jaunatnē audzināma iecietība pret citiem tautas slāņiem. Nebija apgalvojis, ka Padomju Savienībā viss tikai labs un slavējams.

Par tik ķecerīgas runas iespiešanu Latvijas skolā to numuru konfiscēja un izņēma no skolu bibliotēkām, bet pašu runātāju atcēla no amata. Prof. Lejiņa vietā nāca Jaunāko Ziņu žurnālists Jūlijs Lācis.

Augstākās administrācijas padziļšana Izglītības ministrijā vēl nebija beigusies, kad sākās maiņas arī skolu tiešo vadītāju un skolotāju sastāvā. Pārveidoja arī pašu skolu iekārtu:

1. Zēniem un meitenēm noteica kopmācību*) visās pamatskolu un arodskolu klasēs (Izgl. min. 18. jūlija rīkojums A-2272). Meitenēm atsevišķi atstāja tikai rokdarbu un mājsaimniecības mācību.

2. Skolēnu uzņemšanu vidusskolās un arodu skolās pavēlēja bez iestāju pārbaudījumiem uz liecību konkursa pamata (16. jūlija rīkojums A-2260).

3. Skolotājiem uzdeva bez atsevišķas atlīdzības organizēt nesekmīgo un uz otru gadu klasēs atstāto skolēnu apmācību grupās, lai tiešajām skolu mācībām sākoties, būtu iespējams tos pārceļt nākošā klasē (Skolu dep. 9. aug. rīkojums). Tā ka skolēnu nesekmības gadījumā par galvenajiem vainīgiem bija atzīti skolotāji, pie tam gluži nepelnīti, tad šīs papildu apmācības praktiskās sekas bija tādas, ka skolēnus pārcēla no klases uz klasi ar ļoti trūcīgām zināšanām. Pāris nedēļās ar skolēniem, kas nevarēja vai negribēja mācīties, atkārtot visu iepriekšējā gada kursu, bija pilnīgi neiespējami. Jaunā vara tomēr gribēja demonstrēt savu gādību un rūpes par skolēniem.

*) Līdz 1943. gadam Padomju skolās valdīja kopmācība zēniem un meitenēm. Tad atrada par pareizu šķirt abus dzimumus. To gan izpildīja lielākajās pilsētu skolās, kur bija vairāk telpu, bet lauku skolās pārsvarā palika kopmācība. Tad ar 1954. gadu atkal sāka ieteikt kopmācību.

4. Slēdza visas pie vidusskolām pastāvošās pirmskolas, pamatskolas un vidusskolu sagatavošanas klases (Izgl. min. rīkojums 27. jūl. A-2339).

5. Vidusskolu klasēm ievada jaunu numerāciju, īstenībā atjaunoja jau kādreiz bijušo, saucot zemāko klasi par pirmo (Izgl. min. 27. jūlija rīkojums A-2338).

6. Ticības mācības skolotājiem pārtrauca algas izmaksu, svītrojot reizē arī ticības mācību no mācāmo priekšmetu sarakstiem (Izglītības min. 20. jūlija rīkojums A-2407).

7. Slēdza visas privāto personu un organizāciju uzturētās mācības iestādes, to īpašumus nododot vietējām pašvaldībām. (Ministru kab. 13. augusta lēmums).

8. Noteica jaunu stundu plānu pamatskolām 1940./41. mācības gadam, ievēdot sabiedrisko, resp. politisko audzināšanu 5. un 6. klases skolēniem. Krievu valodu kā obligātu mācības priekšmetu ar 4 stundām nedēļā ievēda sākot ar 3. klasi (Izgl. min. apstipr. 14. aug.).

9. Noteica jaunu stundu plānu vidusskolām, atstājot tikai divus nozarojumus: reālģimnaziju un humānitāro. No jauna ievēda politisko audzināšanu un krievu valodas mācību visās klasēs. Latīņu valodu tikai bijušajās klasiskajās ģimnazijās atstāja par obligāto mācības priekšmetu, pārējās – fakultatīvu. (Izgl. min. apstr. 5. aug.).

10. Ģimnazijas nosauca par vidusskolām, kā Padomju Savienībā (Izgl. min. apst. 15. aug.)

1940./41. mācības gads sākās pastāvot agrākai Latvijas skolu iekārtai, kas līdz gatavības apliecību saņemšanai vidusskolu absolventiem prasīja 12 gadu mācību. No šī laika viens gads bija paredzēts pirmskolai vai māj mācībai, seši gadi pamatskolai un pieci gadi vidusskolai.

Komunistu reforma samazināja absolvēšanas laiku līdz desmit gadiem. No tiem pamatskolai piešķīra četrus gadus, nepilnai vidusskolai trīs un vidusskolai vēl trīs gadus.

Pirmskolas klasi likvidēja ar rīkojumu, ka pamatskolas I. klasē uzņemami skolēni bez priekšzināšanām (Skolu dep. 1941. g. 14. jūl. rīk.), ievērojot tikai skolēnu vecumu. Pirmajā klasē uzņemami bērni, kas līdz 1942: gada 1. janvārim sasniegs 8 gadu vecumu un pirmskolas klasē vienu gadu jaunāki.

Ar šo paskaidrojumu pamatskolas I. klase bija pārvērsta par pirmskolas klasi, jo nebija taču nekādas jēgas sākt mācības ar 7 gadu vecumā pirmskolā un tad to pašu atkārtot I. klasē, ja 8 gadu vecumā, tāpat bez priekšzināšanām, var iestāties tieši I. klasē.

Latvijas laikā visa speciālā izglītība balstījās uz sešgadīgo, resp. septiņgadīgo pamatskolu. Komunistu noteikumi atļāva iestāties dažās arodskolās jau no 4-gadīgā pamatskolas kursa.

*

Padomju Savienības vispārīgās izglītības skolu iekārta (līdz 1958. gadam)

Pirmskola
Pamatskola I. II. III. IV. kl.
Nepilnā vidussk. V. VI. VII. kl.
Vidusskola VIII. IX. X.

Latvijas 6-klasīgās un 5-klasīgās pamatskolas gan iedzīvojās augstā godā – kļuva par nepilnām vidusskolām ar direktoriem līdzšinējo pārziņu vietā. Pārziņu un direktoru palīgi pārvērtās par mācības daļu vadītājiem. Kādas pamatskolas dabūja arī 7. klasi, līdz ar to kļūdamas par pilnām nepilnajām vidusskolām.

2. Dažādu organizāciju, komiteju un personu jaukšanās skolu dzīvē.

Komunistu varas nesēji zināja, ka Latvijas skolotāji visumā nesimpatizē jaunajai iekārtai, tāpēc centās radīt ap skolu un pašā skolā dažādas organizācijas un komitejas, kas lai paralizētu skolotāju iespaidu un faktiski vadītu visu skolas idejisko darbu.

a) Latvijas Lēņina komunistiskās jaunatnes apvienība (LĻKJS) jeb komjaunatne skolu dzīvē ieņēma jo svarīgu vietu. Katrā apriņķī un lielākā pilsētā tai bija savs centrs (orgkomiteja) ar sevišķu pionieru un skolu nodaļu un attiecīgiem „inspektoriem”, kas pastāvīgi jaucās skolu dzīvē. Visiem skolu pārziņiem un direktoriem bija noteikti jārespektē komjaunatnes rīkojumi un ar tās pārstāvjiem jāuztur pastāvīgs kontakts.

Skolām visbiežāk bija jāastopas ar labi algotiem komjaunatnes organizatoriem jeb „komsorgiem”.

Par biedriem komjaunatnē uzņēma ap 16 gadu vecus pusaudžus, viņu deklarētais uzdevums – augt pašiem un „audzināt jaunatni sociālisma garā”. Arī denuncēt un izspiegot nacionāli noskaņotus skolotājus un skolēnus. Šāda spiegošana un denuncēšana jau arī ietilpa komunistiskā audzināšanas politikā un bija pat visai raksturīga sastāvdaļa visā komūnisma audzināšanas sistēmā.

b) Sarkano pionieru pulciņi bija sevišķi domāti pamatskolēnu (10 – 15 gadu vecumam) sociālistiskai audzināšanai. Pionieru sistēmā paredzētie „oktobrēni” jeb jaunpionieri maz kur tika pulcināti.

Katrā skolā bija paredzēts viens vecākais pionieru vadītājs – komjaunietis, komjaunatnes uzticības persona, kas vadīja visu pulciņa darbību.

Pionieru pulciņa sanāksmju darbības plāns:

1. Politisko notikumu pārskats 5–8 min., par ko raksta laikraksti.
2. Dziedāšana 10 – 15 minūtes.

3. Politiski audzinātājas sarunas 20 – 35 minūtes.

4. Rotaļas un pašdarbība 20 – 30 minūtes.

Katra sanāksme ap 55 – 88 minūtes.

Trešajā darbības punktā minētajām „politiski audzinātājām” sarunām bija paredzēti šādi temati:

„Kādam jābūt pionieram, pioniers un skola, dzīve kapitālistiskās zemēs, dzīve sociālisma zemē, bērni PSRS, Stāļins, Stāļins un bērni, Lēņins, ievērojami padomju pētnieki, bērni – PSRS varoņi, KJS kā pionieru organizācijas vadītāja, dzīve polārapgabalos, kāpēc pionieriem jācīnās pret reliģiju, bērni – varoņi pilsoņu karā, kollektīvsaimniecība, taisnīgie un netaisnīgie kari.”

Patī tematu izlase, kā redzams, dod vislabāko izdevību ievērot visas komunistisko mācības stundu pazīmes: slavēt Lēņinu, Stāļinu un PSRS iekārtu, nopāļāt citas zemes un valstis, kopt antireliģisko propagandu. Kopā saņemot, to visu sauca par politisko audzināšanu.

Kad bērni jau bija kādas nedēļas pionieru sanāksmēs apmācīti un stāstīti par Padomju zemes augsto kultūru un citu zemju „atpalicību”, tad sarīkoja svinīgu sarkanā kaklauta izsniegšanu, liekot bērniem dot arī šādu svinīgo pionieru solījumu:

„Es, Padomju Sociālistiskās Republiku Savienības jaunais pionieris, svinīgi apsolos, ka stingri stāvēšu par Lēņina-Stāļina lietu, par komūnisma uzvaru visā pasaulē. Godīgi un neatlaidīgi pildīšu jauno pionieru uzvešanās noteikumus.”

Pionieru pulciņa deklarētais uzdevums bija – audzināt skolēnus komūnismam, celt sekmes mācībās un disciplīnu skolā, pieradināt pastāvīgam sabiedriskam darbam, respektēt sabiedriskas intereses. Praksē bija gluži otrādi: pionieri parasti bija skolas mācībās slinkākie un uzvedībā sliktākie skolēni, tāpēc ka tika oficiāli protežēti. Bet atzīmes bija jāliek labas, ja skolotājs negribēja iedzīvoties nepatīkšanās. Inspektoru priekšraksti bija tādi, ka pionieriem nedrīkst būt zemākas atzīmes par 4 un 5.

Līdzīgas privilēģijas atzīmju ziņā bija arī komjauniešiem un aktīvistiem vidusskolās. Komjaunatnes inspektors P. Bāliņš pilnīgi noteikti deklarēja, ka „starp komjauniešiem nav nesekmīgu skolēnu!” Kā lai skolotājs uzdrošinājas teikt, ka tādi ir, pie tam lielā skaitā?

Tādi pārdrošnieki tomēr radās un teica patiesību, bet 1941. gada deportācijā tie visi tika aizsūtīti uz spaidu darbu nometnēm ziemeļos.

Lai iestātos pionieros, vecāku atļaujas nevajadzēja.

c) Skolēnu komitejām, kas stājās jau ievēlēto klašu vecāko vietā, bija paredzēta visai svarīga vieta sociālistiskajā audzināšanā. Izglītības komisāriāta 1940. gada 21. okt. Noteikumi par skolēnu organizācijām paredz šīm komitejām tik plašas pilnvaras, ka tās it labi varētu aizstāt visus skolotājus un pašu skolas direktoru. No I. līdz 4. klasei rīko-

rīkojās tikai skolotāju nozīmēti klašu dežuranti, bet pārējās klasēs darbojās jau skolēnu pašu izvēlēti organizātori un komiteja ar ļoti plašām pilnvarām.

Organizātori sasauc skolēnu sapulces, apspriež skolēnu sekmes un disciplīnu, pārbauda sociālistiskās sacensības gaitu, vada sabiedriskos darbus. Klašu sapulcēs gan prasīta audzinātāju klātie, bet praksē nebija obligāta. Skolēnu komitejas pārstāvis varēja arī piedalīties padomju padomes sēdēs.

d) MOPR – Starptautiska palīdzības organizācija revolūcionāriem cīnītājiem. Skolās bija jādibina MPRA's sekcijas ar speciālu uzdevumu audzināt skolēnos internacionālisma idejas.. Citiem vārdiem sakot šīs organizācijas uzdevums bija apkarot nacionālismu. Bet nekas zem saules nav mūžīgs, un tā tas ir arī ar internacionālismu Padomju Savienībā. Jau kara laikā ar Hitlera Vāciju komunisti atgriezās pie nacionālisma, un tagad tas Krievijā ir pilnos ziedos.

Bet 1940. gadā komunistu nacionālisms vēl nebija atdzimis, tāpēc skolās vēl bija jākopj internacionālisma idejas. Ka nacionālisms ir kas ļoti ļauns, to nepārprotami apliecinājušas tādas autoritātes kā Lēņins un Stāļins. Nacionālisms gribot sasaistīt kopā ļaudis, ko reālā dzīve sašķēlusi šķirās. Un tā ka visam pāri stāvēt šķira, tad nacionālām kopības idejām neesot vietas. Tāpēc arī Mopr'as pulciņos jālasa referāti par strādnieku vajāšanām citās zemēs, par neciešamiem darba apstākļiem ārpus Padomijas robežām. Tāpēc jārīko Parīzes komūnas dienas svinības, jāzīmē attiecīgi plakāti un lozungi. Tikai ne vārda par savu tautu, jo pat „nacionāli kultūrālā autonomija pēc būtības ir oportūniska un novērš darba strādniekus no šķiru cīņas” (Padomju Latvijas skola, 1941.g. Nr.4.).

„Šīm internacionālisma audzināšanas organizācijām latviešu skolās bija ļoti maz piekritēju. Skolēnu, kas no savas mājas atnesis līdz latvisku dzīves un tikuma izjūtu, kam ausīs skan jau pie šūpuļa dziedātas tautas dziesmas, to nevar piespiest jūsmot par Parīzes komūnu vai par komunistisko aģitatoru atbalstīšanu kādā ārzemju cietumā” (no „379 dien.”).

e) Osoavia chim s. Daudz ko gaidīja no šīs militāri politiskās organizācijas, kuras uzdevums bija veicināt PSRS aviācijas attīstību un zemes aizsardzību. Tā ka atsevišķi tādas organizācijas darbību bija grūti iekārtot, tad to mēģināja iespiest pionieru darbības programmā, noorganizējot pionieriem dažādas kara rotaļas, lidmašīnu modeļu būvi u.c.

f) Skolēnu pašdarbības pulciņi, kas bija palikuši skolotāju vadībā, daudzos gadījumos atzīmējami kā mierīgs un pozitīvs audzināšanas veids, kur skolēni varēja paglābties no pārmērīgi izspiestās politikas. Skolēniem bija uzglabājušās labas atmiņas no mazpulku darbības, kas centās skolēnos audzināt darba tikumu un deva iespēju apmierināt pašdarbības tieksmes.

Gan ne visur pulciņi bija tik labi. Daudzās skolās arī šo pašdarbības pulciņu vadība bija skolotājiem atņemta, un tad arī šeit valdīja chaos

tiska tiekšanās pēc lieliem skaitļiem, pēc nevajadzīgas tiekšanās uz dažādību pulciņu organizēšanā, ar skolēnu nodarbināšanu pat sešos, septiņos pulciņos. Un ja vēl atceramies, ka šie pulciņi katrs rīkoja sanāksmes 1 - 3 reizes nedēļā, tad dažam skolēnam nemaz neatlika laika tiešajam skolas uzdevumam.

Skolēni nereti tā bija sapinušies savu daudzo organizāciju, komiteju un pulciņu rīkojumos, ka paši vairs nesaprata, kas uz viņiem attiecas, kas nē, kas, kad un kā jādara. Katra pārmērība ir ļaunums, un tāds ļaunums bija arī skolēnu organizāciju chaoss. Bet „Jaunais Komunārs” Nr. 87. atrada, ka skolēniem šādu nodarbību vēl par maz, tāpēc „labi, ja skolēni aiziet uz fabriku un nolasa referātu, ja skolnieki uzņemas likvidēt analfabētismu, ja ņem aktīvu dalību kluba sarīkojumos.”

Kultūras cilvēka pazīme ir mēra izjūta, bet tās komunistiem trūka, trūka arī skolēniem iespējamo darbu un to apmēru noteikšanā.

Šī „referātu lasīšana” gan jāsaprot „komunistiski”, t.i. kā partijas piesūtītu sacerējumu nolasīšana. Arī komunistu varas vīri tāpat lasīja savus referātus, bieži vien nevarēdami tekoši saburtot iespiesto tekstu.

Tomēr arī te redzama mūsu strādnieku izglītības un vispārējā kultūras līmeņa nepazīšana. Mūsu fabriku strādnieks nebūt nebija līdzīgs kādam krievu pusanalfabētam vai pilnīgam analfabētam, ko var „izglītēt” ar skolnieka nolasītu brošūriņu.

g) Vecāku komitejai vajadzēja darboties katrā skolā. Tās uzdevums bija (Jaunais komunārs Nr. 52): „audzināt veselīgu un modru paaudzi, kas ieguvusi zinātņu pamatus, vispusīgi attīstītu, pilnīgi uzticamu Ļeņina un Stālina darbam, degoša naida pilnu pret darba ļaunu naidniekiem, apveltītu ar augstām morālām īpašībām, kas piemīt mūsu lielās un laimīgās dzimtenes dēļiem.” Vecāku komitejā jābūt vecāku pārstāvjiem no katras klases pa vienam, ko izvēl klases vecāku sapulce. Komitejas locekļi var apmeklēt stundas ar direktora atļauju, bet priekšsēdis pieaicināms katrā skolas pārdarboģiskās padomes sēdē. Vecāku komitejas lēmumus apstiprina skolas direktors, bet tā darbojas „ciešā kontaktā ar komunistiskās jaunatnes organizāciju un pionieru vadītāju”. Tā tad arī vecāku komiteja nevarēja iztikt bez komjaunatnes pusaudzū aizbildnības.

Ne visus vecākus varēja ievēlēt komitejā. Izslēgti bija kādreizējie aizsargu organizācijas biedri, dažos apriņķos arī vecsaimnieki un pat viņu bērni, ko nedrīkstēja ievēlēt par klases organizātoriem. Šādu izlasi komunisti taisīja, nelūkojot uz Latvijas PSR konstitūcijas 107. pantu, kas noteica, ka visiem pilsoņiem „neatkarīgi no viņu... sociālās izcelsmes, mantas stāvokļa un agrākās nodarbošanās, ir tiesība piedalīties deputātu vēlēšanās un tikt ievēlētiem.” Sakarā ar te proklamēto brīvību tomēr jāzina, ka komunistiem teorija un prakse ir divas pilnīgi atsevišķas lietas.

h) Skolu darbinieku arodbiedrības gan šķietami bija profesionālas organizācijas, tomēr arī tās nebija brīvas no politikas. Profesionālo raksturu ierobežoja tas apstākļi, ka skolu darbinieku arodbied-

rībā ietilpa arī skolu tehniskie un saimnieciskie darbinieki: apkalpotāji, sētnieki, kurinātāji, kopgalda darbinieces u.c. Tādēļ viens no galvenajiem skolu arodbiedrības uzdevumiem bija šķiru cīņas izkopšana, komūnisma propagandas un marksisma-lēņinisma mācību izplatīšana skolu darbinieku aprindās.

Skolotāju iestāšanās arodbiedrībā gan bija brīva, bet par to ļoti interesējās skolu priekšniecība un no iestāšanās vai neiestāšanās viedokļa vērtēja skolotāja lojālītāti. Rezervēšanās no arodbiedrības uzlika skolotājiem arī dažas papildu nastas, piem., slimības gadījumā tādiem izsniedza tikai pusi no paredzētā pabalsta. Bez tam visa medicīniskā aprūpe gāja caur arodbiedrību.

i) Dažādas komitejas. Katrai darba vietai, arī skolai ar kautcik lielu darbinieku skaitu, vajadzēja ievēlēt „vietkomu” dažādu jautājumu kārtošanai un izlemšanai, kas saistīti ar attiecīgo darba vietu. „Vietkoms” savukārt izvēlēja „darba ražības komiteju”, kas organizē „sociālistisko sacensību starp skolotājiem, sekmē paidagoģisko zināšanu līmeņa pacelšanu, mācīšanas un audzināšanas metožu uzlabošanu, pārbauda sociālistiskās sacensības rezultātus, populārizē sacensībās izvirzījušos skolotājus laikrakstos, organizē pārraudzību tiem skolotājiem, kas nepilda kārtīgi savus uzdevumus.” Praktiski tas nozīmēja, ka skolotājiem vienotru jāuzrauga un jāapsūdz priekšniecībai, jo noteikumos sacīts, ka represijas lieto „caur administrāciju”.

Darbinieku starpā radušas sadursmes kārtoja „konfliktu komiteja”, algu jautājumos palīdzēja „algu komiteja”, pret epidēmiju skolu nodrošināja „sanaktīvs” u.t.t.

j) Skolotāju darba apvienības gan varēja skart tikai viņu darba problēmas, palīdzot tās risināt ar savstarpēju domu izmaiņu un vecāko biedru norādījumiem jaunākajiem. Tomēr arī te politiskā propaganda izvirzījās pirmā vietā, jo „katras organizētas darbības pamatā jāliek komūnistiskais pasaules uzskats”.

Visu šo organizāciju, – vienalga, vai tās centās apvienot skolēnus vai skolotājus, – raksturīgākā pazīme bija uzdevuma un kompetenču sajukums, kas vienu un to pašu pienākumu uzlika trim četrām personām vai parallelām organizācijām.

k) Skolu šefi. Tā sauca skolas aizgādni, kas uzņēmās zināmas rūpes un gādību par savu aizgādājamo skolu. Arī skolām no savas puses pienācās būt derīgām savam aizgādņiem. Par tādiem aizgādņiem – šefiem varēja būt fabrikas, veikali, iestādes un arī lielākās skolas, ņemdamas mazākās savā aizgādībā.

Saprātīgā vadībā un normālos apstākļos šāda „šefība” būtu varējusi it labi pakalpot skolai, kā tas vietvietām Latvijā arī notika, tikai bez „šefības” nosaukuma. Komūnisti to padarīja par masu iekārtu, un līdz ar to sākās visādas nelaimes. Piemēram, ja ķieģelnīcu vai zāģētavu strādnieki izlietodami sava uzņēmuma šefības tiesības, sarīkoja skolas telpās balli-

tes ar iedzeršanu, pēc kam telpas atstāja piegānītas un bez sevišķas tīrīšanas nelietošanas, tad šādi „šefi” bija skolām tīrais posts un bēdas.

Arī skolotājiem šefība sagādāja dažādus papilddarbus. Sakarā ar norādījumiem (Padomju Latvija Nr. 55), „fabrikas arī izdara zināmā mērā skolas audzināšanas darba sabiedrisko kontroli, jo skolotāji fabrikas strādnieku sapulcēs dod atskaiti par skolas darbu.” Tā tad ar skolas „šefības” ieviešanu bija dabūjušas vēl vienu kontrolieri, pie tam tādu, kura prasības skolotājs nekad nevarēja ne zināt, ne paredzēt.

3. DARBS KOMŪNISTU REFORMĒTAJĀ SKOLĀ

1. Skolu ēku un telpu komūnistiskā apdare. Mācībām skolās vajadzēja sākties tikai 23. septembrī, bet jaunais Izglītības komisārs jau laikus rūpējās, lai skolas jo ātrāki zaudētu savu latvisko seju. Komūnistiskajam garam vajadzēja dvest arī no klases sienām, tāpēc jau Skolu pārvalde ar 27. jūlija rīkojumu pavēlēja no sienām noņemt Valsts prezidenta un valdības locekļu ģimenes un saukļus.

Visi līdzšinējie karogi bija aizliegti. Skolas svētku gadījumos dekorējamas tikai ar PSRS karogu. Komūnistu varas vīru ģimenes bija vienīgā manta, ko skolām līdz ar dažiem sarkanās drēbes gabaliem piesūtīja bez sevišķiem pieprasījumiem. Dažās mazākās skolās pat nebija viegli atrast vietas visām Marksa, Engelsa, Lēņina, Stāļina, Kaļiņina un divu Lāču ģimēnēm. Tai pašā laikā skolas nesaņēma nekādas atbildes uz atkārtotiem lūgumiem pēc mācību grāmatām, rakstāmiem piederumiem un citām skolas darbā nepieciešamām lietām, vai arī saņēma tās nepietiekamā daudzumā mācības gada beigās.

Bija gadījumi, kur skolēni neatļāva noņemt bijušo valstsvīru ģimenes. Skolotājiem bija vajadzīga smalkjūtīga paidagoģiskā takta izjūta, lai nesarūgtinātu latviski domājošos skolēnus un pasargātu no vajāšanām tiklab bērņus, kā skolotājus. Daudz skolu tomēr līdz pat mācības gada beigām palika komūnistu varas vīru ģimēnēm negreznas.

2. Pirmā diena komūnizētā skolā. Kad par skolas sienu izgreznošanu bija pietiekami gādāts, nāca jauns rīkojums skolotājiem „vistuvākā laikā” iemācīties dziedāt internacionāli, kas tikpat steidzīgi iemācāma arī skolēniem. Tāpat „iemācāmas arī citas strādnieku revolūcionāras dziesmas, kas dziedamas skolu svētkos, sarīkojumos, ekskursijās un citos piemērotos gadījumos.”

Skolu pārziņiem un direktoriem, kas vēl nebija aizstāti ar komūnistu ielikteņiem, šī diena uzlika ļoti smagus pienākumus. Vajadzēja stāstīt skolēniem par Latvijas pakļaušanu Padomju Savienībai kā par ļoti vēlamu notikumu. Vajadzēja tēlot jaukas nākotnes izredzes, lai gan pašiem bija drūmu notikumu paredze. Daudzās skolās šo komūnistisko reklāmas daļu izpildīja kompartijas vai komjaunatnes sūtītie runātāji, pārējās skolās, ar

nedaudziem izņēmumiem, politisko notikumu apraksti bija konspektīvi un ieturēti objektivitātes robežās. Skolotāju runas vajadzēja dot iepriekš izcenzēt. Tā tas bija Rīgā un daudzās vietās citur.

Skolu „normālais darbs” bija jāsāk tūlīt pēc svinīgā akta, tā bija sacīts Izglītības komisāriāta rīkojumā. Tikai vēlāk skolu darbinieki un skolēni sāka pilnam izjust, cik smags var būt šis „normālais skolas darbs”.

3. Skolu bibliotēku tīrīšana. Reizē ar rīkojumu par Latvijas valstviru ģimētņu noņemšanu no sienām, nāca arī pavēle „izņemt no skolu bibliotēkām visas nepiemērotas grāmatas.” Sīkāku norādījumu par vienas vai otras grāmatas „nepiemērotību” nebija, tādēļ skolu pārziņi un direktori nezināja kā rīkoties un vispār nesteidzās ar bibliotēku tīrīšanu.

Bet tad uz kompartijas un komjaunatnes norādījumu pamata pie šī darba ķērās skolu un pagastu komsorgi, komunistisko šūnu sekretāri un pat miliči. Tā ka šo cenzoru vairumam bija ļoti trūcīga izglītība, tad arī no lietošanas izņemamo grāmatu izvēle dažreiz bija chaotiska.

Cenzoriem vispār nepatika grāmatas, kuru nosaukumā bija minēts Latvijas vārds, nepatika arī tautas dziesmas, tautisko tērpu un senlatviešu ierašu apraksti. Lauksaimniecības, piensaimniecības vai lopkopības grāmatas un citas tīri praktiska satura grāmatas izņēma vienkārši tāpēc, ka to autors bija kāds Latvijā pazīstams sabiedrīks darbinieks. Par dažām grāmatām vienkārši nebija iespējams noskaidrot, kāpēc tā aizliegta. Cenzoriem grāmata tikai bija likusies aizdomīga, un ar to pietika.

Kādam Latgales cenzoram nepatika tirdzniecības grāmatvedības mācības, Pumpura Lāčplēsis u.c. Janševska Dzimtene nebija laba tāpēc, ka te bija Latvija saukta par dzimteni, īstenībā tikai Kurzemes lejasgals, jo par dzimteni vienīgi bija jāsauc Padomju savienība. Vairākās skolās svītroti arī Raiņa dzejoļu krājumi, lai gan Krievijas-Latvijas komunisti uzskatīja Raini par savu dzejnieku.

Kad vēlāk iznāca komunistu iestāžu vajadzībām paredzētie aizliegtie grāmatu saraksti, grāmatu šķirošana bija daudz vieglāka. Ja grāmatu vai autoru atrada komunistiskajā „Index librorum prohibitorum”, tad grāmatu bez liekas gudrošanas lika kaudzē un nodeva „Sojusutilam” pārstrādāšanai papē, kartonā vai papīra komunistiskās propagandas vajadzībām.

Dažas bibliotēkas pazaudēja pusi savu grāmatu.

4. Sarkanie stūrīši bija viens no steidzamākajiem jaunievēdumiem. Tie reizē izpildīja skolēnu kluba un komunistiskās lasītavas uzdevumus. Ar sarkano drēbi pārklāta galda bija komunisti avīzes un brošūras. Pie sienām sarkano varas vīru bildes. Labāki iekārtotā sarkanā stūrīti bija arī skapis ar grāmatām un citu literatūru.

Daudzās skolās ar sarkano stūrīšu ierīkošanu bija grūtības telpu trūkuma dēļ. Tikai retai skolai bija telpas ierīkot sarkano klubu, un parasti tādām nolūkam atbrīvoja kādu skolotāju istabu, mācības līdzekļu noliktava vai arī klasi. Kādā skolā Ilukstes apriņķī sarkanajam klubam pavēlēja nodot labāko skolas klases telpu, klasi novietojot rokdarbu darbnīcā.

Praktiskie panākumi šiem klubiem bija mazi. Skolēni parasti par sarkano literatūru neinteresējās.

5. Sienas avīze bija obligatoriska tāpat kā „sarkanais stūrītis”. Tā parasti bija lielāks vai mazāks, glītāks vai primitīvāks sienas plakāts, sastādīts no laikrakstu vai žurnālu bildēm, fotouzņēmumiem, zīmējumiem, lozungiem un īsākiem rakstiem. Viss tas tika sakārtots, uzlīmēts uz papīra vai saplākšņa un izlikts pie sienas. Katram avīzes numuram bija jādod savs nosaukums un augšā jāuzraksta: „Visu zemju proletārieši, savienojaties!”

Par saturu bija visādi norādījumi no Skolu pārvaldes, komjaunatnes un citu lietpratēju puses. Jaunais Komūnārs 1940. g. Nr. 4 precizēja sienas avīzes uzdevumus:

„Tai jābūt lielnieciskai un ieturētai lēņinisma garā. Tai jābūt asai un jāatbilst visiem svarīgākajiem dienas jautājumiem. Sienas avīze nevar un nedrīkst būt bezpartejiska!”

Tālāk Jaunais Komūnārs norāda, ka sienas avīze ceļ skolēnu sekmes un disciplīnu: „Atsevišķi audzēkņi bieži vien jāsauc īstajā vārdā, ar asām zobgalībām un nicinājuma nātrām jāizper viņu netikumus.”

Tas praktiski nozīmēja ka komūnisma vārdā ar „nicinājuma nātrām” izpērt varēja visus skolotājus un pārējos, bet ne pionierus, komjauniešus un komunistu ieliktos audzinātājus.

Blakus sienas avīzes ierīkošanai skolās, tāda bija jāsagatavo arī pionieriem, komjauniešiem, katrai klasei atsevišķi un arī skolotājiem.

Sienas avīžu skaits auga lielā ātrumā. Rīgas pilsētas 2. vidusskolā pirmajā pusgadā iznāca 77 obligātās sienas avīzes, ko laiku pa laikam vajadzēja atjaunot un apmainīt. Skolēni bieži līdz vēlai naktij strādāja gatavodami avīzei komūnistiskās aģitācijas materiālus.

Gadījās, ka latviski domājoši skolēni vienu otru komunistu sienas avīzi iznīcināja, saplēsa, notriepa ar tinti un citādi. Sienas avīzes necieņšana bija iemesls bargām skolēnu pratināšanām no čekas aģentu puses, sevišķi, ja bija apgānītas Lēņina un Stālina bildes.

6. Sociālistiskā sacensība kā darba metode Padomju skolā bija tika apzīmēta kā skolas kolektīvā gara izkopšana, disciplīnas celšana, pienākuma izjūtas veicināšana no skolēniem un arī skolotājiem.

Nav noliedzams, ka ar paidagoģisku taktu organizēta sacensība var būt ievērojams spēku rosinātājs un pašvērtības attīstītājs faktors. Tas tomēr nebija panākams komunistu organizētās „sociālistiskajās sacensībās”, ko rīkoja par godu oktobra revolūcijai, 17. jūnijam, vai kādu citu dienu godinot. Latviski orientēto skolēnu nostāja pret sarkano svētku dienām bija naidīga.

Patriotiskā nostāja bija pats galvenais sociālistisko sacensību neveiksmju cēlonis. Otrs svarīgs faktors šo sacensību neveiksmē bija pašu komunistu mēra izjūtas trūkums. Sacensības vajadzēja organizēt skolēnam ar skolēnu, klasei ar klasi un skolotājam ar skolotāju. Tām vajadzē-

ja risināties sarkano stūrīšu iekārtošanā, partijas vēstures iekalšanā, analfabētisma likvidēšanā un arī dažādos skolas priekšmetos. Sacensības bija jāriko visvisādiem gadījumiem skolas dzīvē, skolēniem un skolotāju grupām. Sacensības kļuva par zobošanās objektu un zaudēja katru pievilcību, izraisīja opozicionālu nostāju un sašutumu.

Sarūgtinājumu radīja ierobežojumi sacensību partneru izvēlē. Pionierus nebija atļauts sekmju ziņā salīdzināt ar citiem skolēniem.

Par sacensībām izsludinātās balvas bija niecīgas, vai pat nemaz neizsnieda, tā skolēniem zuda interese un patika sociālistiskai sacensībai.

7. Skolotāju sabiedriskais darbs. Sociālistiskā valstī skolotājs ir tās izglītības politikas pārstāvis un realizētājs. Viņa pienākumi nenorobežojas ar skolu vien, tāpēc skolotājam pavēlēja strādāt arī pie pašas sabiedrības pāraudzināšanas komūnistiskā garā.

Raksturīgs ir Ventspils-Talsu apriņķa tautskolu inspektora 1940. g. 7. sept. raksts skolu darbiniekiem:

„Skolotājiem obligātoriski jāņem dalība sabiedriskajā dzīvē, palīdzot jaunatnei, arodbiedrībai, partijai. Negaidiet ielūgumus, bet piedāvājiet paši savus pakalpojumus. Līdz ar to jūs ētrāk un vieglāk spēsiet pārveidot sevi par tādiem audzinātājiem, kādi vajadzīgi Padomju Latvijai.”

Rīkotāju un nodarbinātāju bija daudz, daudz arī uzlikto sabiedrisko darbu, un skolotāji nevarēja „sevi piedāvāt”.

Sevišķi daudz bija pieprasījumu pēc skolotāju referātiem dažādos sarīkojumos. Komūnistu varas vīru literārās spējas nebija lielas, tāpēc aicināja skolotājus veikt attiecīgo informatīvo darbu vienkārši norīkojot tos referātu lasīšanai. Atteikšanās nebija iespējama, sevišķi, ja to rīkoja kāds partijas biedrs.

Kompartijas Baltinavas rajona apkārtraksts skolu pārziniem:

„LKP Baltinavas apakšrajons paziņo, ka šī gada 13. okt. plkst. 16 tiek sasaukta tautas sapulce un uzaicina skolas pārzini sagatavot un minēto dienu tematu pie šādas dienas kārtības:

1) Cenu paaugstināšana; 2) ko pilsonim deva sociālistiskā PSR iekārta 3 mēnešu laikā; 3) par pilsoņu tiesībām un pienākumiem.

Minētā sapulcē piedalīsies arī viens LKP Baltinavas apakšrajona pārstāvis.

Informējiet skolas rajona zemniekus, lai tie apmeklē sapulci. Bez tam vienu reizi nedēļā informēt zemniekus par politisko ekonomiju un starptautiskiem notikumiem, ņemot motīvu no radio un avīzēm.”

Te dažas piezīmes un paskaidrojumi: Vispirms – laiks; rīkojums rakstīts 9. oktobrī, sapulce notiek 13. oktobrī. Ja raksta saņemšana nokavējas, tas var pienākt tikai iepriekšējā dienā. Šinī dienā tad skolas pārzinim jāizziņo zemniekiem un arī jā sagatavo tautsaimnieciski politiska rakstura referāts, ar kompartijas biedrs būtu apmierināts.

Vai skolotājs referātā varēja teikt, ka dzīves dārdzība bija pieaugusi piekārtīgi? Ka par uzvalku jāmaksā 3 – 4 mēnešu alga, ka daudzos vei-

kalos preču nemaz vairs nav? Ko varēja teikt par pilsoņu tiesībām un brīvību, kas bija brīvība tikai slavināt Stālinu un komunistu iekārtu?

Skolotājam bija jāreferē, ka sācies „brīnišķīgs uzplaukums, ka mūs apspīd visgaišākās konstitūcijas saule – Stālina konstitūcija”.

Regulāri, reizi nedēļā skolotājiem vajadzēja informēt „zemniekus par politisko ekonomiju un starptautiskiem notikumiem”, nevien Baltinavā, bet visur.

Vēl skolotājam bija arī cita veida pienākumi, kā lasāms Abrenes apriņķa valdes raksts:

„Visiem skolu pārziņiem un skolotājiem. Sakarā ar sociālistiskām sacensībām jums uzdots līdz š.g. 5. nov. savākt ne mazāk kā 10 eks. laikrakstu un žurnālu abonētus. Par minēto abonentu nesavākšanu uzskatīs jūs par kaitētāju sacensības sekmīgai norisei.”

Padomju Savienībā „kaitētāju” klasei ir nāvīgas sekas – Sibīrija.

Skolotājiem sabiedrisko darbu uzdevums bija neizsmelams. Tiem bez atrunāšanās bija jāpiedalās komunistisko vēlēšanu kampaņā, zemes reformu darbos, t.i. zemes atsavināšanas darbos to agrākiem īpašniekiem, ražas novākšanas un sējas kampaņās, teātru un koku vadīšanā, sarkano dziesmu mācīšanā, kaulu, lupatu un citu atkritumu vākšanā Sojuztilla vajadzībām.

Agrāk rūpīgākam skolas darbam pieradušiem skolotājiem tagad bija jākalpo Padomju Savienības progresam.

8.) Skolu piedalīšanās komunistu svētkos un svinībās bija komunistu ieteikts Padomju patriotisma audzināšanas līdzeklis. Padomju patriotisms neesot nacionālas aprobežotības pazīme, kā tas ir kapitālistiskajās zemēs, kur valdošā šķira izmanto patriotiskās jūtas savtīgos nolūkos. Padomju patriotisms ir atbildības sajūta pret savu dzimteni un svēts niknums pret tās ienaidniekiem.

Komunistu 1940. gada kalendārā bija ne mazāk kā 18 ļoti ievērojamu dienu, kurās arī skolām jāpiedalās attiecīgās svinībās ar piemērotu programmu. Lai tautā un skolēnos kāpinātu svētku noskaņojumu, klašu audzinātājiem jau mēnesi iepriekš lielā notikuma ik nedēļas jālasa jūsmīgi referāti un jācildina komunistu sasniegumi.

Demonstrāciju gājienos bērni nereti stāvēja stundām ilgi uz ielas aukstajā lietū, vējā un salā, kam sekoja masveidīga saaukstēšanās un parasti pēc lielajiem gājieniem nākamā dienā bērnu iztrūkums skolā bija ap 20 procentiem.

Augstākā skolu vadība arvien bija lielās rūpēs par svinību labu izdošanos, baidoties no kontrrevolūcijas un represijām. Pirms pirmā maija svētkiem skolas saņēma slepenu rīkojumu aizzīmogot visas rakstāmmašīnas un visus rakstu pavairojamās aparātus. Tāpat bija jāaizzīmogo visas laboratorijas un zinātniskie kabineti.

9.) Skolēnu vasaras praksi lauku saimniecībās darba roku trūkuma dēļ noteica jau Izglītības ministra J. Auškapa laikā. To

attiecināja uz visiem vidus- un arodskolu audzēkņiem, kas sasnieguši 15 gadu vecumu. Šiem viena mēneša vasaras darba izpalīgiem bija noteikts zināms atalgojums, pienācīgs uzturs, dzīvoklis, brīvs ceļš uz darba vietu un atpakaļ, arī ārstēšanās slimības gadījumā. Skolotāju uzdevums bija, cik iespējams, saistīties skolēnu grupu vadībā un darba apstākļu pārraudzībā.

Pēc komunistu ienākšanas sākās pastiprināti uzbrukumi šai skolēnu vasaras praksei. Skolēni esot nodoti verdzībā, kalpojot muižniekiem, dzīvojot sliktos apstākļos u.t.t. Izglītības komisāriāta vadība 1940. gada 10. jūlijā izziņoja, ka skolēnu vasaras prakse tikai ieteicama, bet ne obligāta. Skolu audzēkņi, kam dzīves apstākļi laukos slikti, varot darbus pārtraukt, bet tie, kas vasaras darbus vēl nebūtu uzsākuši, varot arī nemaz nenākt.

Bet jaunie varas nesēji drīz sāka saprast, ka arī viņiem jā rūpējas par ražas novākšanu laikā un par pārtikas nodrošināšanu, tāpēc ir svarīga katra darba roka. Bez tam vidusskolās-ģimnazijās mācoties par daudz „buržuju bērnu”, kam strādāt sliktajos lauku apstākļos esot pat ieteicams.

Tāpēc jau 27. jūlijā nāca jauns ieteikums, kas atlika mācības gada sākumu visās skolās par divi nedēļām, „lai ģimnaziju, arodskolu un pamatskolu 5. un 6. kl. audzēkņi, tāpat arī visi skolu pedagogi un visi tie skolēni, kas šogad uzņemti vidus- un arodskolās, katrs pēc savām spējām varētu piedalīties lauku darbu talkās.”

Šis rīkojums bija savā ziņā pilnīga kapitulācija pašu padzītās nacionālās Izglītības ministrijas priekšā.

10. „Viss pēc plāna!” Tāda bija sociālistiskā darba devīze. Tā jāievēro arī skolās un skolotājiem it sevišķi.

Skolas darba plānā bija jāparedz it viss, kas varētu attiekties uz ēku un telpu remontiem, mācības līdzekļiem un inventāru. Skolas vajadzības vieglāki pārskatāmas, un šo plānu skolas pārzinis var sastādīt un iesniegt līdz noteiktajam 15. jūnijam. Bet svarīgāks ir mācības un audzināšanas plāns, kas iesniedzams atsevišķi par pirmo un otro pusgadu.

Te ir jāapskata cīņa ar skolēnu nesekmību, skolotāju kvalifikācijas celšanu, pionieru un komjaunatnes darbu skolās un skolotāju līdzdarbību tā veikšanā, jāapsver skolēnu nodarbība ārpus skolas, viņu ieaudzināšana kultūras dzīves tradīcijās, sociālistiskās sacensības priekšmeti un temati, fiziskā audzināšana un veselības kopšana, militārā audzināšana, vecāku politiska izglītošana, dažādi sabiedriskā darba veidi un līdzekļi u.t.t. Pie katra no šī darba plāniem jāatzīmē ko darīs, kad darīs, kas darīs, kas pārbaudīs.

Skolotāja darba plāns bija jāizstrādā divos veidos: a) darba plāns katram pusgadam un b) stundu konspekti katrai mācību stundai. Apstrādājot mācības vielu dabas zinībās, vēsturē, ģeografijā un latviešu valodā, jāparedz veids, kā iepotēt bērnos materiālistisko pasaules uzskatu, „parādot konkrētos piemēros reliģiju kā darba ļaužu izmantotāju un dzīves progresu bremzētāju” (Jaunais Komunārs 1941. g. 3. lapp.).

Skolas vadītājam bija jāizstrādā sevišķs darba plāns katrai dienai.

Zināms darba plāns nepieciešams katram darbam, arī skolotāja uzdevumos. Apzinīgi skolotāji agrāk vienmēr strādāja pēc plāna, ja arī darba plāns katrreiz nebija fiksēts uz papīra. Komunistu plānošana atšķīrās ar to, ka bija pārāk sīka un praksē neizpildāma, tikai sagādāja skolotājiem daudz lieka darba.

Cieši ievērojot darba plānu, skolotājam bija atņemta iespēja izmantot darbā radušās situācijas. Piemēram, bērnu dārzniecēm bija dienām uz priekšu jāparedz pastaigas un attiecīgas sarunas ar bērniem, bet ja nu lija lietūs, un bija jāpaliek mājās, tad visa plānošana nekam nederēja.

Skolotāji strādāja pie plānu sagatavošanas no rīta līdz vakaram, ka pašam darbam vairs neatlika laika, ne iespējas. Visbiežāk plāns un tā izpildījums gāja katrs savu ceļu.

11. Kancelejas rakstu plūdi. Vecās Krievijas iekārtai pārmeta birokratismu, kas prasīja ilgu un smagu sarakstīšanos pat nesvarīgās lietās. Tas tomēr bija nieks, salīdzinot ar kancelejas darbu apmēriem komūnisma laikā.

Dažādas ziņas, pārskatus, anketu izpildījumus, plānus un to izpildījumus, atskaites un uzskaites prasīja vietējā pilsētas apriņķa TIN (Tautas izglītības nodaļa), atsevišķi politiskie vai paidagoģiskie inspektori, izpildkomiteja, arodbiedrība, kompartijas vai jaunatnes šūnas, vietējais partorgs (partijas organizētājs), pagasta komsorgs, milicis un vecākais pionieru vadītājs. Lielākā daļa rakstu bija jāizpilda 3 – 5 eksemplāros, bet pavairojamie aparāti un rakstammašīnas bija tikai lielākajās skolās. Daudzie raksti un noraksti skolu vairumam bija jāizpilda ar roku.

„Nekad vēl savā 19 gadu ilgā skolotāja darbā nebiju pieredzējis šādas kancelejas papīru plūdus,” saka St. skolas pārzinis, „kā 1940./1941.g. mācības gadā. Pie tam viss bija jāveic trieciena tempā, nereti pat dažās minūtēs vai pat pirms pieprasījuma saņemšanas. Tāpēc arī skolotājs atpūtas neredzēja. Daudzos gadījumos ziņu pieprasījumi nobeidzās ar draudiem: „Par ziņu neiesniegšanu noteiktā laikā daru skolas priekšnieku personīgi atbildīgu.”

Daugavpils apr.N. skolas pārzinis sniedza par izpildāmo rakstu daudzumu statistiskas ziņas:

Visā mācības gadā, t.i. 184 mācības dienās skolā saņemti 405 rīkojumi, caurmērā 2.2 raksti dienā. Lai atbildētu uz visiem rīkojumiem un pieprasījumiem, kas aptvēra 506 lappuses, skolas pārziniem klases darbs bija pilnīgi jāpārtrauc un jāstrādā tikai pie ziņu sniegšanas.

Rīgas pilsētas Izglītības nodaļa mācības gada pirmajā pusē bija spējusi dot skolām 254 rīkojumus un cirkulārus, jeb caurmērā trīs rakstus katrā dienā.

1940. gada 1. nov. vispārīgās izglītības skolu pārskatā bija 24 nodaļas ar vairāk kā 1000 ierakstu vietām. Gada vidū vēl labs skaits dažādu sīku aptauju un pārskatu par atsevišķām darbības nozarēm un māc. gada beigās vēl pārskats ar 14 nodalījumiem un 177 ierakstu vietām.

4. SKOLU PROGRAMMAS UN MĀCĪBU GRĀMATAS

Izglītības komisāriāta pārstāvji 1940. gada 3. septembrī ziņoja skolotāju kongresam, ka tiklab programmas, kā mācības grāmatas būšot gatavas īstā laikā, tomēr mācības gadam sākoties, nebija ne viena, ne otra. Tikai visai īsi mācības vielu konspekti bija iespiesti „Jaunajā Komūnārā”. Tie bija tikai pamatskolu zemākajām klasēm.

Tikai 1941. gada sākumā parādījās no krievu valodas tulkotās programmas, bet uz mācību grāmatām vēl bija ilgi jāgaida. Kad 23. septembrī skolās sākās mācības, vēl nebija nevienas lietošanai atļautas grāmatas. Nebija arī atsaukts Skolu pārvaldes 22. augusta rīkojums, ka skolās aizliegts lietot mācības grāmatas, „kas nav novērtētas pēc 1. augusta.”

Mācības grāmatu vietā bija tukšums, atskaitot nedaudzās tehnisku priekšmetu grāmatas.

Latviešu valodas skolotāji saņēma norādījumu atkārtot gramatikas kursu, zemākajās klasēs lasīt tautas pasakas un vecākajās klasēs – komunistu avīzes.

Viens no iemesliem, kādēļ programmas un mācību grāmatas tik ilgi nokavējās, bija šejienes komunistu bailes no Maskavas. Katru kaut cik patstāvīgāku rīcību varēja iztulkot kā separātismu, kas nav saskaņojams ar internacionālā proletāriāta interesēm. Bez tam patstāvīgi kādu skolas programmu vai mācības grāmatu sastādot, it viegli varēja nomaldīties no „ģenerāllīnijas”. Tas bija ārkārtīgi smags grēks, un īsto „ģenerāllīniju” zināja tikai Maskavā. Tur visi šejienes „lielie biedri” visās lietās griezās pēc padoma, pēc attiecīgām atļaujām un pēc drošākās interpretācijas.

Kad beidzot viena pēc otras sāka parādīties jaunās lasāmās grāmatas, skolotāji un skolēni bija ne mazumu pārsteigti. Tās visas bija tulkojumi no krievu valodas. Viss saturs bija tikai par Krieviju, par Lēņinu un par Stālinu, par komūnisma cēlējiem, par viņu sasniegumiem. Nutikai īsti noskaidrojās, ka Padomju Savienības skolās lietojamās mācības grāmatas ir pirmā kārtā propagandas un komūnisma aģitācijas līdzeklis.

Visai latviešu literatūrai pavēlēja pieiet ar šķiru cīņas mērogu. Skolu programmā bija atstājami tikai tie rakstnieki, vai ievedami jauni, kuru darbos varēja atrast vai ietulkot kādu šķiru cīņas elementu. Īsti pilnvērtīgu rakstnieku skaits komunistu vērtējumā saruka līdz nedaudzām personām. Pilnā apmērā nebija pieņemami ne Kaudzīšu Mērnīku laiki, ne Blaumaņa Indrāni, un Blaumaņa Indriksons izrādījās pavisam kaitīgs. Šķiru sadursme te risināta psiholoģiskā plāksnē, pie kam izlīgst sociālā ziņā tālu stāvoši cilvēki. Tādus atrisinājumus Padomju skola neatzīst. Šķiru pretešībām pēc sociālistu formulas vienmēr jānoiet līdz revolūcionārai cīņai. Komunistiem neder rakstnieks, kas cenšas izprast visu cilvēka dvēseles dzīvi tās daudzpusībā un dažādībā. Viņu uztverē rakstnieka uzdevums ir – „propagandēt marksistiski-lēņinisko pasaules uzskatu” – (Cīņa, 1940.g. Nr.149.).

Kā metodiski pareizi jāmāca svešvaloda, to pamāca kāds piedzīvojis svešvalodas skolotājs: (Cīņa – tas pats Nr.)

„Jau pirmajās stundās, runājot par svešvalodas mācīšanas svarīgumu, es parādu pretstatā PSRS un attiecīgo zemi, mūsu sociālistisko zemi un dzimteni, ko nospiež plutokratiskais režīms. Stāstot par tehniku un tās sasniegumiem mūsu zemē un aiz robežas, es rādu skolēniem izgriezumu albūmus, kas uzskatāmi tēlo, kā ārzemēs tehniskie iekarojumi nāk par labu tikai buržuazijas interesēm, bet pie mums nostiprina sociālistiskās PSRS varenību un ceļ strādnieku un visu darba ļaužu labklājību.”

Ģeografijas mācība deva propagandai vislielākās iespējas. Attiecīgus piemērus lielā izvēlē deva G.I. Ivanova „Pasaules daļu un galveno valstu ģeografija”. Iespiesta Rīgā 1941. gadā.

Zemju iedzīvotāju dzīves apstākļu tēlojumi tendenciozi. Visur nabadzība, posts un ļaužu izsūkšana, parallēli arvien pieminot Padomijas labumus. Atsevišķi nabadzības gadījumi, kādus var atrast katrā zemē, doti kā vispārēja srāvokļa liecinājums.

Dabas mācība pavēra komunistu ideologiem-paidagogiem citas, jaunas izdevības. Te varēja neaprobezoti cildināt Padomijas sasniegumus, niecinot citas zemes un – kas ir pats galvenais – kopt antirelīģisko propagandu daudz plašāk, nekā to varēja citās mācības stundās.

V.A. Tetjūrova Dabas mācība I. daļa pamatskolas 3. klasei un otrā daļa 4. klasei bija tiešs tulkojums no krievu valodas. Visi grāmatā minētie augi, to atradnes vietas, ņemtas no Padomju Savienības. Grāmatā, kas noteikta lietošanai latviešu skolās, nebija nekā no Latvijas dabas. No paidagoģiskā viedokļa tas bija pilnīgs absurds.

Runājot par kaļķakmeni, norādīts, ka „daudz kaļķakmeņu ir Krimā, Ukrainā, Ziemeļkaukāzā, pie Volgas un citās Padomju Savienības vietās, bet ka tas lielos vairumos atrodams un arī tiek izmantots tepat Latvijā, nav ne vārda.

Par kūdras izlietošanu fabriku apkurei, bērniem bija jāzin, ka ar kūdru kurina Šaturskas elektrības staciju pie Maskavas, bet ka Liepājas termoelektrisko staciju dzen Ploču purva kūdra, nav pieminēts; nekas arī par kūdras izmantošanu Latvijā vispār.

Katrā nodaļā bija vietas, no paidagoģiskā viedokļa nepielaižamas, kas bērniem liek iekalt ziņas par viņam tālām zemēm un svešām vietām, bet tuvais un saprotamais atstāts novārtā. Skolēnam tādā grāmatā, kur viss upurēts krieviskumam, jāiet nevis no tuvākā pie tālākā, nevis no saprotamākā pie grūtāki piesavināmā, kā to prasa paidagoģija un saprāts, bet tūlīt jāsāk ar tālu un svešu pasauli. Vienīgi grāmatas otrās daļas beigās, kad jau viss izstāts par mežacūkām Kaukāzā un Vidusazijā, tulkotāji zem teksta kā kontrabandu piesprauduši mazu atzīmi, ka mežacūkas esot sastopamas arī Latvijas mežos. Tas bija viss par Latvijas dabu.

Tikpat nelatviskas bija arī citas mācības grāmatas. Arī no tām dvesa tikpat svešs gars, ko izplatīja tulkojumi no Padomju literatūras, da-

rināta speciāli Padomijas slavināšanai. No Latvijas skolu darbiniekiem – skolotājiem tas prasīja īstu latvisku drosmi, lai bērniem dotu arī kādas ziņas par savu pašu zemi.

Atsevišķa nodaļa tēlo, kā Padomju valdība gādā par strādnieku un viņa bērniem. Citās zemēs nekā tamlīdzīga neesot. „Tikai Padomju valdība rūpējas par strādnieku un viņu bērnu veselību, jo tā ir darba tautas valdība.”

Vietvietām uzbrūk reliģijai, jo tā esot „mūsu šķiras ienaidnieku ierocis”, un „reliģiskie sprediķi kā opijs saindē strādnieku apziņu” (II. daļa, 105. lapp.).

A.N. Kabanova Cilvēka anatomija un fizioloģija paredzēta vidusskolu 8. klasei. Autors te deklarē savu dialektiskā materiālisma pieeju cilvēka gara dzīvei: „Mana attieksme pret manu apkārtni – tā ir mana apziņa. Lūk, tāpēc dažādos sociālos apstākļos, kas maina ļaužu apziņu, mainās arī viņu izturēšanās. Strādnieks iet citādi uz sociālistisku rūpnīcu, nekā uz kapitālistisku fabriku” (148. lapp.).

Šim pēdējam apgalvojumam var arī pievienoties. Ja kvalificēts padomju darbinieks-inženieris (piemērs ņemts no Padomju Latvijā iespiestā stāsta „Jaunā ģimene” – J.Kr.) par savu algu nevar nopirkt bērniem apavus, tas ar lielāko prieku ies uz kapitālistisku fabriku, kas saviem darbiniekiem dod cilvēcīgas eksistences iespējas. Kādā nesamērā bija darba algas un preču cenas komunistu valdīšanas laikā Latvijā, tas vēl nav aizmirsts, un tādas tās vēl ir tagad 30 gadus vēlāk, tikai nedaudz uzlabotas.

Kabanovs apgalvo, ka „kapitālistisko valstu lielākajā daļā bērnu darba spēku lieto sākot ar 10 gadu vecumu, dažās valstīs faktiski strādā ne mazums bērnu 6 – 8 gadu vecumā.” Viņš tikai aizmirst, ka tādi bērnu nodarbināšanas apstākļi attiecas uz pagājušā gadsimta sākumu, kad arī Krievijas fabrikas tapat nodarbināja bērnus.

Kabanovs pilnīgi neievēru darba racionālizāciju, kas ieviesta citās zemēs. Darba racionālizācija socialistiskās zemēs esot padarījusi strādnieku stāvokli vēl ļaunāku, kamēr „socialistiskā racionālizācija veicina darba ražības celšanu, materiālā un kultūrālā līmeņa uzlabošanu.” Te darbs pārvērties no „pieaugoši smagas nastas, par kādu to uzskatīja agrāk, – goda lietā, slavas lietā.” Slīdošās lentes sistēma ārpus Padomju Savienības padarot strādnieku par automātu un nokaujot tā garu, bet Padomijā pie līdzīgas lentes sistēmas no tādiem ļaunumiem ne vēsts. Tā visu pārvērs maģiskais socialistiskās iekārtas nosaukums.

Vēstures viela bija visvairāk piemērīga propagandai, tāpēc tās mācīšanu pavēlēja nodot tikai „tiem skolotājiem, kas no visa skolas kolektīva visvairāk piemērojušies jaunajam laika garam” (No Aizputes un Kuldīgas apr. tautskolu inspektora rīkojuma skolām 1940.g. 17. sept.).

Kāpēc šādi „izlases” skolotāji bija vajadzīgi un kas tiem bija jāmaca, redzams no prof. A.V. Šestakova redakcijā sastādītā „Īsā PSRS vēstures kursa pamatskolām 3. un 4. klasei.” To pasaka jau ievads:

„PSRS – sociālistiska zeme. Uz zemeslodes ir tikai viena sociālistiska zeme. Tā ir mūsu dzimtene.

Dabas bagātībām mūsu zeme ir visbagātākā pasaulē. Ar katru gadu mums ir vairāk labības un citu preču. Arvien labāk, turīgāk un liksmāk dzīvo PSRS darba ļaudis. PSRS savienībā cilvēks neekspluatē cilvēku. Mēs strādājam paši sev, bet ne parazītiem.”

Bet Padomju Savienībā cilvēks ir ieguvis vislielāko ekspluatatoru, kādu vien vēsture ir redzējusi – sociālistisko sistēmu. Tā izmanto strādnieku vēl pamatīgāk, jo apvieno sevī likumdošanas un izpildvaru, noteic politisko, saimniecisko un militāro iekārtu. Te strādniekam vairs nav kur meklēt glābiņu. Padomju iekārta strādniekam vēl mazāk, kā daudz peltā cariskā sistēma.

Šestakova grāmatā atzīmējamas divas īpašības: Pirmā visu Krievijas vēsturi pārvērš dažādu dumpju, sacelšanās un laupītāju gājienu aprakstos. Cara laika vēsturnieki tautas un valsts vietā arvien pirmā vietā lika caru un viņa ģimenes locekļus. Šestakovs Krievijas vēsturi piepilda ar visādiem dumpju vadītājiem, kas no boļševiku viedokļa tiek ideālizēti.

Otrā īpašība: grāmatas lielāko daļu aizpilda komunistu partijas un komūnisma izveidošanās. Tā ir komunistu partijas vēsture.

To patiesību, ka Krievija līdz saviem milzīgajiem apmēriem izaugusi tikai kaimiņu zemes un valstis ar varu sev pakļaudama, to Šestakovs nemaz nepiemin. Viņš saka: „PSRS savienībā ir brīvprātīgi apvienojušās 16 līdztiesīgas republikas, to starpā arī Latvija.” Šo „brīvprātību” panāca krievu tanki, un latviešu brīvība noslika asinīs čekas pagrabos.

Latviešu skolēniem par Latvijas pagātņi nekā nedrīkstēja mācīt, jo viss vēstures kurss attiecās tikai uz notikumiem Krievijā, tā pilnīgi atkarotot cara laika metodi, kad nekrievu skolēniem savas tautas vēstures mācīšana bija aizliegta.

PSRS konstitūcijas mācība bija pat vēl sverīgāks mācības priekšmets nekā vēsture, tāpēc to uzticēja tikai politiskā ziņā sevišķi drošam skolotājam, parasti kādam kompartijas loceklim vai komjaunistim. Tas tāpēc, ka katrs konstitūcijas pants atļāva plašu tulkojumu un savā praksē nereti bija pretrunā panta vārdiskajam saturam. Daži piemēri:

3. pants. Visa vara Latvijas PSR pieder pilsētu un lauku darba ļaudīm darba ļaužu deputātu Padomju personā.

Faktiski visa vara piederēja nelielam komunistu partijā organizētam virsslānim, ciktāl attiecīgie kompartijas biedri paši nebija atkarīgi no čekas (NKVD).

15. pants. Latvijas PSR patur sev tiesību brīvi izstāties no Padomju Sociālistiskās Republiku Savienības.

Šāda izstāšanās varētu notikt vienīgi pēc kādas vispārīgas tautas nobalsošanas. Padomju iekārtai pastāvēt, ar tās plaši un vispārīgi noorga-

nizēto izspiegošanu un NKVD darbības metodēm, kas vērstas pret katru Padomju iekārtai nedraudzīgu darbību, nemaz nav iespējams organizēt kādu komunistiem nepatīkamu halsošanu. Vienalga, ko arī nobalsotu, gala vārdu noteica Maskava. Tāpēc arī šim pantam nebija praktiskas nozīmes. Tas derēja vienīgi agitātoriem runāt par Padomju pilsoņu „brīvību”.

90. pants. Latvijas PSR pilsoņiem ir tiesības uz darbu, proti, ir tiesības dabūt nodrošinātu darbu ar atlīdzību, kas atbilst darba daudzumam un labumam.

Tiesība uz darbu un maizi un kaut cik cilvēcīgu eksistenci bija atņemta visiem pilsoņiem, kas šķita komunistiem nepatīkami un bīstami.

Pie tādiem piederēja visi bijušās aizsargu organizācijas locekļi, Latvijas armijas virsnieki, policijas darbinieki, garīdznieki, lielāku vai mazāku kapitālu īpašnieki un arī ikviens cits cilvēks, uz kuru bija aizdomas, ka tas nesimpatizē komunistiem. Katram darbiniekam un fabrikas strādniekam bija jāizpilda sevišķa anketa*), pēc kuras iestādes kadru nodaļa visus darbiniekus sašķīroja trīs grupās: derīgos, nederīgos un ciešamos vai aizdomās turētos.

„Nederīgie” tūlīt zaudēja darbu, un varēja sev meklēt citu nodarbošanos. Daudziem tas nozīmēja badu, jo tie nevarēja dabūt darbu pat fabrikās kā vienkārši strādnieki. Vienīgi mežu darbos, kūdras purvos u.c. līdzīgos darbos tik stingri nesijāja un tā tajos atrada darbu daudz inteliģences, armijas virsnieki u.c.

95. pants. Latvijas PSR pilsoņiem ir tiesības uz izglītību. Šo tiesību nodrošina ar obligatorisku pirmizglītību, ar bezmaksas izglītību, ieskaitot augstāko izglītību, ar valsts stipendiju sistēmu vislielākajam vairumam augstskolu audzēkņu, ar mācību skolās – mātes valodā un organizējot darba ļaudīm fabrikās, valsts saimniecībās, mašīnu un traktoru stacijās bezmaksas industriālu, tehnisku un agronomisku apmācību.

Teika par bezmaksas izglītību un lielajiem pabalstiem izglītības celšanai Padomju Latvijā bija viens no komunistu agitācijas visbiežāk lietotiem apgalvojumiem, ka Padomju iekārta labāka par agrāko.

Bet kā bija īstenībā? To paskaidroja Latvijas PSR Tautas komisāru padomes 364. lēmums 1940. gada 22. okt. Padome nolēma:

„Bērniem, kuru vecāki nedzīvo no saviem ienākumiem (?), atstāt mācības maksu 8. 9. 10. un 11. vidusskolas klasēs un augstākās mācības iestādēs.”

Līdz ar to izredzes uz brīvu skolu bija tapušas daudz mazākas, jo mācības nauda bija jāmaksā visiem tiem skolēniem, kuru vecāki nesajēma kārtēju algu, bet pārtika no pašu organizēta darba. Piemēram, kurpniekam vai drēbniekam, kas pats pieņēma pasūtījumus, ormanim, kam piederēja zirgs un rati, nebija tiesības prasīt bezmaksas skolu saviem bērniem, jo tie bija „uzņēmēji”. Ja kādam darbā bija algots palīgs, tad

*) piezīme pie iep. lapp. — Iestāžu darbinieku anketā bija 61 jautājums ar vēl lielāku skaitu apakšjautājumu, uz kuriem bija jāatbild. Jautājumi aptvēra visu līdzšinējo dzīvi, nodarbošanos, ģimeni, radus, draugus un paziņas ārzemēs, ar ko sarakstās, ceļojumus, svešvalodu prāšanu un citas aizdomīgas lietas.

tas bija ekspluatērs un tādām nebija nekādu izredžu uz brīvu skolu bērniem. Tāpat visi agrākie zemes un namu īpašnieki, kam jau viņu īpašumi bija atņemti.

Jaunās mācības nauda bija daudz augstāka par iepriekšējo. Vidusskolu audzēkņiem Rīgā bija jāmaksā 200 rbļ., provincē 150 rbļ. gadā. (Agrāk bija 140 latu, resp. 120 latu — lats bija pielīdzināts rublim). Universitātēs studentiem bija jāmaksā 400 rbļ., Mākslas akadēmijas un Konservatorijas audzēkņiem 500 rbļ. gadā.

Pabalstu lieta nebija labāka. Zemākajās arodskolās bija samērā daudz mazturīgu audzēkņu. Bet arī te, saskaņā ar komisāru padomes lēmumu, stipendijas — 40 rbļ. mēnesī — varēja saņemt tikai 30% audzēkņu. Ievērojot iestājušos dzīves dārdzību, šie 40 rbļ. sedza tikai trešo vai ceturto daļu no iztikas minimuma.

Bija gadījumi, kad lūgumi pēc pabalsta, izstaigājuši dažādas instances, atnāca atpakaļ ar šādu piezīmi: „Padomju zemē visi ir pārtikuši un pelna labas algas, un tādēļ nekādi pabalsti nav vajadzīgi” (Tukuma apr. St. skolas ziņojums).

Bērnu dārzi bija savā ziņā tipisks veiklības triks. 1940. gadā tos atvēra lielā skaitā, sevišķi fabriku un rūpnīcu strādnieku bērniem. Solīja par brīvu pilnīgu kopšanu, ēdināšanu, uzraudzību un arī apģērbu, lai vecāki varētu netraucēti strādāt sociālistiskās celtniecības darbu. Bet vecāku prieki bija īsi. Ar 1941. gadu sākot, vecākiem pašiem bija jāsedz 30% bērnu dārzu uzturēšanas izdevumus. Tā ka valsts uzturēto bērnu dārzu budžets bija aprēķināts uz 8,151,000 rbļ., tad vecākiem no saviem līdzekļiem bija jāpiemaksā 2,445,300 rbļ. *) . Arī komunistiem draudzīgi noskaņoti vecāki bija neapmierināti un daudzi ņēma savus bērnus ārā no bērnu dārziem, tā kā Rīgā vien bija jāslēdz 20 bērnu dārzi.

95. pants. Latvijas un PSR pilsoņu tiesību vienlīdzība, neatkarīgi no tautības un rases, visās saimnieciskās, valsts, kultūras un sabiedriski politiskās dzīves nozarēs ir negrozāms likums.

Latvijas apstākļos šim pantam nemaz nebija vietas. Labāki algotos fabriku direktoru, komisāru, veikalu pārvaldnieku, nodaļu vadītāju, plānotāju, virsgrāmatvežu u.c. amatos sveštautiešu skaits bija tik augsts, ka neatradās nekādā samērā ar attiecīgo tautību iedzīvotāju skaitu.

*) Skat. Finanču Tautas komisāra A. Tabaka ziņ. Latvijas PSR Augstākās padomes 2. maija sesijai par valsts budžetu 1941. gadam.

Krievu un žīdu bija pilnas visas iestādes.

97. pants. Saskaņā ar darba ļaužu interesēm, kā arī Latvijas PSR pilsoņu sociālistiskās iekārtas nostiprināšanas nolūkā, ...

Tālāk uzskaitītas vārdā preses, sapulču, gājienu un citas brīvības, ko konstitūcija piešķirusi PSR pilsoņiem. Arī tiesības izmantot tipografijas un papīra krājumus savu uzsaukumu iespiešanai.

Kad 1940. gada 14. un 15. jūlijā bija izsludinātas brīvas valsts saeimas vēlēšanas, daži vientiesīgi pilsoņi domāja, ka jāizmanto konstitūcijas piešķirtās tiesības un sastādīja sevišķu „Demokratisko latviešu vēlētajū grupu” ar saviem kandidātiem, tad arī pārliecinājās, ka viņiem nav nekādu tiesību. Ka viņiem nav tiesību lietot presi, izlikt plakātus, sasaukt sapulces, uzstāties ar runām u.t.t. saskaņā ar PSRS konstitūcijā garantētām brīvībām. Divas grupas šo redzamāko darbinieku aizsūtīja uz Sibīriju.

Izskaidrojams šīm konstitūcijas brīvībām ir vienkāršs un tas ir pateikts pašā konstitūcijas brīvības pantu pašā sākumā. Tur sacīts: „Saskaņā ar darba ļaužu interesēm u.t.t.” – Darba ļaužu intereses pārstāv tikai komunistu partija, un visas šīs brīvības ir atļautas vienīgi slavīnot un cildīnot partiju un nevienam citam un ne par ko citu!

Komunistu saeimas vēlēšanu organizēšanā un propagandēšanā vajadzēja piedalīties arī skolotājiem un skolēniem, aicinot balsot par vienīgo komunistu partiju. Tas bija tikai triks un mānīšanās pasaules priekšā, jo gala rezultāts jau bija noteikts iepriekš, bez kādām vēlēšanām, kā tas ir vēl šodien visās zemēs, kur valda komunistu diktatūra.

5. SKOLOTĀJU PĀRAUDZINĀŠANA UN SAGATAVOŠANA

Galvenais iemesls, kamdēļ komunisti Latvijā tik daudz interesējās par skolām, bija komunistiskās reklamas mērķis. Propaganda un aģitācija sastādīja lielāko daļu komunistisma mācībā, tāpēc skolai bija jātop par šīs propagandas ieroci.

„Sociālistiskās revolūcijas svarīgākais ierocis ir skola. Skolotājiem jātop par sociālās izglītošanas galveno armiju (Padomju Latvija, Nr. 20. 1940.g.). „Padomju skolotāja sabiedriskais pienākums ir jaunās pasaules audzināšana, izglītošana un mācīšana komunistisma garā” (Kairov. Pedagogika. 153. lapp.).

Ar savu zemi un tautu saaugušais latviešu skolotājs nevarēja un arī negribēja pildīt un tas izjuta komunistu kā Latvijai uzbrukušu briesmīgu nelaimi, kas draudēja salauzt tautu fiziski un garīgi.

Skolotāju naidīgumu komunistu iekārtai redzēja un saprata arī paši komunisti. Bet skolotāji bija vajadzīgi skolām kā tehniski sagatavots un izglītot darba spēks. Visus nevarēja padzīt, jo nebija ko likt vietā, tā tos nolēma „pāraudzināt un pārskolot” komunistisma garā.

Padomju varas sasauktajā skolotāju konferencē 1940. g. 3. sept. LP SR Augstākās padomes prezidija loceklis un LK(b)P otrais sekretārs Ža-

nis Spure teica skolotājiem:

„Biedri, jums jāaudzina pašiem sevi. Jums jārācās, stingri un nopietni, jāmacās Marksa-Engelsa-Ļeņina-Stāļina mācība. Jums jāuzsūc viņa sevī tā, lai tā kļūst ne tikai jūsu ideoloģija, bet arī visa jūsu dzīves būtība, lai jūs ne tikai domātu ļeņiniski-stāļiniski, bet lai jūs arī tā justu.”

Kas nav izaudzis no Marksa un Stāļina dogmām, vai arī nav uz tām attiecināms, tam nav zinātniskas vērtības. „Visa jūsu zinātne,” tā autoritātīvi paskaidroja Izglītības komisārs Vāleskalns, „ir tikai māņu zinātne. Īstais zinātnes pamats ir dialektiskais materiālisms, kas uzplaucis Padomju savienībā. Tas arī jums jāpiesavinās.”

Skolu un izglītības komisāriāta darbiniekiem to atkārtoja katrā sanāksmē un ikdienas.

Organizēja speciālus ļeņinisma seminārus, lekciju ciklus, darba kopas un apvienības komūnisma apgūšanai, izdeva propagandas brošūras, tāpat noteica skolotājiem 10% no savas algas ziedot komūnisma literatūras iespiešanai. Inspektori pārraudzīja skolotāju sekmes komūnisma apgūšanā. Tas bija obligāts visiem skolotājiem.

Lai izbēgtu no pārmērīgajiem komūnisma propagandas un aģitācijas plūdiem, skolotāji vairāk pievērsās darba apvienībām, kur varēja debatēt par pedagogiskiem jautājumiem. Šis skolotāju darba apvienības bija domātas „kvalifikācijas celšanai”, ar profesionālu raksturu, bet komunisti drīz arī noteica, ka katrā sanāksmē „par vadītājiem var būt tikai partijas biedri vai, ja tādi nav, tad partijas kandidāti vai labi attīstīti komjaunieši.”

No pedagogiskiem jautājumiem pārslēdzās uz „īso kursu”, tas ir, uz kompartijas vēsturi.

Patriotiskais latviešu skolotājs bija pakļauts nekad neredzētai smadzeņu mazgāšanai.

*

Blakus plašajai līdzšinējo skolotāju „pārskološanai”, Izglītības komisāriāts gādāja arī par jaunām skolotāju rezervēm. Skolotāju atlaišanas, apcietināšanas un aiziešanas dēļ bija radies liels pedagogisko darbinieku trūkums, kas vēl palielinājās sakarā ar komunistu atvērtajām klasesm un sevišķi ar masveidīgu skolēnu ieplūšanu no Padomju Savienības.

No agrāk pastāvējušiem 4 skolotāju institūtiem, kas deva labi sagatavotus mācībspēkus skolām, komunisti atstāja tikai divus – Jelgavā un Rēzeknē. To motivēja ar „vislabāko mācībspēku koncentrāciju”, – īstenībā ar tādu darbinieku trūkumu, jo agrākajiem darbiniekiem nevarēja uzticēt šo institūtu vadību.

Tāpēc 1940. gada beigās Rīgā atvēra 6 nedēļu kursus jaunu skolotāju sagatavošanai pamatskolām. Bija domāts uzņemt vidusskolu absolventus, bet tā kā tādu neieradās pietiekami, tad uzņēma arī tikai ar pamatskolas izglītību, kas vien uzrādīja kādu kompartijas vai komjauniešu

ieteikumu. Sanāca ap 250 personu. Kursu programmā ietilpa politiski-sabiedriskā audzināšana, padomju paidagoģija, paidagoģiskā psiholoģija un piecu mācības priekšmetu metodikas.

Pēc noklausītām lekcijām visus kursistus atlaide nepārbaudītos, jo kompartijas pārstāvis noteica, ka visi kursisti jālaiž cauri, jo ar šo politisko izglītību tie būšot labāki skolotāji par agrākajiem.

Bez kādas tālākas tehniskas izglītības skolu darbam, tie tagad pēc 6 nedēļu kursiem bija pielīdzināti visiem Latvijas skolotājiem, kas bija 6 gadus mācījušies Latvijas skolotāju institūtos.

1941. gada darbības plānā bija paredzēti 6 mēnešu kursi jaunu pamatskolas skolotāju sagatavošanai. Arī te, tāpat kā iepriekšējos 6 nedēļuursos, mācības bija brīvas un trūcīgākie saņēma pabalstus. Bet to vispārējais izglītības stāžs bija ļoti vājš. Laba daļa kursistu neprāta nevienā valodā uzrakstīt kautcik sakarīgu teikumu. Visiem bija kompartijas rekomendācija. Sākušās kara dēļ šie kursi nenotika. Tāpat nenotika paredzētie 3 mēnešu vēstures kursi. Arī te uzņēma tikai pamatskolas beigušos, ja vien bija partijas ieteikums. Trūcīgiem solīja stipendiju 150 rbļ. mēnesī, ar garantētu vietu nepilnā vidusskolā. Ar šo sešklasu pamatskolas beigušais varēja kļūt par vēstures skolotāju septiņklasīgā skolā.

6. SKOLOTĀJU MATERIĀLAIS STĀVOKLIS

Skolotājiem, kā nepieciešamiem sociālās celtniecības darbiniekiem bija dodams arī nodrošināts materiālais stāvoklis. Padomju Savienībā tas bija panākts ar 1936. gada 9. apr. Tautas komisāru padomes pavēli „Par darba algas paaugstināšanu skolotājiem un citiem skolu darbiniekiem.”

Pēc šīs pavēles skolotāju stāvoklis esot uzlabojies. I-IV klašu skolotāja alga pieaugusi par 104%, V-VII kl. par 99.1% un VIII-X kl. pat par 136.1%. Skolotāji ar šīm algām esot ierindojušies vislabāk atalgotās inteliģences grupā.

Algas lielums ir tikai tās vērtība un samērs ar pirkjspēju.

Latvijā, pēc komunistu tanku iebrukuma, ieceļojušie padomju skolu direktori, skolotāji un citi inteliģences darbinieki nāca ar zemas kvalitātes nonēsātām drēbēm, novalkātiem apaviem un visu bagātību sasietu nelielā nastiņā. No tiem daudzi nekad savā īpašumā nebija turējuši kabatas pulksteni, portfeli un arī termometru. Trūka virsdrēbju un otras drēbju kārtas apmaiņai. Bet arī Latvijā tie netika pie šīm mantām tik ātri, jo padomju skolotāja alga, ja tas nebija partijas biedrs, bija daudz par mazu, lai kautko nopirktu. Cenas bija sadzītas dubultīgi, un mantas drīz pazuda komunistu kambaros, jo jaunas preces klāt tik pat kā nenāca.

Komunistu skolotāju algas bija aprēķinātas par mazāku stundu skaitu, nekā tas bija Latvijā pirms iebrukuma. Lai saskaņotu savus ienākumus ar izdevumiem, skolotāji meklēja papildus darbu ar blakus ienākumiem, sevišķi pēc virsstundām. Skolu darbinieku trūkuma dēļ sko-

lotājiem deva 6 virsstundas nedēļā, ar ko viņu alga paaugstinājās par 25 – 33 procentiem.

Skaitļos izteiktas, jaunās algas deva skolotājiem ievērojami lielākus ienākumus. Lauku I. pakāpes skolotāji saņēma 2.25 reizes vairāk rubļu (Latvijas lats bija pielīdzināts rublim), pamatskolu vecāko klašu skolotāji 2.62 reizes vairāk. Skolotāji ar augstskolas izglītību pamatskolu vecākajās klasēs par 2.38 vairāk un vidusskolu (VIII-XI kl.) vecākajās klasēs par 1.78 vairāk, nekā Latvijas laikā. Mākslas priekšmetu, fiziskās audzināšanas, rokdarbu un mājturības skolotājas, ar augstskolas izglītību, saņēma par 1.38 vairāk nekā līdz komunistu laikam.

Caurmērā skolotāju algas pieaugums bija ap 125% pamatskolās.

Vidusskolās algu pieaugums bija ap 60%.

Dienu pēc algu paaugstinājuma paziņojuma jaunas cenas tika visām veikalos precēm. Zemākais cenu paaugstinājums (2 – 3 kārtīgi) bija ikdienas precēm. Aprēķinot dzīves izmaksu četru personu strādnieku ģimenei Rīgā, bija atrasts, ka šādai ģimenei nepieciešamo mantu maksa no 74.46 latiem bija kāpusi uz 193.56 rubļiem jeb latiem 1941. gadā. Visas pārējās cilvēka dzīvē nepieciešamās lietas bija vēl vairāk sadārdzinātas.

Te daži piemēri: Vīriešu naktskrekls – 26.10 līdz 34.70 rbļ., virskrekls – 41.80 līdz 74.40 rbļ. Par reserves aprocēm vēl 10% piemaksa. Mākslīgā zīda virskrekls ar reserves aprocēm – 85.03 līdz 104.06 rbļ. Cenu pacēlums šīm mantām bija vairāk kā seškārtīgs. Apģērbu cenas bija desmitkārtšojušās, uzvalks – 1000 rbļ., pāris bikšu ap 350 rbļ. Ziemas mētelis bez kažokapakles 1100 rbļ., ar kažokapakli – 1500 rbļ. Pamatskolas skolotājam bija jāstrādā 5 mēneši par tādu mēteli. Šīs ir caurmēra cenas, bija nedaudz lētākas preces, bet bija vēl daudzkārt dārgākas, ja vien vispār bija dabūjamas.

Līdzīgos apmēros bija paaugstinājumi arī visām sieviešu apģērbu lietām.

Skolotājiem no viņu noteiktām algām turklāt vēl atvilka ikmēnešus visādām kompartijas ieteiktām un noteiktām lietām.

Tikpat trūcīga bija arī komunistu daudz reklamētā „sociālā nodrošināšana”. Latvijas laikā labi nostādītās skolotāju slimo kases komunisti likvidēja, solīdami to vietā daudz labāku ārstēšanās sistēmu ar arodbiedrību starpniecību. Slimniekam nebija jāmaksā par ārsta parakstīto recepti, bet zāles bija jāgādā pašam par tāpat daudzkārt paaugstinātām cenām. Tā daža vienkārša mikstūra, kas agrāk maksāja tikai dažus desmit santīmus, tagad maksāja vairākus rubļus.

Vēl ļaunāks bija skolotāju pensionāru stāvoklis. To vispār nav iespējams salīdzināt ar skolotāju-pensionāru nodrošinājumu pirms komunistu invāzijas. Latvijas laikā vecie skolotāji bieži saņēma tikpat lielu pensiju kā savu agrāko algu.

Komunistu ievestā kārtība noteica pensiju 50% apmērā no saņemtās algas, pie kam algas, pensiju aprēķināšanai nedrīkstēja pārsniegt 300 rbļ. Lielākas pensijas par sevišķiem nopelniem komunistisma iekārtas nostipri-

nāšanā piešķir komisāru padome. Vispārējā kārtībā piešķirtās pensijas bija ievērojami mazākas.

Skolotājs A., kas agrāk bija saņēmis 150 latu pensiju, saņēma no komunistiem 87.30 rbļ. Skolotājs B., kas bija pensionējies pēc 40 skolā padarītiem gadiem, saņēma 103 rbļ. mēnesī. Tamlīdzīgi arī citiem.

Skolotāju pensijas skaitļos komunistu laikā bija ievērojami samazinātas, preču cenas veikalos bija paaugstinātas 2 līdz desmitkārtīgi. Tā bija ironija un izsmieklis komunistu slavinātam „sociālam nodrošinājumam”.

Komunistu varas laikā tipisks bija arī tas apstāklis, ka visas pensionāru lietas vēlreiz skatīja cauri, un pensijas anulēja ticības mācības skolotājiem-mācītājiem un arī draudzes skolu skolotājiem u.c., kam vien agrāk bijis kāds sakars ar kādu reliģisku organizāciju, kaut arī viņu skolas darbs bija pilnīgi atbildis visām citām prasībām.

7. KOMŪNISTISKĀ MORĀLE UN AUDZINĀŠANA

Jāatceras, ka komunistiskā paidagoģija neatzīst tos morāles principus un tās tikumiskās normas, uz ko balstās katra nekomunistiskā morāle. Tā noraida visas absolūtās, uz visiem cilvēkiem un uz visiem sabiedrības slāņiem vienādi attiecināmās morāles normas. Komunisti nepieņem kristietības tikumiskos principus, ieskaitot arī augsti ētisko aicinājumu: „Tad nu visu, ko jūs gribat, lai cilvēki dara jums, to darait jūs arī viņiem.” (Mat.ev. 7.nod. 12.pants). Tie noraida arī Kanta kategorisko imperatīvu – darbojies tā, lai tavas gribas augstākais sniegums var reizē noderēt par vispārīgu likumdošanas principu, jo tas kalpojot kapitālistiem. Viņi neatzina nekādus, ārpus šķirām un vēsturisko norišu pārmaiņām pastāvošus morāliskus principus, jo morāle esot „vēsturiska šķiras kategorija”, kas varot būt dažāda un mainīties ikdienas.

Komunistu morāles autoritāte visos jautājumos bija Lēņins, kas par to izsakas sekoši: „Līdz sociālistiskai revolūcijai komunistiskās tikumības saturs bija buržuaziskās sabiedrības un iekārtas sagraušanas uzdevumi. Komunistiskās morāles galvenais saturs tad bija –buržuazijas kritika, naida kultivēšana masās pret buržuaziju, šķiras apziņas attīstīšana, prasme sakopot savus spēkus. – Tagad mēs sakam: tikumība ir tā, kas kalpo veco ekspluatatoru sabiedrības sagraušanai un visu strādājošo apvienošanai ar proletāriātu, kas rada jaunu komunistisku sabiedrību... Tā ir komunistiskās audzināšanas, izglītības un mācības pamats.” (Lēņin.XX-X.409.–413. lapp.)

Kopsavilkums komunistu morālei ir – kur ir komūnisms, tur ir morāle, kur nav komūnisma – nav morāles. Šīs morāles definējumu Lēņins paskaidro tālāk:

„Komunistu morāle ir nogalināt, sagraut un sasist drupās to, kas kaitē revolūcijai. Bet ja tas nāk par labu revolūcijai, var glaudīt cilvēkam galvu un sacīt, ka tas ir Aleksandrs Lielais.”

Komūnistu morāle prasa absolūtu paklausību un padevību partijai. Viņu naida kurinātāju morāli raksturo – komūnistu sveicienam gaisā izslietā dūre.

Par komūnistu patriotismu prof. Kaīrovs saka: „Padomju skolās audzēkņiem jāsaprot, ka komūnistiskā patriotisma jūtas piepildītas ar nedzēšamu naidu pret sociālistiskās sabiedrības ienaidniekiem.”

8. ANTIRELIĢISKĀ PROPAGANDA SKOLĀM

Pēc komūnistu atzinuma visu gudrību pamats ir atrodams dialektiski -materiālistiskajā pasaules uzskatā, tas neprasa sevišķas domu elastības un dziļuma, tomēr dod iespēju atsaukties uz „zinātnes” atradumiem un pierādījumiem. Tas noliedz katru augstāku gara dzīvi un domāšanu izskaidro kā smadzeņu funkciju, līdzīgi žults un urīna fizioloģiskai funkcijai.

„Reliģija iemidzina šķiru cīņu,” saka Ļeņins (XVII. 85.lapp.), tāpēc ir vajadzīga antireliģiskā audzināšana.

Latvijas PSR konstitūcija, tāpat kā visas Padomju Savienības pamatlikumi, paredz apziņas un reliģijas brīvību un tā izteikta 96. pantā:

„Lai nodrošinātu pilsoņiem apziņas brīvību, baznīca Latvijas PSR ir atdalīta no valsts un skola no baznīcas. Brīvība piekopt reliģiskus kultus, kā arī pretreligiģijas propagandas brīvība atzīta visiem pilsoņiem.”

Šis pants paredz divējādu pieeju reliģijas problēmai, atzīstot reliģijas brīvību un arī pretreligiģijas propagandu. Šo antireliģisko propagandu veda komūnistu partija, kas ir Padomju Savienības faktiskā valdība.

Līdz 1929. gadam Padomju Savienībā bija stāvoklis, ka valsts pret reliģiju uzturēja zināmu neitrālu stāvokli, bet tad notika krass pagrieziens un reliģijas apkaršanā iesaistīja arī skolu.

Izglītības tautas komisāra vietnieks P. Vāleskalns skolotāju kongresā 1940. gada 3. sept., runādams par skolotāju pienākumiem, sacīja:

„Skolai uzlikts liels un nopietns uzdevums: mācīt bērnus antireliģiskā garā. Reliģijas vietā skolēnam jādod cits pamatots un dziļš pasaules uzskats – materiālistiskais uzskats. Tas jādara katram skolotājam. Neviens nedrīkst atrauties un nostāties neitrāli.” (Jaunais Komūnārs. Nr. 16, 1940.)

Raksturīgs komūnistu laikam bija Kuldīgas-Aizputes skolu inspektora 1940. gada 17. sept. apkārtraksts, kas ierobežoja skolotāju personīgo brīvību:

„Skolotājam audzināšanā jābūt skolēnam par paraugu. Starp citu – audzināšanai skolā jābūt aktīvi antireliģiskai. Skolotājs nedrīkst mācīt reliģiju privāti, nevar iet baznīcā un pie dievgalda, skolotājs nedrīkst arī staigāt ar kaklā pakārtu krustiņu u.t.t.”

Mēnesi vēlāk šis pats inspektors pieprasīja no skolotājiem personīgi ar rakstu apliecināt savu neticību Dievam, un šo neticību motivēt.

Aizliedza skolā teikt „paldies” un neatļāva skolēniem piedalīties apbedīšanā, ja to kapsētā vadīja mācītājs. Skolotāji nedrīkstēja turēt savās telpās reliģiskas bildes.

Tiešu antireliģiskās kampaņas rīkojumu deva Daugavpils apr. skolu valdes 1941. gada 4. marta apkārtraksts skolām:

„Pie visām pilnām un nepilnām vidusskolām un pēc iespējas arī pie pamatskolām organizēt Bezdievju savienības pirmorganizācijas, tanīs iesaistot skolotājus, skolēnus un pionieru vadītājus. Aktīvi vest attiecīgu propagandu, sasaucot sapulces ne retāki, kā vienu reizi nedēļā, kurās noturēt pretreligiiskus propagandas referātus un izskaidrot pretreligiiskas dabas jautājumus. Materiālus ņemt no „Bezbožņik” un citiem žurnāliem, kā piem., „Antireligiozņij Učebņik” un „Sputņik Antireligiozņika”. Uzdošu visām skolām abonēt žurnālu „Bezbožņik”.

Par attiecīgu antireliģiskās propagandas vielu bija gādāts arī visās mācību grāmatās. Kur šādas vielas trūka, tā bija skolotājam jāpiegudro. Mācības stundu bez antireliģiskas propagandas skolu izspekcija neatzina par pilnvērtīgu.

Kāds bija skolotāju viedoklis, viņu personīgā nostāja šai komūnistu uzbrukumā cilvēka apziņas brīvībai un tieksmei to pakļaut propagandas mērķiem?

Jākonstatē, ka skolotāju pozīcija bija noteikti naidīga šim komūnistu varas aktam. Aktīvu reliģisku propagandu skolotāji piekopa ļoti reti, un tie paši bija vai nu no Padomijas atbraukušie, vai skolām no partijas pušes uzsūtītie pionieru vadītāji, komsorgi vai politiskie audzinātāji. Visumā stāvoklis bija tāds, ka par reliģijas jautājumiem centās nerunāt.

No kristīgiem baznīcas svētkiem vienīgi Ziemsvētki bija izziņoti par „izejamo dienu”, bet Lieldienās, Vasarsvētkos u.c. agrāk svinētās dienās skolām bija pavēlēts skolu turpināt.

Par komūnistu lielo interesi, kā skolotāji svin svētkus, liecina Aizputes-Kuldīgas Tautas izglītības nodaļas raksts 1941. g. 22. apr. skolu vadītājiem:

„Līdz šī gada 27. aprīlim ziņot Tautas izglītības nodaļai, kādās skolās (kādi skolotāji) svinējuši Lieldienas.”

Šīs ziņas rūpīgi krāja un, kā vēlāk atrada, šīs un vēl citas bija par iemeslu daudzu skolotāju deportācijai uz Sibīriju.

Komūnistu parastais papēmiens bija, – katru reliģisko aktivitāti apzīmēt par kaitniecību Padomju Savienībai.

9. KOMŪNISTISKĀ DISCIPLĪNA SKOLU DZĪVĒ

Par disciplīnu skolas praksē uzskata zināmu mācībai un audzināšanai nepieciešamo kārtību. Tā ievērojama tiklab skolēniem, kā skolotājiem, katram savos darbos un pienākumos. Audzināšanas

mācībā – paidagoģija atzīst skolotāja personību un autoritāti par svarīgāko faktoru disciplīnas uzturēšanā. Tas sevišķi attiecas uz paidagogiem, kas nodarbojas ar bērniem un ar jaunatni.

Arī komūnisti ļoti uzsvēra disciplīnas nozīmi un nepieciešamību, un daudz runāja par skolotāja autoritāti. Tomēr viņu mācība arī skolas disciplīnas jautājumā, tāpat kā citos kultūras dzīves novados, negāja kopsoli ar attiecīgo praksi. Teorija un prakse šeit gāja gluži pretējos virzienos, jo komūnistiskā audzināšanas metode, kādu tie praktizēja Latvijā, bija pielāgota nevis disciplīnas celšanai, bet tās graušanai. Skolas dzīves novērojumi noteikti rādīja, ka taisni tais skolās, kur bija visvairāk komūnistiskā gara, disciplīna bija noslidējusi līdz sabrukumam.

Runājot par „apzinīgas” disciplīnas audzināšanas līdzekļiem, komūnistu autoritātes piemin šādus faktoros: Skolēnu darba pareiza organizācija, skolotāja autoritāte, skolēnu kolektīvu, skolēnu uzvešanās noteikumi, kontroles organizēšana, piemin arī uzmudinājumus un sodus. (R. Miķelsons, Padomju Latvijas skola. 1941. g. Nr. 1, 20. lapp.) Ja šiem disciplīnas faktoriem būtu atļauts īstenoties, var pieņemt, ka disciplīna skolās būtu bijusi. Bet šo nodomu vietā radās chaoss.

a) Skolēnu darba pareizā organizācijā vispirms jāatzīmē noteikts un skolēniem veicams darba daudzums, darba un atpūtas maiņa, vienādas prasības vienādi spējīgiem skolēniem, katram darbam paredzēts laiks, vieta u.t.t.

Bet kas notika? Komūnisti savās runās un laikrakstos bez apnikuma stāstīja, ka viss līdzšinējais darbs esot bijis bez kādas jēgas, mācība skolās nekam nederot, jo tā bijusi bez plāna un satura, – visa kultūra esot tikai „viena liela atpalcība”. Dzīvodami bailēs no Maskavas, vietējie reformatori deva rīkojuma pēc rīkojuma, lai ātrāk Latvijas skolas pāršūtu pēc krievu parauga. Visus rīkojumus nebija iespējams izpildīt. Sarkanos stūrīšus vajadzēja ierīkot nevien katrā skolā, bet arī katrā klasē, vajadzēja iestudēt komūnistu uzvedumus, dekorēt telpas „svinīgiem” gadījumiem par godu, sienas avīzes, kuru skaits lielākās skolās tuvojās simtam, skolēnu samāksmes, mītiņi, kas bieži notika mācību laikā, skolēnu komiteju vēlēšanas un pārvēlēšanas, komiteju sēdes ar protokolu rakstīšanu, piedalīšanās Augstākās padomes vēlēšanās ar aģittrupu izbraukumiem un māju apmeklējumiem, pionieru un citu pulciņu nodarbības, kas nereti ievilkās līdz naktij, skolotāju un citu darbinieku biežās maiņas, tad atkal jaunas prasības un jauni darba veidi. To visu uz savu roku bieži varēja rīkot un noteikt vietējais pionieru vadītājs vai komsorgs, un bieži pat vietējais milicis bija ar lielāku noteikšanu kā skolotājs.

„Skolēnu darba organizācijas” vietā stājās komūnistiskais chaoss.

b) Skolotāja autoritāte ir nenoliedzami pats svarīgākais līdzeklis disciplinētas skolas dzīves iekārtošanā. Ļēņins kādā no saviem rakstiem (Ļēņin. XXII. 489.lapp.) par šo jautājumu saka: „Tautskolotājs pie mums ir jānostāda tādā augstumā, kādā viņš nekad nav stāvējis, nestāv

un nevar stāvēt buužuaziskā sabiedrībā." Kas no šīs aģitācijas frazes iznāca komunistu praksē, rāda Baigā gada piedzīvojumi. Tas sākās ar šādu apkārtrakstu:

Skolu pārvaldes norādījums visiem skolu priekšniekiem un skolotājiem:

„Jau pirmajā skolas dienā jāpaskaidro skolēniem, ka skolotājs turpmāk uzrunājams bez piekarekļa „kungs”, vienkārši „skolotāj!” vai arī, ja vajadzība uzrunāt vārdā: Skolotāj Kalniņ, skolotāj Ozol!”

Katra kulturāla paidagoģija norāda, ka ikviens saturs prasa arī attiecīgu formu. Šī patiesība ir arī spēkā zīmējoties uz cieņas jūtām, kādas pastāv skolēnos pret skolotājiem un vadītājiem. Visam runas veidam jābūt pieskaņotam cieņas izjūtai. Bet komunisti šo veidu noliedza.

Skolēnu komitejām bija lielāka vara kā skolotājam un tā bieži skolēns tapa skolotāja rīkotājs, sevišķi, ja tas attiecās uz komunistisko aģitāciju. Tas bija smags trieciens skolotāja autoritātei.

To papildus grāva arī lielais priekšnieku, rīkotāju, pamācītāju, norājēju un brīdinātāju skaits. Skolotājus pēc patikas rīkoja nevien Izglītības komisāriāts un čeka (NKVD), bet arī apriņķu un piecu lielāko pilsētu Tautas izglītības nodaļas.

Rīgā bija sešas Rajonu izglītības nodaļas, dažādi paidagoģiskie un saimnieciskie inspektori, izpildu komiteja, partija ar sekretāriem un partorgiem, komjaunatne un komsomorgi katrā pagastā un vidusskolā, sarkanarmijas politrūki, strādnieku un zemnieku milicija, pionieru vadītāji, skolotāju arodbiedrība, skolēnu, vecāku un darba vietas komitejas u.t.t. Bez tam skolotājam varēja dot aizrādījumus, un tas bija jāuzklausā, katrs saules brālis, ja tas sevi sauca par komunistu pasaules cēlāju. Rīkojumi bieži bija pilnīgi pretrunīgi un tos nevarēja izpildīt.

Skolu pārvaldes 1940. gada 3. okt. rīkojums visiem skolu priekšniekiem pavēlēja sazināties un uzturēt sakarus ar vietējo komunistiskās jaunatnes savienību. Šī jaunatne deklarēja savu viedokli „Jaunā Komūnārā” 118. num.:

„Komjaunatnes galvenais uzdevums ir visātrākā laikā izskaust no Padomju skolas vecā reakcionārā gara paliekas, neizvairoties no aktīvas cīņas... Padomju skolas uzdevums audzināt komunistiskās sabiedrības cēlētus, kas prasa enerģisku cīņu ar mācībspēku kūtrību reakcionāro elementu savaldīšanā... atmetot, cīņā ar mūsu šķiras ienaidnieku, lieko liberālismu un humānismu.”

Šādam pamudinājumam bija arī sekotāji, un netrūka skolas, kur komjaunieši ar lielu sparū metās pret „reakcionāriem” cīņā.

„Par skolas dzīves vadītāju un noteicēju jau pašā mācības gada sākumā uzmetās vietējās komjauniešu grupas sekretārs L.,” raksta kādas skolas pārzinis. „L. jaucās skolas dzīvē, kur vien varēdams. Gandrīz ik-

dienas noturēja sapulces, kur slavēja Padomju iekārtu un pulgoja bijušo. Nodibināja visādus skolēnu kolektīvus un komitejas, kuru darbība izpaudās protokolu rakstīšanā un neauglīgā spriedelēšanā.

L. bieži ieradās skolā piedzēries un gāja klasē „taisīt reviziju”, kā pats sacīja. Klausījās, kā skolotāji mācīja klasēs un pārbaudīja skolēnu sekmes. L. pats bija beidzis tikai trīs klases tanī pašā skolā un tā kā nekur vairs savu izglītību nebija papildinājis.” – Šim līdzīgi bija arī vairums komjaunatnes sūtīto pārlūku.

Ziņas par komjauniešu huligānisko uzvešanos skolu telpās sarīkotajās ballītēs, nemākulīgo un netaktisko jaukšanos skolotāju darbā klasēs, kļuva biežas. Komjauniešu, pionieru vadītāju un citu elementu uzmacība skolās draudēja sagraut mācības iestāžu darbu, līdz beidzot Skolu pārvalde jutās spiesta izdot rīkojumu un ierobežot centīgos komunistiskās kultūras cēlėjus – komjauniešus:

„Visām skolu valdēm:

ITK Skolu pārvaldē ienākušas ziņas, ka dažās skolās komjaunatnes un pionieru vadītāji devuši aizrādījumus skolotājiem darba metodes jautājumos. Nevienam šo organizāciju vadītājam nav tiesību dot skolotājiem aizrādījumus, un tāpēc Skolu pārvalde uzdod visiem skolotājiem nekavējoties ziņot par tādiem gadījumiem inspektoram lietas noskaidrošanai.

Tāpat arī ienākušas ziņas, ka daži komjauniešu pulciņu vadītāji pulciņu laikā smēķē un atstāj skolas telpas pēc mācības papirosu galiem piemētātas un piesplaudītas. Ja tādas parādības būtu novērotas, par tām nekavējoties jāziņo inspektoram.

Rīgā, 1940. g. 14. okt. Nr. P-5015

(J. Lieknis)

Skolu pārvaldes priekšnieks

Skolu pārvaldes priekšnieks, sociāldemokrāts J. Lieknis bija pārvērtējis savus spēkus pret visvareno komjaunatni. Tas bija apvainojums pašai komunistu partijai, kuras „brašā jaunatne” principā nevarēja grēkot pret sociālistisko uzvedību un audzināšanas paņēmieniem.

Tā paša gada 4. decembrī Skolu pārvalde ziņoja visām Tautas izglītības nodaļām, ka atsauc 14. okt. norādījumus, sevišķi attiecībā uz komjauniešu un pionieru vadību. J. Lieknis tika atbrīvots no viceministra posteņa un vēlāk pavisam atlaida no amata un administratīvā darba. – Komunistu gada sākumā, kamēr nebija ievesti pietiekami krievu, vairākos augstos amatos bija latvieši. Ar steigu šo stāvokli izlaboja.

Nebija iespējams sākt kādu disputu pret pionieru un komjaunatnes vadītājiem. 1941. g. 3. janvāra skolotāju konferencē Valmierā tika atklāti pateikti, ka komjaunatne un pionieri nekad nebūs vainīgie.

Viena gada laikā mainījās 4 Izglītības komisāri, meklējot pareizo.

Negals skolotājiem bija ar dažādiem blakus darbiem, ko uz-

deva jaunās priekšniecības, sākot no pagastu izpildkomitejām un darbiem ražas novākšanā, gan sējas kampaņas „atskaites un grafikas” sagatavošanā, jo bieži pagastu jaunie varas vīri bija daļēji analfabēti. Tie bija atraduši, ka skolotājs strādā tikai 5 – 6 stundas klasē, tāpēc pārējo laiku var strādāt citā darbā.

Tā skolotāju autoritāte slīdēja arvien zemāk. Skolotājiem bieži uzbruka komunistu avīzes, un to visu vajadzēja ziņot skolēniem.

Izglītības komisāriāta avīze „Jaunais Komūnārs”, kas obligāti bija jāabonē katrai skolai, savā 19. num. raksta:

„Maksims Gorkijs savā laikā sacījis, ka inteliģence ir buržuazijas klēpja sunītis. Ja vispār šos tumšos ļaudis, ko par skolotājiem sauc, var apzīmēt par inteliģenci, tad šie Gorkija vārdi uz viņiem ir attiecināmi vispilnīgākā veidā.”

Skaidri pateikts, ko nozīmēja komunistu izglītības veids.

Viens no asākajiem līdzekļiem, kā ķengāt skolotāju paša skolā, bija sienas avīze, ko sagatavoja komjaunieši un pionieri. Skolotājiem nebija atļauts tur uzlīmētos zīmējumus un rakstus izņemt un grozīt, jo pastāvēja „preses brīvība pret tumsoņiem”.

c) Skolēnu kolektīvs, kā skolēnu kopība klasē un visā skolā, skolas dzīves jautājumos ir nenoliedzami svarīgs disciplinētājs faktors. Agrāk to sauca par skolas kopgāru, ko komunisti centās pārveidot pēc sava gara. Tautas vienības vietā bija likta šķiru cīņa, proletāriāta un komunistu diktātūra, kuras noteicēji skolā bija komjaunieši un pionieri.

Parasti komjaunieši un pionieri komplektējās no skolas zemākās daļas, neapdāvinātākiem, rupjākiem un nevaldāmākiem skolēniem. Šo skolēnu rokās bija jaunais skolas gars.

d) 1940. gada 19. sept. Izglītības tautas komisārs atcēla skolēnu uzvešanās un kārtības noteikumus, kādi līdz tam bija Latvijas skolās. Nekādus citus noteikumus neizziņoja. Komunistu autoritāte paidagoģijas jautājumos R. Miķelsons (Padomju skola Nr.1.) uzskaitīja 13 noteikumus, kādi pastāv Padomju skolā, bet daži fundamentālie Latvijas skolu noteikumi netika minēti:

„Stundās jāievēro kārtība un disciplīna, cieši atminoties, ka priekšā teikšana un svešu darbu norakstīšana nav Padomju skolēna cienīga.

Nedrīkst lietot rupjus izteicienus un saukas, jāuzrunā vecākus ar jūs.

Noteikti cīnīties pret huligānismu un citādu nesabiedrisku biedru rīcību.”

Padomju lektori apgalvoja, ka skolēnu uzvedība Padomju skolās esot daudz augstāka, nekā pilsoniskajās skolās.

*

10. ZĒNU UN PUSAUDŽU MOBILIZĀCIJA FABRIKU UN RŪPNĪCU APMĀCĪBA (FRA) SKOLĀM

Latvijas mācības un audzināšanas iestāžu apskatā komunistu laikā jāpiemin arī kāds jau daļēji izpildīts uzbrukums mūsu jaunatnei, lai celtu Krievijas rūpniecību. Padomijas galvenās darba rezervju pārvaldes priekšnieks P. Moskātovs 1941. gada 22. martā pavēlēja mobilizēt Latvijā 16,700 zēnus un jaunekļus 14 – 17 gadu vecumā, tos apmācīt 6 mēnešu kursos un tad izvietot darbos Krievijas fabrikās. Šī pavēle skāra ceturto daļu no mūsu vīriešu jaunatnes tanī vecumā, atraujot tos skolai, ģimenei un pašu iecerētai nākotnei. Tiem vajadzēja tapt par strādniekiem komunistu rūpniecības uzņēmumos.

Pēc attiecīgo kursu beigšanas tiem vēl 4 gadi obligāti jāstrādā tur, kur tie novietoti vai aizsūtīti, „nodrošinot viņiem darba algas uz vietējiem noteikumiem”.

Skolēnus bija paredzēts vienkārši mobilizēt, ja nav pietiekami brīvprātīgo, neprasot piekrišanu ne pašam, ne vecākiem un arī ignorējot Latvijā pastāvošos likumus (līdz tam) par nepilngadīgo aizbildniecību.

Paredzētais mobilizācijas plāns bija sekošs:

Viriešu skaits 14 – 17 g. vec.	Mobilizējamo skaits	Procentos
Rīgā 9,384	2000	21.3
Vidzemē 12,511	3130	25.0
Kurzemē 10,075	2110	20.9
Zemgalē 10,274	2490	24.2
Latgalē 25,966	6870	26.5
Kopā 68,210	16,700	24.5%

Brīvprātīgo bija maz, tāpēc izpildkomitejas un partijas pārstāvji noteica, kam jāiet jaunajā mācībā. Vecāku lūgumus parasti neievēroja.

1940. gada 26. jūnija likums strādniekiem Padomju Savienībā aizliedza tiem atstāt darbu pēc paša vēlēšanās. Šī mobilizācija latviešu jaunatnei būtu nozīmējusi fabrikas darbu Krievijā uz visu mūžu.

Telpas šīm skolām iekārtoja lielā steigā. Rīgā tādu ierīkoja baptistu baznīcā Matisa ielā 50. Bet latviešu zēnus no šī likteņa paglāba vācu armijas ienākšana Latvijā.

*

11. ANALFABĒTISMA LIKVIDĀCIJA

Šī famozā analfabētu likvidēšana nemaz neiederas Latvijas skolu vēsturē, ja vien komunistu „kultūras nesēji” nebūtu sagādājuši Latvijas skolām daudz lieka darba un nepatikšanu.

Latvijas tautas skaitīšana 1935. gadā atrada 11% lasīt un rakstīt nepratēju starp 10 gadu un vecākiem iedzīvotājiem, no tiem lielākā daļa gar Padomijas robežu un starp no Polijas un Lietuvas ievestiem laukstrādniekiem. Bet komunistu vara noteica analfabētismu likvidēt visā Latvijā. Sakarā ar to bija Latvijas PSR TKP 460. lēmums: „Līdz 1942. gada 1. maijam likvidēt analfabētismu personām 15 – 50 gadu vecumā.”

Izglītības komisāriāts pavēlēja visām pagastu izpildkomitejām reģistrēt visus analfabētus, sastādīt komitejas ar LK(b)P, LKJS, arodbiedrību un kooperatīvu pārstāvjiem; skolu valdēm izraudzīt labākos skolotājus mācību gaitai un dod metodiskus norādījumus; darbā aicināt skolotājus, kultūras darbiniekus un labākos vecāko klašu skolēnus. Skolu pārvaldei 5 dienu laikā izstrādāt attiecīgas mācības programmas, mācībām paredzot 330 stundas, no tām valodai un pareizrakstībai 200 stundas, rēķināšanai 130 stundas.

Izpildu komitejas lielā steigā meklēja analfabētus. 1935. gada tautas skaitīšanā atrada 78,382 lasīt nepratējus tanī vecumā, no tiem 37,140 latviešus. To skaitā bija anormālie, psihiski slimie, kam lasīšanu un rakstīšanu nemaz nevarēja iemācīt.

Analfabētu meklēšanas panākumi neapmierināja Izglītības komisāriātu un partiju. Skaitļi bija par maziem. Vajadzēja lielākus, lai varētu runāt par Latvijas „atpalicību” pret Padomju Savienību.

Skaitļu celšanas nolūkā analfabētiem pievienoja „mazpratējus”, vai visus tos, kas nebija beiguši pamatskolas 4. klasi, kaut arī šie lasīja un rakstīja labāk par daudziem komjaunatnes un pionieru vadītājiem, analfabētu meklētājiem.

Skaitīšanu atkārtoja un vajadzīgo skaitli „sasniedza”. To uzskaita Bauskas apriņķa piemērs:

„Skolotāji nebija varējuši atrast vairāk par 321 lasītnepratējiem. Bet partijas paredzētais skaits pēc budžeta bija 1170. Skaitīja par jaunu un „saskaitīja” 1466. Priekšniecība tagad bija apmierināta.”

Rēzeknes apr. pamatskolas pārzine ziņoja:

„Analfabētu pārpilnība bija izgudrota, lai rādītu, kādā tumsogu zemē komunisti ienākuši un cik daudz viņiem jāstrādā kultūras celšanā. Bet nu vajadzēja šos izdomātos analfabētus sameklēt. Sākās skolotāju trenkāšana pa sādžām, lai tie visus analfabētus rautu vai no nāves gultām ārā. Skrējām nosviduši, tomēr mūsu atrastais skaits bija par mazu. Tādēļ politiskais instruktors kādā rakstā skolām pārmeta – nav pielaižams, ka dažas skolas apmāca tikai 10 analfabētus. – Bet kur lai viņus ņem, ja vairāk nav?”

Lielākā daļa no tiem, ko spieda mācīties bija veci, slimie, kas par to vairs negribēja ne dzirdēt.

Kā visos komunistu pasākumos, arī te nevarēja iztikt bez „plāna un grafikas”. To izvērtā par „sociālistisku sacensību”, bieži saraksti bija jāpārlabo, divreiz un trīsreiz, lai izpildītu normu. Skolotājiem tas viss bija jādara bez kādas atlīdzības.

Skolotājs R. no Liepājas raksturīgi ziņoja:

„Jānodods gods, kam gods nākas. Visvieglāk uz lasīšanas un rakstīšanas mācību varēja ieinteresēt no Padomijas iebraukušos analfabētus. Vajadzēja tikai tiem pateikt, ka lasītnepratējus sūtīs atpakaļ uz sociālistisko paradīzi, kad tie bija gatavi uz katru upuri, arī mācīties rakstīt un lasīt savā pašu tēvu valodā, lai tikai varētu palikt „atpalikušajā” zemē.”

Daudzi komunistu aģitatori aizmaldījās apgalvodami, ka Padomju Savienībā pat visi zemnieki esot ar vidusskolas izglītību. Tādi pārspīlējumi bija lasāmi pat komunistu presē.

„Brīvā Jaunatne” savā 30. numurā rakstā „Stālina konstitūcija un jaunatne” apgalvo:

„Vispārējā pamatizglītība ir pilnīgi realizēta Padomju valstī, kur nav vairs analfabētu. Divu Stālina piecgadu laikā no 40 miljoniem analfabētu nepalika vairs neviena analfabēta. Stipri atpalikušā valsts Eiropā pēc 20 gadiem kļuva par vienu no kultūrālākām valstīm pasaulē.”

Neesot jaunākiem datiem par piemēru sniedzam oficiālus statistiskus datus par 1935. gadu Latvijā un par 1939. gadu Padomju Savienībā:

Lasītpratēju procents Padomju Sav. un Latvijā

	10. g. un vecāki	10 – 49 g. veci	50 g. un vecāki
PSRS pilsētās	89.5%	94.2%	61.1
Latvijas ”	94.0	96.8	87.3
PSRS laukos	76.8	86.3	32.3
Latvijas ”	85.6	90.0	75.5
Kopā PSRS	81.2	89.1	40.9
Latvijā	88.8	92.6	79.9

No Padomju Savienības atbraukušie izglītotie daži prata tikai parakstīt savu vārdu. Latvijas dati ir par 4 gadiem vecāki, un taisni šis pēdējais periods Latvijā visstraujāki veicināja skolu darbību.

Padomju Savienības statistiskie dati ņemti no Kulturnoje Stroitelstvo SSSR. Statističeskij Sbornik. Gosplanisdat. Moskva. 1940. 7. lapp.

*

12. PĀRKRIEVOŠANAS DRAUDI

Neilgi pēc komunistu iebrukuma Latvijā viņi sasauca „Uļeje” zālē sevišķu informācijas sapulci skolotājiem. Stāstīja par lielajiem sasniegumiem Padomju Savienībā.

Pēc polītruku lekcijas bija atļauts iesniegt jautājumus. Uz dažiem atbildēja, citus ignorēja.

Uz šādu jautājumu: „Kādu veidu pieņems latviešu nacionālā kultūra pēc pievienošanas Padomju Savienībai?” poļitruks smiedamies atbildēja: „Nu, jums taču paliks jūsu valoda, jūsu dziesmas un jūsu dejas.”

Resoru atbildīgos postenus aizņēma krievi, vai no Krievijas iebrāukušie latvieši, kas latviski gandrīz vairs nemaz neprata.

Latviešu tautas dziesmās vajadzīgā šķiru cīņas elementa nebija un tamdēļ „kultūrālā autonomija” saruka arvien vairāk.

Jāatzīmē lielais nelatviešu skolu pieaugums, sevišķi krievu. 1939./40. mācību gadā Latvijā bija 141 skola ar krievu mācības valodu, 1940./41. gadā krievu skolu skaits bija 324. Nākošajā 1941./42. mācību gadā krievu skolu skaits bija nolemts ievērojami palielināt. Krievu skolas projektēja atvērt arī vietās, kur krievu skaits bija pavisam niecīgs.

Jaukto tautību skolās bija parallēlas klases ar latviešu un krievu, latviešu un baltkrievu, krievu un poļu mācības valodu. Katrā tādā skolā bija atsevišķas klases katras tautības bērniem.

Jauktās skolas pārvērta tikai par krievu valodas skolām.

Šo likteni visvairāk piedzīvoja Latgales apvidu skolas. Vienā pašā Daugavpils apriņķī 35 latviešu un jauktu tautību skolas pārvērta tikai par krievu skolām.

Rīgas latviešu 20. pamatskolai atsūtīja skolotāju, kas ļoti vāji prata latviski. Kad skolas vadība to noraidīja, Izglītības pārvalde atbildēja, ka atsūtīšot no Krievijas latvieti, kas latviski nemaz nepratīšot. Beigās vēl piebilda:

„Vispār pēc pāris gadiem mēs latviski nemaz vairs nemācīsimies.”

Pamatskolās krievu valodu sāka mācīt jau no 3. klases 4 stundas nedēļā, t.i. tikpat daudz stundu, kā latviešu valodas mācībai latviešu skolās. Ekonomiskajos tehnikumos (komercskolās) latviešu valodu mācīja 18 stundas, krievu – 20 stundas. Papildskolās latviešu valodai noteica 20 stundas, krievu valodai 60 stundas.

Latviešu administratīvos darbiniekus vienu pēc otra atlaida un to vietā iecēla krievus.

Izglītības komisāriāta Skolu valdes priekšnieks Grašmanis latviski runāja ļoti klūdaini. Viņa vietnieks Bergmanis nemaz neprata latviski.

Tikpat nevarīgi latviešu valodā bija vairāki citi administratīvie darbinieki. Arī par skolu inspektoriem, kam lietderības dēļ būtu bijis jāprot latviešu valoda, lika krievus. Daugavpils Izglītības nodaļas priekšnieks bija krievs Filimonovičs, kas ne vārda neprata latviski.

Līdzīgas pārmaiņas notika arī skolotāju sastāvā. Piemēram, Indras valsts pamatskolā bija 16 latviešu skolotāji. Komunisti no tiem atstāja tikai četrus.

Jāatzīmē lielais cittautiešu skolēnu pieaugums Latvijas skolās komunistu gadā. Žīdu skolēnu skaits pieauga par 21%, poļu par 35% un krievu pat par 43 procentiem. Šis pieaugums nāca sakarā ar lielo ieceļotāju plūsmu no Padomju Savienības, jo Latvijas skolās skolu apmeklēšana līdz

16 gadiem vai pilnas pamatskolas izglītībai bija obligāta. Statistiski aprēķinot skolēnu pieauguma skaitu ar zināmo iedzīvotāju daudzumu, atklājās, ka Latvijā komunistu gadā ienākuši 140,000 citu tautu pārstāvju, nemaz neieskaitot sarkanarmiešus.

Stāļins savā laikā apgalvoja, ka Padomju iekārta veicinot no formas viedokļa nacionālu, bet saturā sociālistisku kultūru. Bet vēlāk par nacionālo kultūru viņš sacīja:

„Vispirms, tā nacionālā kultūrālā autonomija ir samākslota un nedzīva, jo paredz mākslīgi savienot vienā nacijā ļaudis, ko dzīve, reālā dzīve sašķēļ un izsvaida dažādos valsts stūros. Otrkārt, tā virza uz nacionālismu, jo ved uz cilvēku norobežošanas nacionālās kurijās, uz nacionālu īpatnību saglabāšanu un kultivēšanu.

Kā oportūniska tieksme, šī nacionālā kultūrālā autonomija noteikti noraidāma.” (I.V. Stāļins. Marksisms un nacionālais jautājums. VII. nod.)

Tā Latvijas nacionālās kultūras iznīcināšana bija tikai laika jautājums, jo internacionālais komūnisms pārvērtās šovīnistiskā krievu nacionālismā.

*

13. JAUNIE AUDZINĀTĀJI LATVIEŠU SKOLĀS

Padomju Savienības pēdējais darbinieks savā darbā „Pedagogika” slavē savas zemes skolotājus: „Padomju skolotājs audzina pašus izcilākos mūsu laikmeta ļaudis, vispusīgi attīstītus komūnistiskās sabiedrības cēlētus un cīnītājus.” (P.N. Gruzdev. Pedagogika. Izdevējstvo Narkomprosa. PSF SP. Moskva. 1940. 538. lapp.)

Nav šaubu, ka „pašus izcilākos mūsu laikmeta ļaudis” var audzināt tikai izcili skolotāji. Gruzdevs apgalvo, kā neapšaubāmu patiesību, ka tie ir „vislabākie pasaulē”. (tas pats 540. lapp.)

Padomju Savienība sūtīja Latvijā savus institūtos sagatavotos skolotājus, nest kultūru Latvijai.

Vispirms, tie bija slikti ģērbti, bailīgi un nedroši. To zināšanas aprobežojās galvenokārt tikai ar propagandas materiāliem un mācīja tikai to, kas bija atļauts partijas grāmatās. Tāds bija Padomju skolotāja caurmēra tips.

Latvijā stāvoklis bija citāds un citādi bija arī skolotāji. Tie neatzina komūnismu un noraidīja to kā kultūras cilvēkam nepieņemamu gara un miesas verdzību. Sarkanā vara tāpēc centās tos aizstāt ar jauniem, savas idejās skolotājiem, kam garīgu prasību un principu lietu noteica partija. Spilgti tas bija redzams no iecelto pionieru vadītāju, komsorgu un citu politisko audzinātāju garīgajās sejās. Grāmata „379 dienas” sniedz ziņas par 814 pionieru vadītājiem un komsorgiem. Tā

ir informācija, ko viņi snieguši paši par sevi. Atskaitot 183 "paidagogus", kas nav snieguši ziņas par savu vecumu, pārējie visi ir jauni ļaudis. 60% no viņiem bija jaunāki par 22 gadiem, sākot ar 16 gadu vecumu. Tikai 263 audzinātāji ir vecāki par 22 gadiem.

*

Izglītībai, tāpat kā attiecīga aroda zināšanām, nepiederēja no-
teicēja loma. Galvenais bija politiskā stāja.

No visiem 814 politiskajiem audzinātājiem tikai 66 personām bija kautkāda pedagoģiskā iestādē vai kursos iegūta izglītība. 247 personas ir tikai ar izglītību, kas nepārsniedz pamatskolas 4. klasi. 11 personas pilnīgi bez kādas izglītības. Drusku augstāk stāv 178 pionieru vadītājs, kas beiguši vai apmeklējuši pilnu pamatskolu.

Šo audzinātāju izglītību zināmā mērā norāda arī viņu agrākā nodarbošanās. 340 personas nav reģistrējušas nekādu darbu. 39 personas atzīmējušas, ka nav strādājuši, 45 bijuši gadījuma strādnieki, un 61 ticis par audzinātāju tūlīt no skolas sola, 4 bijušas sarkanarmiešu sievas. 91 „skolotājs” ir ar pusotra mēnešu kursu, 65 ir lauku vai pilsētu strādnieki, 3 gani, 6 skolu apkalpotāji, 9 viesmīļi, virtuves strādnieces, un arī viens cirkus zirgu puisis.

No amatniekiem atzīmēti – 35 personas ar 7 amata mācekļiem, 2 zvejnieki, 1 kuļmašīnas vadītājs, 1 deģis un 1 mežsargs.

34 audzinātāji nākuši no lauksaimnieku aprindām, kam agrāk piederējis lauku īpašums. 12 bijuši tirgotāji-pārdevēji un viena pauniece.

No biroju darbiniekiem 6 ierēdņi, 6 lopkopības pārraugi un pienotāvu praktikanti, 3 telefonistes, 1 koku brāķeris, 1 bibliotēkas pārzinis, 1 fotografs un 1 kora diriģents.

Nevar nepieminēt šo „audzinātāju” morālo līmeni.

Eiropas kultūras tautām audzinātāja morālā stāja, viņu tikumiskā dzīves uztvere ir viena no pirmajām prasībām.

Komunistiskai „cīņas morālei” ir svarīga tikai komūnisma ideja, un par morālu atzīst vienīgi to, kas kalpo komūnismam. Tā arī noziedznieks ar „cīņas morāli” varēja kļūt par derīgu „audzinātāju.” Un tā arī bija. „Audzinātāju”starpā atradās zagļi, kas piesavinājās skolas kooperatīvu naudu, āksti, kas dižojās ar savu varu, noplukuši dzērāji, seksuāli izvirtuļi un visādi veco laiku nīdēji. Šie spēki cēla Padomju kultūru Latvijā.

Lielākais ļaunums bija garīgo vērtību profanācija un iznīcināšana. Te uzpeldēja visādi savlabuma tīkotāji un mazvērtīgu individu bari, kam vēl pievienojās atreibība un izrēķināšanās.

*

14. SKOLU SAIMES UPURI BAIGAJĀ GADĀ

Komunistu vēstures skolotāji Latvijas skolās kā antireliģiskās pro-

pagandas materiālu arvien centās pieminēt spāņu inkvizīcijas, franču Bērtuļa nakts upurus, kā reliģiskas neiecietības un asinskāres piemērus.

Bet komunisti Latvijā 1941. gada 13/14. jūnijā sarīkoja vēl ļaunāku varmācību; sablīvēdami lopu vagonos ap 34,000 nevainīgu cilvēku un aizveddami uz Sibīriju, kur tie gāja bojā badā un salā. Par tādu Bērtuļa nakti, kurai nav piemēra pasaules vēsturē, Latvijas PSR enciklopēdija nemin ne vārda, itkā tas nemaz nebūtu noticis.

Starp šiem komūnisma upuriem bija daudz skolu darbinieku un vairāki tūkstoši skolu audzēkņi, tāpēc tas arī jāpiemin mūsu skolu vēsturē.

Baigajā gadā cietušo reģistrēto skolēnu kopskaits 2095

No tiem:

Aizvesti kopā ar piederīgiem	1796
Pēc apcietināšanas pazuduši, varbūt nogalināti vai aizvesti	100
Apcietināti, vēlāk aizvesti	73
Aizvesti no vasaras kolonijām	44
Aizvesti atsevišķi	37
Nogalināti, atrasti liķi	20
Nogalināti kara apstākļos	11
Krituši atbrīvošanas cīņās	5
Notiesāti, pēc tam aizsūtīti	4
Aizvesti no sanatorijām	3

Šis komunistu upuru skaits nav uzskatāms par gluži pilnīgu un noslēgtu. Vispirms jāatzīmē, ka ziņas attiecas tikai uz latviešu mācības iestādēm. Citu tautību skolas cieta maz, sevišķi krievu un žīdu, cieta maz, bet savi upuri bija arī tām. Vācu tautības skolas, sakarā ar viņu repatriāciju, bija faktiski likvidējušās.

Skolu grupējumi pēc mācības valodām un tautībām 1941./42. mācības gadā, kad ziņas bija ievāktas, un 1940./41. mācības gadā, kad aizvešanas un slepkavošanas notika, nav gluži līdzīgi, kādēļ upuru sarakstā iespējami daži iztrūkumi.

Komunistu laikā kā skolēnu sodīšanas līdzekli diezgan plaši pielietoja izslēgšanu no skolas uz vienu gadu vai ilgāk. Iespējams, ka arī no izslēgtajiem kādi vēlāk apcietināti, aizvesti vai nogalināti.

Kontrolētās māj mācības bērni neskaitījās tiešajos skolu audzēkņos, tomēr ietilpa pirmskolas skolēnu grupā. Deportācija arī no tiem prasīja upurus, ko dažas skolas nav atzīējušas.

Šos aizrādījumus ievērojot, jāpieņem, ka baigais gads prasījis no mūsu skolu audzēkņu vidus ne mazāk kā 2500 upuru, neskaitot Universitātes un citu augstāko mācības iestāžu audzēkņus, kas tanī gadā zaudējuši ne mazāk kā 360 dzīvības. Kopā ar tiem – 2860 komūnisma upuru.

Ar tiešu čekas rīkojumu nogalināto skolēnu skaits (20) īstenībā ir daudz lielāks. Šis papildinājums nāk no apcietināto un bez vēsts pazudušo

grupas (100). Visas nogalināto skolēnu kapa vietas netika atrastas, tie, kas nogalināti Latvijā. Kas noticis ar mūsu jaunatni Padomju Savienībā, nav zināms.

Komunistu terrora 1940./41. gadā nogalinātie, bez vēsts cietumos pazudušie vai deportētie izglītības darbinieki

Apgabali	Vīr.	Siev.	Kopā	Pam.sk.	Vid.skol.	sk.darb.
Rīgā	65	21	86	18	51	17
Vidzemē	31	32	63	45	18	--
Kurzemē	31	40	71	48	23	--
Zemgalē	40	23	63	55	7	1
Latgalē	113	78	191	153	38	--
Kopā	280	194	474	319	137	18

Skaitļi attiecas uz skolu darbiniekiem, ko aizveda tieši no viņu darba vai dzīves vietām. Tāpēc iespējams, ka arī šie skaitļi nav pilnīgi, jo daudzus skolotājus atlaida un padzina no darba vietām. Baigā gada upuru sarakstos šiem skolotājiem nereti uzdota tā nodarbošanās, kas tiem bijusi pēc skolas darba atstāšanas, lai gan dažs tur bija nostrādājis gadu desmitus. Nav ziņu arī par privātskolotājiem, tikai reti pieminēja reliģiju un militāro skolu skolotājus, ko komunistu laikā vairs neuzturēja.

Jāpiemin arī, ka no aizvestiem vai nogalinātiem augstskolu mācībspēkiem šais skaitļos ietilpst tikai tie, kas bija nodarbināti skolās, vai kam viņu administratīvā vai literārā darba dēļ bija tieši sakari ar skolu.

Tos pieminot, komunistu terrora upuru skaits no Izglītības resora darbinieku saimes pārsniegs 500 personu.

Piezīme: Pilnīgu dokumentāciju par Latvijas skolu un skolēnu likteni un komunistu terrora upuru skaitu Baigajā gadā, skatiet šī paša autora grāmatā 379 BAIGĀ GADA DIENAS. 1967. Latvju Grāmata.

* * * *

XIV VĀCU ARMIJAS OTRĀ OKUPĀCIJA LATVIJĀ

1941. gada 22. jūnijā vācu armija pārgāja Krievijas robežu un ātri virzījās uz austrumiem. Jūnija beigās komunistu karaspēks, pēc zaudētas kaujas pie Rīgas tiltiem, kas šķērsoja Daugavu, steidzīgi atkāpās. Pa ceļam gan vēl laupīdams un vietvietām slepkavodams pat mierīgus iedzīvotājus.

1. Raksturīga bija krievu atvadišanās no Izglītības komisāriāta Rīgā, no agrākās Latvijas Izglītības ministrijas. Tās skaistais un nesen tikai pārbūvētais nams Vaļņu ielā atradās pavisam tuvu vēsturiskajam Pulvēra tornim, kura pagalmā vēl rosījās kāda krievu transporta nodaļa. No komisāriāta augšas stāvu logiem bija interesants skats uz šo pagalmu. Tur krievi steigā krāva savās transporta mašīnās dažādus saiņus, kastes un arī priekšmetus, kas nemaz neizskatījās pēc karavīru inventāra. Ja vēl velosipēdus varēja atzīt par armijas sakarnieku īpašumu un kājminamu šujmašīnu par kādu saimniecības daļas piederumu, tad spoži niķelēti bērnu ratiņi gan tur neiederējās, tāpat kā kāda steigā sanaglotā kaste, no kuras izslidēja liels sienas spogulis un ar varenu blikšķi saplīsa drumslās.

Kāda no komisāriāta darbiniecēm ziņkārīgi lūkodamās pa logu, iekliedzās.

„Oņi brošiļi bombu!” (Met bumbas!), kāds sauca apakšā, un tūlīņ no vairākām šautenēm atskanēja spalgi sprakšķi pret augšstāva logiem.

Ziņkārīgie darbinieki metās garšļauku uz grīdas, un vairāki skrēja lejā uz pagrabu.

Aizbraucēju steiga neatlāva tiem skriet un meklēt vainīgos. Tie nobēra vēl vairākas ložmetēju kārtas pret logiem un aizbrauca.

Neviens no komisāriāta darbiniekiem nebija cietis. Tikai izšautie logi un caurumi sienās liecināja par pēdējo komunistu atvadišanos.

1. jūlijā Rīgu ieņēma vācu karaspēks bez kādām kaujām pašā pilsētā. Izglītības komisāriātā viens pēc otra sāka ierasties vēl atlikušie darbinieki un apstaigāja ielūkodamies grezni iekārtotos augstākās priekšniecības kabinetos.

Tie bija tukši. Vajadzētu sākt strādāt, vajadzētu turpināt to darbu, kas bija pārtraukts vairāk kā gadu atpakaļ. Vairākas dienas jau bija nokavētas, kad Rīgas tuvumā dunēja kara troksnis. Bet kas lai organizē darbus, kas dos rīkojumus..? No agrāko laiku vadītājiem darbiniekiem nebija vairs neviena ...

Komunistu terrors bija vissmagāk vērsies pret inteliģenci, pret personām, kas varētu būt vadoņi un organizēt kādu pretestību. Latvijas valsts prezidents K. Ulmanis un viņa vietnieks ģenerālis Balodis abi bija

aizvesti. Četri no ministriem bija deportēti, viens nozudis, divi slimi un vecuma dēļ atstāti, bet nevarīgi darboties. Vienīgi satiksmes ministrs Einbergs vēl bija Latvijā, bet savu dzīvību glābdams slēpās.

Starp aizvestajiem bija Izglītības ministrs Auškaps, bet viņa vice-ministrs monsiņjors Čamanis bija paguvis aizceļot uz Romu.

Tāds bija stāvoklis Izglītības resora vadībā, bet daudz tukšu vietu bija arī citu darbinieku posteņos. Bija aizvests arī Vispārējo lietu pārvaldes priekšnieks Vīgants, nošauts bija Vidusskolu departamenta direktors Jaunzems, nošauts tika arī Skolu departamenta vicedirektors Čuibe kopā ar savu dēlu architektu. Skolu departamenta direktors Jānis Celms bija paglābies mežā. No agrāko laiku Izglītības ministriem bija aizvesti L. Adamovičs, LU dekāns Ed. Ziemelis un A. Kēniņš. Deportēts bija arī pirmais Skolu departamenta direktors L. Ausejs. Bija pazuduši, nošauti vai aizvesti vesela rinda citu Skolu departamenta darbinieki.

Izglītības resora vadībā bija radies tukšums. Arī citos resoros bija līdzīgs stāvoklis, varbūt ne tik katastrofāls kā Izglītības resorā.

Bet dzīvi palikušie sāka rosīties, jo noticēja vācu Austrumu frontes virspavēlnieka Kuechlera ziņojumam pa radio, ka Baltijas valstis atjaunos brīvību. Arī Hitlers bija ziņojis ar kara sākšanās, ka neatzīst Baltijas valstu iekļaušanu Padomju Savienībā.

2. Starp pirmajiem atkal sagaidītā brīvībā sāka rosīties štaba pulkvedis E. Kreišmanis un kopā ar žurnalisti A. Kroderu sāka publicēt laikrakstu Tēvija. Atvēles tad nevienam neprasīja, un vācu kara vadība bija ieinteresēta tikai savās kara operācijās. Tā tas bija vismaz sākumā.

Tad ieradās arī inž. Einbergs, no paslēptuves iznāca arī finanču ministrs A. Valdmanis. Pēc dažām dienām no Vācijas atbrauca arī pulkv. A. Plensners un Deglavs. Viņiem bija sakari ar vācu Ziemeļu armiju.

Radās neliels centrs, kas sāka rūpēties par lietām, par partikas piegādi, uzturēt satiksmi, pārtraukt laupīšanas bezvaldības laikā. Vācu armija rekvizēja mantas, ēkas, lopus un pārtiku bez orderiem un bez samaksas.

Centrs veda sarunas ar vācu augstāko administrātoru austrumos, policijas ģenerāli Stālekeru par civilistu apgādi un drošību, bet tas nedeva panākumus. Latvijai valdību sastādīšot Berlīnē —.

Nolēma rīkoties patstāvīgi un nekādas atļaujas nelūgt. Par to iestājās Valdmanis. Latviešu centrs sasauca un sameklēja neatkarīgās Latvijas laika darbiniekus un iesāka dažādu resoru organizēšanu.

Svarīga apspriede notika Izglītības ministrijas namā 11. jūlijā. Tānī piedalījās 51 persona un ev.-lut. baznīcas archibīskaps. Sanāksme ievēlēja 3 personas, kam pārstāvēt latviešu intereses: A. Valdmani, pulkv. Deglavu un G. Celmiņu. Valdmanis tika pilnvarots rīkoties patstāvīgi, ja vajadzība un apstākļi to prasītu.

Izglītības resors vēl palika bez vadības. Bija vēlams redzēt tanī postenī Latvijas laika Skolu departamenta direktoru J. Celmu, bet viņš vēl nebija atgriezies Rīgā. Bet jūlija beigās viņš ieradās un uzņēmās Skolu

departamenta vadību, kas de facto nozīmēja vadīt visu Izglītības resoru. Tikai gada beigās atgriezās ģenerālis O. Dankers, Berlinē sastādītās Latvijas valdības priekšgalā. Par Izglītības resora vadītāju tika iecelts LU rektors prof. M. Prīmanis.

3. Izglītības komisāriāts, resp. agrākā Izglītības ministrija dabūja jaunu nosaukumu, pārvērsdamās par Izglītības ģenerāldirekciju un tās vadītājs kļuva par Izglītības ģenerāldirektoru. Atsevišķo departamentu priekšnieki saucās par direktoriem tāpat kā neatkarīgās Latvijas laikā. Izglītības resora uzraudzībai bija pielikti vācu ierēdņi ar saviem Vācijas tituliem.

Tas bija laiks, kad vācu armija bija dziļi Krievzemē un izredzes likās rožainas. Baltijas valstis bija nozīmētas iekļaut Lielvācijā, un Latvijas lietas noteica ģenerālkomisārs Drechslers. Visa Latvija bija sadalīta novados ar vācu komisāru priekšgalā un tie rīkojās kā firsti pa savām valstiņām. Latvijas pašpārvaldes rīcības brīvība tika ierobežota, līdz no kādas brīvības maz vairs bija palicis. Visumā iekārtojās tāds pat režīms, kā komunistu laikā, tikai mazāk asiņains.

Jaunais Skolu departamenta vadītājs drīz pēc savas iestāšanās amatā saņēma pavēli – meklēt telpas savam resoram. Izglītības ministrijas namu Vaļņu ielā vajadzēja atstāt 24 stundu laikā, pametot tur visu inventāru. Namu ar visu iekārtu pārņēma vācu lidotāju štabs.

J. Celms atrada pagaidu telpas Valtera un Rapas namā, netālu no Armijas ekonomiskā veikala. Neilgi vēlāk latviešu iestādēm ierādīja agrāko čekas namu Stabu ielā. Vāciešiem bija čekai līdzīga iestāde Reimersa ielā.

Trešais stāvs čekas namā, kur novietojās Izglītības ģenerāldirekcija, bija ievērojams ar to, ka tur čeka izdarīja savas pratināšanas. Tur bija pratināts J. Gregors, ko vācieši vēlāk nošāva viņa latviskā patriotisma dēļ.

Nama pagraba telpās bija ieslodzījuma celles ar 3 kvadrātmetru platību un aizrežģoto griestu lampu, ko nekad neizdzēsa. Garažai blakus bija notiesāto kautuve, ar asiņu notekas reni gar grīdas malām.

4. Jaunais tautskolu direktors un inspektori.

Pēdējais darbs J. Celmam Izglītības ministrijas namā bija parakstīt rīkojumu Arvīdam Draveniekam par viņa iecelšanu Tautskolu direktora amatā.

A. Dravenieks bija modernās 46. pamatskolas pārzinis Rīgā, ar kuru Celms bija iepazinies agrāk, jau no tā laika, kad viņš bija Profesiju kameronas pārstāvis pie Izglītības ministrijas un Dravenieks bija pamatskolu skolotāju kopas pārstāvis. Dravenieks bija vēl gados jauns (36), bet enerģisks paidagogs un patriots. Viņš bija beidzis Rīgas skolotāju institūtu 1928. gadā un 1930. gadā iestājies Universitātes dabas zinātņu fakultātē. Viņš nevarēja iestāties filoloģijas fakultātē latīņu valodas trūkuma dēļ.

Pirmais uzdevums tautskolu direktoram bija organizēt tautskolu inspektoru tīklu, atrodot uzticamus un enerģiskus skolu darbiniekus.

Komunistu laikā skolas bija zaudējušas 372 skolu pārziņus, direktorus un skolotājus, 33 bija nogalināti, 67 bez vēsts pazuduši, 1500 bija atlaisti no darba vai paši aizgājuši neciešamo darba apstākļu dēļ un ap 6000 skolotāji bija pārcilāti citās darba vietās, lai izjauktu viņu sakarus ar vietējo sabiedrību. Par skolotājiem bija pieņemtas personas, bez pedagogiskas izglītības.

Mācības grāmatu tikpat kā nekādu. Tās nedaudzās, kas bija piesūtītas komunistu gadā, bija tulkojumi no krievu valodas un saturā nepiemērotas latviešu skolām. Vienīgu mazu brošūru bija izdevis pirmais Izglītības komisārs Lācis, bet tanī bija nepareizs Padomju Latvijas numurs un tā bija aizliegta lietot.

Skolu ēkas bija cietušas kara apstākļos, vairākas nodedzinātas un skolas inventārs izvazāts.

Atjaunot galīgi sajaukto skolu dzīvi bija grūts uzdevums. To nu vajadzēja veikt tautskolu direktoram sadarbībā ar inspektoriem.

Vācu okupācijas iestāžu ieceltajiem novadu komisāriem bija sevišķi skolu lietu referenti. Viņu attiecības ar latvisko skolu bija dažādas. Viens no tiem Kurzemē bija barons Zass, goda vīrs. Viņš saprata stāvokli un no latviešu inspektoriem prasīja tikai iesniegt viņam ziņojumus vācu valodā par savām revīzijām. Pats viņš skolu lietās nejaucās.

Jelgavā Medemam skolu referents bija Bekers, Latgalē Vidbergs. Tie tāpat nejaucās skolu dzīvē un darbā. Komisāra Hansena novadā skolu lietu referents Bernevicis gāja klausīties kā māca vēsturi un braukāja apkārt aģitēdams, lai vidusskolas skolēni iestājas vācu darba dienestā. Mācītājam Bernevicam bija tāda partijas uzticība, ka viņš palika pēdējais referents, kad pārējos iesauca vācu armijā.

Rīgas pilsētā skolu referenti bija Tīdemanis un Cimmermanis. No tiem vienīgi Tīdemanis kautcik interesējās par skolu darbu. Cimmermanim šis postenis bija tikai, lai netiktu iesaukts armijā.

Izglītības ģenerāldirekcijai bija savi pārlūki: baltvācietis barons fon Stritzky, ko parasti sauca tikai par Stricki, un „Oberstudiendirektors” Adolphy. Strickis bija studējis vēsturi Latvijas universitātē un labi runāja latviski. Adolphijs pirms repatriācijas bija vācu pamatskolas pārzinis Jelgavā.

Traucējumu skolu dzīves atjaunošanā ienesa pārkonkrustieši. Tā bija ultra nacionāla organizācija ar idejisku līdzību vācu nacistiem. Kļūstībā bija domāts par valsts apvērsumu Latvijā, bet netika līdz tā realizēšanai. Ulmaņa valdības laikā viņu organizācija nogāja pagrīdē. Bet tagad ar vāciešiem viņi nodibināja labas attiecības.

Celms un Valdmanis mudināja Dravenieku steidzīgi iecelt nacionāli uzticamus tautskolu inspektoros, kamēr neiejaucas vācieši. Šo svarīgo darbu arī paveica īsā laikā.

Inspektoru tīkla noorganizēšanai varēja izlietot komunistu veidu.

Tie ievada vairāk inspektoru posteņus, nekā tas bija Latvijas laikā, un tā no vāciešu kontrolētā budžeta varēja dabūt algas vairākiem latviešu tautskolu inspektoriem. Visu pārējo skolu iekārtu atjaunoja pēc Latvijas neatkarības laika parauga.

Rīgā par tautskolu inspektoriem iecēla Mārtiņu Celmu, Jāni Gregoru un Arturu Sērsnu, visus ar universitātes izglītību. Viņi bija Rīgas skolu valdes locekļi un līdzī lēma par skolu personālo sastāvu. Laukos bija aprinķu tautskolu inspektori un iecirkņu inspektori. Aprinķu tautskolu inspektori bija skolu valžu priekšsēži, tie sastādīja skolu valžu budžetus, izprasīja attiecīgos kreditus un izmaksāja skolotājiem algas.

Aprinķos sāka darbu šādi jauni skolu inspektori: Ventspils apr. V. Jānfelds, Jelgavas – J. Čermaks, Bauskas – A. Banga, Kuldīgas – H. Žibners, Talsu – A. Lucavs, 1943. g. viņa vietā nāca F. Andersons), Ilūkstes – V. Krēlis, Jēkabpils – A. Briedis (1943. gadā iestājās Latviešu leģionā, lai izvairītos no apcietināšanas), Liepājas – J. Jēkabsons, Aizputes – J. Ērmanis, Valkas – agronoms Lūsis (te aprinķa priekšnieks par tautskolu inspektoru bija iecēlis skolas pārzini Sinatu. Šo iecelšanu atbalstīja apgabala komisārs Hansens, tāpēc te nekā vairs nevarēja grozīt). Rīgas apr. – P. Daukša un iecirkņa insp. J. Šēnhofs, Cēsu – K. Streipa (pēc viņa nāves nāca J. Cīrulis), Valmieras – E. Bērziņš, vēlāk D. Rudzītis.

Latgales aprinķi bija lieli, tāpēc tur arī Rēzeknes apr. bija par iecirkņu inspektoriem D. Rudzītis, P. Sviks un Bernāns, Ludzas apr. J. Andrupis, J. Seilis un Ontužāns, Abrenes apr. E. Mazutis, J. Kelps un A. Endziņš (kādu laiku bija vācu apcietinājumā).

Savā grāmatā „Es atceros” A. Dravenieks stāsta par sadarbību ar vācu parlūkiem (135. lapp.):

„Barons Strickis prasīja, kas darīts, lai skolas var uzsākt darbu rudenī. Pateicu, ka noorganizēts inspektoru tīkls un izstrādātas pamatskolu programmas. Personāla jautājumus kārto inspektori, tikai skolu pārziņus amatā apstiprina Skolu departaments, kā tas bija Latvijas neatkarības laikos. Varēja redzēt, ka par to kungs nav laimīgs. Viņš teica, ka pārāk steidzīgi nozīmēti darbā tautskolu inspektori. Atbildēju, ka esmu izraudzījis vēlamas personas, un ar Skolu departamenta rīkojumu inspektori iecelti amatā. Pie tā vēl piebildu, ka runāšana ar viņu te lieka, viņš taču nepazīst latviešu skolu darbiniekus un es esmu rīkojies sava amata robežās.

Sacīju arī, ka tā rīkošos arī uz priekšu, ja būs kādas vakances. Man ar tautskolu inspektoriem ir jāsadarbojas un tādēļ man jāmeklē personas, kas šo amatu var izpildīt.

Jutu, ka te ir kunga vājais punkts, un prasīju, vai viņam ir kāds kandidāts, kuru viņš vēlētos ieteikt. Protams, ka viņam tādu nebija. Tā sava darba laikā es negāju prasīt kādu piekrišanu personāla kārtošanā tautskolu direkcijas lokā.”

Kāds cits raksturīgs gadījums bija ar „Herr Koltermann'i”, kas bija sūtīts itkā Draveniekam par palīgu skolu lietu kārtošanā, bet laikam

gan viņu uzraudzīt, jo tautskolu direktors bija diezgan stūrgalvīgs un centās būt patstāvīgs.

Gadījās, ka Koltermanis bija nācis no tādām aprindām, kur „Eier, Butter und Speck” ir lielā cieņā. Gribēdams iztaisnot kādu ne visai taisnu lietu, viņš bija pieņēmis pus cūkas kā kukuli. Sūdzības dēļ sākās izmeklēšana, un tās rezultātā Koltermanim bija jābrauc atpakaļ uz Vāciju. Pēc tam Draveniekam vācu palīgi vairs netika piedāvāti.

Strickis nākamā gadā tika iesaukts armijā un krita kaujās pie Smolenskas. Darīšanas skolu lietās bija tikai ar Adolfiju vien, kas bija labi informēts par skolu lietām un ar viņu nebija jācinās.

5. Svarīgu problēmu nevien Tautskolu direkcijai, bet visam Skolu departamentam sagādāja programmu sastādīšana un mācības grāmatu sagāde skolām. Komunisti bija izņēmuši no apgrozības un iznīcinājuši visas skolas grāmatas nevien skolās, bet arī publiskās bibliotēkās, kur vien bija jauzama kāda viņiem kaitīga ideoloģija. Krievu grāmatas nebija pieņemamas ne latviešiem, ne vāciešiem.

Vārīgākās vietas visvairāk bija skolu lasāmās grāmatās, literatūras vēsturē un vēstures mācību grāmatās. Vajadzēja sastādīt jaunas grāmatas, kas bija jādod vācu cenzoriem akceptēt.

Faktiskie grāmatu cenzētāji bija baltvācieši Feldmanis un Namnieks. Feldmanis bija studējis Latvijas universitātē un labi runāja latviski. Tāpat arī Namnieks, ar tīri latvisku uzvārdu. Viņš gan atzinās tikai par rīdzenieku.

Dažas sarunas ar šiem cenzoriem bija visai tipiskas. Tā, piemēram, izvērtējot lasāmās grāmatas vielu pamatskolas 6. klasei, viņu uzmanību pievērsa Andrieva Niedras Lūduma dūmos un pasaka par Zemnieka dēlu.

Šos literāros darbus cenzori nebija lasījuši, bet viņiem patika Niedras vārds no Liepājas puča laikiem. Grāmatas sastādītājiem patika darbu saturs, un tā abas puses bija apmierinātas.

Cenzoriem bija iebildumi pret V. Plūdoņa Lāčplēša dziesmu. Prasīja paskaidrojumu, kad tā sacerēta un kādā gadījumā. Kad pateica, ka tā radusies īsi pēc Latgales atbrīvošanas, kur ar latviešiem kopā cīnījās vācu landesvērs, cenzoriem vairs iebildumi nebija.

Vēlāk šī Lāčplēša dziesma kļuva par Latvijas bijušo karavīru himnu, un ievietojums skolu lasāmajā grāmatā tikai vairoja tās populāritāti.

Katrā priekšmetā bija atļauta tikai viena mācības grāmata, kādēļ autoriem vajadzēja vienoties, kas rakstīs vienu vai otru grāmatu. Latvijas vēsturē Strickim nepatika nodaļas virsraksts – Senlatvijas valstis. To vajadzēja samazināt uz – Senlatvijas valstiņas, lai gan visa nodaļa attiecās uz tiem laikiem, kad viena otra Vācijas „valsts” bija mazāka par dažām senlatviešu valstiņām.

Cenzori noraidīja lasāmgrāmatā Pumpura dzejoli Tautai:

„Šo domāja, to domāja,

Sveši ļaudis daudz domāja:

Ko domāja sveši ļaudis,
To tu līdzī nedomā!
Tev jādomā – laiks atnāks,
Kad ikkatrs pats domāt sāks.”

Tā vietā grāmatas sastādītājs ielika J. Jaunsudrabiņa dzejoli Bērnām:

„Raugies, bērns, ar savām gaišām acīm,
Savu tēvu zemi vēro tā,
Ka lai viņas mīlā, mīlā seja
Paliek mūžam tavā atmiņā.”

To cenzori pieņēma, un latviešu bērni patiesi ar šo maiņu nekā nezaudēja. Te nebija minēti „sveši ļaudis”, ko vācieši attiecināja uz sevi. Un ne bez pamata. – Programmā tomēr palika arī Pumpura Tautai, un tā abi šie patriotiskie dzejoli aizsniedza skolu.

Vispārējās vēstures manuskriptu cenzēja un koriģēja pats Strickis un noteica nekā vairs negrozīt. Viņš taču pats bija studējis vēsturi. Bet kad grāmata bija gatava bez koriģējumiem, tur Lielvācija bija minēta pat tad, kad tādas vēl nemaz nebija. Senie eģiptieši bija pieskaitīti ariešiem, bet foinīkieši nemaz nebij pieminēti. – Šīs grāmatas autors bija vēsturnieks Pommers. Viņš palika Rīgā un izdarīja pašnāvību.

Ievērojot šo minēto cenzēšanas veidu, nolēma, ka mācības grāmatu autorus nemaz neminēs. Tās tā arī palika anonīmas. Visas mācības grāmatas, atskaitot vispārējo vēsturi, no jauna iespieda trimdā, Vācijā.

Inspektoru apspriedēs nereti cilāja jautājumu, kā palīdzēt skolotājiem viņu darbā un kā būtu vēlams mācības vielu sistematiski izkārtot konspektu veidā visam mācības gadam. Sadarbībā ar piedzīvojumiem bagātiem skolotājiem radās rokas grāmatas skolotājiem visos pamatskolas priekšmetos. Šos mācības priekšmetu konspektus nosauca par mācības vielas apdari. Galvenais šo konspektu redaktors bija latviešu valodas inspektors Mārtiņš Gaide.

Interesanta bija šī jaunā inspektora posteņa rašanās latviešu valodai. Oberstudiendirektors Adolfijs uzstāja, lai vācu valodas mācībai būtu sevišķs pārlūks, tāpēc ka vispārējie inspektori neesot lietpratēji vācu valodas mācībā. To nevarēja apstrīdēt, un par vācu valodas inspektrisi iecēla Mariju Ūdri, Latvijas Universitātes absolventi, ģermanisti.

Kā kompensāciju Dravenieks pieprasīja jaunu inspektora amatu arī latviešu valodas mācībai. To uzticēja Mārtiņam Gaidem. Latviešu skolām tas bija liels ieguvums. Gaide bija atzīts pēdējais ar praksi arī skolu vadībā. Beidzis skolotāju institūtu un studējis baltu filoloģiju Latvijas universitātē, vairāku mācības grāmatu autors latviešu valodas mācībā.

*

Sūdzības iesniedza arī Izglītības resoram. A. Dravenieks atceras gadījumu, kad kādas pilsētas „polītiskā punkta vadītāja vietnieks” rakstījis Izglītības ģenerāldirektoram Dr. Prīmanim: „Man ir nācis zināms, ka Tautskolu direktors gatavojas atcelt no amata skolas pārzini X un iecelt viņa vietā komunistu laika pārzini.”

Uz to jautātajam atbildēts viņa paša stilā: „Izglītības ģenerāldirektoram nav nācis zināms, ka viņam jādod paskaidrojums paskaidrojums par Tautskolu direktora darbību policijas (?) punkta vadītāja vietniekam.”

Šī pārceļšana bija paredzēta, lai izdarītu kādu komunistu laikā nodarītu netaisnību. No raksta tomēr redzams, cik lielu varu apzinājās Gestapo. Dr. Prīmanis savu darbinieku rīcību vienmēr aizstāvēja, izlietojams savu paziņanos un uzticību vācu aprindās. Tomēr arī viņam nekad reiz izdevās panākt cerēto. Sakari no Rīgas gāja uz Berlīni, uz Rozenberga vadīto ministriju. Un Rīgas paziņšanās te netika ievērotas.

8. Tā tas bija arī 1943. gada rudenī, kad no turienes nāca rīkojums atlaist Jāni Celmu no Skolu departamenta direktora amata. Tas bija smags sitiens latviešu skolai un visai latviskai politikai. Šī atļaušana notika pret Izglītības ģenerāldirektora Dr. Prīmaņa gribu, kas arvien atbalstīja Celmu viņa darbā.

Rīkojums bija nācis no pašas Rozenberga ministrijas Berlīnē.

J. Celmam, prestiža saglabāšanai, atļāva atlūgties no amata.

Attiecīgs Rozenberga ministrijas raksts šinī lietā pēc kara tika atrasts Berlīnē, Hitlera valdības dokumentos, kas tika pārvesti uz Ameriku.

Ar tādu pat augstu rīkojumu par Skolu departamenta direktoru iecēla Paulu Kupču, ar pilnīgi vācisku orientāciju. Viņa brālis, mācītājs Jūlijs Kupčs, bija kādreizējās Andrieva Niedras valdības izglītības ministrs. Kara laikā Jūlijs Kupčs ar sonderfirera dienesta pakāpi apbraukāja Austrumu fronti un dažreiz ieradās arī Latvijā.

Savu politisko credo, ar kuru nu bija jāreķinājas Izglītības resora darbiniekiem, jaunais direktors pateica svinīgā sanāksmē, kas pēc agrāko laiku paraduma bija sasaukta 18. novembrī. P. Kupčs tad pateica, ka 1919. gadā par Latvijas nākotni esot cīnījušies divi vīri – Ulmanis un Niedra.

Tauta esot atmetusi Niedru un aizgājusi ar Ulmani. Pareizais ceļš bijis ar Niedru, tad Latvija būtu pasargāta no dažādām tai liktenīgām cīņām. Latvijas valsts nodibināšanās vispār bijusi vēsturisks pārpratums.

Nacionāli noskaņotais Tautskolu dir. A. Dravenieks zināja, ka ar jauno Skolu departamenta direktoru nevarēs saprasties un arī gribēja atlūgties no amata, bet darba biedri viņu atrunāja. Arī Dr. Prīmanis apsoliya viņam savu atbalstu. Tā Dravenieks palika svarīgajā Tautskolu direktora amatā līdz Latvijas atstāšanai un jaunajai komunistu okupācijai.

Sadursmes ar jauno Skolu departamenta direktoru sākās drīz.

Kupčs pārmeta Draveniekam, ka viņš par tautskolu inspektoriem izvēlēties tikai savus draugus. Atbildēja, ka izvēlē noteicošais faktors bija lietderība, ne draudzība. Zināms, darba gaitā nodibinas arī draudzība.

Vai Kupča kungam ir citi kandidāti inspektoru amatiem? Tādi būšot, tiklīdz radīsies vakance, un turpmāk viņš izmeklēšot inspektoros.

Dravenieks par to runāja ar Dr. Prīmani un vēlējās atkāpties no sava posteņa. Dr. Prīmanis apsolīja, ka nevienu Tautskolu inspektoru neiecelš amatā bez Tautskolu direktora piekrišanas. Kupčš šoreiz nekā nepanāca.

Kupčš iesniedza sūdzību vācu politiskai pārvaldei. Par to ziņoja kāds šinī vācu iestādē iefiltrēts nacionāls darbinieks. Dravenieku tomēr atstāja mierā. Ar savu drošo nostāju viņš kļuva populārs. J. Celma aiziešana bija radījusi uztraukumu latviešu aprindās, un tagad, kad latviešu jaunatni iesauca leģionā, vācieši neuzdrīkstējās aizkārt Dravenieku.

Latviešu jaunatnes iesaukšana leģionā, kad vācu armija zaudēja vietas kaujas un atkāpās, bija nevajadzīgs upuris vācu kara dievam. Tauta bija nemierā un sašķēlās, lielākā daļa klusēja.

No ģenerālkomisara nāca rīkojumi un priekšraksti, kā latviešu jaunatni iesaistīt vācu armijas sistēmā. Tiem skolēniem, kas bija jau pēdējā klasē, pavēlēja izsniegt kursa beigšanas apliecības. Ja kāds no zemākas klases pieteicās brīvprātīgi, tam klasi ieskaitīja par nobeigtu.

Visus šos augstāko instanču rīkojumus Kupčš pavēlēja izsūtīt kā Skolu departamenta ieteikumus, lai gan pa lielākai daļai šai akcijai Kupčš pats bija ieteicējs.

Arodskolu direktoru I. Zubānu atcēla no amata, ko bija pildījis kopš 1924. gada, par to, ka viņš audzēkņiem bija devis padomu neiestāties vācu armijas dienestā vai leģionā.

Uz Kupča „ieteikumu” paklausījušos audzēkņus nosūtīja uz Vācijas apmācībai pretgaisa aizsardzības dienestam. Līdz Vācijai zēnu grupas pavadīja viņu skolotāji, kurus atsūtīja atpakaļ. Dažas grupas tika aizvestas uz Itāliju. Nav pilnīgu ziņu par viņu likteni.

9. No Kupča jaunorganizējumiem jāatzīmē viņa *Bezirkschule*, īstenībā viena mēneša kursi skolotājiem, kur kā lektori piedalījās augstskolu mācībspēki no Vācijas. Skolotājiem uz šiem kursiem bija jāierodas norīkojuma kārtībā, lai gan viens otrs no viņiem bija vājš vācu valodas pratējs un tāpēc maz ko ieguva no dažkārt augstā stilā ieturētām lekcijām. Pats Kupčš bieži bija redzams starp klausītājiem.

Par *Bezirkschule*'s direktoru bija iecelts kāds Bavārijas tautskolotājs, kas vienmēr staigāja partijas brūnajā uniformā un bija karsts Hitlera politikas aizstāvis.

Kad fronte jau bija pie Latgales robežām, viens no turienes inspektoriem ziņoja, ka tik riskantā laikā skolotāji negrib braukt uz mēnesi uz kursiem prom no mājām. Kupčš piedraudēja šo inspektoru atcelt no amata, ka nespiežot skolotājus mācīties. Tikai Dr. Prīmanis paglāba inspektoru no atcelšanas.

10. Kad 1944. gada vasarā krievu armija iebruka Kurzemē un tā atšķēla Kurzemes rietumu daļu, Izglītības ģenerāldirektors Dr. Prīmanis pārcēlās uz Liepāju, paņemdam sev līdz arī kādu darbinieku grupu. Dr. Prīmanis tur pārstāvēja ģenerāldirektoru O. Dankeru, kas palika Rīgā. Vēlāk vācieši atspieda krievus drusku atpakaļ, bet pa dzelzceļu no Rīgas uz Liepāju braukt nebija iespējams. Steigā izbūvēja nozarojumu no Tukuma līdz Bērzaines stacijai.

Izglītības ģenerāldirekcijas Liepājas daļai nebija daudz ko darīt, tikai rūpējās par algu izmaksām Kurzemes un no citurienes atbēgušajiem skolotājiem.

Liepājā pienāca ziņa, ka Kupčs sācis atlaist nacionāli noskaņotos darbiniekus, lai gan tur Prīmaņa vietu aizpildīja Tieslietu ģenerāldirektors Zvejnieks. Tas bija noticis Zvejniekam nezinot. Dr. Prīmanis izteica Kupčam bargu rājienu, un atlaišanas apstājās.

Laikā no 1941. gada līdz 1944. gada rudenim skolas darbojās normāli, ja neskaita telpu trūkumu, rekvizīcijas un atsevišķo skolotāju apcietināšanas denunciju dēļ. Citādi pats skolu darbs netika traucēts un sevišķus okupācijas spaidus nejuta, kā tas bija komunistu laikā. Skolas tāpat atzīmēja Latvijas valsts dibināšanas dienu 18. novembri un izkāra Latvijas karogu. Vienīgi skolu administrācijai Rīgā bija jācīnās pret okupācijas varas prasībām.

Kurzemes cīņu laikā Kuldīgas apr. tautskolu inspektors bija J. Grešte, Ventpils apr. E. Puksis un Aizputes apr. J. Ekmanis. Okupācijas vara bija saistījusies kara darbībā un skolu lietās neiejaucās.

Pēdējais vācu pārstāvis skolu administrācijā bija mācītājs Bernevics. Jūtot Vācijas tuvo un totālo katastrofu, viņš savā Kurzemes novada skolu lietās neiejaucās.

O. Dankera ģenerāldirekcija par Latvijas universitātes rektoru iecēla prof. Burkevicu, tāpēc ka Dr. Prīmanis gatavojās braukt uz Vāciju pie savas ģimenes. Pagaidām par viņa vietnieku, sevišķi bēgļu lietu kārtošanai, Dr. Prīmanis pilnvaroja A. Dravenieku, līdz ieradīsies jaunais Pašvaldības departamenta direktors J. Niedra.

A. Draveniekam tagad bija iespēja kārtot rēķinus ar P. Kupču un atcelt viņu no amata. Bet Kupčs vairs nebija sasniedzams. Atstādams savus darbiniekus Rīgas stacijā, viņš paspēja ar kādu vācu transporta kuģi aizbraukt tieši uz Vāciju.

11. Kad Rīgā jau dunēja krievu lielgabali, arī pārējie Izglītības resora darbinieki atstāja apdraudēto pilsētu un pa atjaunoto dzelzceļu aizbrauca uz Liepāju. Bet arī te nebija palikšana, un visi gatavojās uz tālāku ceļu.

1944. gada 9./10. oktobra nakts bija baiga un arī pēdējā, ko gandrīz viss Izglītības ministrijas personāls vēl pavadīja dzimtajā zemē. Liepāja piedzīvoja pirmo un vislielāko gaisa uzbrukumu, kad mesto bumbu sprādzieni jaucās ar vācu zenitartilērijas dārdiem.

10ā oktobra pēcpusdienā, karakuģu apsardzībā, bēgļu kuģi atstāja Liepāju. Pulciņā sastājušies un raudot vēl nodziedāja „Dievs, svētī Latviju!” Dziedāšana nebija skanīga – bet Māte-Latvija piedos... Viņa zina, kā tā skanēja Dziesmu svētkos!

Dzimtenes krastus aizsedza tumsa un migla. –

Otrā dienā kuģis sasniedza Gotenhafenu. Tālāk pa dzelzceļiem latvieši izklīda pa Vāciju.

Sākās trimdas posms dzimteni zaudējušo latviešu dzīvē.

* * * *

XV PADOMJU SAVIENĪBAS UN OKUPĒTĀS LATVIJAS SKOLAS PĒC 1944. GADA

1. Ikviens, kas vēlas iegūt objektīvas ziņas par Padomju Savienības kultūras faktoriem un sevišķi par izglītības iestādēm, sastapsies ar grūti pārvarāmiem šķēršļiem. Ne velti prof. G.S. Kounts (Counts), rakstīdams ievadu kādam rakstam par Padomju Savienības skolām, saka: „Pat jaunākais iesācējs Padomju apstākļu pētniecībā zin, ka lasot kādu informatīvu rakstu vai grāmatu, arī sekojot skaitļu rindām kādā Statistikas tabulā, kam Maskavas zīmogs, arvien jācenšas atšifrēt, kas tur fakts, kas tikai fikcija.” (Soviet Education. Edited by George L. Kline. Columbia University Press. New York. 1957. VII lapp.)

Šo speciālo pētniecību jo vairāk apgrūtina tas apstākļi, ka Padomju Savienības iekārta ir tik monolītiski centralizēta, ka neviena rakstu rindiņa, ne radio ziņa, ne runa nevar sasniegt klausītājus vai lasītājus, ja nav vispirms cenzēts un atļauts lietošanai. Arī atbraucējs-ārzemnieks, ja vispār saņēmis ieceļošanas atļauju, dabūs redzēt tikai to, ko viņam rādīs, to, kas derīgs komūnisma propagandai, un dzirdēs tikai to, ko viņam teiks pavadonis – slepenās policijas (čekas) darbinieks.

Teikto ilustrējot, ņemsim tikai dažus piemērus no komūnistu valdības 50 gadu jubilejas grāmatas „Narodnoje obrazovāņije v SSSR.” Tānī ir arī atsevišķa Latvijas nodaļa, kas runā par mūsu dzimtenes mācības iestādēm komūnistu okupācijā.

Nodaļa saucas „Latvijskaja PSR”, un vārds „Latviskaja” liek domāt, ka te būs runa arī par latviešu skolām, bet saturā nav nekādu ziņu par tām. Ka tā rakstīta krievu valodā, ir saprotams, jo lielā formāta 550 lappušu biezā grāmata ir domāta galvenās republikas un valdošās tautības, t.i. krievu informācijai. Tomēr, ja šīs nodaļas lasītājs vēlētos zināt, cik Latvijas republikā ir latviešu skolu, cik skolēnu, kas mācās savā dzimtajā latviešu valodā, tas velti meklēs tādas ziņas Latvijai veltītajā grāmatā. Tikai runājot par tautu sadarbību, pieminēts, ka „pēdējā laikā republikā izaudzis daudzums (koļīčestvo) jauktu skolu ar latviešu un krievu valodas klasēm.”

Tātad, vēl ir klases ar latviešu mācības valodu. Visi skaitļi, ļoti daudz un lieli skaitļi doti visas republikas kopsavilkumos. Bet tie tikpat labi der Uzbekijas vai Tadžikijas republikām, jo nesniedz konkrētu informāciju.

Pieminot politisko pusi, jāpiezīmē, ka nodaļas autors ir Roberts Miķelsons, kādreizējais Padomju Latvijas Izglītības komisāra vietnieks, kam Padomju iekārtas nodibināšanās (jādomā) ir zināma. Bet tomēr viņš raksta tā:

„1940. gada jūlijā Latvijas sadumpojusies tauta nogāza nacionālistisko buržuazijas valdību. 21. jūlijā notika jaunizvēlētās Tautas saeimas sēde. Izpildot

tautas gribu, Saeima nolēma Latvijā nodibināt Padomju valdību" (466.lapp.).

Tā ir vienkārša un brutāla patiesības izvarošana. Ar čekistu prokurora gādību tika sarīkotas Saeimas vēlēšanas ar vienu komunistu sarakstu, ar jau iepriekš noteiktu vēlēšanu iznākumu, kas bija visrupjākais tautas gribas viltojums, kādu vien vēsture ir pieredzējusi. Vēlākais krievu ārlietu komisārs Višinskis visu izdarīja pēc sava prāta.

Tālāk R. Miķelsons raksta:

„Okupācijas (vācu) gados gāja bojā vai tika aizvesti uz Vāciju daudz skolotāju. Pirms kara Latvijas skolās strādāja 9000 skolotāju, bet 1945. gadā bija atlikuši tikai 5.6 tūkstoši. Skolēnu bija reģistrēts 223 tūkstoši to 237,584 skolēnu vietā pirms kara.” (468. lapp.)

Komisāra vietnieks tomēr pareizi uzrādījis, ka vairāk kā 3000 skolotāju aizbēguši no komunistu varmācībām un terrora, bet ne ar vārdnepiemēti tos 500 skolotājus, ko padomju vara nogalināja vai deportēja Baigajā gadā. Nav pieminēti arī tie 2500 skolēni, ko krievu vara deportēja kopā ar vecākiem vai nogalināja cietumos. Nav pieminēti arī 360 augstskolu studenti, kas padomju varas laikā gāja bojā, tā padarot mūsu skolu solus un katedras tukšas.

Nav noliedzams arī vācu terrors, žīdu un viņu bērnu iznīcināšana, Salaspils un citas noņemnes, bet tā bija tikai bērnu spēle pret komunistu varmācībām – un tā komisāra vietniekam R. Miķelsonam ir jāklusē.

Miķelsons par skolām tālāk raksta:

„... ievērojami pieauga skolēnu skaits vidusskolās. Ģimnaziju pēdējās trīs klasēs, kas atbilst trim pēdējām klasēm mūsu vidusskolās (?), 1939./40. mācību gadā mācījās 7698 cilvēki. Tagad šinīs dienu skolu klasēs mācās 54.9 tūkstoši un vakaru un neklātienēs klasēs 31.3 tūkstoši, kopā 86.2 tūkstoši. Gatavības apliecības 1939. gada pavasarī saņēmuši 2118, bet 1965. gada pavasarī 10,211 cilvēku.” (470. lapp.)

Bet R. Miķelsons nepiemin, ka Latvijas skaitļi ņemti no tā laika, kad notika vāciešu repatriācija, un aizgāja ap 1000 skolēnu. Ka pēc pašu komunistu ziņām Rīgu un Latviju pārpludina ap 25 līdz 35 tūkstoši iecelotāji no Krievijas ikgadus (17 komunistu atbildīgo darbinieku vēstule, kas publicēta rietumzemju laikrakstos). R. Miķelsons arī neuzrāda, ka neatkarīgās Latvijas laikā gatavības apliecības deva pēc divpadsmit skolas gadu mācībām – komunistu skola pēc 10 gadiem, pie tam skolēniem pastāvīgi jāveic mācību laikā dažādi aroddarbi, saīsinot mācību laiku.

Tagadējā gatavības apliecība ir ļoti atšķirīga no Latvijas laika apliecībām, kad vidusskolas izlaida jau dzīvei nodrošinātu jaunatni.

Pēc Miķelsona datiem Latvijas ģimnaziju trīs augstāko klašu skolēnu kopskaits devis ap 30% absolventu, kurpretī komunistu trīs augstākās klases zem 12%. Operējot ar skaitļiem R. Miķelsonam nav veicies ar propagandu.

Tālāk par skolām Miķelsons raksta: „... tagad (1966./67. jub. gadā)

šinīs dienu skolu klasēs, t.i. trīs vecākajās jeb 9.-11. klasēs mācās 54.9 tūkstoši un vakaru vai neklātienes klasēs 31.3 tūkstoši, kopā 86.2 tūkst.”

Latvijas PSR oficiālā statistika uzdod daudz mazāku skaitu.” Tā „Statističeskij sbornik Latviji za godi Sovetskoj vlasti” 1967. gada izdevumā runā par visādu veidu (vsech vidov) vispārizglītojošām skolām, bet to pēdējās trīs klasēs 1965./66. māc. gadā bijis 57.5 tūkstoši un 1966./67. māc. gadā šo skolēnu skaits samazinājies uz 49.7 tūkstošiem.

Tādu pat skolēnu skaitu uzdod tanīs klasēs „Latvijskaja SSR v cīfrach v 1969 godu” Rīgā, 1971.

R. Miķelsona statistika par šo pašu laiku uzdod 86.2 tūkstošus, t.i. par 50% (1965./66.) un 73% (1966./67.) lielāku skolēnu skaitu.

R. Miķelsons nekur savā rakstā neatsaucas uz skaitļu avotiem.

Tālāk apskatot Latvijas skolu tagadējo stāvokli lietosim tikai komunistu statistikas skaitļus, tāpēc ka attiecībā uz viņu okupētām zemēm citi skaitļi nav.

Tomēr jāievēro divi faktori:

1. Komunistu statistikas skaitļi, ciktāl tie attiecas uz Latviju, ietver visas tautības, kas vien atrodas Latvijas teritorijā, ja klāt nav paskaidrojums par kādu noteiktu tautību.

2. Latvijas iedzīvotāju un skolu jaunatnes skaits pa jau pagājušiem okupācijas gadiem nedabiski audzis ar ieceļotāju plūdiem no Padomju Savienības. Līdz ar to audzis arī audzināšanas un mācību iestāžu, skolēnu un skolotāju skaits.

*

2. Izvilcums no 17 komunistu atbildīgo darbinieku vēstules:

„5. Pilsētās un lauku ciemos joprojām atklāj tā sauktās „vienotās” skolas, bērnu dārzus un bērnu namus. Tas nozīmē, ka bērnu dārzi, bērnu nami un skolas ar krievu valodu turpina pastāvēt kā līdz šim, bet visās šādās iestādēs ar latviešu mācības valodu organizē krievu grupas un paralēlas klases. Pēc tam visas paidagoģiskās apspriedes notiek krievu valodā. Ir daudz tādu kolektīvu, kur latvieši ir absolūtā pārsvarā, bet ja viens krievs pieprasa, lai sapulce notiktu krievu valodā, tad tas tā notiek. Gadījumos, ja to nedara, kolektīvu apvairo nacionālā šovinismā.”

„6. Visās vidus-, speciālās un augstākās mācības iestādēs ir paralēlas klases ar krievu mācības valodu.”

Tālāk šinī ziņojumā lasāms:

„Zīmējoties uz agrāk un arī tagad Latvijā dzīvojošiem lietuviešiem, igauņiem, žīdiem, vāciešiem, poļiem un citām minoritātēm, izņemot vieniņi krievus, viņu nacionālās īpatnības netiek ievērotas.”

No „nacionāliem šovinismiem” krievi to uzskata par savu lietu.

„Līdz 1940. gadam, t.i. līdz padomju varas nodibināšanās Latvijā, šīm minoritātēm bija savas pamat- un vidusskolas, kur mācības notika viņu valodā. Viņi izdeva savās valodās laikrakstus, žurnālus, grāmatas. Minoritātēm bija savi klubi, teātri, kori un citas kultūras un izglītības iestādes. Neraugoties uz marksisma-lēņinisma zināmajiem principiem šajā jautājumā, un neraugoties uz PSRS vadītāju apgalvojumiem, ka Padomju Savienībā nacionālais jautājums ir atrisināts, ka visām tautībām un nacijām nodrošināta pilnīga brīvība un vienlīdzība, – nekā no tā nav. Visās republikās krieviem ir viss, bet pārējiem – nekā.”

Šis „kaut kas savās republikās vēl pamatiedzīvotājiem” atlicinātais ir tik nieciņš, ka R. Miķelsons savā 15 liela formāta lappušu nodaļā, rakstīdams par Latvijas skolām, šīs zemes „pamatiedzīvotājiem” piemin tikai parallēlās klases.

*

Par skolu sastāvu Latvijā no 1950. līdz 1966. gadam attiecīgu statistiku dod 1966. gadā Rīgā izdotā „Padomju Latvijas ekonomika un kultūra”, kur Kultūras statistikas nodaļā ir ziņas par:

Visādu veidu (vsech vīdov) vispārizglītojošo skolu, skolēnu un skolotāju skaitu:

	1950/51	1958/59	1960/61	1964/65	1965/66
Skolu kopskaits	1659	1623	1648	1421	1328
Skolēnu skaits (tūkst.)					
1. – 4. klases	176.2	135.5	134.0	138.1	140.4
5. – 8. ”	101.3	109.9	120.4	148.2	146.7
9. – 11. ”	16.0	38.4	35.8	51.2	57.5
Fiz. def. b. skolās	1.0	2.5	3.2	4.3	4.7
Skolotāji (tūkst.)	15.1	19.6	20.5	23.6	24.1

Par skolu, resp. parallēlo klašu skaitu pēc mācības valodām, ziņu nav, bet uzdots skolotāju skaits, kam speciālitāte latviešu vai krievu valodā 1965./66. mācības gadā:

	5. – 8.kl.	9. – 11. kl.
Visu skolās nodarbināto skolotāju kopsk.	9003	2693
Tai skaitā pa speciālitātēm:		
Latviešu valodas un lit. skolotāji	1415	287
Krievu valodas un literatūras sk.		
skolās ar latv. māc. val.	759	164
skolās ar krievu m. val.	758	177
	1517	341

Dažas piezīmes: Uzdotais vispārējās izglītības skolu skaits 1950./51 un 1965./66. mācību gados rāda, ka 15 padomju valdīšanas gados

pazudušas 277 skolas. Šī vispārējās izglītības skolu samazināšanās liek atcerēties R. Miķelsona sašutumu (sk. Latvijskaja SSR 465. lapp.), ka nacionālās Latvijas laikā 10 gados likvidētas 188 tautskolas, kāpēc „dauzdiem bērniem bija atņemta iespēja mācīties”.

Pareizi ir, ka Latvijas sākuma gados vidusskolu sagatavošanas klases skaitīja kā atsevišķas pamatskolas, vēlāk tās iekļaujot vidusskolu sastāvā un vairs atsevišķi neskaitot. Tik tālu statistika.

Zināms skaits mazu skoliņu arī tiešām pazuda, kas bija novietotas zemnieku māju izstabās. Bet to vietā cēlās jaunas modernas skolu ēkas ar internātiem un pie labiem satiksmes ceļiem, kurās tika apvienotas visas mazās skoliņas, dodot bērniem uzlabotu mācīšanās iespēju.

Par komunistu laikā likvidētām 277 skolām ziņu nav, nav arī ziņu, ka būtu iekārtota autobusu pievešanas sistēma, kā Amerikā, kas viss liek domāt par citiem iemesliem, kas nav par labu bērnu mācīšanai.

No latviešu un krievu valodskolotāju skaita nav atvasināms attiecīgo skolu skaits, tas nav arī uzdots. Redzams tikai tas, ka vismaz 1965./66. mācību gadā vēl bijušas skolas vai klases ar latviešu mācības valodu. No krievu valodas skolotāju lielā skaita secināms, ka krievu valodai ir dominējoša loma Latvijas skolās, ka vairs ne puse skolēnu nemācās savā mātes valodā. Iespējams, ka sakarā ar šo lielo latviešu valodas „rusifikāciju”, tuvākā laikā latviešu valodas ietekme latviešu skolās vēl strauji slīdēs uz leju.

Krievu oficiālie laikraksti „Izvestija” un „Pravda” runājot par atsevišķām tautībām visbiežāk lieto kopjēdzienu – padomju tauta (sovetskij narod). Šis „padomju tautas” radīšana nu ir tieši pašreizējo skolu uzdevums. Atņemt citām tautām viņu valodu, nozīmē viņas iznīcināt.

Skolēnu tautība. Statistiskās ziņas par atsevišķām tautām ir nepilnīgas un dažreiz apzināti iekļautas skaitļu kombinācijās, haidoties, ka tās var sniegt nevēlamu pārskatu par padomju krievu tendencēm pret citām tautībām.

Tāda veida statistiku sniedz visjaunākā padomju ziņu krājuma „Narodnaja obrazovāņije, naūka i kuļtūra v SSSR.” Moskva. 1971. 404 lapp.

Skolu vai skolēnu skaits pēc mācības valodas nav uzdots, bet kaut kas ir par mācības iestāžu audzēkņu tautību. Visā Padomju Savienībā 1970./71. mācības gadā visās augstākās mācības iestādēs bijuši 21.8 tūkstoši latviešu izcelsmes studentu, starp tiem 11.6 tūkstoši sievietes. Vidējās speciālās mācības iestādēs bijis 19.7 tūkstoši latviešu tautības audzēkņu, starp tiem 9.9 tūkstoši sievietes.

Pārejot pie atsevišķām republikām, dati vairs nav tik skaidri. Par zemāko vispārējo izglītību ziņas ir tikai visas republikas apmērā, ietverot visas tautības. Bet ir dotas ziņas par latviešu sievietes skaitu augstākās mācības iestādēs. Latviešu tautības vīriešu dzimuma studentu skaitu iespējams aplēst, ka vispirms jāņem sievietes studentu skaits un to attiecinot un aprēķinot pret vispārējo studentu skaitu, nonākam pie aptu-

vena skaitļa, kas dotu latviešu vīriešu studentu skaitu Latvijas skolās. To visu izdarot, var konstatēt sekošo:

a. Citu tautu studentu skaits Latvijā 1970./71. mācības gadā visumā ir līdzīgs vai tikai nedaudz zemāks par latviešu studentu skaitu.

b. No citām republikām vienīgi Kazachijā, Kirgīzijā, Tadžikijā un Turkmēnijā bija līdzīgs vai augstāks piebļīvējums ar krieviem, kā Latvijā.

3. Visā Padomju Savienībā praktizētā audzināšanas un tautas izglītības sistēma ir politiska. Skola ir komunistiskās partijas diktatūras ierocis.

Šīs sistēmas plašums pārsteidz. Tā aptver visus kultūras dzīves novadus un cenšas veidot tiklab jaunās, kā vecās paaudzes garu. Tā aptver visu izglītības un audzināšanas iestāžu tīklu, sākot ar bērnu dārziem un bērnu silēm, patversmēm un skolām, līdz universitātēm un zinātniskiem institūtiem. Marksa, Engelsa un Ļeņina vārdus piemin bērnu istabās un skolās. Ar komunistu politiku pilna visa literatūra, teātri, cirki un mūzeji. Autori zin, ka pareizais stils prasa abas valdošās iestādes minēt blakus, tāpēc arvien raksta: „Partija un valdība pavēl... Partija un valdība ieteic...” Partijai arvien ir galvenā nozīme un to piemin kā pirmo.

Visa garīgā, saimnieciskā un politiskā vara koncentrēta komunistiskās partijas Centralkomitejas (Politbiroja) rokās. Skolotāji un audzinātāji ir tikai tehniķi, kas izpilda tikai šīs partijas pavēles.

Arī viņu dažādajām reformām skolu dzīvē pamatā arvien ir politiska un tās saimnieciskās intereses.

4. „Mātes atbrīvošana ražīgam darbam”. Mazbērnu audzināšanas iestāžu – siļu un bērnu dārzu galvenais uzdevums ir „izvilkt sievieti – māti no mājas verdzības, atbrīvojot viņu no garīgi trulinošā iesprostojumuma virtuves un bērnu istabas aplokā.” (Ļeņina raksti. XXV. 64. lapp.)

Arī kapitālistiskās zemēs ir šādi iestādījumi bērnu audzināšanai, bet „tie tikai veicina sievietes darba spēka izmantošanu fabrikās un kantoros. Vienīgi Padomju Savienībā šīs iestādes dod sievietēm iespēju piedalīties sociāli ražīgā darbā vai arī nodoties studijām.” (Boļšaja Sovetskaja Enciklopēdija. 1939. 43. sējums. 698. lapp.)

Pēc Padomju statistikas ziņām 1930. gadu sākumā, lielajā industrializācijas laikā, viens miljons jaunu sieviešu tika iesaistīts fabriku darbā – „sociāli ražīgā darbā”. Vecākiem itvisur abiem bija jāstrādā, tikai lai nopelnītu iztiku kalpojot „sociālistiskai celtniecībai”.

5. Raksturīgu mazbērnu grupas audzināšanas tēlojumu dod skolotāja Ņina M. Soročenko:

„Es spilgti atceros kādu indoktrinācijas stundu pusotra vai divi gadus veciem bērniem Staļino pilsētas mazbērnu namā 1926. gadā. Kad

es iegāju viņu klasē, bērni bija nosēdināti uz grīdas pelēkā paklāja. Arī sienas bija pelēkas un logi bez aizkariem. Vienīgais sienu dekorējums bija Lēņina, Stāļina un Vorošilova portreti. Bērnu acis pelēkajās sejās bija bez mirdzuma, nedzīvas un neizteiksmīgas. Skolotāja sēdēja tiem priekšā uz sola un monotoni stāstīja par onkuli Iljiču (Lēņinu). Ne skolotājas valodā, ne bērnu acīs nevarēju pamanīt vismazāko intereses dzirksti par „lielo vadoni un proletāriāta revolūcijas autoru.

Izbijusies skatījos, ka bērni kā pulksteņa pendeles līgojās uz priekšu un atpakaļ, sūkdami ikšķus. Pelēkajās monotonās sejās, ar ikšķiem mutēs un viņu nedzīvajās acīs bija kas satriecošs, ka es instinktīvi atkāpos pie durvīm un jautāju instruktorei, vai tie ir normāli, vai defektīvi bērni?

Nē, tie bija normāli.

Otra, gadu vecāka grupa, rādīja līdzīgu bezprieka ainu. Viņiem bija „politgrāmatas” mācība. Tie sēdēja uz soliņiem pusriņķī ap skolotāju. Viens pēc otra tie gāja pie sienas un rādīja „jūsmīgiem vārdiem” uz lielajiem vadoņiem Lēņinu, Stāļinu un citiem. Bet tas neizvilināja ne mazāko atsauksmi no citiem bērniem.”

N.M. Soročenko ir absolvējusi pedagogoģisko institūtu Padomijā un arī strādājusi turienes skolās, pēc tam emigrējusi. Viņas raksts publicēts astoņu autoru darbā Soviet Education, 1959. gadā.

6. Skolas ar pagarinātu darba dienu ir vēl cits iestādījums, lai atbrīvotu mātes „sociālistiskās celtniecības darbam”. Tanīs skolēni pēc mācībām pēcpusdienā neiet uz mājām, bet paliek skolā līdz vakaram, kad fabrikas beidz darbu, kad atgriežas arī tēvi un mātes no darba. Pa to laiku bērni piekopi kādu sportu, sagatavo skolas uzdevumus un rotaļājas. Šajā laikā bērni saņem arī ēdienu.

Pēc komunistu statistikas 1967. gadā 3.5 miljoni bērni Padomju Savienībā apmeklēja pagarinātas darba dienu skolas.

7. Šai skolu grupai tuvas ir internāta skolas, kuru sākumi ir atrodamīti pēcrevolūcijas un Stāļina „zemes reformas” laikos, kad tūkstošiem bērnu zaudēja vecākus un viņu aprūpi un kļuva „bezprizornije” – neapbrūpētie. Tā kā šie bērni uz savu roku organizēja laupītāju bandas, tad viņus ķēra kā zvērēnus un ievietoja bērnu namos, patversmēs ar skolu un kādu amata mācību.

Kad „bezprizornije” vairs nebija, šīs skolas paturēja, jo bija vajadzība pamesto un bāriņu bērnu aprūpei. Šo internātu paveidu nosauca par Suvorova un Nachimova skolām, godinot šo ģenerāļu piemiņu un tās gādāja par jūrnieku un karavīru bāriņu audzināšanu. Audzēkņi saņēma parasto vispārējo izglītību, bet pēc skolas beigšanas tiem bija jāiestājas armijas vai flotes dienestā. Bērni šīs internātu skolās pastāvīgi atradās izmeklētu skolotāju ziņā un nebija jābaidās par reliģijas vai nevēlā-

mas politikas iespaidiem. Bet šīs skolas maksāja dargi. Pēc patversmju pārvaldes ziņām, katra internāta audzēkņa uzturēšana izmaksājusi 6,450 rubļus, vai septiņreiz vairāk, nekā parastajās skolās. (H.J. Noah. Financing Soviet Schools. Columbia University Press. 1966.)

Latvijas skolas tagad vispārējos vilcienos pielīdzinātas Padomju Savienības skolām. Ir arī interntskolas. Vienu no šādām apmeklējusi amerikāņu žurnaliste E. Moos un savus iespaidus aprakstījusi Padomijas skolu apskatā. (Soviet Education. Achievements and Goals by E. Moos. 1967.)

Skola atrodas 20 km no Rīgas, egļu un priežu mežā. Tā bijusi sevišķa tipa internātskola, paredzēta franču valodas pratēju sagatavošanai. Šī valoda tur mācīta jau no otrās klases sākot, pieņemot, ka ar 8. klasi visus priekšmetus varēs mācīt franču valodā. Skolā ir 308 zēni un meitenes, 45 skolotāji un audzinātāji. Lielais skolotāju skaits rāda, ka skolā ir paralēlas klases dažādu tautību bērniem.

Cildinošais apraksts liek domāt, ka šī skola paredzēta tikai komunistu augstāko aprindu bērniem.

*

Pēc Latvijas PSR Mazās Enciklopēdijas ziņām, strauji attīstījies mazbērnu, 2 līdz 7 gadus vec., audzināšanas iestāžu tīkls

	1940. g.	1950.g.	1960.g.	1964.g.
Mazbērnu audzināšanas iestāžu skaits	87	154	305	469
Bērnu skaits (tūkstošos)	5.5	7.0	19.06	39.4

Sacīts arī, ka bērnus māca dzimtajā valodā, bet turpat arī piebilsts, ka „daudzās bērnu audzināšanas iestādēs latviešu un krievu tautības bērniem organizētas paralēlas grupas. Tas palīdz bērniem labāk iemācīties abas valodas un sekmē tautu draudzības jūtu veidošanos.” No visām audzinātājām krievietes ir pārsvarā, nozīmējot, ka galvenā sarunu valoda ir krievu valoda.

8. Vienano tipiskākajām Padomju skolas iezīmēm bija un ir vēl tagad – bailes no individuālisma izkopšanas audzēkņos. Individuālisms ir reakcionārās buržuazijas pazīme tās paidagoģijā. Komunistiskai sabiedrībai ir vajadzīga konforma masa, tāpēc ir uzsvērts kolektīvisms un grupu darbs. Skolu darbā tas aizgāja līdz tādai galējībai, ka neeksaminēja atsevišķus skolēnus, bet visu „kolektīvu”.

Darbs pilnajās un nepilnās vidusskolās notika darba brigādēs, kā to prasa kolektīvisma princips, pa seši vai 8 skolēni katrā grupā vai brigādē. Skolotājs uzdevumus izstrādāja sevišķā laboratorijā, kādas tika iekārtotas katram priekšmetam. Skolēni gāja no vienas laboratorijas uz otru, ik dienas mainīdami darba vietas četras vai piecas reizes.

Šādai laboratorijai ir priekšrocības, ka „laboratorijās” jau atro-

das priekšā attiecīgie mācības līdzekļi, un tie nebija jāpārnēsā no klases uz klasi. Negatīvā puse ir pārāk uzsvērtais kolektīvais darbs. Skolās nebija tik daudz skolotāju, kas varētu pavadīt un uzraudzīt katras grupas darbu, kāpēc tās parasti strādāja patstāvīgi. Faktiski strādāja tikai katras grupas entūziasti, pārējie „asistēja” lasīdami grāmatas, taisīdami jokus un kavēja laiku kā prasdami. Tā daudzi skolēni gāja no klases uz klasi ar trūcīgām zināšanām.

Arī neatkarīgās Latvijas laikā dažās vidusskolās mācības bija iekārtotas pēc laboratorijas metodes, bet nebija skolēnu brigāžu, un klases pilnā sastāvā gāja uz laboratoriju skolotāja pavadībā. Šīs skolas izmantoja tikai laboratoriju metodes priekšrocības, ne trūkumus.

Brigāžu metodi raksturoja gadījumi, kad no 40 Padomju skolotāju institūtā uzņemtiem audzēkņiem, visi ar labu proletārisma izcelsmi, pēc četriem mācības gadiem kursu beidza tikai 14.

9. Trīsdesmito gadu (1934.-1936.) reformas ienesa lielas pārmaiņas Padomijas skolu dzīvē. Tad arī partija bija spiesta uzklaut augstskolu vaimanas mācībām nesagatavoto studentu dēļ. Laboratorija metode nedarbojās un bija vainojama Padomju skolas sabrukumā. (Boldirev. N.I.Ob otņošeiji k pedagogičeskomu nasļedstvu prošlovo. Sovetskaja pedagogika. Nr. 11. 1951. 23. lapp.)

Publicēja dekrētus, kas noteica stundu skaitu, ievēda individuālus eksāmenus, atzīmju sistēmu, darīja skolotājus atbildīgus par viņu darbu.

Nesekmīgos skolēnus sāka izslēgt. Bet kolektīvisma princips palika visā skolu sistēmā, tikai citā veidā. Daudzās skolēnu organizācijas, no kurām dažās iestāšanās bija obligāta, nebija nekas cits, kā agrākais kolektīvisms. Oktobrēni, pionieri, komjaunieši, Mopra, Osoviachims, Učkoms un sienas avīzes kolektīvs nospieda katru individuālisma pazīmi.

To pašu nivelēšanas darbu uzspieda arī skolotājiem ar viņu daudzajām organizācijām. To atceras labi arī latviešu skolotāji, kas pārdzīvoja baigo gadu.

Lai iznīcinātu 'šķiru atliekas', laikā no 1930. līdz 34. gadam, notika lielākais uzbrukums turīgākajām zemnieku aprindām. Aizliedza uzņemt universitātēs un tehniskajās augstskolās priesteru, muižnieku, tirgotāju, virsnieku, turīgu zemnieku u.c. neproletāriskos bērnus. Skolēnus ar šādu „sliktu” izcelsmi izraidīja no skolām, dažās vietās iekārtojot sevišķas mācību skolas ar mācības maksu.

Daudzi izraidītie studenti iestājās fabrikās, nostrādāja pāris gadus, varēja uzrādīt anketā par izcelsmi „strādnieks”, un tā varēja nobeigt izglītību, ja laimējās netikt noķertam.

No 1940. līdz 1956. gadam vidusskolu trīs vecākām klasēm noteica mācības naudu 200 rbļ. gadā. Komjauniešiem un aktīvistiem bija atvieglojumi un priekšrocības.

Skolēni nav atbrīvoti vasaras brīvlaikā no prakses lauksaimniecībā. Latvijas skolu jaunatne tika agrāk, tāpat tagad sūtīta uz Kazachstanu

un citā republikām stepju kultivēšanā u.c. Skolēni tiek sūtīti arī dažādās „kultūras kampaņās”, kā iedzīvotāju apmācīšanai rakstīšanā un lasīšanā.

Padomju Savienībā pirmā tāda kampaņa notika 1929. gadā.

10. Pusgadusimts pagājis, kopš komunistu partija cenšas Padomju Savienības skolu sistēmā izaudzināt sev derīgus locekļus, kas būtu „piepildīti ar nedzēšamu naidu pret sociālistiskās sabiedrības ienaidniekiem un kas kvēlotu karstā mīlā uz savu vareno dzimteni”. Šinīs komunistu galējībās arī slēpjas padomju skolas neveiksme, ejot no pilnīgas desorganizācijas līdz varmācīgai apspiešanai un asiņainam terroram. Kārotais ideālkomunists, prātā apgaismotais un garā izdaiļotais sociālisma cēlējs nav izaudzināts.

To atzīst vispirms skolotāji, kad vien tiem ir iespēja to pateikt.

Piemēram var noderēt Padomju Savienības vidusskolas skolotājas F. Vigdorovas dienas grāmata. (F. Vigdorova. Dņevņik Učitelnic. Moskva. 1957.

Tā tēlo dzīvi vidusskolā, kur darbojas komjaunatnes un pionieru organizācijas, kur ir sienas avīze un partijas uzraudzība, un skolas direktors ir kompartijas loceklis. Šinī labi aprūpētā skolā skolēns klasē rupji apvairo skolotāju – sievieti, kas no savas puses cenšas būt priekšzīmīga audzinātāja. Skolēni apzog viens otru, uzdod svešus darbus par saviem, lai dabūtu labāku atzīmi, novēlo ierasties uz stundām, uzvedas nepieklājīgi klasē, ir neuzmanīgi mācību laikā, savā starpā izkaujas, – tāpat meitenes. Komunistiskā sabiedrība un partijas noteiktā audzināšana nekā nav līdzējusi.

Grāmata sarakstīta pēc kara un ir visumā patriotiska. Tā gājusi cauri partijas cenzūrai un iespiesta Maskavā. Ja partija šo grāmatu atļāva publicēt, tad tā ir raksturīga visām Padomju skolām un ir atzīšanās par Padomju skolas neveiksmi.

F. Vigdorovas dienas grāmatai kā turpinājums noder 1972. gada 25. jūnija Padomju valdības dekrēts „Par noslēguma pāreju uz jaunatnes vispārēju vidējo izglītību un par vispārīzglītojošās skolas tālāko attīstību.”

Dekrēts sākas ar konstatējumu, ka vidējā izglītība var atzīmēt ievērojamus sasniegumus, ka paplašinājies skolu tīkls un ka pieaudzis kvalificēto skolotāju skaits.

Tomēr skolās vēl nēssot pietiekami iedziļinātas jaunās aktīvās metodes un nav izlietoti mācību tehniskie līdzekļi. Pilnā mērā neesot izlietotas arī iespējas audzināt skolēnus komunistisma garā ar augsti kultūrālu uzvešanos un apzinīgām attiecībām pret darbu un mācībām.

Vainojamas zinātniski-pedagoģiskās iestādes, kas gausi risina audzināšanas un mācīšanas problēmas. Arī skolotāju kadra sagatavošana ir nepietiekami saistīta ar praksi un vispārīzglītojošās skolas pašreizējām prasībām. Par to jārūpējas sevišķi tām mācības iestādēm, kas sagatavo skolotājus.

Dekrētā skolotājiem dota daudz dzirdētā notācija:

„Skolotājam ar visu savu stāju, uzvedību un darbību jābūt skolēniem par paraugu augstā komunistiskā tikumā, idejiskā pārliecībā, kultūrā, mērķtiecībā un plašā erudīcijā.”

„Brālīgo republiku” izglītības ministrijām norādīts pastiprināt skolotāju kvalifikācijas celšanas institūtu darbību. Paidagoģiskai akadēmijai uzdots izstrādāt un sagatavot mācības līmeņa celšanu. Atrasts, ka mācības grāmatas un citi mācības līdzekļi skolās nav pietiekamā daudzumā, jāgādā, lai tie būtu skolām vajadzīgā skaitā.

Rakstniekiem, komponistiem un māksliniekiem jā rūpējas par augstvērtīgas mākslas darbiem un ar to palīdzību jāstiprina skolēnu aistētiskā audzināšana.

Ministru padomes iespieddarbu komitejai jā rūpējas par mācības grāmatu labāku saturu un par mākslinieciskās apdares uzlabošanu. Piecu vai sešu gadu laikā jā sagatavo rokas grāmata skolotājiem.

Tautas veselības aizsardzības ministrijai jā uzlabo profilaktika un ārstu uzraudzība skolēnu fiziskajā attīstībā un veselībā, tāpat skolēnu veselības kopšanas sistēma. Jā uzlabo arī skolotāju dzīvokļi un pašu skolo-tāju atpūtas sistēma.

Izcilākiem skolotājiem piešķirs nosaukumu „vecākais skolotājs” un „skolotājs-metodiķis”.

Dekrētā minētie skolu dzīvē vajadzīgie uzlabojumi jāpaveic līdz 1975. gadam.

Dekrēts liecina, ka Padomju skola kaujas ar trūkumiem, kādi vairs rietumzemju skolās netiek ar dekrētiem novērsti.

*

11. PSRS VISPĀRĒJĀS IZGLĪTĪBAS POLITECHNISKO SKOLU STUNDU PLĀNS. A. 8-klasīgai skolai.

Mācības priekšmeti	Stundu skaits pa klasēm								ned.	gadā
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.		
Krievu valoda	12	12	12	10	6	5	3	2	62	2184
Literatūra	—	—	—	—	2	3	2	3	10	357
Metēmatika	6	6	6	6	6	6	6	5	47	1663
Vēsture, PSRS konst.	—	—	—	2	2	2	2	3	11	391
Dabas zinātnes	—	—	—	3	—	—	—	—	3	105
Ģeografija	—	—	—	—	2	2	2	2	8	286
Bioloģija	—	—	—	—	2	2	2	2	8	246
Fizika	—	—	—	—	—	2	2	3	7	142
Ķīmija	—	—	—	—	—	—	2	2	4	142
Techniskā zīmēšana	—	—	—	—	—	—	1	1	2	71
Svešvaloda	—	—	—	—	4	3	3	3	13	465
Kopā	18	18	18	21	24	25	25	26	175	6055

Zīmēšana	1	1	1	1	1	1	1	1	—	7	248
Mūzika un dz.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	8	283
Fizikultūra	2	2	2	2	2	2	2	2	2	16	566
Kopā	4 ..	4 ..	4 ..	4 ..	4 ..	4 ..	4 ..	4 ..	3	31	1097

Rokdarbi, techn.

nodarbe	2	2	2	2	3	3	3	3	20	708
Soc.der.darbs	—	—	2	2	2	2	2	2	12	426
Prod.prks.5-8.	—	—	—	—						180

Kopā 2 .. 2 .. 4 .. 4 .. 5 .. 5 .. 5 .. 5 .. 32 .. 1314

Kopā pavisam 24 24 26 29 33 34 34 34 238 8466

Klases stundas garums 45 minūtes.

B. Stundu plāns 3-klasīgai vidusskolai ar rūpniecības apmācību

Mācības priekšmeti	Stundu skaits pa klasēm			nedēļā	gadā
	IX	X	XI		
Literatūra	3	3	3	9	339
Matēmatika	4	4	4	12	452
Vēsture	2	3	4	9	335
Politisko zinātņu pamati	—	—	2	2	70
Ekonomiskā ģeografija	—	2	2	4	148
Fizika	4	4	2	10	382
Astronomija	—	1	—	1	39
Ķīmija	2	3	2	7	265
Bioloģija	3	—	—	3	117
Techniskā zīmēšana	2	—	—	2	78
Svešvaloda	2	2	3	7	261
Fizikultūra	2	2	2	6	226
Kopā	24	24	24	72	2712

Vispārējie tehniskie priekšmeti, ražošanas apmācība (teorētiski un praktiski) un ražotājs darbs

12 12 12 36 1356

Kopā pavisam 36

Fakultatīvie priekšmeti 2 2 2 6 226

Piezīmes: Visās Padomju Savienības nacionālo republiku vispārējās izglītības skolās krievu valodas mācība ir obligāta jau no zemākajām klasēm. Tā tas ir arī Latvijas PSR.

Skolās ar krievu mācības valodu vietējās valodas mācība fakultatīva. — Raksturīgs ir krievu valodas liels stundu skaits 8 kl. skolās. Caurmērā katrā klasē 9 krievu valodas stundas nedēļā. Neatkarīgajā Latvijā tēvu valodas mācībai bija paredzētas caurmērā 5.7 (pilsētu) un 5.9 (lauku) stundas nedēļā katrā pamatskolas klasē. (The Changing Soviet School. The Comparative Education Society. Edited by G.Z.F. Bereday. Cambridge. 1960.)

12. Politehniskā izglītība.

Politehniskā apmācība vispārējās izglītības skolās ierāda Padomju Savienības skolu sistēmai pavisam atsevišķu vietu jaunlaiku skolu iekārtās.

Tās pirmsākumi saskatāmi jau pēcrevolūcijas iekšējo cīņu laikā, 1918. gadā Padomijas Izglītības komisāra Lunačarska un Ļeņina rīkojumos, sevišķi komunistu 5. kongresa 1919. gada 23. marta rezolūcijā, kas noteica sekošo:

„Ievest bezmaksas un obligātu vispārēju tehnisku mācību galveno ražošanas nozaru teorijā un praksē abu dzimumu bērniem līdz 17 gadu vecumam.”

Gadi pagāja, un nekas sevišķs nenotika. Kā unikumu var atzīmēt 1928. gada Izglītības komisāra rīkojumu vidusskolu vecākajām klasēm ievest kādas speciālitātes mācību, kas absolventiem būtu jāpiekopj viņu vēlākā dzīvē. Katrā skolā norīkoja pa vienam instruktoram, kas mācīja skolēniem vienu speciālitāti.

Vajadzēja paiet ne mazāk kā 40 gadiem, lai Padomju Savienība varētu uzskatīt problēmu par tik tālu atrisinātu, ka prēmjera Kruščeva laikā radās likums „Par skolas un dzīves sakara nostiprināšanu un par tautas tālākas izglītības sistēmas attīstību.” Augstākā padome to izsludināja 1958. gada 24. decembrī un ar to arī nodibināja politehnisko skolu.

Līdz ar to vispārējo mācības ilgumu skolās pagarināja par vienu gadu. Tagad līdz abiturijai ir 11 gadi. Vidusskolai palika tāpat 3 gadi.

Laikā no 1920. līdz 1922. gadam pilsētu apstākļos ieteica mācekļu skolas pie rūpnīcām, un sevišķas lauku jaunatnes skolas. Prasīja 4-gadīgu priekšizglītību, un šīs skolas attīstījās strauji. Bet absolventiem bija grūtības trūcīgās priekšizglītības dēļ.

1924./25. mācības gadā, kad vispārējās izglītības skolām bija 9 gadu kurss, vecākajām klasēm mēģināja ievest arī politehnisku un kādu noteikta aroda mācību. Iestāšanās augstskolā ar šo blakus mācību nebija liegta, bet tās nekļuva populāras.

1930. gadā vidusskolu vecākās klases pārvērta par tehniskām, ar kombinētu vispārējo, politehnisko un kāda aroda mācību ar tiešu darbu kādā ražošanas procesā un ar skolēnu piedalīšanos sociālā un politiskā dzīvē. Bet īsais mācību laiks un citi šķēršļi deva tikai nedaudz apmier-

nošus rezultātus. Bet Padomju skola ievērojami progresēja, kombinējot skolu mācības ar sociāli svarīgu darbu. (skat. Polytechnical Education in the USSR. ed. by S.G. Šapovaļenko. UNESCO. 1963. 45. lapp.)

Politehniskās mācības princips prasīja skolēnu apmācību daudzās teknikās. Blakus tam mācību programma bija piebīvēta ar dažādo arodu teorijām, un tas daudz skolēniem bija par grūtu.

Pagāja vēl apmēram desmit gadi, līdz radās apziņa, ka mācības laiks ir par īsu un to pagarināja par vienu gadu. Arī Rīgas vidusskola Nr. 1 ir viena no šīm skolām. Atsauksmes par to ir labas.

Agrākā desmitgadīgā skola nav likvidēta. Vietām pastāvēja divas sistēmas, abas ar to pašu teorētiski-zinātnisko programmu un ar tiesībām iestāties augstskolā, ja vien ir izpildīti pārējie noteikumi: divu gadu darbs fabrikā vai kolhozā, arī slimnīcā un ir saņemta partijas, arodbiedrības vai komjaunatnes rekomendācija. Starpība tikai tā, vienpadsmitgadīgajā skolā ievērojama daļa mācības laika pāriet dažādās praktiskās nodarbībās un tiešajā ražošanā, kamēr dismitgadīgajās skolās ražošanas vietā likts „sociāli derīgais darbs”, ko veic galvenā kārtā paralēli kārtējam mācībām skolēnu brigādes, pionieri vai komjaunatnes grupas.

Vienpadsmitgadīgajā skolā caurmērā ik nedēļas 24 stundas veltītas teorētiskām mācībām, bet 12 tehniskajām apmācībām un tiešajam darbam, par ko saņem arī strādniekiem paredzēto atlīdzību. (Soviet Education. Achievements and Goals by Elizabeth Moos. 1967. 40. lapp.)

Skolēnu nodarbībās bieži pieminētais „sociāli derīgais darbs” parasti notiek skolas vadībā un uzraudzībā, piemēram, kāda lielāka skola palīdz mazākai uzlabot vai ierīkot sporta laukumu, gatavo rotaļlietas bērnu dārziem u.t.t.

Stundu plāni abām sistēmām pēdējos gados vairākkārtīgi ir pārstrādāti, lai gan ne principiāli. Šīs maiņas rāda, ka meklēšanas process vēl nav beidzies.

13. Izglītības turpināšanai tiem skolēniem, kas beidz 8-gadīgo skolu, stāv priekšā vairākas iespējas:

a) Trīsgadīgajā politehniskā skolā mācoties, ik gadus 54 dienas ir jānostrādā rūpnīcā, lauku darbā vai kādā citā kontrolētā darba dienestā. Pēc skolas beigšanas jānostrādā divi gadi par algotu strādnieku kādā sabiedriskā vai valsts uzņēmumā un tad jāiztura uzņemšanas pārbaudījums iestājoties augstskolā.

Ir paredzētas iespējas iztikt bez šī divgadīgā darba dienesta. Bet parastā strādnieka bērniem reti kad izdodas to izmantot. Vajadzīgas arī pieminētās rekomendācijas. Izlase ir liela, parasti uzņem tikai trešdaļu aspirantu. Kādreiz arī tikai 5% un vēl mazāk tiek pieņemti, jo konkursi ir smagi.

b) Var arī tūlīt pēc 8-klasīgās skolas beigšanas iestāties tehniskā vidusskolā (technikumā), ja vien iztura pārbaudījumus. Ja iepriekš nobeigta vispārīzglītojošā vidusskola, dažādus teknikumus var beigt pat vie-

nā vai divos gados. Parastais teknikuma mācības ilgums ir četri gadi, ja ir jau nobeigta vidusskola, tad divi gadi.

c) Amatniecības skolās (remesļenoje učiļišče) var iestāties pēc 8-klasīgās skolas beigšanas un mācīties vienu, divus vai trīs gadus kādu amatu, saņemot pie tam mācekļiem paredzēto algu.

d) Ir arī vakara skolas, piemērotas tiem, kas ir jau kādā darbā, lai absolvētu vidusskolu. To iespējams panākt arī neklātienēs ceļā, mācoties mājās un ierodoties tikai uz pārbaudēm. Tāds mācīšanās veids tomēr prasa vairāk laika un arī piespiešanos.

Skolotājus vispārējās izglītības politehniskajām vidusskolām sagatavo pedagogiskos institūtos un universitātē.

Te ir sava pakāpenība. — Skolotāju vairums savu izglītību sāk 15 gadu vecumā, nobeidzot 8-klasīgo skolu ar tanī paredzēto fizisko nodarbi. Pēc tam 4 gadu mācība pedagogiskajā skolā. Tās absolventiem ir tiesība strādāt bērnu dārzā un 8-kl. skolas četrās zemākajās klasēs. Tagad šī veida pedagogiskās skolas paredz likvidēt un pievienot pedagogiskajiem institūtiem ar 4-gadīgu kursu.

Politehnisko vidusskolu absolventi, bruņojušies nevien ar zināšanām, bet arī ar nepieciešamajām rekomendācijām, var cerēt uz iestāšanos pedagogiskajā institūtā ar 4-gadīgu vai 5-gadīgu kursu un tad tapt pilntiesīgi vidusskolu skolotāji.

Var arī mēģināt iestāties universitātē, kur ir vienu gadu ilgāka mācība, bet beigās arī kvalifikācija augstāka.

Padomju Savienības augstākajās mācību iestādēs, ieskaitot pedagogiskos institūtos, mācība ir par brīvu, bet pēc kursa beigšanas trīs gadi jānostrādā tādā darba vietā, kur nosūta.

Pēc Latvijas PSR Mazās enciklopēdijas ziņām 1966. gadā Latvijā darbojās 10 augstākās mācības iestādes. — Divi pedagogiskie institūti (Daugavpilī un Liepājā), Pētera Stučkas Latvijas valsts universitāte Rīgā, Lauksaimniecības akadēmija Jelgavā, Fiziskās kultūras institūts Rīgā, no universitātes atdalītais Medicīnas institūts Rīgā, tāpat atdalītais Politehniskais institūts Rīgā un Civilās aviācijas inženieru institūts Rīgā. Rīgā darbojas arī Latvijas valsts konservātorija un PSR Latvijas Mākslas akadēmija.

1968./69. mācību gadā Latvijas teritorijā darbojušās 1170 vispārējās izglītības skolas. No tām 284 pamatskolas, 582 8-klasīgās skolas un 255 vidusskolas. Bez tam 41 palīgskola bērniem ar fiziskiem defektiem un vāju veselību. Visās šinīs skolās mācījušies 316,011 skolēnu 20, 747 skolotāju vadībā. No tiem 10,611 ar augstskolas izglītību. (Latvijas PSR ME. III. 250. lapp.)

*

14. Politehniskā skola tautas un pedagogu vērtējumā. Varētu jautāt, kā Padomju Savienības pedagogu ap-

rindas un kā pati tauta reaģējusi uz 1958. gada 24. decembra Izglītības likumu, kas faktiski nozīmē apvērsumu skolu sistēmā. Te jāievēro, ka Padomju Savienība nav Amerika, kur katrs var runāt un rakstīt ko grib. Partijas cenzētie laikraksti nekad nepublicē neko, kas nesaskan ar partijas gribu. Partijas un valdības kritiku drīkst rakstīt tikai ar pašas partijas ziņu, kāda no augstākām autoritātēm. Citi drīkst tikai uz kautko norādīt vai atgādināt. Bet tad arī vispirms jāslavē partijas un valdības gudrā politika.

Padomju Savienībā ilgu gadu par mācībspēku augstskolās bijušais profesors I. Nikodimovs, nokļuvis brīvajā pasaulē, ir sakopojis laikrakstu „piezīmes” un publicējis sevišķā darbā (Tragēdija Sovetskoj Molo-deži. Izdatelstvo Centralnevo Objedinenija Političeskich iz SSSR. Muenchen. 1961.), kas rāda tos apstākļus, kādus Kruščeva likums radījis Padomijas skolu dzīvē.

Izsacītas dažādas domas par 1958. gada Izglītības likuma faktiskajiem iemesliem un nolūkiem. Analizējot Krievijas ekonomistu datus par rūpniecībā nodarbināto strādnieku skaitu, var domāt, ka tā īstais pamatojums bijis strādnieku trūkums sakarā ar samazinājušos dzimstību pēdējā kara laikā. Tad arī Kruščeva izsludinātā septiņgade, kas visām valsts saimniecības nozarēm prasīja daudz jaunu strādnieku, jo strādnieku deficīts tad bijis ap 17 miljoni. Ar sieviešu iesaistīšanu fabrikās nav pieticis, tāpēc ņemta skolu jaunatne. Tās mācības programmā ieviesta ražošana, ko varēja panākt tikai fabrikās, kolhozos vai sovhozos. Ja visai šai skolu sistēmai uzliek vārdu politehniskā izglītība, ko jau Lēņins savā laikā ieteicis, tad viss vēlmais būtu sasniegts. Nav ko prasīt, ko domās tauta un jaunatne, partija un valdība zina visu labāk.

Bet nelaime radās jau tūlīt 1959. gadā pēc likuma izsludināšanas.

Nekas nebija sagatavots, lai īstenotu šo revolūcionāro pārmaiņu visā skolu sistēmā. Nāca jauns mācību gads ar prasībām pēc telpām, skolotājiem un visas iekārtas. Strādāja trīs maiņas ar skolotājiem bez attiecīgas izglītības. Apmācība amatos prasīja pēc darbnīcām un papildus instrumentiem, darba rīkiem. Bet to nebija. Arī fabrikām, kam bija jāuzņem obligātā darba dienesta jauniešus, vajadzēja papildus iekārtas, kas tā knapi pietika pašreizējiem apstākļiem.

1958. gada 20. maija numurā „Izvestija” ziņoja, ka Sibīrijas N.N. apgabālā no 515 tehnisko darbu skolotājiem, 245 neesot pat ar vidusskolas izglītību. Kādā fabriku kombinātā paredzēts nodarbināt 243 studentus, bet vietu pie darba galdiem tikai 130. U.t.t.

Cita veida sarežģījumi sākās ar Kruščeva likumā paredzēto strādnieku uzņemšanu augstskolās tieši no darba vietām.

Līdzīga rakstura grūtības bija ar studentu kandidātiem, ko uzņēmuši „komandēja” iestāties augstskolā.

Sava apskata noslēgumā prof. I. Nikodimovs visas Padomju Savienības jaunatnei uzbrukušās nelaimes ietver 5 tezēs:

1. Tiklab vidus-, kā augstskolās produktīvai ražošanas apmācībai

trūkst materiālā pamata: nav laboratoriju, kabinetu, mācības grāmatu, labi iekārtotu bibliotēku u.c. Jūtams arī kvalificētu mācībspēku trūkums.

2. Nepārvarāmas grūtības ir realizējot ražošanas apmācību rūpnīcās, grūtības izvietojot studentus pa fabrikām, ierādot viņiem vietas pie darba galdiem vajadzīgā speciālitātē, saskaņojot mācības un ražošanas prasības, skolas un uzņēmumu intereses.

3. Ārkārtīgs studentu noslogojums nevien ar mācībām, bet galvenā kārtā fabrikās kā vienkāršiem strādniekiem, ar sabiedriskā papildu darba slodzi, izpildot visādus ražošanas, būvniecības, lauksaimniecības uzdevumus u.c., kas pazemina izglītības līmeni un izšķiež jaunatnes spēkus.

4. Nodibināta privilīģēto kandidātu grupa, kam sevišķas tiesības iestāties augstskolā, lai gan nav studentiem nepieciešamo priekšzināšanu. Sevišķi tas attiecas uz „ražotājiem” no tiešām strādnieku aprindām, uz demobilizētiem Sarkanās armijas karavīriem un dažādu uzņēmumu speciāli komandētiem kandidātiem.

5. Visas te pieminētās grūtības vēl pavairo nāvējošā partijas aizgādība (opēka), arī visa materiālistiskā mācību ievirze, kas nomāc katru brīvu un svaigu domu, katru iniciatīvu un nospiež cilveka garu.

Šie citējumi publicēti 15 gadus atpakaļ. Kā ir tagad? (ed)

* * * *

XVI SKOLAS D P NOMETNĒS

Varbūt tikai nedaudz vairāk kā puse no visiem latviešu bēgļiem, ko bailes no krievu terrora bija aizdzinušas no dzimtenes 1944. gada rudenī, atrada patvērumu Rietumvācijā, Zviedrijā un citās tuvākās zemēs. Daudz bēgļu bija palicis Austrumvācijā, cerot uz kara izbeigšanos un uz iespēju atgriezties brīvā Latvijā. Sabiedroto okupācijas joslas bija zināmas, bet neviens neticēja, ka Amerika atdos krieviem pus Eiropas gluži par neko, kā tā ir tikai parastā komunistu propaganda. Bet kad notika vārdu pa vārdam, ko pa radio bijām dzirdējuši vēl Latvijā, 1944. gada augustā, tad tikai neliela daļa latviešu bēgļu vēl paguva izbēgt uz amerikāņu, angļu vai franču okupācijas zonām. Tā liela daļa šo dzimtenes „nodevēju” krita komunistu gūstā.

Kad bēgļu straumes bija apsīkušas un varēja dabūt kaut kādu skaitlisku pārskatu, pēc bēgļu uzraudzības iestādēm bija redzams, ka no komunistiem bija paglābušies ap 175,000 Latvijas pilsoņu.

1. Vācijā Sabiedroto okupācijas iestādes šos bēgļus centās novietot kautcik vienkopus, pa lielākai daļai vācu „ostarbeiteru” (no austrumiem ievesto strādnieku) barakās un deva tiem „Pārvietoto personu” (Displaced Persons), īsāki DP (Dī-Pī) nosaukumu.

Baraku agrākos iemītņiekus, kas bija celtas pie visām lielākām vācu fabrikām, poļus, ukraiņus, krievus u.c. sūtīja atpakaļ uz viņu zemēm un iztukšotās mītnes atdeva „pārvietotām” personām. Viegli celtās barakas neglāba no ziemas aukstajiem vējiem un lietus, bet pa lielākai daļai tās bija apgādātas ar ūdensvadiem un citām visnepieciešamākām ierīcēm.

Daudzas nometnes atrada arī labus novietojumus, no vāciešu atbrīvotām ģimeņu un dzīvokļu mājām. Daudzas nometnes bija novietotas arī tukšajos fabriku korpusos u.t.t.

Radās bēgļu nometnes – Rietumvācijā pavisam 294 nometnes ar 82-000 reģistrētiem latviešu iedzīvotājiem. Nometņu iedzīvotājiem bija sabiedroto aprūpe, sākumā ļoti laba armijas apgāde, sevišķi amerikāņu zonā, vēlāk UNRRA's (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) un daudz mazākas rācijas (1500 – 2000 kal. dienā), bet bēgļi kaut kā iztika, izlīdzēdamies ar pašapgādi, blakus darbiem un spekulēšanu, cerībā uz labākām dienām.

Ne visi bēgļi dzīvoja nometnēs. Tās sākumā bija vēl ar dzeloņdrātīm apžogotas no „ostarbeiteru” laikiem. Baidīdamies no piespiedu deportācijas uz krieviem, daudzi dzīvoja privātu starp vāciešiem un pārtika no vācu rācijām, kas bija ļoti trūcīgas.

Bēgļu nometnes sabiedroto virsnieku apsardzībā apciemoja krievu komisāri, mudinādami braukt atpakaļ uz dzimteni. Bija gadījumi, kad daži atgriezās, bet gadījās arī piespiedu repatriācijas, visvairāk Sabiedroto

virsnieku apstākļu nepazīšanas dēļ, un vienkārši arī dažu pārpratumu dēļ. Toreiz amerikāņi Stālinu vēl dēvēja par „The good old Joe” un komunistus vērtēja pēc viņu propagandas jaukumiem.

Pēc UNRRA's izdarītās aptaujas nometnēs, uz repatriāciju pieteicās ne vairāk par 3%. Pārējiem bija pārāk bēdīgas atmiņas un pieredze no komunistu terora dzimtenē.

2. Skolas vispirms.

Cerības par brīvu Latviju un drīzu atgriešanos nepiepildījās. Bija jārēķina ar ilgu palikšanu svešumā, un tāpēc jā rūpējas arī par jaunatni, par bērnu izglītību, kas kara dēļ jau tā bija nokavēta un izjaukta.

Vienā ziņā apstākļi skolu iekārtošanai, lai arī primitīvajās nometnēs, bija labvēlīgi. Kara bēgļu saimē bija daudz skolotāju. Vēlākas aptaujas rādīja, ka nometnēs Vācijā atrodas 3084 skolotāji. Faktiski to bija vēl vairāk. Par skolotājiem te bija uzdotas personas ar pedagoģisku izglītību, bet Latvijas skolās strādāja daudz inženieru (arodskolās), tautsaimnieku, arhitektu, agronomu, mācītāju, ārstu un dažādu arodu lietpratēji ar akadēmisku izglītību. Starp bēgļiem bija daudz tādu.

Tāpēc nebija brīnums, ka jau 1945. gada vasaras sākumā, kad kara troksnis bija rimis, nometnēs atvērās bērnu dārzi, pamatskolas un arī ģimnazijas, vispirmā kārtā tādas mācības iestādes, kas varēja iztikt bez darbnīcām, laboratorijām vai speciālām ierīcēm. Skolotāju un vecāku sadarbībā radās skolas bez kāda ierosinājuma no augšas, no kādas pārvaldes vai pašu latviešu centra.

Viena no pirmajām skolām, varbūt pati pirmā, 1945. gada jūnijā atvērās Holšteinas apgabala Neištātē. To noorganizēja Latvijas skolu darbinieki Mārtiņš Gaide un Teodors Sīlis.

Skolas visur atvērās ar vietējo skolotāju un bērnu vecāku ierosmi jau pirms bēgļu ievēlētās Latviešu centrālkomitejas (LCK) ar tās Izglītības un Skolu nodaļu. Tā vēlāk palīdzēja skolu darbību saskaņot un daļēji arī aprūpēt. Visumā DP skolas tomēr bija pašapgādnieces.

Pašu galdnieki gatavoja skolas solus, tāfeles un katēdras, ciktāl šīs mantas nebija iegūstamas no vāciešiem. Mūzikas vajadzībām ieguva arī klavieres u.t.t.

Galvenās grūtības pirmajā mācības gadā sagādāja grāmatu trūkums. Te darbā stājās skolotāji. Daudziem bija līdzī visadas Latvijas laika mācību grāmatas. No šīm uzdevumus pārdiktēja, pārrakstīja un pavairoja. Vēlāk radušies grāmatu apgādi tās pārdrūkāja, tāpat kā iespieda jaunās sarakstītās. Dažos vidusskolu priekšmetos varēja lietot arī no vācu izdotām grāmatām, kas bija pērkamas grāmatveikalos. Skolotāji parādīja apbrīnojamu veiklību un atjautību skolas mācības līdzekļu apgādē un improvizācijā. Klases tāfele un krīts nāca daudz lielākā cieņā, kā tas bija Latvijā.

Augstākais sasniegums nometņu skolām bija 1946./47. mācības gadā, pēc kam sākot ar 1948. gadu sāka samazināties skolēnu un skolu

skaits latviešu izceļošanas dēļ. Jāpiezīmē, ka tikai lielākajām ģimnazijām bija visas klases, ieskaitot abiturijas klasi. Citām darbojās tikai dažas zemākās.

DP nometņu skolu dzīvē liels ieguvums bija, ka ļaudis dzīvoja vienkopus, nebija nekādu transporta problēmu bērņus sūtīt uz skolu. Tā bija turpat uz vietas.

Vispārējo latviešu mācības iestāžu kustību Vācijā DP nometņu laikā rāda sekojošie skaitļi:

Mācības iestāžu tips	1946./47.		1949./50.		1950./51.	
	Skol.-	skolēni	skol.-	skolēni	skol.-	skolēni
Bērnu dārzi	45	1700	26	870	—	—
Pamatskolas	122	7000	44	2744	23	520
Ģimnazijas	57	2500	12	600	1	25
Arodskolas	12	700	8	450	—	—
Technikumi	2	100	1	30	—	—
Bērnu nami	2	320	1	50	—	—
Universitātes	2	3200	1	300	—	—
Kopā	242	15520	93	5044	24	545

Darbojās liels daudzums dažādu kursu, sākot ar valodas kursiem līdz mākslas amatniecības darbnīcām un glezniecības studijām, kas deva saviem audzēkņiem pamatzināšanas gan valodās, gan dažādos arodos un tā palīdzēja tiem iekārtoties svešās emigrācijas zemēs.

3. Vispārēju pārskatu, kas rāda latviešu DP skolu stāvokli un darbību Vācijas nometnēs dod Lejassaksijas (Das Land Niedersachsen) skolu inspektora 1947./48. mācības gada ziņojums LCK Skolu nodaļai. Izņemot skaitļus, kas tieši attiecas uz Lejassaksiju, viss pārējais ziņojums ir labi der arī citiem Vācijas apgabaliem. Vienīgi amerikāņu zonā bērņu veselība nebija tik apdraudēta, labāka uztura dēļ, bet citādi atšķirība varēja būt niecīga:

„Skolu dzīve cieši saistīta ar visām tām pārmaiņām, kas skar mūsu trimdas saimi. Izceļošana, iesaistīšanās algotā darbā un arī iestāžu ekonomiskā politika jūtama ar visām konsekvencēm.

Sevišķi tas attiecas uz mūsu ģimnazijām, kuru audzēkņi visvairāk izjūt darba problēmu. Ja 1946./47. mācību gadā mums vēl bija 12 ģimnazijas, no tām vairākām tikai dažas klases, ar 181 skolotāju un 467 skolēniem, tad 1948./49. mācību gadā bija tikai 7 ģimnazijas ar 98 skolotājiem un 308 skolēniem. Šiem skaitļiem vēl tendence slidēt arvien zemāk. Augusta vidū palika vairs tikai 90 skolotāji (no tiem algu sarakstos 40) un 283 skolēni. No 1947. gada pavasara, kad sākās dažādu strādnieku vervēšana aizceļošanai, ģimnazijas zaudējušas ap 150 audzēkņus, neskaitot

absolventus un 42 mācībspēkus. Pamatskolu stāvoklis bija visumā nedaudz stabilāks. Skolas gan pārcietušas ievērojamas pārmaiņas savā izvietojumā, nometnēm pārceļoties, likvidējoties, apvienojoties vai arī no jauna organizējoties, bet to skaits pēdējo triju gadu laikā samazinājies tikai no 28 uz 26. Skolēnu skaits pat nedaudz pieaudzis, no 1246 uz 1300. Skolu pārskatos kā izceļotāji atzīmēti 49 skolotāji, kamēr 33 mācībspēki pārgājuši citā darbā tepat Vācijā.

Pārmaiņas skolotāju sastāvā prasa vēl sevišķu ievērību. Ka 1946./47. gadā vēl bija 211 skolotāju, pie tam gandrīz visi algā, tad uz 1948. gada vidu vairs tikai 154, no tiem algu sarakstos 90. Gaidāms vēl krasāks skolotāju skaita reducējums.

Gandrīz visās skolās pedagogiskais personāls saņemto algas kopsummu sadalīja starp visiem skolotājiem proporcionāli viņu darba stundu skaitam.

Bērnu dārzu skaits tai pašā laikā samazinājies no 27 uz 24, audzēkņu skaits no 875 uz 756. Šī bērnu dārzu audzēkņu skaita samazināšanās ir gan tikai formāla. Tā kā 6 gadi veci bērni var saņemt skolēniem paredzēto pārtikas papilddevu (ap 300 kal. dienā), tos parasti no bērnu dārza pārskaita pamatskolā, lai gan faktiski gandrīz visi paliek bērnu dārza nodarbībās līdz 7 gadu vecumam. Šis apstāklis arī izskaidro pieaugumu pamatskolās.

Lejassaksijas vienīgā arodnieciskā mācības iestāde Oldenburgas tehnikums un arodskola 1947. gada 1. jūlijā vēl skaitīja 58 audzēkņus. Ar izceļošanu tagad šis skaits noslīdējis uz 44. Pagājušā gadā divi audzēkņi beidza tehnikuma pilnu kursu un 14 arodskolu.

Skolu darbība, no programmas viedokļa lūkojoties, visumā bijusi sekmīga. No pamatskolu pēdējās klases 104 skolēniem tikai 4 tika atstāti uz otro gadu bet 100 beiguši pilnu kursu. No tiem 12 ar otrās šķiras apliecību un 88 ar pirmo šķiru. Pārējās klasēs 85% pārcelti bez pēcpārbaudījumiem, kāds skaits ievērojami pārsniedz attiecīgo normu Latvijā (vismaz par 10%). Ģimnaziju pēdējās klases audzēkņu – 33 skaitā, visi beiguši kursu, no tiem 4 ar otrās šķiras un 29 ar pirmās šķiras apliecību. Pārējās klasēs 88% pārcelti bez pēcpārbaudījumiem. Arī šī norma atzīstama par stipri augstu.

Jāpiemin arī skolu apgāde ar mācības līdzekļiem, gan tikai tādā nozīmē, kā visbiežāki trūcis. Vissmagāk šis trūkums bija jūtams dabas zinībās. Jāatzīst, ka agrāk tik sāpīgi izjustais mācības grāmatu trūkums jau lielā mērā novērsts, tā ka vismaz pamatskolās skolotājiem vairs nebija jānodarbojas ar uzdevumu diktēšanu. Mācības līdzekļu apgādes ziņā vislabāki nodrošināta Oldenburgas tehnikums, kura speciālo bibliotēku un fizikas kabinetu labprāt būtu redzējusi savā īpašumā katra mūsu miera laiku mācības iestāde. Viss tas panākts ar direktora un mācībspēku neatlaidīgu ierosmi un pašdarbību.

Mācības gada garuma un iekārtojuma ziņā mūsu skolas visumā turējušās pie LCK Izglītības nozares norādījumiem. Tas se-

višķi svarīgi nometņu un skolu pārvietošanas gadījumā, kad jāapvieno dažādu skolu audzēkņi.

Tīkamū pārmaiņu mācību gaitā sagādāja pamatskolu skolēniem 6. maijā piecās vietās noturētie bērnu svētki. Piedalīšanās bija ļoti dzīva. Bērni sacentās dažādās rotaļās un sportā, saņēma godalgas un cienastu.

Lielākie traucējumi skolu darbā bija epidēmisku slimību un nometņu pārvietošanas dēļ. Tikai retām skolām izdevies pagājušā mācības gadā strādāt bez pārtraukumiem slimību dēļ.

Runājot par slimībām, jāpiemin arī skolēnu veselības stāvoklis vispār. Vienveidīgu ziņu trūkuma dēļ nav iespējams salīdzināt to ar iepriekšējo gadu stāvokli, bet visumā var pieņemt, ka tas zināmā mērā pasliktinājies. To bija ievērojami saglābusi papilddevu ēdināšana ar 300 kal. dienā, bet skolēnu veselību visumā nevar atzīt pat par viduvēju, drīzāk par sliktu.

Skolēnu vispārējais veselības stāvoklis (miesas būve) ir vājš un nepmierinošs 24.4% no visa skolēnu skaita, viduvējs (apmierinošs) 46.4% un labs tikai 29.2% skolēnu. Tas pats sakāms par svara iztrūkumu. Tikai vienai ceturtdaļai skolēnu (ap 25%) ir augumam atbilstošs svars, 35% skolēnu ir ar līdz 10% svara iztrūkumu, 10% skolēnu svara iztrūkums jau sniedzas līdz vienai piektdaļai no normas, un 10% skolēniem svara iztrūkums ir vēl lielāks. Sevišķi slikts bērnu veselības stāvoklis ir bērnu dārzos, kur apm. 13% bērnu trūkst vairāk kā piektā daļa no normālā svara. Tāpat ir ar mazasinību, kā vāja barojuma rezultātu. Bērnu dārzos pat vairāk 39% bērnu ir mazasinīgi. Arī plaušu dziedzeru iekaisums konstatēts 11.2% bērnu, pamatskolās pat līdz 12.4%. Noteiktu TBC gadījumu gan tikai 44 (2%), no tiem ģimnazijās 5, pamatskolās 15 un bērnu dārzos 24.

Ievērojot šos ārstu konstatējumus, mūsu bērnu veselība atzīstama par stipri apdraudētu, sevišķi jaunāko skolēnu – bērnu dārzu grupā, kur papildu ēdināšana nav atkarīga no regulārām devām, bet no gadījuma piešķīrumiem.

Dažās mūsu ģimnazijās skolēnu ēdināšanu traucē arī noteikums, ka papilddevas izsniedz tikai līdz 18 gadu vecumam. Šie traucējumi gan daļēji novērsti vai izlūdzot attiecīgās rācijas visiem skolēniem, vai arī par vecāko skolēnu ēdināšanu gādājot privāti. Jāatzīmē gan, ka līdz ar valūtas reformu ievērojami samazinājušies ienākumi tirdzniecības uzņēmumiem nometnēs, kas čakli atbalstīja tieši skolu kopgaldus ar saviem ziedojumiem.

Satraukumu mūsu ģimnaziju darbā ienesa rīkojums, ka vidusskolu audzēkņiem kurss jābeidz līdz 24 gadu vecumam. Bet mums ģimnazijās mācījās laba daļa bijušo karavīru, kam mobilizācijas dēļ skolas mācība bija aizkavēta. Rīkojumā bija teikts, ka šai vecumā un vecākiem skolēniem varētu atļaut mācības turpināt, ja katrs iesniegtu attiecīgu lūgumu un ja šie skolēni ir pēdējā klasē. Uz iesniegtajiem lūgumiem atbilde vēl nav saņemta, ko mēs pieņemam kā atļauju mācības tur-

pināt. Dažos gadījumos, kur arī zemākās klasēs bija vecāki skolēni, atradām par ieteicamāku tos formāli svītrot no skolēnu skaita un ieskaitīt brīvklausītājos ar paidagoģiskās konferences lēmumu, kas faktiski stāvokli negrozīja. Līdzīgi iebildumi celti arī pret precētiem vidusskolas audzēkņiem. Arī tos ieskaitīja brīvklausītājos ar tiesībām piedalīties visās mācībās un pārbaudījumos.

Visvairāk grūtību mūsu skolu dzīvē radījis pastāvīgi reducētais algoto skolotāju skaits. Pirmie rīkojumi šai virzienā sākas jau pag. gada decembrī un sevišķi ar šī gada 2. janv. PW/DP Branch rakstu, kur jau bija minēta vēlamā skaitliskā attiecība skolotāju un skolēnu skaitam kā 1:20 un arī ieteikts pakāpeniski uz to pāriet. Un pēc tam gandrīz katrs mēnesis nesa kādu pārmaiņu algoto skolotāju skaitā. Tā ka skolotājus algo kā nometņu administratīvo personālu no CLEO (Civil Labour Employment Office) konta caur vācu iestādēm, kas savukārt rīkojas diezgan patstāvīgi, tad vienības nebija ne skolotāju skaita, ne algas apmērā. Lielākā daļa mūsu ģimnaziju skolotāju vēl arvien saņem algu, ko piešķir pamatskolu skolotājiem. Skolotāji, kā jau pieminēts, saņemtajā algā dalās kolleģiāli.

Gan jau ar š.g. 1. aprīli mūsu skolotājiem bija paredzēts algas saņemt no vācu Kulta ministrijas budžeta, bet līdz šim tas nav vēl noticis un kā liekas, tuvākā nākotnē nenotiks. Vācu projekts, no vienas puses gan paredzēja ievērojamu algu paaugstinājumu, maksājot pēc vācu normām, bet tik ļoti ierobežoja skolotāju skaitu, ka uz visām 26 pašreizējām pamatskolām būtu palikuši tikai 37 skolotāji, visām ģimnazijām kopā 11. Līdzīgi radikāli apcirpumi bija paredzēti arī citu tautību skolām, tā kā DP pārstāvji pret to vienprātīgi protestēja, iesniedzot savu minimālo prasību projektu.

Pēc tam algoto skolotāju skaita jautājums sāka staigāt pa iestādēm, līdz nupat augusta mēnesī nāca jauns rīkojums, kas noteica bērnu dārziem un pamatskolām vienu skolotāju uz 25 skolēniem, ģimnazijās uz 20, arodu skolās uz 10.

Tas nu gan bija drusku vairāk, nekā pēc vācu projekta, bet tomēr par maz, lai skolas varētu sekmīgi strādāt. Vācu projektam bija tā laba priekšrocība, ka arī maziņām skolām atzina vienu skolotāju, tomēr noraidīja pavisam bērnu dārzu uzturēšanu.

Mazo skoliņu problēma tagad pavisam neskaidra. Uz jautājumu šīnī lietā dabūja atbildi, ka mazās skoliņas vajadzēšot apvienot. Bet tas varētu notikt vienīgi tad, ja apvieno nometnes. Šim jaunajam rīkojumam apsolīta arī sevišķa instrukcija, kas vēl nav saņemta.

Ļoti iespējams, ka mazajām skoliņām vismaz līdz nometņu apvienošanai izdosies algot pa skolotājam, bet ģimnazijas laikam varēs glābt tikai ar skolēnu skaita pacēlumu, kas savukārt panākams tikai ar vairāku ģimnaziju apvienošanu. Šis jautājums tāpēc prasīs vēl sevišķas pārrunas un konferences ieteikumus.

Vācu Kulta ministrija bija paredzējusi no mūsu ģimnaziju audzēk-

piem ņemt arī skolas naudu RM 20 mēnesī. Uz pārstāvju protestiem, ka vācu skolas no saviem bēgļiem ņem tikai RM 6, arī mūsu skolām noteica šo normu. Skolas nauda būtu bijusi jāmaksā, sākot ar to dienu, kad vācu Kulta ministrija pārņēmu skolotāju algošanu. Un tā ka līdz šim tas nav noticis un tuvākā nākotnē laikam arī nenotiks, tad skolas naudas iekasēšana vācu iestādēm pagaidām atkrīt. Tomēr ievērojot algoto skolotāju mazo skaitu, mums būs nopietni jāapsver jautājums par kādas mērenas mācības naudas noteikšanu pašu skolu eksistences labā.

Vēl jāpiemin arī mūsu skolu materiālā apgāde, sevišķi ar mācības līdzekļiem. Jau pagājušā ziemā saņēmām rīkojumus sastādīt visu nepieciešamo mācības līdzekļu sarakstu, ko iesniegt vācu Kulta ministrijai. Mūsu skolu vajadzībām sastādījām sarakstus uz katras atsevišķas skolas vārdu, minot 30 dažādus priekšmetus, tai skaitā arī rakstāmos un zīmējamus piederumus, ģeografiskas kartes un sporta rīkus.

Pēc pusgada gaidīšanas pienāca ziņas par attiecīgiem piešķirumiem, bet tur bija tikai ļoti zemas kvalitātes burtnīcas bez vākiem. Dažu blakus apstākļu dēļ šo burtnīcu izpirkšana nokavējās līdz naudas reformai, bet tagad to apgāde kļuva saimnieciski neizdevīga.

Jāpiezīmē, ka vācu firmas, kas pirms naudas reformas bija visai grūti iekustināmas pārdot ko no saviem krājumiem DP skolām arī tad, kad tām bija Kulta ministrijas ieteikums, pēc naudas reformas labprāt gribēja pakalpot mūsu skolām ar savām zemas kvalitātes burtnīcām, kas brīvā konkurencē vairs nemaz nebija pārdodamas. Bet par savu naudu mēs tagad paši varam izvēlēties un pirkt to, kas labāki der.

Tas viss jāpiemin sevišķi tāpēc, ka mūsu skolām tagad varbūt vēl vairāk kā agrāk, būs jābūt pašapgādniecēm, un ka mēs savas skolas varēsim uzturēt un celt vienīgi tik ilgi, kamēr pastāvēs mūsu pašu vēlēšanās kalpot un cīnīties mūsu jaunās audzes un tautas labad. Pašaizliedzīgu darbību trimdas dzīve prasa no mums arvien neatlaidīgāk.”

(J. Kronlins)

4. Bērnu nami Latvijā bija bezvecāku bērniem paredzētās audzināšanas iestādes. Tautas labklājības ministrijas pārziņā bija trīs zīdaiņu nami (Rīgā, Liepājā un Kalkūnos) un mazbērnu nams Rīgas Jūrmalā – Majoros. Šinīs iestādēs bērni palika līdz divu gadu vecumam, pēc kam tos nodeva Izglītības ministrijas pārziņātiem bērnu namiem, kur klāt bija viņu vecumam piemēroti bērnu dārzi un skolas.

Izglītības ministrija uzturēja 5 namus lielākiem bērniem, pašvaldības – 27 un privātas organizācijas 12 iestādes, kur aprūpēja ap 8000 bērnu.

Pēdējā kara laikā 1944. gada rudenī vācu okupācijas iestādes evakuēja uz Vāciju Rīgas zīdaiņu namu ar 100, un valsts Majoru bērnu namu ar 220 bērniem 2 līdz 4 gadu vecumā.

Sabumbotajā un vienmēr vēl bumbu apdraudētā Vācijā nebija viegli atrast mierīgu vietu šiem bērniem. Pēc vairākkārtīgas pārcilāšanas Rī-

gas zīdaiņu namu novietoja Hānenklē kūrvietā pie Goslaras, bet otru Holsteinā, sadalot pa vairākām vietām angļu okupācijas zonā.

Padomju Savienība pieprasīja izdot šos bērnus repatriēšanai, bet Anglijas ārlietu ministrija pieprasījumu noraidīja. Kādu skaitu adoptēja latviešu vecāki, bet 1948./49. gadā vairumu ar lidmašīnām aizveda uz Savietām Valstīm, kur tos novietoja latviešu un amerikāņu ģimenēs.

Ap 50 garīgi atpalikušu bērnu palika Vācijā Klingenbergas bērnu namā latviešu skolotāju audzināšanā.

5. Profesionālā izglītība.

Dienām paejot nometnes dzīves vienmūļībā, agrāk arvien darbīgais latvietis šo bezdarbību sāka uzlūkot nevis kā atvieglojumu, bet kā nastu. Bija jāreķinājas arī ar drīzāku iekļaušanu kādā darba sistēmā svešas zemes svešos apstākļos, kur priekšroku dos fiziskam darbam, amatam, kādai arodnieciskai mācai.

Tāpēc gluži dabiski, ka nometnēs it drīz sāka organizēties dažāda veida kursi, jo skolotāju, dažādu amatu un mākslu pratēju netrūka. Radās šoferu, mūrnieku, audēju, šuvēju, tehnisko zīmētāju, sudrabkaļu, podnieku, adītāju, slimo kopēju, aitu ganu Kanādai un citi kursi, atkarībā no vietējiem mācībspēkiem un iedzīvotāju interesēm.

No kursiem izauga skolas, kas jau deva sistematiskas zināšanas. Angļu zonā darbojās Alterfrādes lauksaimniecības skola, Zāarštetes nometnē mācīja piensaimniecību, Neištātē mežsaimniecību, Bukstehūdē veidojās arodskola, Flensburgā jūrskola, Oldenburgā teknikums un arodskola ar Latvijas laika programmu u.c.

Amerikāņu zonā populāras bija Eslingenas lielās nometnes teknikums un arodskolas, tāpat Vircburgā, Augsburgā, Dārzkopības skola Fišbachā, mākslas amatniecības skola Hercbrukā u.c. Visas šīs mācības iestādes radās ar pašu iedzīvotāju iniciatīvu, kur vien bija dabūjama atļauja tādas iekārtot.

Vācu iestādes rīkoja saviem kara invalīdiem pārskološanās centrus Klaustālē, Bedburgā, Eversburgā un citur. Starp audzēkņiem bija arī neliels skaits latviešu.

Visa šo dažādo kursu un skolu organizēšana un uzturēšana dažkārt bija savienota ar lielām grūtībām un bija iespējama tikai pateicoties skolu dibinātāju enerģijai un drosmei. Kā šādas darbības piemērs var derēt inž. R. Manca stāsts par Oldenburgas teknikumu un arodskolu:

Kad 1945. gada pavasarī un vasarā arvien vairāk noskaidrojās, ka atgriešanās Latvijā uz mierīgu dzīvi nav iespējama, lielā latviešu bēgļu draudze Vācijā sāka iekārtoties ilgākai trimdas dzīvei.

Vācijā angļu okupācijas zonas Oldenburgas apkārtnē bija viens no lielākajiem latviešu bēgļu rajoniem. Tur bija arī labs pulciņš latviešu inženieru, arodskolu vadītāju un darbinieku, kas nevarēja samierināties ar bezdarbīgu nīkšanu nometnēs. Arvien vairāk nobrieda doma, ka ilgstošā

trimdas dzīvē katram būs nepieciešams kāds amats. Secinājums – jāriko amatu kursi, kur ātrāk apgūt attiecīgās mākas.

Iniciatīva piederēja Rīgas valsts arodu skolas direktoram K. Samtiņam un tās pašas skolas inspektoram R. Mancam. Nolēma rīkot Oldenburgas un apkārtnes latviešu bēgļiem trīsmēnešu kursus automechanikā, gāzģenerātoru apkalpē, elektrotehnikā, radiomechanikā, būvniecībā un tehniskā rasēšanā.

Kursistu pieteicās liels pulks, bet grūtības radīja mācības līdzekļu un darba rīku sagāde. Bet ar enerģiju un atjautību pārvarēja arī šos šķēršļus, un kursi notika trijās Oldenburgas apkārtnes nometnēs.

Mācības notika vakaros, jo dienā lielākā daļa nometņu iedzīvotāju bija aizņemti norīkojumos. Griba mācīties kādu amatu bija teicama, tikai pats kursistu sastāvs bija ļoti raibs, un tas traucēja mācības. Blakus inženierim sēdēja advokāts, tiesnesis, grāmatvedis, lauksaimnieks, skolnieks vai strādnieks.

Omstedes nometnes kursu vadītājam bija izdevies iekārtot plašu automechanikas darbnīcu, kur katrs, kas vēlējās, pēc patikas varēja izjaukt un salikt motorus un auto daļas. Tai laikā bija izdevies sagādāt pieņemamā daudzumā tehniskas tabulas un mācību filmas.

Par mācības spēkiem, blakus jau minētiem inž. Samtiņam un inž. Mancam kursus vēl mācīja inženieri Ermanovičs, Vasiļevskis, Dūks, Zālīte un Veikins.

Kursistu kopskaits šajos amatos bija 626, no kuriem attiecīgas apliecības par amata prasmi saņēma 293 (47%). Kā redzams, pārbaude bija stingra.

Vislielākais skaits bija automechanikā, kur teorētiskā kursa beigšanas apliecības saņēma 212 (46%) no mācekļu skaita, ko pārbaudīja pēc Latvijas šoferu programmas.

Braukšanas apliecības ieguva vācu šoferu kursus, samaksājot ar angļu cigaretēm (paciņa maksāja 100 un vairāk Reichsmarkas).

Kursu beigšanas apliecības atzina arī angļu iestādes. Tās „Latvian Trade School Oldenburg i O” absolventus ieskaitīja kvalificētos strādniekos un maksāja lielākas algas.

Šīs skolas izbeidzās 1946. gada pavasarī, lai gan mazākas grupas darbojās ilgāk. Neredzot nekādu pārmaiņu valstu lielajā politikā, enerģiskie inženieri nolēma organizēt arodskolu tieši jaunatnei, kas beidz nometņu pamatskolas vai ir jau kādu laiku mācījušies Latvijas arodskolās. Tiem vajadzēja arodniecisku izglītību ar Latvijas arodskolu vai tehnikumu programmu.

Sazinoties ar LCK Izglītības daļas vadītāju J. Celmu, noskaidrojās, ka attiecīga iekārta ar darbnīcām un blakus telpām ir Neištates (Holšteina) nometnē. Griezās ar attiecīgu lūgumu pie UNRRA's, bet tā neatvēlēja telpas arodskolai. Vēl sliktāks rezultāts bija ar Soestas nometnes telpām, kur visa vietējā priekšniecība, ieskaitot UNRRA's pārstāvi, bija projektam labvēlīga, bet kad visi priekšdarbi jau bija paveikti un saņemti arī

sapemti pieteikšanās raksti no 576 audzēkņiem, pienāca augstākas armijas iestādes ziņa, ka Soestas nometne steidzami jāatbrīvo Kanadas armijas vajadzībām.

Jau otrā dienā ieradās vesela karavāne smago mašīnu un visus 2000 iemītniekus ar visām mantām aizveda uz Grēveni.

Technikuma sapnis Soestā ar šo pārceļšanu bija izsapņots. Grēvenē arodnieku rīcībā nodeva tikai vienu telpu, kurā nu bija jānovietojas nevien skolotājiem, bet arī mācības līdzekļu kastēm. Arī uzturs steigā atvestajiem tūkstošiem bija tikai kāda visai liesa pelēka vira, ko ēdēji sauca par „Zilo Donavu”. No UNRRA's puses nekāda palīdzība latviešu tehnikumam nebija gaidāma, ne paredzama.

Veltīgi nogaidījušies 4 mēnešus, enerģiskie inženieri klusi pazuda no Grēvenes ar visu mācības līdzekļu kolekciju un aizbrauca atpakaļ uz Oldenburgu.

Bet te iekļaušanās agrākajā dzīvē nebija tik vienkārša. Aizbraucēji jau sen bija svītroti no aprūpes sarakstiem, un kādu laiku nu bija jādzīvo no kādiem pārpalikumiem un no labvēļu laipnības. Citi tādos apstākļos būtu kļuvuši melancholiski un atteikušies no savām idejām, kļūdami par ikdienišķiem nometnes iedzīvotājiem, bet ne inženieri Samtiņš, Mancs, Vasiļevskis, Ermanovičs u.c. Viņi sarīkoja savu mācības līdzekļu izstādi un ielūdza vietējo angļu pārvaldi to apskatīt. Tikai telpas un atļauja vajadzīga, tad varētu atvērt skolu.

Bēgļu dzīves ierobežotie apstākļi tomēr dod izdevību izpausties tādām negatīvām cilvēka rakstura īpašībām, kā nenovīdībai un varas kārei. It kā ar UNRRA' s un nometnes komandanta veikto pārlūkošanu vēl nepietīktu, pieteicās arī kāds vietējā DP apgabala pārstāvis pārraudzīt skolu vadību, jo tās saņemot LCK pabalstu. LCK Izglītības daļas vadītājs J. Celms tad izsniedza pārlūku aplenktajiem latviešu arodniecisko skolu vadītājiem šādu apliecību:

„Oldenburgas latviešu arodu skola un tehnikums uzskatāmi kā privāts uzņēmums, kurš padots sabiedriskai kontrolei pēc LCK Izglītības daļas vadītāja J. Celma norādījumiem.”

Nu bija miers no tautiešu puses uz 2 gadiem. Skolnieku skaits pieauga uz 56. Arodu skolas 3-gadīgajam kursam bija svinīgs izlaidums ar pašu angļu pārvalžu piedalīšanos. Skolu beidza 14 audzēkņi.

Bet tad nāca atkal jauna Jurģu diena, pie tam ne bez „labvēlīgu” latviešu palīdzības. Bija jāpārvietojas uz Verdeni (Aller), kur jau pastāv visām tautībām paredzētā „British Zonal Trade School” ar vācu mācības valodu un jāiekļaujas tanī.

Uzņemšana nebija visai laipna, nepatika latviskā mācības valoda un ievērojami augstākais mācību līmenis Technikuma klasēs, nekā vietējā skolā. Jaunajā vietā ierādīja tikai vienu telpu teorētiskajām mācībām. Tā tad arī bija aizņemta nepārtraukti no 8 rītā līdz 10 vakarā un vēl ilgāk.

Audzēkņu bija 59. Kad kādu laiku bija cītīgi strādāts, nāca jauna ziņa, ka jāizbeidz „Engineering classes”, t.i. latviešu tehnikums. Kāda

glābšanās sprauga tomēr vēl palika. Arodskola vēl varēja darboties. Nu formāli pārskaitīja tehnikuma pēdējā kursa audzēkņus vēl atstātajā rasēšanas klasē, un tur jaunie tehniki, 11 skaitā, mierīgi varēja strādāt pie saviem diplomu darbiem.

1950. gada 10. jūnijā notika tehnikuma izlaidums un arī darbības noslēgums Verdenē. Divi audzēkņi, būvnieki, bija beiguši tehnikuma kursu jau agrāk, tiem pievienojās vēl 11 jauni tehniki – 1 būvnieks, 4 mehaņiķi, 4 radiotehniķi un 2 elektriķi.

Iegūtās zināšanas tiem visiem ir bijis labs atbalsts iekārtoties dzīvē jaunos apstākļos, vai turpinot izglītību.

(No Oldenburgas latviešu tehnikuma un arodu skolas inspektora inž. R. Manca rakstītās tehnikuma vēstures.)

6. Darbu meklējot.

Dzīve nometnēs „pārvietotajām personām” nebija viegla un tikama. Jāatzīmē vispirms īpatnējais tiesiskais stāvoklis, kas tik ļoti ietekmēja arī skolu dzīvi.

Nometņu iedzīvotāji nebija kara gūstēkņi, bet arī ne gluži brīvi pilsoņi. Augstākā pārvalde abām šim kara upuru grupām bija viena: PW/DP Branch – kara gūstēkņu un pārvietoto personu nozare. Īpašuma tiesības un pārvietošanās brīvība bija stipri traucēta. Ja kādam līdzekļi to atļāva, varēja iegādāties auto, bet nometnes iedzīvotājs nevarēja to oficiāli parakstīt uz sava vārda. Ja kāds vēlējās iestāties skolā, kas atrodas citā nometņu pārvaldes rajonā, tad vajadzēja mēnešiem ilgi gaidīt atbildi uz iesniegto lūgumu, un parasti tā bija negatīva.

Vidusskolu absolventi, labi vācu valodas pratēji, varēja iestāties Vācijas universitātēs. Bet bija noteikta kvota – ne vairāk par 2% no visa studentu skaita. Kādā gaišākā UNRRA's politikas brīdī tā nodibināja Minchenē sevišķu universitāti bēgļiem. Sanāca vairāk kā divi tūkstoši studentu, bet tad UNRRA's augstākā vadība mainīja savu izglītības politiku un slēdza savu universitāti. Arī Baltijas universitāti Hamburgā (Pinnebergā) degradēja par Studiju Centru un tad izbeidza pavisam. Varbūt tas bija darīts, lai spiestu bēgļus izceļot.

Aicinājumu izceļot netrūka, piesolot darbu un attiecīgu aprūpi. Vēl pirms plašajiem Amerikas un Austrālijas ieceļošanas likumiem, pa nometnēm ceļoja dažādas vervēšanas komisijas, piedāvājot darbu citās zemēs. Katrai šādai komisijai bija savas prasības darba meklētājus izvērtējot. Daža gribēja tikai vīriešus, citas ņēma arī sievietes vai jaunus bezbērnu pārus, bet visu prasības bija, jābūt labiem darba zirgiem. Vajadzēja tikai smagā darba darītājus.

Nekad nebij labi šīm pieņemšanas komisijām atzīties, ka esi beidzis kādu skolu, ka pats esi vadījis kādu uzņēmumu, turējis algotus strādniekus u.t.t. Kanādas mežu cirtēju komisijai nedrīkstēja atzīties, ka prot angļiski runāt (pavisam ačgārnī), jo tāds tad mežā ilgi nemistu.

Visumā lieta bija pavisam vienkārša: tāds, kas kautko zina, nebija derīgs, jo tāds pie melnā darba ilgi nepaliktu. Pat DP šoferu kursus absolvējušiem nebija lielas izredzes, nemaz nerunājot par grāmatvežiem un un citiem kvalificētiem darbiniekiem un meistariem. Tāpat nebija vajadzīgi ģimnaziju absolventi.

No piedzīvojumiem un saņemtām ziņām radās noskaņojums, un tas nebija labvēlīgs mierīgai izglītības turpināšanai. Skolēni izglītību vairs neuzskatīja par līdzekli tikt uz augšu, ja to tik pilnīgi ignorēja.

No noskaņojuma radās attiecīgs lēmums, un rezultātā – kur vien pavīdēja kāda reālāka izdevība, aizbraucēju netrūka. Starp tiem bija daudz skolotāju, pamatskolu pārziņi un ģimnaziju direktori. Dažas pamatskolas bija zaudējušas 2/3 paidagoģiskā personāla. Lielākā daļa no tiem aizbrauca uz Angliju. Citi iesaistījās tepat visādos darbos, kas deva drusku labāku iztiku un uzturu.

(Piezīme: Šīs grūtības tādos apmēros bija vienīgi angļu zonā, un sakarā ar trūcīgo apgādi un uzturu daudzi latviešu bēgļi, cerēdami uz labākiem dzīves apstākļiem, pieteicās izceļošanai uz Angliju, Westward-Ho akcijā. Bet daudzi smagi pievīlās sakarā ar angļu šķiru iekārtu, kas neatļāva bērniem pat skolas. Amerikāņu zonā, sakarā ar labākiem dzīves apstākļiem, cilvēki nogaidīja un arī sagaidīja labākas izdevības uz ASV, Kanādu, Australiju un citur, jo nebija spiesti maizes trūkuma dēļ sekot katram solījumam. - ed)

Bet bija arī audzēkņi, kas sastopoties ar tādām paredzamām grūtībām, pielikās mācībām ar divkāršu enerģiju, lai vēl pabeigtu kursus vai attiecīgo klasi. Tomēr radās vispār jūtama izceļošanas tendence. Garīgas depresijas varā nonākušiem, skolas izglītība pakāpeniski zaudēja savu pievilcību un vērtību. Traģiskākais te tas, ka savos lēmumos daudzi aizmirsa izglītības vērtību visam cilvēka mūžam, vērojot skolu tikai no noņemtu bada raciju viedokļa.

7. Franču zona.

„Pārvietoto personu” dzīve franču zonā visumā maz atšķīrās no kara bēgļu dzīves pārējā Vācijā, tikai UNRRA's un vēlāk IRO steidzīgā vēlēšanās ātrāk iztīrīt zonu no bēgļiem, kas šeit meklēja glābiņu no krievu terrora, vedināja domāt, ka franču agrākās simpatijas pret krieviem vēl nav zudušas. Bija jūtams zināms naidis pret visiem, kas bija bēguši no komunistiem, bet visvairāk to izjuta latviešu skolotāji.

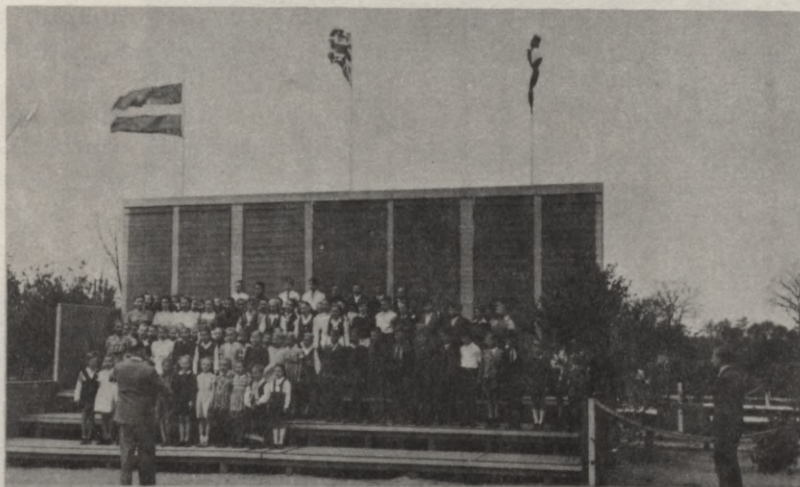
1948. gadā te vēl darbojās viena ģimnazija Ebenveilerā ar 63 skolēniem un 13 skolotājiem, 3 bērnu dārzi un 10 pamatskolas, kopskaitā 197 skolēni un 41 skolotājs. No tiem algu saņēma tikai 14 skolotāji, caurmērā Dm 31 mēnesī. Šo niecīgo algu tāpat sadalīja latviešu skolotāji savā starpā proporcionāli pret stundu skaitu.

Zonā tanī laikā dzīvoja 259 bērni tautskolas vecumā, bet no tiem 62 skolu neapmeklēja. Vidusskolas vecumā bija 107 bērni, no tiem skolā nemācījās 44. Skolēnu veselības stāvoklis bija slikts, tikai 32% bija labs.

Barntenes DP nometnes bērnu dārza audzēkņu grupa 1947.g. pavasarī.

Mērbekas latviešu ģimnazijas absolventu grupa. Vidū ģimn. direktors A. Raisters, viņam pa kr. DP skolu inspek. J.Kronlins, r.g. prāv.A.Veinbergs. Seng-1 Bērnu svētki Sengvardenas nometnē 1947.g. vasarā. Augšā skolēnu koris dzied Dievs, svētī Latviju. Apakšā vingrotāji un skatītāji.

Augšā: Giftenes skolu gājiens uz bērnu svētkiem 1948. g. rudenī. Latvijas karogu nēs Ivars Kugrēns, goda sardzē skolnieces tautas tērpos, tālāk bērnu dārzs, pamatskolas un ģimnazijas skolēni un skolotāji. Giftenes nometnes vadītās A. Nīkurs ar uzrunu atklāj bērnu svētkus.

Augšā Giftenes latviešu DP nometnes pamatskolas 4.kl. audzēkņi ar klases audzinātāju L. Nīkuru, Vācijā, 1949. gadā.

Giftenes pamatskolas absolventi un skolotāji 1948.g. pavasarī.

Pirmā r. no kr.: Skol. A.Treknais, nom.vad., skol.A.Nīkurs, gaidu un org. pārst. Miss Kemp, prof.E.Jēkabsons, Z.Nīkura – Giftenes skolas organizētāja, komp. V.Ozoliņš. Otrā r.: Skolas pārz.K.Vingris, absol.J.Kugrēns, A.Sprūde, N.N., skol.V.Treknais, D.Dzenis un māc.K. Hermanis.

Vurcachas (franču z.) nometnes svētdienas skola ar māc. Putniņu.
Vurcachas nometnes darbinieki: A. Kriškāns, nom.kult. daļas vad.;
Jānis Kalmīte, skolas dibinātājs un pārzinis, gleznotājs; Milda Kriškāne,
skolotāja un skolas pārzine.

1948. gadā, kad galvenās izceļošanas akcijas tikko bija sākušās, DP skolas piedzīvoja smagu sitienu. Franču zonas latviešu skolu inspektors T. Silis saņēma Militārās pārvaldes rakstu zināšanai un izpildīšanai:

„Franču militārā pārvalde vienmēr norādījusi, ka DP Vācijā nav atstājami, bet visi izvietojami ārpus tās teritorijas. Bez tam ir skaidrs, ka palikušie DP nrepatriēsies. Šo iemeslu dēļ Franču Militārās pārvaldes vispārējā politika ir sekojoša:

1. Samazināt plaisu dažādo DP starpā,
2. Iespējamās robežās veicināt franču valodas mācīšanos eventuālai emigrācijai uz Franciju vai tās kolonijām.
3. Veicināt pārskološanu un praktisku arodu mācīšanos.”

Divains likās Militārās pārvaldes rīkojuma pirmais punkts – „samazināt plaisu dažādo DP starpā”. Nekādas kārtu atšķirības latviešiem nebija. Bet Militāro pārvaldi bija pārsteidzis augstais inteliģences līmenis latviešu bēgļu starpā, un tas viņiem likās šķērslis latviešu DP izvietojšanai praktiskā fiziskā darbā. Militārā pārvalde savu „plaisas” izlīdzināšanas politiku sāka ar nometņu skolotāju degradēšanu, nevien atņemotniecīgo algu, bet arī neatzīstot par strādājošiem, kas saņēma nelielu papildus devu, kā nometņu pārējie darbinieki.

Militārā pārvalde ikgadus izsniedza latviešu skolām franču zonā uz Ziemas svētkiem dāvinājumu ap Dm 2000. Bet šogad tas bija kopā ar paskaidrojumumu, ka tas ir pēdējais, norādot, ka DP bērniem esot iespējams iegūt bezmaksas pamatizglītību vācu un franču skolās, ar to iegūstot labākas zināšanas svešvalodās. Mātes valodu varot mācīties mājās un speciālos kursus. Emigrācijas zemēm esot nepieciešami amatnieki un praktisko arodu pratēji, un nauda izlietojama pārskološanās vajadzībām. Reizē ar to Militārā pārvalde neatrodot par iespējamu, nedz arī vēlamu turpmāk atbalstīt DP skolas. Pārvietoto personu skolotāju degradācija notika 1948. gada 1. oktobrī.

Jāpiezīmē, ka Francijas izglītības ministrija neatzina DP ģimnaziju izdotās gatavības apliecības par pilnvērtīgām, uz kuru pamata absolventi varētu iestāties augstskolās, kurpretī Vācijas izglītības pārraudzības iestādes arī mūsu teknikumus beigušiem deva tiesības saukties par inženieriem, izņemot par „Dipl. ing.”, kāds grāda apzīmējums pienācās tikai augstāko tehnisko mācības iestāžu absolventiem.

Tanīs zonas skolās, kur pēc lielajām izceļošanas akcijām no 1948. līdz 1950. gadam, vēl bija palikusi kāda grupa skolēnu un arī skolotāji, tie turpināja strādāt bez algām un arī bez papildus pārtikas devām, gluži kā pašā sākumā 1945. gada vasarā.

Nelielu atbalstu latviešu mazās skoliņas saņēma no dažām latviešu centrālajām organizācijām, un arī no lielākām nometnēm. Arī dažas privātas personas un latviešu uzņēmumi tās atbalstīja, cik varēja. Visumā latviešu skolas kļuva pašapgādnieciskas, līdz tās izceļošanas dēļ likvidējās, palikušiem skolēniem un skolotājiem iekļaujoties vācu sistēmā un darbā.

Bet savu pienākumu latviešu skola Franču zonā, Vācijā bija godam izpildījusi. Tās bija devušas iespēju latviešu jaunatnei nevien iegūt vispārējo un iespējamo tehnisko izglītību, bet arī augt tautas garā, kaut izklīdināta svešā zemē un svešos apstākļos. Latviešu skolas bija savā ziņā brīnums jaunlaiku trauksmainajā pasaulē. Neviena līdz šim zināma emigrācija nebija noorganizējusi tik plašu izglītības sistēmu, kā to bija paveikuši latviešu izglītības darbinieki, sākot no bērnu dārzniecēm, līdz augstskolu mācībspēkiem.

*

Latviešu DP skolu dzīvi raksturo sekojošie izvilkumi no franču zonas Vurcachas ciema latviešu skolas vēstures:

„Lielvācijai sabrūkot, Vurcachas ciemu, Vācijas dienvidos, apm. 50 km no Bodenes ezera, 1945. gada aprīlī okupēja franču karaspēks. Vietējā pilī un parka barakās franči ierīkoja nometni ārzemniekiem. Arī latvieši tur sāka pulcēties, un līdz 8. oktobrim nometnē jau bija 177 latvieši, starp tiem arī skolotāji un pulciņš bērnu.

Skolotāji un pārējā sabiedrība apzinājās, ka mūsu bērni nevar augt bez izglītības. Tāpat nevarēja pieļaut, ka bērni aizmirstu savu dzimto zemi, tās vēsturi, kā arī latviešu tautas dzeju un folkloras košumus. Vēlēšanās bija, lai mūsu nacionālā kultūra un mātes valoda arī šeit svešumā paliktu dzimtenes līmenī.

Apzinoties skolas svarīgo nozīmi latviešu bēgļu bērniem trimdā, Vurcachas latviešu nometnes skolotāji, skaitā 10, sanāca uz apspriedi un 1945. gada 20. oktobrī nodibināja latviešu tautskolu. Galvenie ierosinātāji bija Zenta Kronis un gleznotājs Jānis Kalmīte. Kalmīte ar lielu sirsnību un pašreizējā vadīja skolu līdz 1949. gada 1. janvārim, kad dzīves apstākļu spiests tas pārcēlās uz Bīberbachu. Skolas vadītājas pienākumus tad uzņēmās angļu valodas skolotāja Milda Kriškāne.

Skola sākumā iekārtojās pils divās istabās, ar 24 bērniem sešās klasēs. Nepieciešamo inventāru deva UNRRA. No pils drīz vajadzēja izvākties, jo to atdeva katoļu garīdzniecībai, kas tur tāpat iekārtoja skolu vietējiem švābiem. Latviešu skola pārcēlās uz baraku pils dārzā, kur dabūja savā rīcībā 4 istabas. Klasēm iekārtoja trīs istabas, un skolotājiem palika ceturtā. Šinīs telpās skola palika līdz tās slēgšanai 1949. gada 15. aprīlim.

Darbību uzsākot skola bija bez līdzekļiem un skolotāji bez algām. Visi strādāja, jo apzinājās, ka tagad taisni vairāk kā jebkad ir vajadzīga visas trimdas latviešu sabiedrības atsaucība šim darbam. Bet sabiedrības atsaucība nebija tik liela, kā cerēts. Skolas atbalstam no LCK pa visu pastāvēšanas laiku saņēma Dm 77,69 lielu atbalstu, kas bija nākusi no Baltijas sieviešu apvienības Eslingenā. Uz pašas skolas lūgumu Daugavas V. organizācija atsūtīja Dm 105, ar norādījumu, ka nauda izmaksājama tikai biedru bērnu vecākiem. Tā iznāca, ka cits tēvs saņēma Dm 45, un pārējie tēvi neko. Dažs nopirka spinningu, cits bildējās, skola neko nesāņēja.

Skolas pārzinis J. Kalmīte, redzēdams šādu skolas aizmiršanu no tautiešu puses, sarīkoja savu gleznu un akvareļu izstādi, kuras ienākumu Dm 428 viņš ziedoja skolai. Par šo naudu skolēniem iegādāja burtnīcas, iznākušās skolas grāmatas un citus mācības līdzekļus. Bet lielā mācības grāmatu trūkuma dēļ skolotāji paši gatavoja konspektus, ievērojot atsūtītās tautskolu programmas.

1946./47. mācības gadā skolas stāvoklis kautcik uzlabojās. Skolā strādāja 9 skolotāji, no kuriem divus algoja ar Rm 93 katru. Algu maksāja vietējais birģermeistars. Rm 186 sadalīja skolotājiem proporcionāli stundu skaitam. Maz iznāca latviešu skolotājam par viņa darbu, bet bija kautkas tomēr.

Pēc naudas reformas 1948. gada jūlijā, algu maksāja tikai vienam skolotājam Dm 290 mēnesī. Katram iznāca drusku vairāk, un vairāk arī tamdēļ, ka tagad naudai bija vērtība. Bet tā paša gada oktobrī IRO pārtrauca maksāt nevien skolotājam algu, bet viņu un visus pārējos svītroja no strādājošo sarakstiem un atņēma papildu pārtikas devas.

Arī šādā veidā degradēti, skolotāji turpināja savu darbu kā parasts. Paralleli skolas darbam, visi svarīgākie notikumi Latvijas valsts un tautas dzīvē tika atzīmēti ar sarīkojumiem un referātiem. Pēc mācību gada noslēguma skolas vadība sarīkoja bērniem ekskursijas uz apkārtnes ievērojamākām vietām. Tāpat tika sarīkoti bērnu svētki ar rotaļām un sacensībām sportā un atjautībā, par ko bērniem izsniedza godalgas – grāmatas. Vasaras brīvlaikos skola paturēja skolēnus savā uzraudzībā, lai bērni nepaliktu bez vadības un uzraudzības, un arī nodarbībām.

Svētdienas skolai mācītāja Ed. Putniņa vadībā bija sevišķa vērtība jaunatnes kristīgi tikumiskā audzināšanā. Viņa iespaids visā nometnes sabiedrībā bija ievērojams, un dievkalpojumi bija ļoti iecienīti no bērniem, kā arī viņu vecāku puses.

Blakus mācītāja darbam jaunatnes audzināšanā atzīmējama arī Kristīgās jaunatnes savienības Vurcachas nodaļas rūpes par nometnes bērniem, gādājot par dāvanām skolas un jaunatnes sarīkojumos, cik tas nometnes šaurajos apstākļos bija iespējams. Sevišķa atzinība te pienākas Kristīgās jaunatnes darbiniekiem Kārlim un Maigai Kleiniem.

Savu daļu vērtīga pienesuma devuši arī skauti Pētera Ladusāna vadībā.

(No Vurcachas nometnes komitejas pr-ka M. Šancberga rakstītās nometnes vēstures.)

* * * *

Apgāda piezīme: Atsevišķa nodaļa Latviešu trimdas skola amerikāņu zonā tiks iespiesta vēlāk un visiem piesūtīta par brīvu, pieprasot apgādā LATVJU GRĀMATA. Foto uzņēmums piesūtiet apgādam.

XVII DIVAS KARA LAIKA BĒĢĻU UNIVERSITĀTES

Kad 1944. gada rudenī krievu komunistu armija ielauzās Latvijā, vairāk kā desmitā daļa no visiem zemes iedzīvotājiem atstāja dzimteni un devās bēgļu gaitās. Tāpēc Vācijā 1944. gada beigās atbēga arī liels skaits studentu un augstskolu mācībspēki nevien no Latvijas, bet arī no visām citām krievu apdraudētām zemēm.

Notikumi liecināja, ka trimda Vācijā ieilgs, un tādēļ studentu un pašu mācībspēku ierosmē Vācijā nodibinājās divas bēgļu universitātes, viena angļu zonā Pinnebergā (Hamburgā), un otra amerikāņu zonā Minchenē.

Pirmā saucās Baltijas universitāte, tāpēc, ka bija triju Baltijas valstu studentu un mācībspēku idejas realizējums. Otra Minchenē, Deutsches Museum telpās, dabūja UNRRA's Universitātes nosaukumu, un tanī mācījās 24 dažādu tautību studenti. Abu universitāšu organizēšanā latviešiem piederēja galvenā loma, ka zināmā mērā tās var uzskatīt par dzimtenes augstskolas turpinājumu trimdā līdz tam laikam, kad atkal varēs atgriezties mājās Latvijā.

Abas universitātes atradās UNRRA's apgādē, bet arī par laimi militārām iestādēm bija noteikšana par to darbību, un tās visumā bija labvēlīgas, kamēr UNRRA krievu propagandas iespaidā šīs universitātes sāka uzskatīt par pretkomunistu centriem un to darbību traucēt un ierobežot.

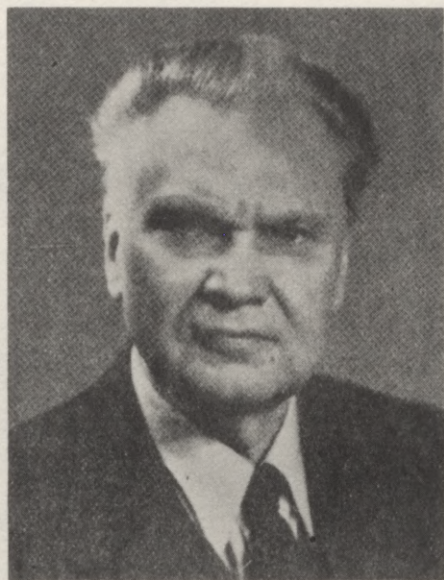
UNRRA's universitāte Minchenē sāka darboties jau 1945. gada beigās, tās pirmā rektora Jugoslāvijas profesora Pirkmeijera vadībā. Drīz Jugoslāvijas valdība pieprasīja Pirkmeijera izdošanu, un UNRRA jau bija gatava viņu izdot, bet viņu izglāba latviešu juristi starptautisko tiesību eksperti. Tomēr rektora amatā viņš vairs nevarēja palikt, un viņa vietā par rektoru nāca prof. Krūmiņš, kas universitāti vadīja līdz tās beigām.

No latviešu mācībspēkiem tanī darbojās profesori Dērmanis, Rolle, Tauriņš, Starcs, Markus (lauksaimniecības un mežkopības nodaļu dekāns) un Vasiļevskis. Docenti Alksnis, Grīnbergs, Vazdiķis, Stepermanis, Dinbergs u.c.

Darbs sabumbotajās Deutsches Museum telpās bija grūts. Ziemā vējš dzina sniegu pa izdauzītajiem logiem, un studenti ar saviem profesoriem sēdēja satinušies mēteļos.

Starp darba kollēgām bija arī dažas ievērojamas personības. Tā zooloģiju mācīja Maskavas universitātes cara laika pēdējais rektors prof. Novikovs, bij. Jugoslāvijas galma ārsts, pirmā pasaules kara Krievijas kara rūpniecības priekšnieks u.c.

Darbojās 6 fakultātes: Tiesību zinātņu, tautsaimniecības un sociālo zinātņu, medicīnas ar veterinārijas nodaļu, dabas zinātņu ar lauksaimniecības un mežsaimniecības nodaļām, mechanikas un inženierzinātņu.

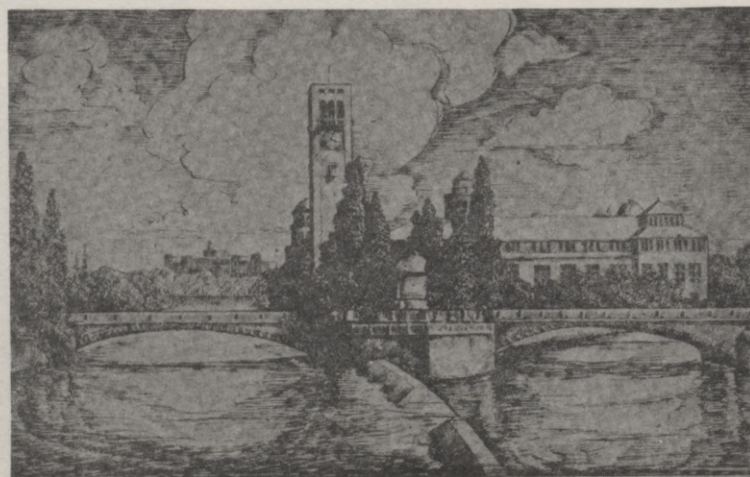
Dr. Fricis Gulbis, Baltijas Universitātes organizētājs un līdz izceļošanai tās prezidents.

Baltijas Universitāte Pinnebergā pie Hamburgas. Galvenā lekciju ēka, agrākā vācu armijas kazarma.

UNRRA's Universitātes Minchenē mācībspēku grupa. No labās:
Dr. Jānis Bungš, sen., doc. Arturs Dinbergs, prof. Dr. Tauriņš.
Dr. Jānis Krūmiņš, UNRRA Universitātes prezidents Minchenē.
Deutsches Museum galvenā ēka, UNRRA Universitātes mītne.

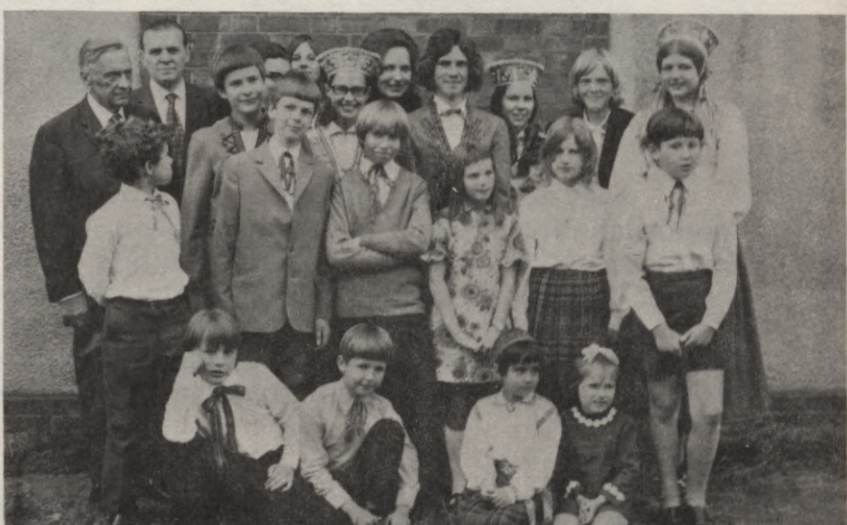

Augustdorfas pamatskolas izlaiduma grupa. Pirmā r. pa labi ģimn. un skolas dir. A.Lesnieks, pa kreisi skol. A.Dravenieks, vidū prāv. Ozols, aizmugurē LCK Izglītības nozares vadītājs Jānis Celms.

Oldenburgas latviešu tehnikuma izlaiduma akta dalībnieki 1948. g. Pirmā r. otrs no kr. inž.-ri Babris un Cēbers, ģen.Bangerskis, māc.Abakuks, techn.insp. R.Mancs, Lejassaksijas apg.latv.DP skolu insp.J.Kronlins, techn.dir.K.Samtiņš, otrs no labās inž. H. Vasiļevskis. Aizm. skol.un skolēni.

Korbiņas latviešu skolas 1971/72. māc.gada noslēguma dalībnieki.
 Skāv n.kr.: Skolotājs V. Auers, A. Grigulis, izglītības nod. vadītājs.

Vidū: Bradfordas latviešu skolas absolventi 1970.g. 7. jūnijā.

No kr.: Zane Dēze un Dace Birzgale. Klases audzinātāja Erika Vilipsone.
 Jānis Bredavs un Arnis Buklovskis.

Anglijas latviešu skolu darbinieku sanāksme Londonā, 29. okt., 72.g.
 Pirmā r. no kr.: A. Liepiņa, A. Grigulis, J. Nolle, prāv. M. Lizdiks, T. Lazdiņa,
 A. Spoģis, M. Ūdre – Londonas latviešu skolas pārzine. Otrā r.: L. Poikāns,
 V. Feldmane, Dz. Purmale, A. Ozoliņš, R. Jefimova, E. Uijerta, M. Kauliņa.

Skāv: J. Rušeniece, A. Poikāns, M. Čimale, R. Teterē, E. Heistere, S. Rušenieks
 D. Vītola, J. Upmalis, A. Rozīte, J. Paula, A. Auers, J. Andrupis, M. Putce,
 M. Taylor, A. Gabara, O. Šulcs.

UNRRA's žņaugi pastiprinājās, kāpēc darbi 1947. gada rudenī bija jāpārtrauc. Nekādas petīcijas nelīdzēja. Interesanti atzīmēt, ka Etiopija bija ieinteresēta pārņemt pie sevis Adis-Abebā šo universitāti, bet UNRRA to nolikvidēja ignorējot piedāvājumu. Īsā darbības laika dēļ, tikai reti studenti tika līdz eksāmeniem.

Kara beigu un arī pēckara posmā plašām amerikāņu aprindām, pašu augstāko vadību ieskaitot, bija pilnīgi naīvi ieskati par krievu komūnisma imperiālismu. Pagāja gadi, bet tad notika pirmās sadursmes ar krieviem, un amerikāņiem radās izpratne, ko šī lieta nozīmē. Anglija tās ārlietu ministra Bevina un Čerčila vadībā komūnistu briesmas zināja jau ilgi pirms tam, kad Savienoto Valstu prezidentam Rūzveltam tas bija gājis secen.

Angļu pilnīgākas lietas izpratnes dēļ Baltijas universitātei Pinnebergā bija laimīgāks liktenis, un tā pastāvēja 2 gadus ilgāk, kad tā likvidējās izceļošanas dēļ.

Baltijas Universitāte darbību uzsāka 1946. gada 8. janvārī Hamburgā Deutscher Ring telpās, bet drīz to pārcēla uz vācu armijas kazarmēm Pinnebergā. Galvenais nopelns universitātes radīšanā pieder prof. Dr. Fr. Gulbim. Līdz savai aizceļošanai uz Kanādu viņš bija arī tās prezidents.

Universitātē darbojās 8 fakultātes: Architektūras un inženierzinātņu, filozofijas, ķīmijas, lauksaimniecības, matēmatikas un dabas zinātņu, medicīnas, tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes.

No latviešu mācībspēkiem šeit darbojās profesori Kundziņš (viceprezidents), Šturms (vēlākais viceprezidents un prezidents), Dunsdorfs (latviešu rektors), Eglītis (latviešu rektors), Laube, Kundziņš, Raisters (latviešu rektors), Muižnieks, Rozenauers, Kārkliņš un docents Sikсна.

Par lektoriem darbojās Birnbaums, Pētersons, Bakūzus u.c.

Pēc 9 semestru darbības Baltijas Universitāte ar Militārās pārvaldes rīkojumu izbeidza darbību 1949. gada 31. septembrī.

Līdz tam universitātes kursu bija beiguši 75 studenti, lielāko tiesu tādi, kas studijas bija sākuši un daļu veikuši dzimtenē. No tiem ar diplomu 51 (37 latvieši), bez diploma 24 (16 latvieši).

Izlietojot militārās pārvaldes noteikto kvoti, Vācijas universitātēs iestājās 250 Baltijas Universitātes studenti, un apm. 50 ar USA un Kanādas stipendijām turpināja mācības tanīs zemēs.

Studentiem izsniegtie diplomi tika atzīti izceļošanas zemēs.

1946./47. mācības gada statistiskie dati par abām trimdas universitātēm

	Baltijas Univ.	UNRRA's Univ.
Fakultāšu skaits	8	6
Mācībspēki	193	200
Studenti	1025	2174
Tautību skaits	3	24
Latviešu mācībspēki	103	12
Latviešu studenti	680	208

* * * *

XVIII LATVIEŠU SKOLAS EMIGRACIJĀ

1. RIETUMVĀCIJĀ

Kad lielās izceļošanas akcijas četrdesmito gadu beigās un piecdesmito gadu sākumā bija aizvedušas no Rietumvācijas uz dažādām zemēm kara bēgļu lielāko daļu, tur tomēr palika vēl ap 12,000 latviešu. Starp tiem bija personas, kam ieceļošanas viza bija liegta kāda ģimenes locekļa vai paša slimības dēļ, citi jau bija iekārtojušies vācu saimniecībā vai sākuši studēt Rietumvācijas augstskolās un tāpēc izceļot nevēlējās.

Pustukšās nometnes saveda vienkopus, un tur bija bērnu pulciņi, kuri uz obligātās skolas apmeklēšanas likuma pamata jau bija iestājušies vācu skolās, bet kuru vecāki vēlējās tos saglabāt latviešu tautas kopībai. Pālicēju starpā bija vēl arī kāds pussimts skolotāju.

Vācijas latviešu centrālā padome (LCP) savā 1951. gada 22. un 23. sept. sesijā atzina, ka tur, kur latviešu skolu pastāvēšana vairs nav iespējama, organizējamās pēcpusdienas skolas pie pastāvošajām vācu pamatskolām.

Nākošajā 1952. gadā LCP šādas skolas noteica visiem Vācijā dzīvošiem latviešu bērniem par obligātām. Pašas skolas nosauca par papildskolām un noteica, ka pie tām dibināmas vecāku padomes un pa apgabaliem sasaucamas skolotāju konferences darbības saskaņošanai.

Tai pašā 1952. gadā LCP Izglītības nozare izstrādāja jaunajām papildskolām sevišķu programmu, paredzot mācīt latviešu valodu runā un rakstos, Latvijas vēsturi un ģeografiju. Šo programmu visas Eiropas mērogā saskaņoja latviešu skolotāju konference 1956. gadā, to gan vispirms ievērojami reducējot. Noteica 90 mācības stundas gadā, mācot latviešu valodu, apkārtnes mācību, Latvijas ģeografiju, Latvijas vēsturi, ticības mācību un dziedāšanu.

Konference arī atzina, ka skolu darba uzraudzību katrā valstī piekrist tanīs pastāvošām trimdas organizācijām, kas šim nolūkam rada sevišķu Izglītības nozari. Ieteica par vēlamu pieņemt sevišķus ceļojošus skolotājus, kas apmeklētu latviešu skolēnus vācu skolās un to vecākus un tā veicinātu latviešu papildskolu darbību.

Jāatzīmē Rietumvācijas valdības atbalsts latviešu bēgļu skolām. Tās Bēgļu ministrija tām piešķīra Dm 20,000 – 25,000 pabalsta gadā. Arī dažas zemju valdības deva nelielus pabalstus. Bija paredzēts neliels atalgojums papildskolu inspektoriem un skolotājiem, kā arī nepieciešamo un trūkstošo mācības līdzekļu iegādei. Budžetā bija summas arī skolotāju konferenču sarīkošanai, papildskolu bērnu vasaras kolonijām u.c. vajadz.

Atgriežoties pie papildskolu programmām, jāatzīmē, ka Amerikas

latviešu apvienības (ALA) Izglītības birojs sadarbībā ar Latviešu nacionālās apvienības (LNAK) Izglītības nozari Kanādā 1968. gada jūlijā noteica vienvēidīgu programmu šo zemju latviešu skolās, kas ievadama sākot ar 1969./70. mācības gadu. Šai programmai visumā pievienojās arī latviešu skolas Austrālijā un Vācijā.

Latviešu skolu mērķi bija formulēti šādi:

„To uzdevums ... iemācīt mūsu bērniem latviešu valodu, iepazīstināt tos ar latviešu literatūru, latvju tautas vēsturi un tradīcijām, audzināt bērnus kristīgā garā, lai tie būtu spējīgi aktīvi piedalīties nacionālo centienu veicināšanā.”

STUNDU PLĀNS

latviešu pamatskolām ar 33 mācības dienām gadā.

Klases un bērnu vecums

Mācību prkšm.	bērnu vecums									
	d.-4 g.	5 g.	6 g.	7 g.	8 g.	9 g.	10 g.	11 g.	12 g.	13 g.
Tic.mācība	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33
Latv.valoda	99	99	99	99	99	99	99	66	66	99
Latv.vēsture	—	—	—	—	—	—	—	33	33	33
Latvijas ģeo.	—	—	—	—	—	—	—	33	33	—
Dziedāšana	33	33	33	33	33	33	33	—	—	—
Dejas-rotāļas	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33
Kopā	198	198	198	198	198	198	198	198	198	198

Norādījumi: 1. Mācības sākamas septembra otrā nedēļā un turpināmas 33 mācību dienas.

2. Katrā mācību dienā 6 mācību stundas. Atkarībā no vietējiem apstākļiem, no bērnu dārza līdz 4. klasei ieskaitot, mācību stundu skaitu dienā var samazināt par vienu stundu.

3. Mācības stundas minimālais garums 35 minūtes.

Amerikas un Kanadas latviešu skolu programmas dotas pamatskolām ar bērnu dārziem un pirmskolām, bet citās zemēs šo latvisko mācības iestāžu nosaukumos vēl liela dažādība. Vācijā tās sauc par papildskolām aiz tā pamata, ka tās ir papildinājums vācu skolās iegūstamai izglītībai. Austrālijas LAA (Latviešu apvienība Austrālijā) Skolu nodaļa atļauj savu skolu nosaukumos lielu brīvību, tās ir latviešu skolas un sestdienas, svētdienas un papildskolas. Dažas skolas lieto kāda tautas darbinieka un viena Daugavas vārdu. Ja atskaita svētdienas skolas, kas visumā domātas ticības mācībai, lai gan lielākā daļa šo skolu lieto latviešu mācības valodu kā mājas mācības papildinājumu, un vidusskolu, ko Amerikā un Kanādā mēdz saukt par ģimnaziju, tad visām pārējām skolām derēja viens kopīgs nosaukums. Atmetot latviešu sentimenta diktēto pamatskolas nosaukumu, labākais būtu papildskolu nosaukums.

Vācijas latviešu papildskolu, skolēnu un skolotāju skaits

Mācības gads	Skolas	Skolēni	Skolotāji
1951	23	521	30
1955	26	316	47
1960	27	225	29
1965	30	243	36
1967	27	220	33

Ja neievēro 1951. gadu, kad Vācijā atradās vairāk latviešu, tad skolēnu skaits neuzrāda katastrofālu kritumu. Nelielo samazināšanos izskaidro ar sarukušu dzimstību un sevišķi ar jauktajām laulībām, kuru bērni parasti apmeklē tikai vācu pamatskolas. To liecina LCK kartotēka:

Skolas vecuma bērnu skaits papildskolās

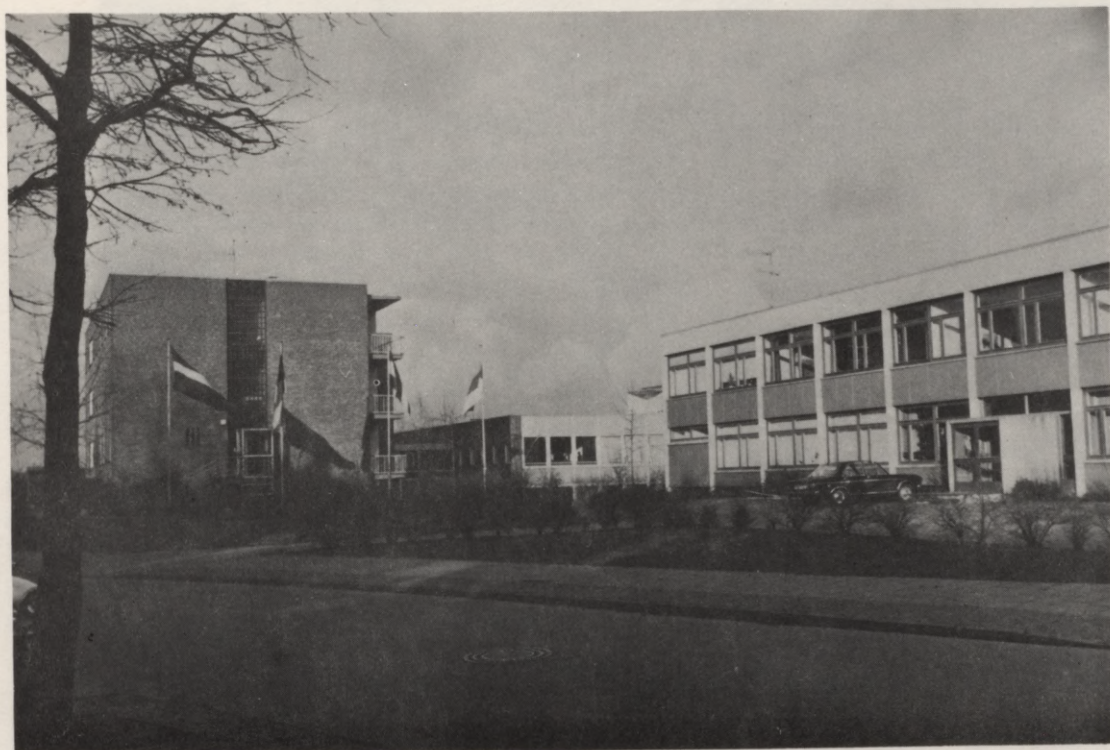
Gads	Skolu apm.	jkt.l. bērni	Skolu neapm.	jkt.l. bērni
1961	214	60	215	137
1962	205	61	233	156
1963	240	85	132	112
1964	267	106	207	165
1965	243	104	209	166
1966	233	103	159	127
1967	220	106	193	136

Skaitļi rāda, ka papildskolas apmeklējušo skolēnu skaitam pēdējos gados ir slidoša tendence. No otras puses, jauktu laulību bērni samērā lielā skaitā iestājas latviešu papildskolās. Salīdzinot ar 1961. gadu, 1967. gadā jaukto laulību skolēnu skaits ir gandrīz dubultojies. Tomēr jaukto laulību bērni sastāda 2/3 no skolu nepameklētājiem. (Skaitļi ņemti no J. Deģa Latviešu skolas Vācijā. 1968.g. Disseldorfā. Augsburgē)

Lai vasarā, kad papildskolas nedarbojās, skolēnos un viņu vecākos uzturētu interesi par latvisko skolu LCK Izglītības nozare rīkoja papildskolu nometnes Neištātē pie Baltijas jūras. Pirmā šāda vasaras nometne 1966. gadā bija pulcinājusi 26 dalībniekus – papildskolu skolēnus divu nedēļu ilgā darbības un atpūtas posmā. Interesanti atzīmēt, ka lielākā skolēnu bija nākuši no jaukto laulību ģimenēm, kas labi iejutās nometnes latviskajā gaisotnē.

Līdzīgas nometnes tika rīkotas arī vēlākajos gados. Vasaras nometnes Augustdorfā un plašāka apmēra Dienvidvācijas Anveilerā, ev.- lut. baznīcas ģimnazijas internātā.

Rosīgu darbību skolēnu vasaras nometņu organizēšanā veica Latviešu palīdzības komiteja Zviedrijā. Tās uzturētās bērnu vasaras kolonijas parasti ilga 8 nedēļas. Darbības sākumā 1950. gadā uzņēma tikai Zviedrijā dzīvojošo latviešu bērnus. Vēlāk arī labs pulciņš latviešu bērnu no Vācijas te pavadīja vasaru. Visās šinīs kolonijās un nometnēs runāja

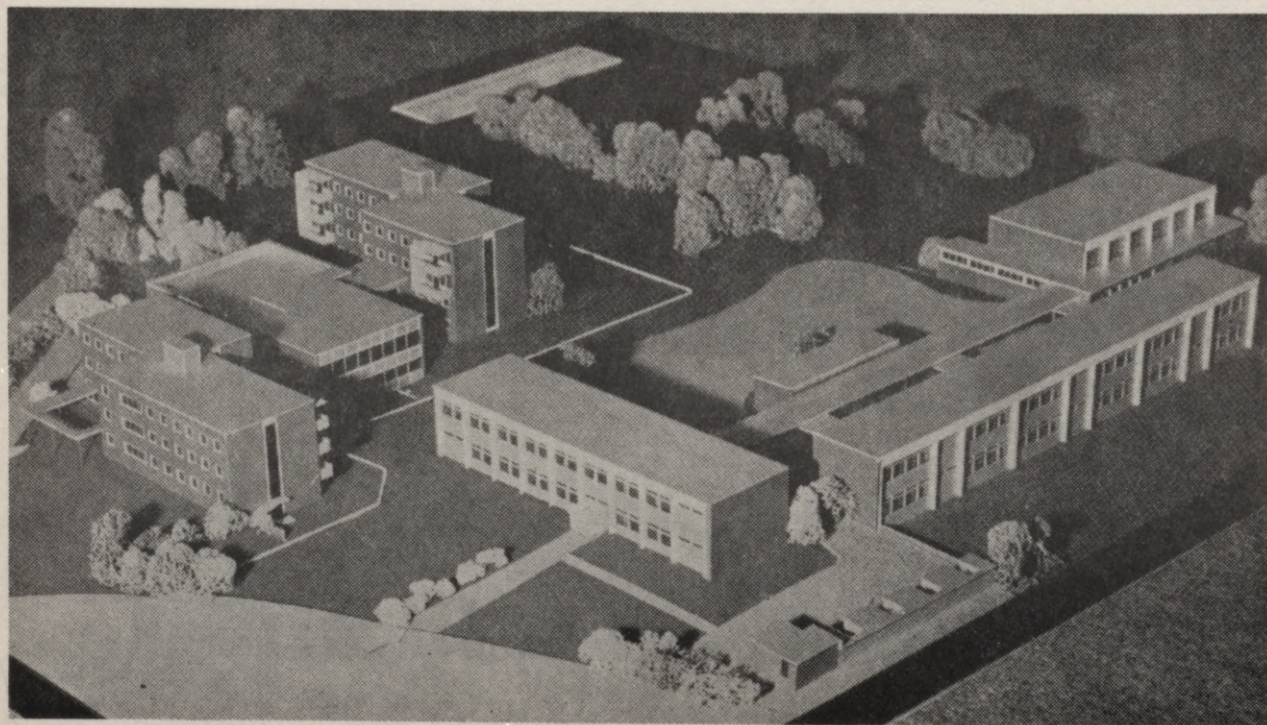

Minsteres latviešu ģimnazijas internāta ēkas.
Minsteres latviešu ģimnazijas audzēkņu un audzinātāju grupa.

Minsteres latviešu ģimnazijas direktors Dr. Z. Vītens.
Minsteres latviešu ģimnazijas novietne. Pa kreisi internāta un
saimniecības ēkas, vidū pārvalde, pa labi auditorijas un klases.

tikai latviešu valodu. Līdz 1967. gadam Zviedrijas latviešu palīdzības komitejas kolonijās ap tūkstotis bērnu baudījuši vasaras priekus un atpūtu.

Viena no svarīgākajām papildskolu problēmām ir jaunu skolotāju iesaistīšana skolu darbā. Darbinieku saimei ir pievienojušies vairāki jauni akadēmiski izglītoti skolotāji, tāpat kāds skaits Minsteres latviešu ģimnazijas absolventu vingrinājas skolotāju darbam kā izpalīgi Latvijas laika skolotāju vadībā, bet darbinieku problēma vienmēr vēl prasā tālāku risinājumu. Vecie Latvijas skolotāju institūtos sagatavotie skolotāji viens pēc otra aiziet atpūtā vai mūža dusā, un palikušie ar rūpēm raugās apkārt pēc jauniem spēkiem, kas stātos viņu vietā.

Skolotāju profesionālo jautājumu pārrunai un arī vecāku dziļākas intereses modināšanai latviešu papildskolu darbībā, laiku pa laikam saauktas skolotāju un apgabalu pārstāvju konferences uz 1–3 dienām. Ziņojumiem, referātiem un sekojošām pārrunām arvien bijusi rosinoša nozīme, meklējot atbildes problēmām, kas rodas skolotāju darbā svešā zemē un svešos apstākļos.

2. MINSTERES LATVIEŠU ĢIMNAZIJA

Ievērojamākā latviešu skola Rietumvācijā ar DP izcelsmi ir Minsteres latviešu ģimnazija un pamatskola. Ar mācībām latviešu valodā un pilnām ģimnazijas tiesībām abiturentiem tā ir vienīgā tāda brīvvaldībā pasaulē.

Tās sākums bija Detmoldā, Reinās-Vestfāles apgabalā, kur tolaik atradās LCK mītne. Centrs atradās vācu dzelzceļnieku kādreizējā sanatorijā „Frische Quelle”, ko latvieši pārdēvēja par „Skaidriem avotiem”.

Kad Detmoldā noorganizēja pamatskolu, pieteicās arī pulciņš skolēnu ģimnazijas zemākajām klasēm. Tas bija 1946. gada 15. februārī, ko arī uzskata par šīs ģimnazijas dibināšanas dienu. Skolu organizētājs un pirmais direktors bija Latvijas laika Tautskolu direktors A. Dravenieks.

Kad 1948. gadā „Frische Quelle” atkal pārgāja vācu rīcībā, latviešu skolu pārcēla uz 12 km attālo Augustdorfu, kādreizējās vācu armijas barakās.

Ģimnazijas abās klasēs kopā tad bija tikai 7 skolēni, pamatskolā 32, bet kad nolikvidēja dažas tuvumā iekārtotās DP nometnes, Augustdorfas skolā skolēnu skaits uzkāpa līdz 120.

Emigrācijas dēļ vairākkārtīgi arī mainījusies skolas vadība. 1946. gadā to pārņēma Rīgas valsts I. ģimnazijas direktors Arturs Lesnieks, bet kad 1949. gadā viņš aizceļoja uz Zviedriju, skolas vadību uzņēmās agrākais Talsu ģimnazijas direktors Ansis Dreimanis. 1957. gadā skolu pārcēla uz Minsteri, vecās artilērijas kazarmās, ar 64 skolēniem kopskaitā. Bet tad skolēnu skaits atkal sāka pieaugt, un 1964. gadā tai bija jau 113 audzēkņu. 1963. gadā direktors Dreimanis aizgāja pensijā, un viņa vietā vācu un latviešus iestādes kopīgi izraudzīja bijušo Rīgas valsts tehnikuma paidagogu un LU un Pinnebergas universitātes docentu Dr. Sigfrīdu Vīte-

nu. 1965. gadā skolas pārgāja vācu valdības speciāli uzbūvētās ēkās ar klasēm, dormatorijām, ēdamzāli un virtuvi, vingrotavu, dabas zinātņu laboratorijām un kabinetiem un citām modernai skolai vajadzīgām telpām.

Ģimnazija un pamatskola ir tiešā Ziemeļreinas-Vestfāles valsts Minsteres apgabala valdības un Minsteres pilsētas Skolu valdes aprūpē un uzraudzībā. Tiešā vadība pieder sevišķai 9 personu kurātorijai, kurā ietilpst 3 vācu un 6 latviešu iestāžu pārstāvji.

Skolas iekšējā uzbūvē ir 6 pamatskolas un 7 ģimnazijas klases, pieņemtas vācu „Aufbaugymnasium” tipam, kas visumā atbilst Latvijas humanitārās ģimnazijas kursam. Internātā katram vecāko klašu audzēknim ir atsevišķa istaba, tikai jaunākie skolēni ir pa 2 – 3 vienā, lai nejustos vientulīgi pēc šķiršanās no ģimenes. Bibliotēkā ir ap 17000 sējumu latviešu un svešvalodās, galvenā kārtā dāvinājumi.

Lai gan vācu iestādes algo skolotājus un gādā par telpām, tomēr ģimnazijas vadībai vēl saskaņā ar līgumiem un valdības noteikumiem jāpiemaksā ap Dm 70,000 gadā, kas var ienākt tikai no labvēļu ziedojumiem. 1971. gada budžets noslēgts ar Dm 14,500 iztrūkumu, kas segts no agrākos gados iekrātām rezervēm.

Ģimnazijas pastāvēšanai nepieciešams lielāks skaits skolēnu sevišķi no tālākām vietām, kas lieto internātu, kur vēl daudz tukšu vietu, par kurām tomēr jāmaksā pēc līguma. Rūpes ir arī par gados jaunākiem un pilntiesīgiem skolotājiem, kas varētu stāties pensijas gados sasniegušo pedagogu vietās.

Ģimnazijas un pamatskolas pastāvēšanas laikā to apmeklējuši ap 2200 bērnu un jauniešu, kas te nevien saņēmuši izglītību, bet arī latvisku audzināšanu latviešu jaunatnes sabiedrībā un latviešu pedagogu vadībā.

Gatavības apliecības ar tiesībām iestāties universitātē saņēmuši līdz 1971. gadam 170 abiturienti.

(pēc ALA Nr.2. 1971.)

Rietumvācijas valdības gādība par latviešu pamatskolu un ģimnaziju Minsterē liek atcerēties neatkarīgās Latvijas valdības līdzdalību mazākuma tautību skolu uzturēšanā. Arī ja ņemtu tikai valsts prezidenta K. Ulmaņa valdības laiku, ko mēdz saukt par latviešu nacionālisma piecgadi, kad minoritātēm gan bija ņemtas dažas viņu privilēģijas, bet valsts un pašvaldību līdzekļi tāpat aprūpēja mazākuma tautības, kā latviešu mācības iestādes. Arī vācu tautībai šai ziņā nebija ierobežojumu. To rāda pievestā statistika.

1935. gada tautas skaitīšana Latvijā bija uztvērusi 62,144 vācu tautības iedzīvotājus, kuru rīcībā 1938./39. māc. gadā bija šādas māc. iest.:

Pamatskolas, iesk.b.d.,pirmsk.un 1 kulrm.sk.	72	ar	5872	audzēk.
Ģimnazijas, 2 valsts, 1 pašvald., saņ. pabalst.	7	”	1143	”
Pedagogu sagat. iestāde (valsts)	1	”	42	”
Arodskolas	2	”	455	”
Žēlsird. māsu skolas	1	”	29	”
Herdera institūts (pielīdzināts augstkolai)	1	”	195	”

Kopā 84 māc. iestādes ar 7736 audzēkņiem.

Jāpiezīmē, ka visām lauku pamatskolām, neatkarīgi no tautības un mācības valodas, tāpat mazāko pilsētu pašvaldību skolām skolotājus algoja valsts. Organizāciju un privātu personu skolas saņēma valsts pabalstus, lielākā daļa visu skolotāju algas apmērā.

Minsteras ģimnazijas beigušie abiturienti var turpināt studijas nevien Vācijas universitātēs un tehniskās augstskolās, bet arī citās valstīs, ieskaitot Ameriku un Kanadu.

1972./73. māc. gadā trīs pamatskolas klasēs mācījās 12 skolēni, septiņās ģimnazijas klasēs 65, kopā 77 skolēni. To vidū 10 skolnieki nākuši no ārzemēm – 4 no Amerikas, 2 Kanadas, 2 Zviedrijas, 1 Anglijas un 1 no Australijas.

Mācības skolās par brīvu, jāmaksā tikai par dzīvi internātā. Mazturīgiem paredzētas stipendijas, resp. atbrīvojumi no maksas. Mācībspēku kopskaits 15, no tiem 5 ar nepilnu stundu skaitu.

Mācības priekšmetu un stundu sadalījums trīs vecākajās ģimnazijas klasēs (nedēļā)

Priekšmets	11.kl.	12.kl.	13.kl.	Priekšmets	11.kl.	12.kl.	13.kl.
Latviešu val.	5	5	6	Ticības māc.	1	1	1
Vācu valoda	5	5	5	Politika	—	1	—
Matēmatika	4	4	4	Sabied.zin.	—	—	1
Latīņu val.	4	4	5	Anatomija	2	—	—
Franču val.	2	2	2	Ķīmija	2	—	—
Filozofija	—	2	2	Fizika	1	2	4
Vēsture	2	2	2	Bioloģija	2	1	—
Ģeografija	2	2	—	Mākslas st.	2	2	—
Angļu valoda	4	4	4	Mūzika	1	1	—
Vingrošana	2	2	1	Kopā	41	40	39

Skolniekiem ar nepietiekamām vācu valodas zināšanām iekārtotas papildstundas. Franču un latīņu valodas mācība fakultatīva, bet viena no tām obligāta pēc paša izvēles.

(ALA Nr. 2 un ģimn. ziņas)

ANGLIJĀ

Sākot ar 1947. gadu Anglija ir uzņēmusi vienu no lielākajām latviešu iecelotāju grupām. Pēc Anglijas Home Office datiem, 1956. gadā tur bijis ap 13,000 personu ar latvisku izcelsmi. Neparastie dzīves apstākļi daudzus spieduši izceļot, tā ka jau 1962. gadā Anglijā skaitīts tikai ap 10-000 latviešu, ar tendenci izceļot tālāk, sevišķi uz Ameriku vai Kanadu.

Ap to laiku vēl darbojušās 15 latviešu skolas ar 350 skolēniem 57 skolotāju vadībā. Materiālā ziņā šīs skolas visvairāk atbalstījis Daugavas vanagu fonds (DVF) un iecelotāju pašu noorganizētās ev.-lut. draudzes, bet mācības vadīja un pārraudzīja Latviešu nacionālā padome Lielbritānijā (L

NPL) Izglītības nozare. Atzīmējams, ka liekot abiturija eksāmenus pie Anglijas vidusskolām, bijis atļauts ņemt arī latviešu valodu par vienu no mācības priekšmetiem. Eksaminētājus izraudzījusi tuvākā universitāte.

Izceļošana un asimilācija ir stipri reducējusi Anglijā dzīvojošo latviešu skaitu, tāpat sašaurinājusi viņu skolu tīklu un sabiedrisko rosmi.

Par 1971. gada skolu darbību LNPL Izglītības nozares vadītājs A. Grigulis dod šādas ziņas:

„Latviešu skolas Anglijā 1971. gadā darbojās 10 vietās ar 154 bērniem kopskaitā un 45 audzinātājiem. Pilnu palīgskolu kursu beidza 17 latviešu bērni.

Darbojās sekojošas latviešu skolas:

Birminghamas ev.-lut. draudzes skolu vad. Z. Blezūra. Skolotāji: Imants Piķelis, Zigrīda Piķele un izpalīgs Ludis Krūmiņš.

Skolu reizi mēnesī apmeklēja 9 skolēni divi grupās-klasēs.

Mācīja ticības mācību, latviešu valodu, Latvijas vēsturi un ģeografiju, tautas dejas un dziedāšanu.

Skolas ietvaros pastāvēja bērnu grupa „Sienāzīši”, kurā piedalījās arī bērni no jauktu laulību ģimenēm. Šī grupa ar priekšnesumiem uzstājās Jaunatnes svētkos Notinghamā, divi sarīkojumos Koventrijā un trīs sarīkojumos Birminghamā (18. novembra, Ziemsvētku eglītes un Kalpaka atceres sarīkojumā).

DVF Bradfordas latviešu skolu vadīja M. Kazainis. Skolotāji – P. Asmene, E. Sarkanbārde, Dz. Auziņa un I. Aivare.

Skolu apmeklēja 11 skolēnu 4 klasēs, 16 reizes pusgadā, sestdienās.

Mācīja latviešu valodu, ticības mācību, tautiskās dejas un dziedāšanu, Latvijas vēsturi un ģeografiju.

Skola piedalījies 18. novembra, Ziemsvētku eglītes un Draudzīgā aicinājuma sarīkojumā.

1970./71. mācības gadā kursu beidza 3 audzēkņi.

Daugavas mazpulka skolā mācījās 25 bērni divās grupās, 14 bērnu vienā un 11 otra grupā.

Skolu vadīja E. Blūmenfelde-Siliņa ar skolotāju K. Siliņu.

Mācīja ticības mācību, latviešu valodu, Latvijas vēsturi, ģeografiju un dārzkopību.

Skolas darbība noritēja klātienē un neklātienē, arī vizitācijās.

Halifaksas latviešu skola darbojās Z. Zobenā vadībā, ar skolotāju T. Liepiņu.

Skolu apmeklēja 10 bērnu 2 grupās reizi nedēļā.

Mācīja latviešu valodu, dziedāšanu, tautiskās dejas un rotaļas.

Skolu uzturēja Halifaksas DVF nodaļa.

Patstāvīgu sarīkojumu nav bijis, bet skolēni piedalījās DVF Halifaksas nodaļas sarīkojumos.

Karlailas latviešu skolu vadīja Milda Čimala, skolotāji – S. Jākobsone un A. Gaits.

Skolu apmeklēja 5 skolēni 35 mācību dienas gadā.

Mācījās latviešu valodu, dziedāšanu, Latvijas vēsturi un ģeografiju. Skolu atbalstīja Karlailas DVF nodaļa un Karlailas ev.-lut.draudze. Bija Ziemsvētku eglītes un skolas gada noslēguma sarīkojums.

Korbijas latviešu skolā strādāja skolotāji A. Auere, S. Marīņa, A. Strause, V. Auers sen. un A. Krūmiņš.

Mācības notika reizi nedēļā 13 skolēniem bērnu dārza, jaunākā un vecākā grupā.

Mācījās latviešu valodu, Latvijas vēsturi un ģeografiju, dziedāšanu un tautas dejas.

Skolu uzturēja Korbijas DVF nodaļa ar vecāku un Korbijas ev.-lut. draudzes kopas atbalstu.

Skola rīkojusi 18. novembra atceri un ar priekšnesumiem piedalījās Ziemsvētku eglītes un ģimenes dienas sarīkojumos, ar tautas dejām piedalījās bērnu svētkos „Mūsmājās”.

Lesteres latviešu skolu vadīja A. Ozoliņš. Skolotāji – māc. J. Jurģis, R. Bonnere, Dz. Purmale un D. Ozoliņa.

Mācījās 14 bērnu 4 grupās katru otro sestdienu latviešu valodu, Latvijas vēsturi un ģeografiju, ticības mācību, dziedāšanu, tautas dejas un rotaļas.

Skolu uzturēja Lesteres DVF nodaļa ar vecāku un vietējās ev.-lut. draudzes kopas atbalstu.

Bija Ziemsvētku eglītes un ģimenes dienas sarīkojums, bērni piedalījās arī „Mūsmāju” svētkos. Kursu beidza 3 skolēni.

Līdsas latviešu skolu vadīja R. Jefimova. Skolotāji – M. Kauliņa, O. Šulce, K. Heidene, G. Turciņa, P. Krūmiņš un māc. Bergmanis. Skolā pulcējās 25 bērni reizi nedēļā, sadalīti bērnu dārzā un trīs skolēnu grupās.

Mācījās ticības mācību, latviešu valodu, dziedāšanu, Latvijas vēsturi un ģeografiju.

Skolu uzturēja DVF Līdsas nodaļa.

Bija Draudzīgā aicinājuma sarīkojums, skolas nobeiguma akts un Ziemsvētku eglītes vakars. – Kursu beidza 5 jaunieši.

Londonas latviešu skolu vadīja M. Ūdre. Skolotāji – I. Rušeniece, E. Uijerte, R. Bite, A. Liepiņa, J. Upmalis, prāv. R. Mužiks, I. Paula, S. Pētersone, R. Tetere, I. Rožkalne un E. Heistere.

37 skolēni sadalīti 9 grupās, pulcējās skolā reizi pa divi nedēļām.

Mācījās latviešu valodu, ticības mācību, Latvijas vēsturi un ģeografiju, dziedāšanu, rotaļas un tautas dejas.

Materiāli skolu atbalstīja Latvijas sūtniecība, DVF Londonas nodaļa, Miera un Londonas ev.-lut. draudzes, arī LBL un Zemnieku savienība.

Skola sarīkojusi ģimenes dienas (pieminot J. Poruka simtgadi), skolas mācības gada noslēguma svinības un Ziemsvētku eglītes vakaru.

Kursu beidza 3 skolēni.

Notinghamas latviešu skolu vadīja R. Ūsans-Erts. Skolotāji V. Mellakauls un T. Kelka.

Pa divi nedēļām reizi skolā pulcējās 9 skolēni 3 grupās.

Mācījās latviešu valodu, dziedāšanu, Latvijas vēsturi un ģeografiju. Skolu uzturēja DVF Nottinghamas nodaļa un bērnu vecāki.

Rīkotas ģimenes dienas un skolas mācības gada noslēgums, piedalījās Vidusanglijas bērnu svētkos „Mūsmājās”.

Nākošam mācības gadam paredzami 5 skolēni.

*

No skolotājiem 4 saņēmuši ceļa naudu, pārējie ieradušies un strādājuši sabiedrisko darbu bez atlīdzības.

Piecām skolām bijusi sava bibliotēka ar simts grāmatām caurmērā, viena lietojusi DVF bibliotēku. Mācības grāmatas lietotas visumā tās pašas, ko izdevis ALA Izglītības birojs, tāpat iespēju robežās ievērots arī ASV un Kanadas skolām pieņemtais stundu plāns, bet programma ievērojami reducēta, īsā mācību laika dēļ. Programmā paredzētas 33 mācību dienas gadā bijis iespējams ieturēt tikai dažām skolām.

Bērnu vasaras kolonijas 1971. gada vasarā notika Almelijā un Rowfantā.

Almelijas vasaras koloniju no 7. līdz 21. augustam vadīja A. Ozoliņa ar 6 palīgspēkiem. Bērnu bija 25, vecumā no 6 līdz 14 gadiem.

Parastais dienas iedalījums bija šāds: I. - 9.15 – 10iem latviešu valoda, tāpat no 10.15 līdz 11iem. II. - 11.30 līdz 12.15 dziedāšana, III. - 12.30 līdz 14.30 rokdarbi un citas nodarbības, saistītas ar tautiskiem rakstiem, IV. - 14.30 līdz 15.30 peldēšanās, V. - 16.30 līdz 18.40 sporta nodarbības, dejas un rotaļas, VI. - 19.15 līdz 20.45 sagatavošanās priekšnesumiem un bumbu spēles.

Darbam pirmajās divās rīta stundās bērnus sadalīja četrās grupās: divas grupas latviski runājošiem (jaunākā 6 – 10 un vecākā 11 – 14 g. v.) un divas latviski nerunājošiem tādā pat vecumā.

Šāds dalībnieku sastāvs gan nav visai piemērots latviski runājošiem bērniem, jo valodas spējas starp jaunākajiem un vecākajiem katrā grupā bija par plašām. Grūtības būtu varēts novērst tikai ar lielāku skaitu audzinātāju.

Poruka darbu izvilkumu grāmatinām bija liela piekrišana latviski lasītpratēju grupā, tāpat iespiestajām tautas dziesmām. Blaku 15 melodiju iegaušanās, liela daļa bērnu iemācījās 3 līdz 8 pantu dziesmu vārdus tik labi, ka kolonijas sarīkojumos dziedāja bez lapīņu palīdzības.

Izmēģināja arī kartupeļu grebumu nospiedumu rakstus, t.i. pārgrieztā kartupelī iegreba tautiskos rakstus, tad šim grebumam uzliedza krāsu un nospieda uz papīra. Grūtības bija tikai ar piemērotiem nažiem, kuru nebija vajadzīgā daudzumā un lielumā.

Rowfantas nometni vadīja L. Sapiete no 15. līdz 21. augustam.

Kolonijā kopskaitā bija 26 bērni. No tiem 9 runāja latviski ļoti maz vai nemaz, jo nāca no jauktu laulību ģimenēm. Nodarbības iekārtoja 3 grupās.

Jauniešu grupa 13 līdz 15 gadu vecumam Ojāra Pētersona vadībā izgatavoja lielu Latvijas karti, atzīmējot uz tās galvenās upes, pilsētas un ievērojamākās vietas. Par tām iemācījās īsas ziņas un tautas dziesmas, ko arī uzrakstīja. Grupā bija arī 2 latviski nerunājoši zēni, bet centības viņiem netrūka, un ar pārējo zēnu palīdzību viņi savu darbu veica labi.

Otrā grupā, 6 līdz 12 gadu vecumā, bija latviski runājoši bērni. Galvenās nodarbības tiem bija latviešu valodas mācība, ģeografija un zīmēšana. Grupas bērni diezgan labi runāja latviski. Ģeografijas zināšanas sākumā gan bija vājas, bet nedēļas beigās jau prata atzīmēt Latvijas apgabalus, galvenās pilsētas un upes, tāpat Latvijas kaimiņzemes. Bez tam meitenes izgatavoja latviskus izšuvumus, bet zēni plastelinā veidoja sniega kaujas skatu no Poruka „Kaujas pie Knipskas”. Dažiem zēniem bija lieliska iztēle galveno raksturu veidošanā.

Trešajā grupā bija astoņi latviski nerunājoši bērni 8 līdz 12 gadu vecumam. Pielietodamas rotaļu metodi, ar tiem nodarbojās divas studentes – Maija Pelše un Mārīte Sapiete, pie tam ar teicamiem panākumiem. Nometnes laikā šie bērni jau iemācījās saprast vienkāršu latvisku runu, ieguva it prāvu latvisku vārdu krājumu, pamatinformāciju par Latvijas ģeografiju un iepazinās arī ar Jāņa Poruka bērnu stāstiem, ilustrējot tos zīmējumos. Veidojumi plastelinā sagādāja nevien jautrību, bet ievērojami papildināja arī latvisko vārdu krājumu. Kukažiņa un dažu zēnu tipi Knipskas sniega kaujā bija patiesi labi izdevušies.

Nometne piedzīvoja arī viesu apmeklējumus. Starp tiem bija arī Latvijas sūtņa Zariņa kundze ar meitu Mariju. Atveda arī balvas centīgākajiem bērniem.

Nometni ievadīja un noslēdza ar svētbrīdi.

Viena nedēļa tomēr ir pārāk īss laiks, lai latviešu valodas mācībā atgūtu to, kas nokavēts, mājā un skolā runājot svešā valodā. Tomēr daudz kas arī panākts: bērni atradās visu nedēļu latviskā vidē, papildinājās latviskā runā un rakstā, ieguva arī ziņas par Latvijas ģeografiju un vēsturi. Bērni sajuta savu piederību latviešu saimei, un arī tam ir liela vērtība.

LNPL Izglītības nozares gadskārtējās jaunatnes darbu sacensībās 1971. gadā piedalījās 33 jaunieši ar 36 darbiem, no tiem 33 rakstu darbi un 3 mākslas izstrādājumi. No latviešu skolām vienīgi Londonas skola bija pieteikusi darbus latviešu valodā.

Žūrija piespriestās atzinības balvas, 13 skaitā, izsniedza 18. novembra svinīgajos aktos.

*

Latvijas atjaunošanas komitejas Eiropas centrs.

Noteikumi par latviešu skolām. Vispārējie noteikumi:

1. Trimdas jaunatnes latviskā audzināšana un izglītošana ir visas trimdas kopības nacionāli politisks pienākums.

2. Bērnu vecāku un ikvienas ģimenes locekļa pienākums ir gādāt, lai ģimenē valdītu latvisks gars un lai izkoptu bērnu nacionālo apziņu un tēvzemes mīlestību. Ģimenei jābūt latvisko tradīciju un, vispirmā kārtā, skaidras latviešu valodas saglabātājai trimdā.

3. Vecāku, resp. aizbildņu pienākums ir sūtīt bērnus latviešu skolā (papildskolā) tiklīdz tie sasnieguši obligātās tautskolas vecumu. Vecākiem, resp. aizbildņiem pienākas atbalstīt un sekmēt skolu darbu un uzraudzīt bērnus mājās uzdevumu sagatavošanā.

4. Ja skola tuvumā nav sasniedzama vai aiz citiem iemesliem bērni kavēti to apmeklēt, tad vecākiem, resp. aizbildņiem jā rūpējas par skolas programmai atbilstošu māj mācību (mājskolu) vai bērnu iesaistīšanu neklātienē skolā mācībā.

5. Vecākiem, resp. aizbildņiem jā rūpējas, lai bērniem būtu pieejamas vecumam atbilstošas latviešu grāmatas, vai nu tās iegādājoties, vai izmantojot bibliotēkas, vai organizējot grāmatu apmaiņu lasīšanai.

6. Vecākiem, resp. aizbildņiem jā rūpējas par bērnu nacionālo audzināšanu un izglītību pie skolas, to turpinot pašmācības ceļā.

7. Skolas uzdevums: Līdztekus tai izglītībai, ko sniedz trimdas zemes valsts vai pašvaldības uzturētas skolas, izglītēt bērnus trūkstošās latviskās mācībās un sadarbībā ar ģimeni audzināt latviskā garā.

8. Skolām jābūt visur, kur dzīvo latviešu ģimenes kaut ar nelielu bērnu kopskaitu. Skolas organizēt pienākas vietējām latviešu trimdas organizācijām vai (kur tādu nebūtu) iniciatoru grupām no latviešu vidus.

9. Skolu mācības: a) latviešu valoda, b) Latvijas vēsture, c) Latvijas ģeogrāfija, d) ticības mācība, e) dziedāšana, f) tautas dejas un rotaļas.

10. Skola ir septiņgadīga (7 kl.) vai astoņgadīga (8 kl.), piemērojoties obligātajam tautskolu apmeklēšanas laikam trimdas zemēs. Normālais mācības laiks: 30 dienas gadā (viena diena nedēļā), katru dienu vismaz divas stundas, sadalot tās 3 mācību stundās (katra 35 min.). Šo mācības stundu skaitu vēlams pavairot. Ja pēc vietējiem apstākļiem nepieciešams stundu skaitu samazināt, tad mācības viela izņemama saīsinātā vai pārkārtotā laikā, vai apvienojot dažas klases kopgrupās.

11. Skolas mācības iekārtojamas un vadāmas saskaņā ar šiem noteikumiem pievienotām mācību programmām.

12. Skola ir bez maksas; tiesība un pienākums to apmeklēt katram latviešu bērnam obligātās tautskolas vecumā. Izņēmuma gadījumos var uzņemt bērnus, kas vēl nav sasnieguši vai pārsnieguši minēto vecumu.

13. No skolēna prasāma kārtīga skolas apmeklēšana, apzinīga uzdevumu izpildīšana, padošanās skolā noteiktai kārtībai un latviešu jaunatnes cieņai atbilstošā uzvedība kā skolā, tā ārpus tās.

14. Katra mācības gada beigās skolēni saņem apliecības par sekmiem un uzvedību, pārceļšanu uz nākamo klasi vai pēcpārbaudījumiem. Pēc skolas kursa beigšanas skolēni saņem beigu apliecības. Sekmju un

Sidnejas latviešu biedrības sestdienas skola. Augšā skolotāju un skolēnu grupa.

Apakšā skolotāji un absolventi 1972./73. māc.gadā. Pirmā r.no kr.: Skol.J.Rone, abs.A.Ozols, J.Supe, P.Veidners, sk.pārz.V.Kleinberga, abs. R.Saiva, L.Supe, skol.L.Budule, abs.L.Bruzgule, L.Mengelsone, skol.H. Eikena. Stāv: skol.M.Siliņš, A.Strautniece, abs. Liepiņa, P.Medenis, R. Āboltiņa, V.Freimane, F.Silķena, S.Veidnere, D.Strazdiņa, J.Krastiņš, prāvests Bečs, D.Tuktene, J.Siliņa, D.Aizstraute.

Melburnas latviešu Daugavas skolas skolotāji ar viesiem 1970. gadā.
Pirmā r.no kr.: A.Grīnfelde, sk.pārz.J.Dzenis, A.Komisāre, Latvijas
kons.pārst. O.Rozītis, LAA Skolu nod.vad. Ed.Silkalns. Stāv: B.Rītiņa,
H.Ķiploka, H.Nāgele, K.Kociņa, V.Liepiņa, L.Ziemele, E.Fricberga.

Melburnas latviešu biedrības Daugavas skolas izlaidums 1972.gada
decembrī. Pirmā r.no kr.: J.Kenne, H.Ķiploka, A.Ozoliņa, kons.pārst. O.
Rozītis, prāv.A.Grosbachs, skol.K.Kociņa, kat.prāv.S.Gaidelis, E.Grosbacha,
Z.Junge, L.Ziemele, R.Fricberga. Trešā r. vidū: skol.pārz. G.Brēmanis,
LAA prez.pr-dis V.Eglīte un Skolu nod.vad. E. Silkalns.

Me-3-5 Skolotāja H. Ķiploka MLB Daugavas skolas pirmskolniekiem rāda latviešu alfabēta pirmo burtu.

MLB Daugavas skolas absolventu grupa 1972. gadā. Pirmā r. vidū: absolventu klases audzinātāja K. Kociņa un skolas pārz. G. Brēmanis.

Apakšā: MLB Daugavas skola, lielākā latviešu skola Austrālijā, atzīmē 20 gadu darbību. Lejā māt. A. Buģis, kas piedalījās skolas dibināšanā, viņam blakus skolas pārzinis G. Brēmanis.

Melburnas latviešu valodas vidusskolas kursu absolventi un paidagogi 1972. gada 18. novembrī. Sēd zālē: sekmīgākās audzēknes Valda Liepiņa un Rita Lapiņa. Pirmā r.no kr.: LAA Skolu nod.vad. E.Silkalns, vidusskolu kursu sekr.E.Fricberga, kursu pad.pr-dis Dr.A.Melliņš, Viktorijas pav. Izglītības dep. Moderno valodu skolu pārz. B.Raimers, kursu pārz. Dr. L.Beinerts, skol. G.Eglīte, A.Tamuža, G.Menzija, Kult.f.pr-dis V.Dulmanis. Jāņu svinēšana MLB Daugavas skolā 1972. gadā.

uzvedības novērtēšanai lietojamas Latvijas skolās lietotās atzīmes.

15. Skolas pārziņa un skolotāja amatā aicināmas personas ar pedagogisku izglītību un skolotāja praksi vai, ja tādu trūkst, personas ar piemērotu izglītību un patiesu gribu kalpot trimdas jaunatnes latviskai izglītībai un audzināšanai.

16. Skolas vadības un mācības galvenais mērķis: iemācīt latviešu valodu, nostiprināt skolēnos nacionālo apziņu, vairot interesi par tēviju, tās dabu, tautu un kultūru, likt pareizi izprast savas tautas likteņa gaitas, kā arī modināt nacionālā goda apziņu, lai tas viss rezultētos savas tautas un tēvzemes mīlestībā, trimdas kopības apziņā un ilgās pēc brīvas Latvijas atgūšanas. Mācību stundu tematiem jābūt labi sagatavotiem, lai īsajā laikā sasniegtu maksimāli iespējamo.

17. Skolas pārzinis kopā ar skolotājiem sastāda pedagogu padomi, ko pārzinis pēc vajadzības sasauc un vada. Padome noteic mācības sākumu un beigas, mācības plāna sīkāku izkārtojumu, lemj par skolēnu sekmēm un uzvedību, skolēnu pārcelšanu uz nākamo klasi, to atestāciju, par skolas kursa beigšanu un visiem citiem jautājumiem, kas attiecas uz mācību gaitu.

18. Pie katras skolas darbojas skolas padome, kas sastādās no skolas pārziņa, skolotājiem, vecāku pārstāvjiem un pa vienam pārstāvim no katras organizācijas (resp. iniciātoru grupas), kas piedalās skolas uzturēšanā. Skolas padomes sēdes sasauc un vada skolas pārzinis vismaz vienu reizi pusgadā. Skolas padomes uzdevums sagādāt skolai nepieciešamos materiālos līdzekļus.

19. Skolu darba vadība, saskaņošana un uzraudzība piekrīt katrā zemē pastāvošām centrālām trimdas organizācijām, pie kurām darbojas šim nolūkam radītas izglītības nozares vai īpašas skolu valdes.

20. Eiropas mērogā izglītības lietu vispārējā vadība piekrīt Latvijas atjaunošanas komitejas Eiropas centra (LAK EC) Izglītības nodaļai.

*

AUSTRĀLIJĀ

Aiz ASV Austrālija ir kļuvusi mītnes zeme lielākajam skaitam latviešu, vairāk kā dīdesmit tūkstošiem. Pēc prof. Edg. Dunsdorfa aplēsuma, šiem latviešiem varējis būt ap 14% bērnu skolas vecumā, 3440 skaitā. No tiem nedēļas nogales skolas apmeklējuši 1960. gadā 625, jeb 18%*).

Raksturīgi, ka šis skolēnu skaits, ar variācijām uz augšu vai leju, turējies it stabili no 1953. gada līdz 1969. gadam, pēc kam iezīmējas noteikts skolēnu skaita zudums. 1972. gada nelielais pieaugums gan radies tikai pateicoties jaunatvērtajiem vidusskolu kursiem. Par šo skolēnu skaita kustību te daži skaitļi:

*) Edg. Dunsdorfs. Trešā Latvija. 156. un 157. lapp.

Gads	Skolēnu skaits		Kopā
	bērnu dārzā, pirmskolā	papildskolā Sidnejas v.sk.	
1969	133	617	750
1970	90	583	673
1971	69	545	614
1972	74	577	651

Pieaugums no 1971. gada ... 5 32 37

Ievērojot visu četru gadu posmu un izejot no 1969. gada sastāva, visvairāk zaudējusi bērnu dārzu un pirmskolu grupa, ap 44%, papildskolas zaudējušas tikai ap 5%, bet tām maz izredzes uz dabisku pieaugumu.

Nedaudz samazinājies arī skolotāju skaits, no 93 uz 86, bet visumā skolotājiem nav bijis jāstrādā ar lielām skolēnu klasēm. No skolu darbiniekiem vairāk kā 2/3 sievietes.

Savu darbu visi strādājuši sabiedrisko darbu kārtībā, bez pilnvērtīga atalgojuma, ja par tādu neskaita \$ 2 līdz 3.50 sestdienā (trīs skolās), ceļa naudu tālāk dzīvojošiem skolotājiem un kādu dāvanu Ziemas svētkos. Dažreiz arī ne to.

Austrālijas latviešu 13 skolas 1972. gadā:

Skolas nosaukums	Skolotāji	Skolēni	Absolv.
1. Adelaides latviešu skola	11	116	11
2. Balaratas latviešu sestdienas skola	1	3	
3. Brisbenas latv. ev.-lut. dr. sesto. skola	6	14	
4. Kārļa Skalbes skola Brisbenā	2	6	
5. Kanberas latv. b-bas sestdienas skola	3	19	
6. Melburnas latv. b-bas Daugavas skola	17	166	20
7. Melburnas Krišjāņa Barona skola	6	16	5
8. Melburnas latv. val. vidusskolas kursi	5	55	29
9. Pertas ev.-lut. Sv.Pāvila dr. latv. skola	7	29	5
10. Sidnejas latv. b-bas sestdienas skola	17	93	8
11. Penanthilsas sestdienas skola Sidnejā	7	13	
12. Sidnejas ev.-lut. latv. dr. sesto. skola	4	21	2
13. Sidnejas latv. b-bas vidusskola	8	26	6
Kopā	94	577	86
Pieaugums no 1971.g.	8	32	29

1972. gadā Melburnas latv. b-ba noorganizēja Latviešu valodas vidusskolu kursus, kurus apmeklēja līdz 70 skolēnu, no tiem regulāru apmeklētāju 55. Ar šo mācības iestādi skolu skaits pieauga uz 13.

Bērnu dārzi, resp. pirmskolas darbojās pie sešām skolām: pie Adelaides skolas ar 19 bērniem, Kārļa Skalbes skolas Brisbenā 4 bērni, Kanberas skola 4 bērni, Melburnas Daugavas skola 22, Sidnejas

latv. b-bas skola 19, Sidnejas ev.-lut. draudzes skola 6 bērni. Kopā 74 bērni. Iepriekšējā gadā bija 69 bērni. – Skolas visumā strādā pēc ALA Izglītības biroja un LNAK Izglītības nozares 1969. gadā sastādītās latviešu skolu programmas. Pilns kurss paredzēts 7 gadiem, kā Latvijas laika pamatskolās.

Visbiežāk skolēnus uz mācībām pulcina Adelaides skola, Kanberas un abas Melburnas skolas – 42 reizes gadā. Visretāk Sidnejas ev.-lut. dr. skola, kur bērni uz mācībām pulcējas 11 reizes gadā. Šī skola tad ar saviem bērniem nodarbojas visilgāk – 215 minūtes, kamēr citās skolās tiešais mācību ilgums svārstās no 120 līdz 175 minūtēm. – Piecas skolas darbojas latviešu b-bu namos, citas piecas draudžu telpās, pārējās privātos dzīvokļos.

Trīs skolas maksā īri par telpām. Lielākā īre ir Adelaides skolai – \$ 200.00 gadā, ko sedz skolas padome. Melburnas Daugavas skola maksā \$ 100.00 no latv. b-bas līdzekļiem, citas maksā ziemas apsildīšanas izdevumu segšanai.

Pertas ev.-lut. Sv. Pāvila draudzei savu īpašumu, draudzes māju likvidējot, arī skola zaudēja savas parastās telpas, līdz Pertā uzbūvēs projektēto latviešu namu.

Jauns pasākums ir Latviešu valodas vidusskolas kursi Melburnā. Tos pārzin un aprūpē Viktorijas pavalsts Izglītības departaments, maksādams arī skolotājiem atlīdzību desmit līdz divpadsmit dolāru apmērā par divu pulksteņa stundu darbu. Ja 5. klasē sekmīgi izturēs kursa beigšanas pārbaudījums latviešu valodā, to uzskata par līdzvērtīgu jebkuram citam „Leaving” pakāpes pārbaudījumam un to atzīmē skolēnu vispārējās skolās izpelnītajās apliecībās. Šai pakāpē 1972. gadā mācījās 29 skolēni, bet pārbaudījumu izturēja 22. „Leaving” pakāpes sagatavošanas klasē mācījās 15 skolēnu, iesācēju klasē 11. Šis ir pirmais gadījums, kad austrāliešu iestādes gan materiāli, gan formāli rūpējas, lai latviešu jaunieši un citi iemācītos latviešu valodu. Pie kursu nodibināšanas lieli nopelni ir Melburnas latviešu organizāciju apvienības vadītājam Dr. A. Mellijam.

Kursu pirmais pārzinis bija E. Ziemeļis, pēc viņa pēkšņās nāves kursu vadību līdz gada beigām pārņēma Dr. L. Beinerts.

Savu skolu kārtējo uzturēšanas izdevumu segšanai vecāki maksā nelielu mācības naudu, apm. \$ 20.00 gadā katra ģimene, kas sūta bērnus skolā, neatkarīgi no skolā sūtāmo bērnu skaita.

Sava bibliotēka ar ievērojamu grāmatu skaitu (ap 480) ir tikai Adelaides skolai, mazāki krājumi ir Sidnejas skolām. Citur grāmatu krājumi niecīgi, vai arī nemaz nav bērnu lietošanai paredzēto grāmatu. Grūtības ir arī ar grāmatu un mācības līdzekļu novietošanu, ja skolai nav pašai savu telpu.

Atzīmējama Austrālijas latviešu skolu skolotāju rosība mācības līdzekļu sagādē savām skolām, gan rūpējoties par mācības grāmatu manuskriptiem, ko eventuāli izdotu ALA Amerikā, gan arī izdodot patstā-

vīgi. Sevišķi rosīgi lasāmo grāmatu manuskriptu sagādē bijuši Melburnas skolotāji. Viņu sastādītā ilustrētā lasāmā grāmata „Runāsim latviski” piedzīvojusi pat divus izdevumus.

E. Liepiņas sakārtojumā izdoti septiņi konspekti Latvijas vēstures mācībai pēc Latvijā M. Gaides redakcijā publicētās „Mācības vielas aparāds” parauga.

G. Brēmaņa sakārtojumā iznākusi „Garīgu dziesmu izlase skolām”.

Kā sevišķs veikums jāatzīmē Melburnas latviešu b-bas Daugavas skolas vēstures izdevums divos nelielos, bet glīti ilustrētos sējumos „Nerimtā Straume”, sākot ar 1951. gadu līdz 1971.

Sagatavošanas priekšdarbu un materiālu vākšanas stadijā ir visu Austrālijas latviešu skolu vēstures izdošana.

Līdz 1969. gadam LAA Skolu nodaļu vadīja E. Šmugajs, pēc tam Eduards Silkalns.

*

Dānijā bija savā laikā meklējuši patvērumu samērā daudz latviešu bēgļu līdz ar bērniem. Tad 1945. gadā 6 latviešu bēgļu noietnēs darbojās pamatskolas ar dažām vai visām klasēm un ap 200 audzēkņiem. No tiem kursu beiguši 45 un iestājušies latviešu ģimnazijā. Tā darbojās no 1946. līdz 1951. gadam V. Damberga vadībā. Šai laikā ģimnazijā mācījušies 85 skolnieki, no kuriem 25 to beiguši ar gatavības apliecībām. 8 uzsākuši studijas universitātē (LE).

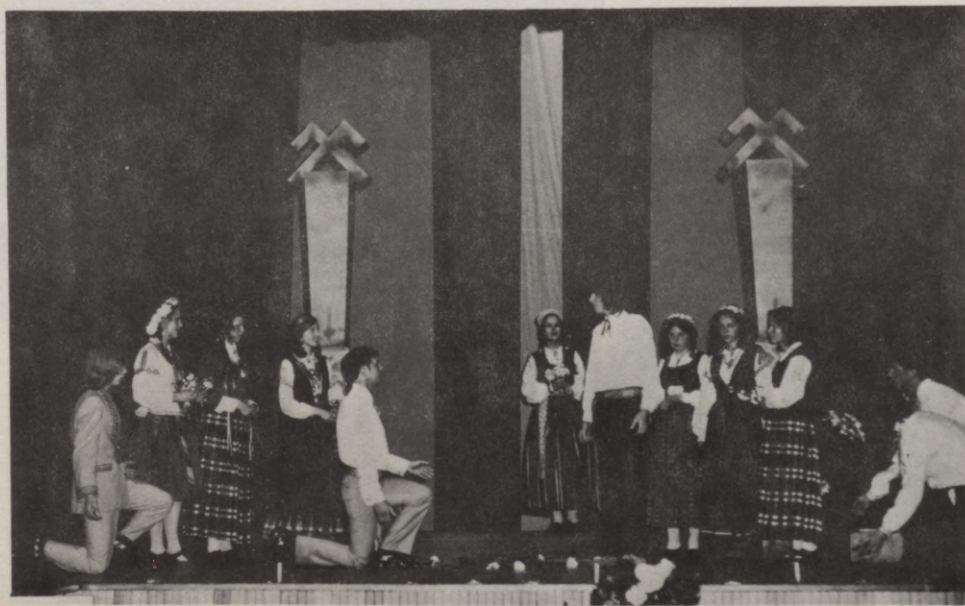
Zviedrija pēc Vācijas bija uzņēmusi vislielāko kara bēgļu skaitu, komunistiem ielaužoties Latvijā. Ar zviedru valdības atbalstu tad darbojās 14 latviešu pamatskolas un latviešu vakara ģimnazija ar 56 audzēkņiem, no kuriem 24 ieguvuši gatavības apliecības. Skolu darbību koordinējis A. Kurmis. (LE)

Izceļošanas un asimilācijas dēļ tiklab Dānijā kā Zviedrijā tēvu valodas kopšana palikusi galvenā kārtā mājai un arī vasaras noietnēm, kurās Zviedrijā atbalsta Latviešu palīdzības komiteja.

Latviešu izceļotāju raksturīga pazīme arvien bijusi viņu rūpes par skolām, par bērnu izglītību. Tā tas bija arī vecās Krievijas laikā, kad visās kaut cik lielākās latviešu kolonijās bija pa skolai. Tās izbeidza Stālīna „atkulakošanas” terrors, kad latviešu komunistus, kas ar savu čaklību bija ieguvuši zināmu turību, ar visām ģimenēm izsūtīja uz Sibīriju.

(Zviedrija bija otra lielākā latviešu bēgļu uzņēmēja. Sākumā no turienes latviešiem plūda liela garīga rosme. Tad tā pamazām un arvienu vairāk sāka apsīkt, līdz tā apsīka gandrīz pavisam. Arī viņu atturība sadarboties ar citu zemju latviešiem, ignorējot viņu sniegšanu un citādi, ir radījusi plaisu ar pārējo trimdas latviešu kopību visādu radikālu elementu iespaidā. – L.G.)

Brazīlijā ir bijušas 7 latviešu skolas, gan ne visas reizē, ar 390 skolēniem kopskaitā. Lielākā daļa no tām izbeigusi darbību izceļošanas vai asimilācijas dēļ. Visilgāk noturējušies latviešu baptistu draudzes sko-

Latviešu valodas vidusskolas kursu audzēkņi Melburnā sēru aktā
1972. g. 14. jūnijā deklamē kokļu mūzikas pavadījumā Andreja Eglīša
„Dievs, Tava zeme deg”.
Latviešu valodas vidusskolas kursisti Melburnā izpilda cēlienu no
Annas Brigaderes „Karalienes Jānas” 1972. gada 18. novembra sarīkojumā.

Melburnas L.B. Krišjāņa Barona skolas bērni sacenšas Jāņu dziesmu skandēšanā „Avotos”, Jāņu kalnā, 1972. gada 24. jūnijā.

K. Barona skolas koris dzied Ziemassvētku sarīkojumā 1968. g. Diriģē skolas pārzine Alma Neilande.

K. Barona skolas Mātes dienas sarīkojumā. Skolēni Pēteris Aleksējevs, Argots Ansons, Gregors Švikulis. Pieteicēja Alma Neilande.

K. Barona skolas absolventu pulciņš rakstnieka J. Sarmas pēcpusdienā, 1972. g. Jubilārs, 75 g. v., redzams grupas vidū.

la Vārpas kolonijā, kur tai vēl 1958. gadā bijis 168 skolēnu. Draudze savai skolai bija uzcēlusi ērtu skolas namu ar 4 klašu un pārējām telpām. Pārzine bija L. Lukstiņa ar Brazīlijas skolotājas tiesībām.

Bet tad Brazīlijā sākās ultra nacionālistiskais laikmets, kad citu tautību skolām aizliedza mācīt bērnus dzimtā valodā. Lielā pārsvarā arī Vārpas skolā tagad ir cittautiešu bērni. Liela daļa latviešu jaunatnes pēc elementārās izglītības sasniegšanas aizceļojusi uz pilsētām augstākās skolās un atpakaļ kolonijā vairs nav atgriezušies. Vārpas kolonijas skolā jau sen vairs nedzird latviešu valodu. Arī kā mācības priekšmetu turienes skolās drīkst mācīt tikai lielo tautu valodas.

Bolivijā darbojas latviešu baptistu uzturēta Rinkonas misijas skola ar kādiem 100 vai vairāk audzēkņiem. Tie visi ir vietējo indiāņu un turieniešu bērni, bet daži no tiem ir iemācījušies runāt latviski.

*

KANĀDĀ

Pēc otrā pasaules kara latviešu emigrācija uz Kanādu sākās jau 1947. gadā, bet tad ņēma pretī tikai jaunus spēcīgus vīriešus - vieniniekus vai arī jaunus vīrus, kuru ģimenes tiem varētu sekot pēc kāda zināma laika. Darbs bija visbiežāki pie mežu ciršanas, raktuvēs un akmeņu lauztuvēs, nereti tālu no biežāki apdzīvotām vietām. Šo ieceļotāju - pionieru grupā nebija bērnu, tāpēc arī pirmā latviešu skola varēja nodibināties tikai 1948. gada rudenī Hamiltonā, skolotājas Elzas Gulbes vadībā. Vēlāk, vairākkārtīgi paplašinoties, pat ar ģimnazijas klasēm, tā ir izveidojusies par trešo lielāko latviešu skolu Kanādā.

1961. gada Kanādas iedzīvotāju skaitīšanā latvieši etniskajai grupai bija 18,194 piederīgo skaits, kamēr latviešu valoda kā mātes valoda uzdotā tikai 14,062 iedzīvotājiem.

Ieceļošanas likumi 1950. gadā kļuva brīvāki, un emigranti varēja ieceļot kopā ar ģimenēm. No tā laika īsti arī sākās latviešu skolu uzplaukums. Visumā skolas tomēr bija mazas, jo latvieši dzīvoja izklaidus, un par pirmajām skolām rūpējās draudzes.

Pēc Latviešu nacionālās apvienības Kanādā (LNAK) izglītības nozares ziņām skolu attīstība bija šāda:

Gads	Skolas	Skolēni	Skolotāji
1950./51.	16	340	48
1954./55.	21	720	99
1956./57.	15	600	75
1964./65.	15	892	110
1965./66.	14	846	101
1969./70.	13	686	103
1970./71.	12	656	100
1971./72.	12	615	100

Ja pieņem, ka latviešu trimdas apstākļos 14% no visu personu kopskaita ir bērni skolas vecumā (no 5 līdz 14 gadiem), tad šāda vecuma bērnu varēja būt ap 2500. Faktiskais skolēnu skaits bija daudz zemāks un svārstījies starp 35 līdz 24% no iespējamā skolēnu daudzuma, ar ievērojamu tendenci slīdēt lejup.

Šo skolēnu skaita saplakumu izskaidro, no vienas puses, ar vispārēju skolas vecuma bērnu skaita samazināšanos Kanādā, no otras – arī ar vecāku intereses zudumu veicināt latviešu valodas mācību.

Pirmās skolas, kā jau pieminēts, noorganizējās pie draudzēm, bet lai arī citu konfesiju bērniem nebūtu iebildumu apmeklēt latviešu skolas, tās lielākā skaitā kļuva patstāvīgas, pāriedamas biedrību ziņā, un draudzes vairāk kopa reliģijas mācību. Tikai trīs skolas (Vankūverā, Vinipegā un Otavā) palikušas draudžu pārzināšanā.

Kanādas latviešu apvienības Izglītības nozare sadarbojas ar ALA Izglītības biroju, un skolas lieto kopēji izstrādātu un pieņemtu mācības plānu un kopējas grāmatas.

Skolām bija caurmērā 33 mācību dienas gadā, parasti sestdienās ar 4 līdz 6 mācību stundām.

Lai bērniem būtu iespēja turpināt savu latvisko izglītību arī pēc 8-kl. skolas beigšanas, noorganizētas 4-kl. ģimnazijas ar paplašinātu latvisko mācību kursu. Pirmā tāda atvērās Toronto, pēc tam arī Montreālā un Hamiltonā. Iekārtojās arī korespondences nozares pie lielākajām latviešu skolām. Tās centās pakalpot tai latviešu jaunatnei, kas dzīvo tālu no lielajiem centriem un latviskajām skolām.

Latviešu izkliede pa Kanādu nav vienmērīga. Lielākā daļa latviešu dzīvo Ontario provincē, tāpēc tur arī ir 8 skolas (no 12 pēdējos gados), pa vienai skolai Britu Kolumbijā, Albertā, Manitobā un Kvebekā. Pārējās 5 Kanādas provincēs nav latviešu skolu.

Latviešu skolu centrs ir Toronto pilsēta, Ontario provincē.

Tās papildskolu noorganizējusi Toronto latviešu biedrība, bet Toronto latviešu tautas augstskola nodibinājusi ģimnaziju.

Visās latviešu skolās Kanādā 1970./71. mācības gadā mācījās 656 skolēni, no tiem papildskolās 491 un ģimnazijās 165. Iepriekšējā gadā bija 30 skolēnu vairāk. No minētiem skolēniem Toronto papildskolai bija 304 un ģimnazijai 116 skolēni. Noteikti redzams Toronto dominējošais un vadošais stāvoklis Kanādas latviešu skolu dzīvē.

Papildskolas kursu 1970./71. mācības gadā Kanādā beidza 58 skolēni, ģimnaziju absolvēja 32.

Toronto papildskola ir atvērusi arī sevišķas klases tādiem bērniem un pieaugušiem, kam latviešu valodā nav nekādu priekšzināšanu. Bērnu grupā bija 13 skolēnu un 15 pieaugušo, no kuriem līdz gada beigām palika tikai 8. – 1970./71. gadā Kanādas latviešu skolās strādāja 100 skolotāju un 12 līdz 15 asistentu, vidusskolu absolventu, kas praktiski gatavojas darbam par skolotāju, vecāko paidagogu vadībā. Skolotāju sastāva komplektēšana ar jauniem darbiniekiem ir viena no svarīgākajām problēmām emi-

grācijas skolu dzīvē, tā ir nopietna arī Kanādā. Grūtības ar izglītotās jaunatnes paturēšanu skolu darbā. Izglītības turpināšana vai ģimenes darba apstākļi bieži liek pārtraukt darbu skolā, un tāpēc skolas vēl vairāk ir atkarīgas no vecākās un vidējās paaudzes paaudžu darba spējām un prieka.

Skolas nauda visbiežāki bijusi 20 līdz 40 dol. gadā ģimenei, kas sūta savus bērnus latviešu skolā, neatkarīgi no bērnu skaita. Ģimnazijās 50 dol. gadā. Šie ienākumi tomēr visumā seguši tikai ap pusi no skolu uzturēšanas izdevumiem. Iztrūkumu piemaksājušas organizācijas, vai tas ir segts no ziedojumiem un izrīkojumu atlikumiem.

Skolotājiem par viņu darbu maksāts 2 līdz 3 dol. par māc. stundu.

Kādas izredzes nākotnē ir Kanādas latviešu skolām?

Atbildi zināmā mērā devuši Toronto skolu vadītāju ziņojumi 1972./73. mācības gadu uzsākot:

„Ģimnazijā no gaidītiem 144 audzēkņiem (apmēram) ieradušies tikai 113. Puslīdz droši gan sakāms, ka galīgais mācību gada audzēkņu skaits vēl pieaugs vismaz līdz 120.”

„Latviešu biedrības sestdienas skola uzsāka jauno mācības gadu 9. septembrī ar nepilniem 230 skolēniem pamatskolā ... Ilga pieredze rāda, ka pirmajā skolas dienā paprāvs skaits bērnu iztrūkst un sagaidāms, ka galīgais skolēnu skaits varētu tuvojties vai sasniegt 250 (1970./71. māc. g. bija 304 skolēni) ... Darbosies arī speciālā klase latviešu valodas mazprātējiem bērniem, bet pieaugušo latviešu valodas klasei pieteikušies tikai divi interesenti. Klasi eventāli varētu atjaunot, ja rastos vismaz pusducis dalībnieku.”

* * * *

XIX ZIEMEĻAMERIKAS SAVIENOTĀS VALSTĪS

ASV ir uzņēmušas vislielāko skaitu latviešu kara bēgļu pēc otrā pasaules kara. Pēc prof. Dunsdorfa (Trešā Latvija, 47. un 156. lapp.) ap 100,000 latvieši iekārtojušies uz dzīvi Amerikā. Šis skaits gan samazinās ar apm. 13% puslatviešu. Skolas bērnu būtu apmēram 12,000, kas varētu apmeklēt latviešu skolas. Lielās izklaides dēļ un arī vecāku dažādu uzskatu dēļ par tēvu valodas saglabāšanu trimdas apstākļos, skolēnu latviešu skolās ir pavisam mazs skaits.

Pirmās iecerotāju organizācijas, kas savos tuvākajos uzdevumos un plānos ietvēra arī skolu atvēršanu, bija draudzes, tās vispirms nodibināja svētdienas skolas bērnu reliģiskai audzināšanai. Tām pievienojās sestdienu skolas ar plašāku latviskuma saglabāšanas programmu. Par šīm skolām rūpējās laicīgās organizācijas un biedrības, lai kā konfesionālā ziņā neitrālas iestādes, kalpotu visiem latviešiem. Gan jāatzīmē, ka arī draudzes savu latvisko skolu uzturēšanā darbojušās ar lielu toleranci.

Kā kārtojušas latvisko skolu atvēršanu rosīgākās laicīgās organizācijas, redzams no Bostonas latviešu skolas vēstures.

To nodibinājusi Latviešu tautiskās savienības 1950. gadā izveidotā Jaunatnes izglītības sekcija skolu inspektora A. Bangas vadībā, ar skolotājas A. Cīrules un baptistu mācītāja E. Spiguļa līdzdarbību. Dibinātāji vienojās, ka skola būs neatkarīga no baznīcu svētdienas skolām un mācīs latviešu valodu, Latvijas vēsturi un ģeografiju, arī tautas tradīcijas. Par pirmo skolu vadītāju izvēlēja J. Austrumu. Skolu atklāja 1950. gada 21. oktobrī ar svinīgu aktu un svētbrīdi, ko vadīja ev.-lut. mācītājs N. Ozols. Mācības notika reizi nedēļā, sestdienās.

Pēc J. Austruma skolu vienu gadu vadīja A. Ezeriņš, bet ar 1955. gadu sākot, par tās pārzini bija desmit gadus A. Liepkalns, tad A. Abermanis.

Latviešu tautiskās savienības aprūpē skola palika 8 gadus, tad kļuva par neatkarīgu Bostonas un apkārtnes latviešu izglītības iestādi, kuras atbalstīšanā piedalījās visas Bostonas latviešu draudzes, organizācijas un kopas. Pašu pieņemtie iekšējās darbības noteikumi un skolas padome kārtoja skolas dzīvi un saimniecību. Skola ir inkorporēta kā bezpeļņas uzņēmums.

Bostonas latviešu skolas komiteja izrauga un apstiprina skolas pārzini, kurš tad reprezentē skolu, pieaicina skolotājus un kopā ar tiem noteic mācību un audzināšanas metodes. Skola lieto ALA's Izglītības biroja izstrādāto programmu. Darbojas bērnu dārzs, 8-gadīga papildskola un jaunākā vidusskolas klase.

Skola darbojusies arī vispārējā audzināšanas laukā, noorganizējama

Pirmā Amerikas latviešu skolotāju konference Bostonā, Amerikas latviešu tautiskās savienības (ALTS) namā, 1954. gada 31. janvārī.

Pirmā r.no kr.: A.Puriņa, L. Graudiņa, A.Cīrule, Bostonas skolas pārzinis J.Austrums, ALA Izglītības sekc.vad. M.Celms, konf.vad. agr.Bauskas apr. tautskolu insp. A.Banga, I.Jansone, L.Feldmane, H.Grāvīte.

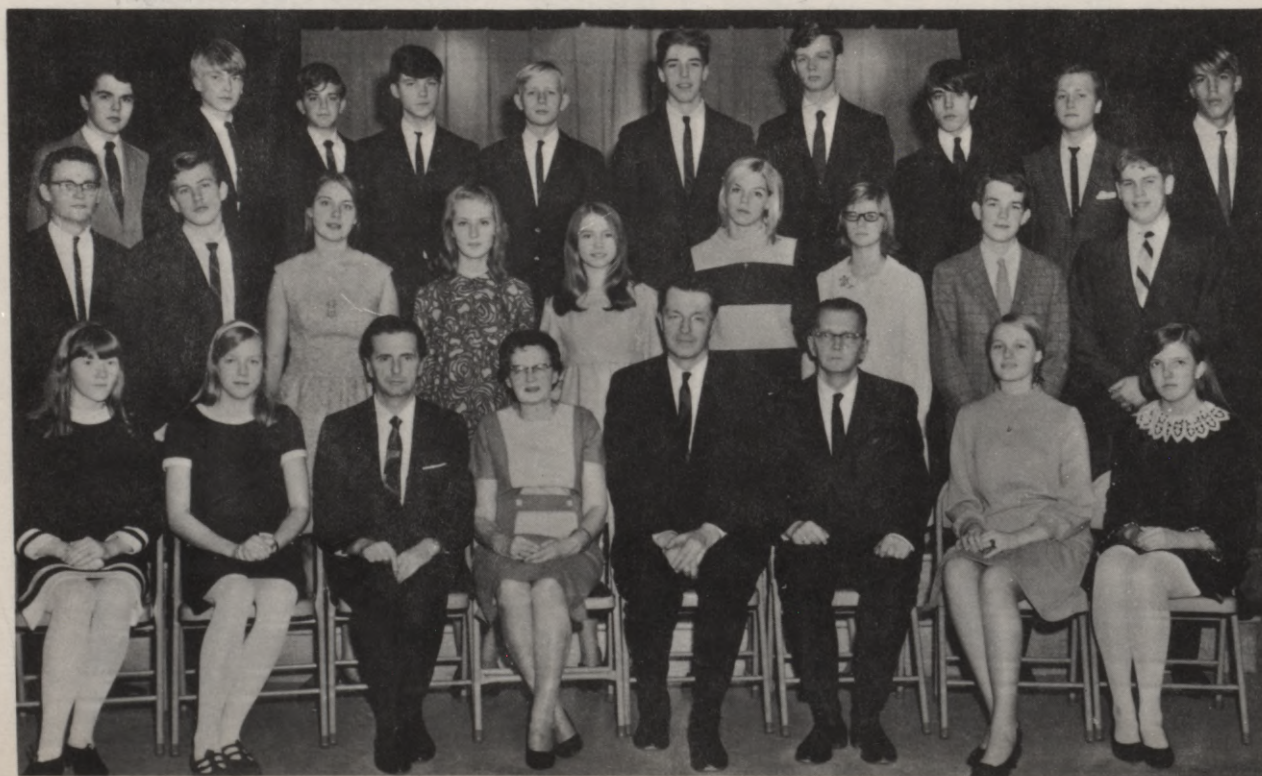
ASV austrumu piekrastes latviešu skolotāju konferences dalībnieki Nujorkā, 1970.g. 26. sept. Pirmā r.no kr.: A.Grabeža, A.Rusleja, A.Lejiņa, prof.E.Kāpostiņš, A.Cīrule, ALA pr-is U.Grava, E.Zante, T.Bērziņš, I.Ei-lande, A.Baumane, L.Bierne. Trešā r.: Stuberovskis, J.Tupuriņš, A.Kilkuts, T.Dukāts, A.Liepkalns, V.Zants, L.Rumaks, J.Kronlins.

Ņujorkas dr. Longailendas pamatskolas absolventi ar skolotājiem 1964./65. mācības gadā. Sēd no kr.: (vidū) Silvija Trautmane, Gaida Rīsberga, skolas pārzinis Tālvāldis Dukāts, Tamāra Balode un māc. O. Gulbis.

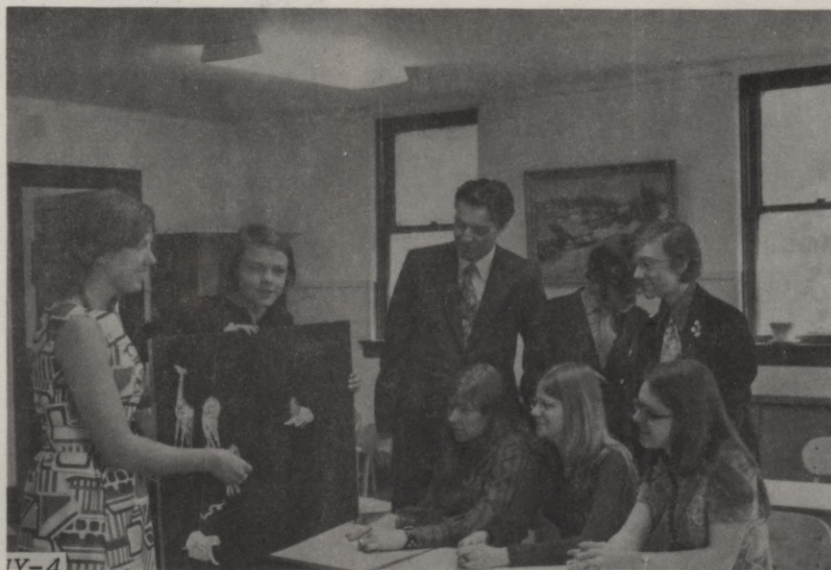
Ņujorkas dr. Bronksas vidusskolas audzēkņi ar skolotājiem 1965./66. mācības gadā. Sēd no kr., ar trešo: Visvaldis Gedulis, Millija Grundmane, pārzinis māc. Alberts Ozols, Nikolajs Kalniņš.

Nujorkas ev.-lut.draudzes divu vidusskolu 1971./72. mācības gada absolventi ar skolotājiem. Pirmā r.no kr.: Nikolajs Kalniņš, Tālivaldis Dukāts, Ilga Dimbīra, dr.pr-ks A.Trautmanis, Rita Gāle, māc.A.Ozols, Ludm.Turka, Elv.Raistere, māc.R.Zariņš. Otrā r.: J.Krēsliņš, A. Ērgle, labā p. R.Pētersone, un A.Vijums. Pārējie ir vidusskolas absolventi.

Ticības mācības metodikas stunda Bronksas vidusskolas pedagoģiskajā klasē. Grupas vidū stāv klases vadītājs māc. Alberts Ozols.

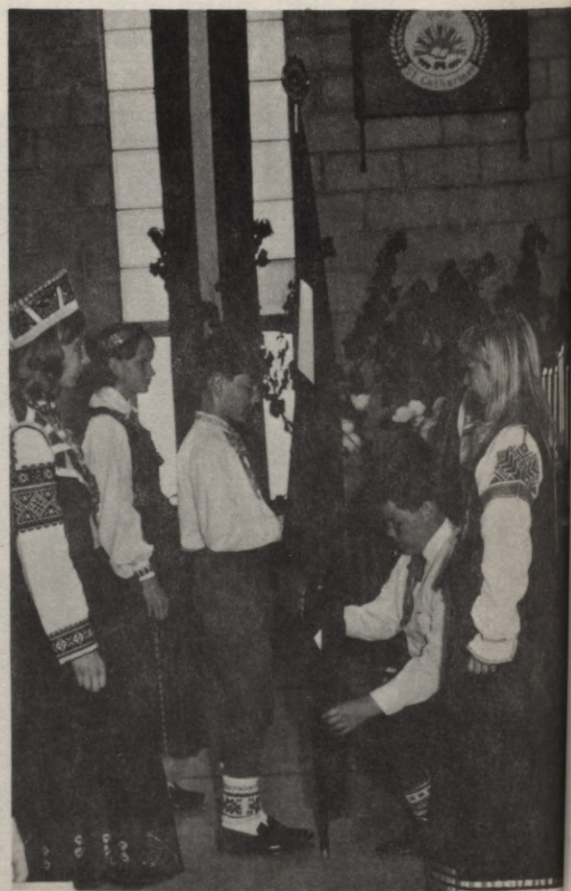

Hamiltonas latviešu skola gatavojas darbu skatei Latvijas ģeografijas stundā. Aizmugurē skolotājas A. Januška un L. Bražus.

Sv. Katrīnas latviešu skolas uzvarētāji grāmatu lasīšanas sacensībā 1966. gadā. Otrā r.no kr.: skol. N.Briede, B.Zvejniece, M.Dālberga, skolas pārz. J.Vērdiņš, P.Dūms. Otrās r. vidū aktrise E.Znotiņa-Kalniņa.

Sv.Katrīnas latviešu skolas izlaiduma klase 1967.g. nodod karogu.

pirmo latviešu skolotāju konferenci Amerikā 1954. gada 31. janvārī un pēc tam otru 1965. gada 15. un 16. maijā.

20 gadu ilgā darbības laikā Bostonas papildskola devusi 216 absolventus, no tiem 76 turpinājuši mācības vidusskolā un to arī beiguši.

Skolas komiteja nodibinājusi arī Stipendiju fondu, kas izsniedz stipendijas centīgākiem absolventiem izglītības turpināšanai.

Skolas bibliotēkā ir 918 grāmatas un žurnālu, ir arī nepieciešamie mācības līdzekļi.

No 1970. gada rudens skolas pārziņa pienākumus pilda lut. mācītājs F. Ruperts. (ALA žurn. Nr.2).

Ņujorkas latviešu ev.-lut. draudzes skolas – īstenībā dažādu mācības iestāžu komplekss – ir lielākais šāda veida latviešu organizējums pasaulē. Tas sākās ar draudzes mācītāja Richarda Zariņa 1947. gada septembra ierosinājumu pulcināt iecerotāju latviešu bērnus uz regulārām mācībām un nodarbēm. Mācības tad notika dievkalpojumu laikā Sv. Trīsvienības baznīcas telpās Manhetenā. Reģistrēja 12 regulārus un 6 neregulārus skolēnus. Pirmie skolotāji bija Zinaida Gotharda un Marija Zariņa.

Draudzes darbības laukam aptverot nevien Ņujorkas pilsētu, bet arī diezgan tālu apkārtni, radās vajadzība pēc vairākām skolām, kas darbojušās īsāku vai garāku laiku: Beisaidā (pārzine Elza Izande), Ņūrošelā (K. Kaljo), Hiksvillē (K. Karlovičs), Hempstedē (māc. D. Grauds), Friportā (V. Klīve, O. Zubkovs, T. Dukāts, vidusskolu grupai māc. A. Ozols, un Beišorā (G. Rīšberga). Šīs skolas apvienojušās ar citām vai izbeigušas savu darbību draudzes locekļiem un bērniem pārceļoties no viena Ņujorkas vai tās apkārtnes rajona uz citu.

1972. gada rudenī pagaidām darbību pārtrauca arī draudzes 3. vidusskola Bruklinā-Džamaikā, kuru pārzināja māc. R. Zariņš.

1972./73. mācības gadā darbojās šādas piecas pamatskolas (citur sauktas par papildskolām) un divas vidusskolas:

1. Bruklinas pamatskola ar 18 skolēniem. Pārzine Irēne Eilande. Iepriekšējie pārziņi: Neda Grīnupe, Kristaps Karlovičs un Ant. Rusleja.

2. Bronksas pamatskola Jonkeros ar 75 skolēniem, pārzine Nadija Pētersone, agrāk Fricis Kurāts.

3. Džamaikas pamatskola ar 18 skolēniem, pārzine Vilma Eglīte. Agrākie pārziņi: Marija Ērgle, Ilga Liepa, māc. A. Ozols, Elza Račevska un Elza Izande.

4. Longailendas pamatskola ar 72 skolēniem, pārzinis T. Dukāts.

5. Ņuarkas pamatskola Oranžā, Ņudžersijā ar 52 skolēniem, pārzine Zelma Lapiņa.

6. Bronksas vidusskola Jonkeros ar 34 audzēkņiem, pārzinis māc. Alberts Ozols.

7. Longailendas vidusskola ar 30 audzēkņiem, pārzinis Tālivaldis Dukāts.

Divas pamatskolas un abas vidusskolas darbojas draudzes pašas īpašumos – Jonkeru un Salas dievnamos. Pārējās trīs pamatskolas savas mācības notur irētās telpās, dievnamos, kur attiecīgajos novados notiek draudzes regulārie dievkalpojumi.

Mācības visās skolās notiek sestdienās, 4 pulksteņa stundas. Vidusskolas darbojas piektdienu vakaros 3 līdz 4 stundas.

Programma skolām pēc ALA Izglītības biroja pieņemtā mācību plāna ar dažiem pārkārtojumiem vidusskolas kursā.

Lielākais skolēnu kopskaits bija 1963./64. mācības gadā 385, 1972./73. gadā skolu apmeklēja 299 skolēni.

Skolotāju kopskaits 43. Paidagoģiskais personāls komplektējas gan no profesionāliem Latvijas neatkarības laika skolotājiem, gan no tādiem, kas šeit ieguvuši skolotāju tiesības, arī no skolotāju kandidātiem – praktikantiem. Starp kvalificētiem vidusskolu skolotājiem ir arī 12 draudzes vidusskolu agrākie absolventi, kas skolotāju tiesības ieguvuši Amerikas koledžās un universitātēs.

Lai skolām nepietrūktu skolotāju, vecajiem mācībspēkiem vienam pēc otra izbeidzot darbu skolās, gādāts arī par jaunu darbinieku sagatavošanu pašu spēkiem, iesaistot piemērotus vidusskolu absolventus par praktikantiem, vecāko skolotāju vadībā. Jonkeru vidusskolā darbojas arī sevišķa paidagoģiskā klase māc. A. Ozola vadībā. 1972./73. g. šai klasē bija 9 audzēkņi.

Vidusskolu kursu 1971./72. mācības gadā beidza 19 audzēkņi, pilnas pamatskolas kursu beidza 25 skolēni.

Draudzes vasaras mītnē Katskilu kalnos vasarā rīko jaunatnes nometni ar paidagoģiskā sektora kursiem. 1972. gada vasarā šiem kursiem bija 19 klausītāji.

Lai veicinātu šo kursu apmeklēšanu, skolas arī atbalsta izvēlētos skolotāju kandidātus, sedzot tiem kursu apmeklēšanas izdevumus.

Draudze maksā skolotājiem arī nelielu atlīdzību: \$ 3.50 pilntiesīgiem skolotājiem un \$ 2.50 skolotāju kandidātiem par pulksteņa stundu.

Skolu uzturēšanas izdevumu segšanai vecāki noteikuši pašaplikšanās maksu, caurmērā \$ 20.00 – 25.00 par bērnu, kas apmeklē skolu. Šie vecāku maksājumi tomēr nesedz visus skolu uzturēšanas izdevumus, tāpēc arī draudze no savas puses piemaksā iztrūkumu. 1971./72. mācības g. piemaksāja \$ 12.000, jeb 13% no sava budžeta. 1972./73. gadam paredzēta \$ 15.000 piemaksa.

Skolu darbību draudzes apjomā saskaņo gan sevišķas pamat- un vidusskolu padomes, gan kopējā draudzes padome. Tās pārziņā līdz 1971. gadam bija arī draudzes vasaras nometnes, kas katru otro gadu pulcina jaunatni nometnē, kuras programmā ir papildinājums vai padziļinājums skolu mācības kursam.

*

No sešdesmitajos gados reģistrācijā uztvertām 57 papildskolām 38 bija draudžu uzturētas, par 19 skolām gādāja biedrības vai bērnu vecāki paši. Skolotāju skaits, kopā ar izpalīgiem, ap 440.

*

Papildskolu turpinājums paredzēts latvisko priekšmetu ģimnazijās, kādas atvērtas lielākajos centros.

Latviešu ģimnaziju stundu plāns (Papildskolu stundu plānu skat. 211. lapp.):

Mācību priekšmeti:	I	II	III	IV	Kopā
Latviešu valodas mācība	21	28	28	28	105
Latviešu literatūra	28	21	28	28	105
Latvijas ģeografija	21	21	—	—	42
Latvijas vēsture	28	28	28	—	84
Latviešu mūzikas vēsture	—	—	14	—	14
Latviešu mākslas vēsture	—	—	—	14	14
Ievads sabiedriskās zinātnēs	—	—	—	28	28
Latviešu tradīcijas	14	14	14	14	56
Ticības māc. un bazn. vēsture	28	28	28	28	112
Kopā	140	140	140	140	560

Paskaidrojumi: katrā gadā 28 mācību dienas. Katru dienu 5 mācību stundas. Mācību stundas minimālais garums 35 minūtes. Priekšmetos, kam nav stundu katru mācības dienu, skolas vadība izvēlas tai izdevīgāko stundu izkārtojumu.

Latviešu valodai arī I. klasē var būt 28 stundas, bet ticības mācībai un baznīcas vēsturei tad tanī klasē ir 21 stunda.

Skolēnu skaits 12 latviešu ģimnazijās, ieskaitot sagatavošanas klases:

1968./69. māc. gadā	178, no tiem Garezera vidusskolā	44
69./70. " "	185 " "	59
70./71. " "	182 " "	65
71./72. " "	300 " "	135

Garezera vidusskola izveidojusies par ievērojamu faktoru latviskās izglītības veicināšanā, pakalpodams sevišķi tai jaunatnei, kas dzīvo tālāk no lielākiem centriem. ALA's Izglītības biroja tālākie plāni paredz 2 šādu vasaras vidusskolu atvēršanu, vienu ASV austrumu daļā, otru valsts rietumu daļā. Plānota arī neklātienes mācība.

Viena no smagākām problēmām, kas latviešu skolām atnākusi līdz no DP laikiem arī šinīs zemēs, ir piemērotu latvisku mācības grāmatu sagāde. Tāpat kā tas bija Vācijā četrdesmito gadu beigās, arī te par mācības grāmatām jārūpējas pašiem. Iespēju robežās to darbu dara ALA's izglītības birojs, balstīdamies sevišķi uz Kultūras fonda šim mērķim piešķirtiem līdzekļiem un draudžu vai biedrību aizdevumiem.

To augstākās izglītības nozari, ko Vācijā DP laikā kopa Pinnebergas universitātes Baltu filoloģijas fakultāte, Amerikā no 1966. g. veic Latviešu valodas un literatūras studiju kursi pie

Rietummičiganas universitātes Kalamazoo. Šiem kursiem arī piešķirta akadēmiska ieskaite (credits), un latviešu programma šajā universitātē atzīta kā blakus studiju lauks (minor field, Latvian minor). Kursi dod latviešiem, studentiem iespēju ne tikai 2 mērešus mācīties latviešu valodu, bet arī paātrina viņu studiju nobeigšanu vietējās augstskolās.

1971. gadā kursos mācījās 49 studenti, pavisam no kursu sākuma tajos piedalījušies 136 studenti. Sevišķa praktikanu grupa te mācās arī par latviešu valodas skolotājiem.

Ja pieminēto latvisko mācību grāmatu sagādi var panākt tīri tehniskiem līdzekļiem, tad nākošo svarīgo problēmu risināt, sarūpējot pilnvērtīgus skolotājus, ir daudz grūtāk. Trimdas skolām draud mācībspēku trūkums, tāpēc ka lielā skolotāju rezerve, kāda bija DP skolām, gadu ritējumā jau izsīkusi.

Amerikas latviešu skolās 1971./72. gadā strādāja ap 470 skolotāju, bet no tiem tikai vienai trešdaļai bija pädagoģiskā izglītība. Jaunu skolotāju kadru sagatavošanai atlicis vienīgi jau neatkarīgās Latvijas sākuma laikā praktizētais līdzeklis – attiecīgu kursu rīkošana. Tādi jau notikuši Garezera nometnē, Ņujorkas ev.-lut. draudzes vasaras mītnē un Divreizdivi nometnē, gan ar maziepriecinošiem panākumiem nelielā dalībnieku skaita dēļ.

*

Skolēnu skaits papildskolās piecdesmitajos gados bija vēl it stabils, svārstīdamies ap divi tūkstošiem (svētdienas skolām ar ticības mācības programmu tanī laikā bija ap 500 skolēnu), bet sešdesmitajos gados jau redzama noteikta skolēnu skaita samazināšanās.

1960./61. mācību gadā papildskolās bija 2003 skolēni, desmit gadus vēlāk 1970./71. mācību gadā 1732 skolēni. Vēl gadu vēlāk tikai 1610 skolēnu. Vienpadsmit gados gandrīz 20% zaudējums.

Gads	bērnu d. pirskol.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	kopā
1966./67.	356	227	188	210	194	168	187	130	107	1767
69./70.	340	191	188	171	197	177	176	170	144	1754
70./71.	332	192	190	178	159	168	167	165	181	1732
71./72.	315	156	167	159	182	153	170	154	154	1610
Zaudējums	-41	-71	-21	-51	-12	-15	-17	+24	+17	-157

Vērojot pēdējo gadu skolēnu skaitu pa klasēm, redzam gan zināmu noturību, piemēram, 1971./72. mācības gada astotajās klasēs skolēnu kopējais skaits (154) gandrīz tāds pat, ka pirmajās klasēs (156). Arī skolēnu skaits vecākajās klasēs rāda it labu pieaugumu, kas tomēr nevar atsvērt zaudējumu zemākajās klasēs. Tāpēc arī pēdējo sešu gadu skolēnu kopskaits rāda iztrūkumu (157). Un tā kā tas radies zemākajās klasēs, tad arī vecākajām klasēm tuvākā nākotnē mav cerības uz dabisku pieaugumu.

Mazā stundu skaita dēļ, ko var dot viena mācību diena nedēļā, lat-

Toronto latviešu biedrības sestdienas skola 1967. g. skolēni
Ģimenes dienā apsveic vecākus ziediem.

Toronto latviešu tautas augstskolas Sestdienas ģimnazijas 11. iz-
laidums 1967. gadā.

Toronto 1970. gada Dziesmu svētku Skolu darbu skatē. No. kr.: A.
Grigulis. LNPL Izglītības noz. vad., A. Martinsons TLB Sestdienas skolas pār-
zine, N. Pētersone Ņujorkas skolas vadītāja, T. Bērziņš ALA Izgl. vadītājs.

Toronto latviešu biedrības Sestdienas skolas Latvijas vēstures zi-
 nāšanas sacensībā godalgotie ar vērtēšanas komiteju 1972. gadā. Aiz sešiem
 uzvarētājiem stāv: K. Slāvieša, J. Mežaks, A. Martinsone. M. Miezīte.
 Sacensības temats – Latviešu dziesmu svētki.
 TLB Sestdienas skolas Ziemassvētku sarīkojuma koris 1972. gadā.
 TLB latviešu tautas augstskolas Sestdienas ģimnazijas 15. izlaidums
 1971. gadā. Pirmās rindas vidū direktriese V. Slāvieša.

Filadelfijas latviešu Sv.Jāņa draudzes skolas Ziemsvētku uzveduma skats baznīcā. Indra Lielkāja-Marija, Nils Broša-Jāzeps.

Filadelfijas ev.-lut. draudzes skolas absolventi 1971. gadā.
No kr.: Jānis Ābens, Silvija Erdmane, Laila Medne, Aivars Šmits, Anita Richy, Rita Ramane, Silvija Mežgaile un Ilga Erdmane.

Filadelfijas Sv.Jāņa draudzes svētdienas skolas absolventu klase 1973.g. Priekšā no kr.: Kārlis Cerbulis, klases audz. E.Zante, Nelda Zapraska. Otrā r.: Indra Lielkāja, Raita Ramane, Vidvuds Mednis, Andris Camerota, Jānis Ansons.

Austrumu apgabala skolu referente Elza Zante izsniedz balvas Filadelfijas latv. Sv.Jāņa draudzes svētdienas skolas skolēniem 1971.g. 18. nov. sarīkojumā. No kr.: E.Zante, balvu ieguvēji: Linda Aļle, Raimonds Ramanis, Jānis Ābens, Laila Medne, Rita Ramane, Pēteris Aļle un Raita Ramane.

Filadelfijas latv. Sv. Jāņa draudzes svētdienas skolas mūzikas pēc-
 pusdienas dalībnieki 1970. gadā. Pirmā r. no kr.: Māc. J.Siliņš, skol. Vaida
 Sīle un Erna Reitere, skol. pārz. E.Zante. Otrā r. izp.: Andris Lārmanis,
 Andris Camerota, Kārlis Cerbulis, Jānis Ansons, Arnis Ansons, Barbra
 Richy, Roberts Lārmanis. Tr.r.: Imants Mežaraups, Ruta Treiberga, Pē-
 teris Aļe, Ilze Cerbule, Linda Aļe, Sandra Izaka, Dace Cerbule, An.Richy.
 Svētdienas skolas grupa Katskilu kalnos 1972.g. pie vas.nom. zīmes.
 Draudzes skolas noslēguma sarīkojuma kokļu ansambla dalībnieki
 1971.g. No kr.: Ina Brole, Rīta Ramane un Raimonds Ramanis. Skolotāja
 Edīte Zeile, skolnieces: Silvija Erdmane, Aija Ābene, Laila Medne un Ilga
 Erdmane.

Filadelfijas latviešu Sv.Jāņa draudzes skolas apbalvotie skolēni. Augšējā grupā skolēni, kas 1971./72. m.g. nokavējuši tikai vienu vai nevienu mācību dienu. Apakšā skolēni, kas gadā izlasījuši 6 skolotāju norādītas grāmatas. Citi izlasījuši desmit un vairāk grāmatas.

Fildalefijas latviešu Sv. Jāņa draudzes skolēnu koris pirmo dziesmu svētku 100 gadu atcerē, 1973.g. 28. janv. Priekšā komponists Valentīns Bērzkalns, kora vadītāja Elza Zante un pavadījumu izpildītājs Imants Mežaraups.

Sv. Jāņa draudzes svētdienas skolas saime 20 gadu atceres dienā 1969. gada 23. okt. Pirmā r.no kr.: Bibliotekāre A. Cerbule, Dr. N.Viksnīš, skolas pārzine E.Zante, māc. J.Siliņš (miris); skolotājas A.Stērstiņa, A.Mežaraupa, E.Zeile un praktikantes I.Cerbule un N.Medne.

Bostonas latviešu skolas 1970. g. izlaiduma klase. No. kr.: Egils Štraujiņš, Rolands Kupriņš, Ivetē Bebre, sk. izp. Māriņe Bebre, Atis Kitners, Andris Perkreists, Ivars Bunde. Stāv no kr. klases audzinātājs A. Liepkalns, skolas pārzinis A. Abermanis, abs. kl. audzēknis Andrejs Krūtainis.

B0-2 Bostonas latviešu skola 20 gadu darbības atceres dienā 1970. gada pavasarī: Skolotāji, skolotāju izpalīgi un absolventi. Vidū pārzinis A. Abermanis.

B0-3 Bostonas latviešu skola 1963. gada izlaiduma dienā. Otrā r. no kr. klases audzinātāji: A. Abermanis, I. Krastiņa, K. Liepiņa, A. Puriņa, M. Dūma, māc. A. Galiņš, sk. pārz. A. Liepkalns, B. Krastiņa, A. Kaža, L. Graudiņa, māc. F. H. Ruperts, J. Ansbergs.

Bostonas latviešu skolēnu koris dir. J. Ansberga vadībā dzied skolotāju konferences atklāšanas brīdī 1965.g. 14. maijā.

Bostonas latviešu skolas 1955./56. māc. gada audzinātāji. Sēd.no kr.:
H. Grāvīte, māc. Alb. Galinš, pārz. A. Liepkalns, L. Graudiņa, A. Kaža. Stāv:
A. Ezeriņš, N. Postiljone, B. Krastiņa un J. Ansbergs.

Bostonas latviešu skolas izlaidums 1966.g. pavasarī. Trešā r.no kr.:
kl.audzin. un skolotāji: V.Ozola, S.Kalnāja, K.Liepiņa, Dz.Abermane, L.Ābo-
liņa, māc.F.H.Ruperts, sk.pārz.A.Abermanis, sk.kom.pr-is A.Banga, māc.
A.Galiņš, J.Ansbergs, I.Krastiņa, sk.pad.pr-is A.Grots, E.Auģe, A.Liepkalns.
Skolotāju konference Bostonas latviešu skolā 1965.g. 14.un 15.maijā.
Prezīdijs, no kr.: A.Liepkalns, A.Banga, H.Kreicers, ALA kult.vad. Dr.P.
Norvilis, A.Abermanis un K.Liepiņa.

Bostonas latviešu skola, 64 Sigourney St., Jamaica Plain, Mass.
Bostonas latviešu skolas 1971./72.gada izlaidums. Sēd no kr.: abs.
Māra Treimane un Karmena Straumēna, sk.pārz.māc.F.H.Ruperts, A.Aber-
mane, A.Liepkalns, abs.Violeta Rudzīte. Stāv: Anita Kupriss, Guntis Lam-
bergs, Imants Reks, Viktors Bunde un Sandra Berente.

Latviešu iecelotāju celtā 4-kl. pamatskolas ēka Vārpas kolonijā, Brazīlijā, 1935. gadā.

Velbertas DP nometnes apkopēju komanda, sastāvoša no latviešu lauksaimniekiem, grāmatvežiem un vidusskolas skolotājiem.

viešu skolas apmeklēšanas laiks gan pagarināts no neatkarīgās Latvijas laika 7 gadiem (ar pirmskolu vai mājmacību) uz 8 gadiem, bet skolēnu kopējo skaitu tas nav cēlis. Trimdas dzīve prasa upurus.

*

1. Bažas skolotāju jaunaudzēs dēļ.

Lai gan vairāk kā 3 tūkstoši skolotāju atstāja Latviju, aiziedami tālu un bēgļu gaitās, tomēr gadu gaitās šī lielā skolotāju rezerve draud izsīkt. Skolotāju institūtos un Universitātē sagatavoto skolotāju caurmēra vecums, dzimteni atstājot, bija ap 35 gadiem. Bet no tā laika atkal trīs gadu desmiti ir pagājuši.

Labs pulciņš šo darbinieku, kas čakli strādāja trimdas skolās, jau aizgājusi mūža dusā, citus vecuma nespēks vai slimība spiedusi iet atpūtā un daži arī aizgājuši citā darbā. Rezultātā – latviešu trimdas skolām sāk trūkt skolotāju.

Dažas skolas jau agrāk bija iesaistījušas skolotāju pienākumos jaunus latviešus, vidusskolu absolventus, kas vecāko skolotāju vadībā sagatavotos patstāvīgam darbam skolā. Citas bija aicinājušas izpalīgos inteliģentus bērnu vecākus, sevišķi mātes.

Bērnu dārzos šie izpalīgi dažkārt bija it noderīgi, bet jau pirmskola prasīja labāki sagatavotus skolotājus, kas ātri un viegli varētu iemācīt lasīt, rakstīt un kuplinātu arī latvisku sarunu valodu. Skolās pieteicās arī bērni, kas ģimenē vēl nemaz nebija runājuši latviski. Ar tiem bija jānodarbojas gluži atsevišķi, bet tāds darbs prasīja vairāk skolotāju. Tos atrast bija grūta problēma, sameklētie parasti paši bija apmācāmi jaunajos pienākumos.

Liels kavēklis jauno izpalīgu iesaistīšanai skolas darbā bija uzskats, ka skolotājiem jāstrādā „sabiedrisko pienākumu” kārtībā, tā tad – bez algas. Ceļa nauda vai kāda dāvana Ziemassvētkos īstenībā nav nekāda alga.

Vecie skolotāji, strādādami savu maizes darbu kur citur, sestdienas veltījot skolai, arī varēja eksistēt bez algas, bet jaunajiem, sevišķi dažādu mācības iestāžu audzēkņiem, tas nebija iespējams. No lekcijām brīvajās sestdienās un brīvlaikos viņi arī gribēja ko nopelnīt, tāpēc lūkojās pēc algota darba un vairījās sabiedriskajiem bezmaksas darbiem.

Problēmas atrisinājums būtu atrasts, ja skolotāji, ieskaitot izpalīgus, tiktu arī pienācīgi atalgoti, ja algošanu uzņemtos organizācijas, kas skolas uztur, vai arī bērnu vecāki.

Amerikas skolu budžeti rāda, ka visā ASV apjomā katra skolēna latviska izglītība izmaksā \$ 47.00 gadā (austrumu apgabalā \$ 60, vidienē 42.- un rietumu krastā \$ 33.00). Tas nozīmē, ka latviešu sabiedrība katra sava bērna latviskai izglītībai neizdod visā gadā ne viena kvalificēta strādnieka vienas dienas algu!

Interesanti šos izdevumus salīdzināt ar summām, ko Latvijas laikā valsts, pašvaldības un privātie avoti izdeva 1938./39. mācības gadā kārtē-

jām mācības iestāžu vajadzībām. Izglītības kontā bija apmēram 45 miljoni latu. Izlietojot tos 274,000 kārtējo mācības iestāžu audzēkņiem, katram iznāca 174 lati gadā. Tā bija laba strādnieka viena mēneša alga! Šī summa tāpat nāca tieši vai netieši no pašas tautas, no nodokļu maksām.

Šis vienkāršais salīdzinājums rāda, cik maz latviešu sabiedrība Amerikā izdod savu bērnu latviskai izglītošanai.

Kāds cits šķērslis jaunu skolotāju iegūšanā ir tas apstāklis, ka nav vairs daudz jaunu latviešu, kas prot savu tēvu valodu tik labi, ka varētu to mācīt citiem. Arī Latvijas vēstures un ģeografijas mācībai nepieciešama laba latviešu valodas prašana.

Ja nebūs vairs latviešu skolotāja, nebūs arī vairs latviešu skolas.

Visi jaunie skolotāji ir dzimuši trimdā, un bieži mājās latviešu valodas kopšana nav bijusi kā agrāk. Vecāki abi strādājuši, bērniem draugi bijuši amerikāņu bērni, mājās nav arī latviešu grāmatas, kas nostiprinātu latviešu valodu. Divreiz divi nometnē 1968. gadā bija tikai 8 dalībnieki, 1969. gadā 13. Drusku vairāk klausītāju skolotāju kursiem bija Garezerā un Katskilu kalnos, bet daudz, bet daudz par maz, lai latviešu skola dzīvotu svešumā —.

2. Garezera latviešu vasaras vidusskola.

Šī latviešu jaunatnes izglītības iestāde sākās 1964. gadā, kad amerikāņu gaidu nometni, netālu no Three Rivers, Mičiganā, sāka lietot latviešu ev.-lut. draudzes, vēlāk iegūdamas to savā īpašumā. Vieta pie ezera ir skaista, un vasarās ap nometni radās kupls apmeklētāju skaits, starp tiem arī pulciņš jauniešu.

Nometnes vadītājiem un pašiem jauniešiem radās doma, šo vasaras brīvlaiku, reizē ar peldēšanos un sauļošanās, izmantot mācoties kaut ko par Latviju un mācīties latviešu valodu.

Šī latviešu jaunatnes vēlme īstenojās 1965. gada vasarā. 13 jaunieši (6 puīši un 7 meitas) sastādīja jaunās latviešu vidusskolas pirmo klasi, reizē dodot vietai Garezera nosaukumu.

Latviskās idejas sēkla bija kritusi auglīgā zemē. Papildskolas beigušie jaunieši vasarā sāka pulcēties Garezerā 6 nedēļu kursiem un 36 dienu mācības laikam. Kopējais stundu skaits ir 190, kas tālu pārsniedza ALA's programmā paredzēto 140 stundu skaitu, un mācības te bija daudz sekmīgākas.

Skolēnu skaits Garezera vidusskolā augs gadu pa gadam:

Gads	I. kl.	II. kl.	III. kl.	IV. kl.	kopā
1965	13	—	—	—	13
1966	18	12	—	—	30
1967	22	26	—	—	48
1968	15	12	18	—	45
1969	29	14	14	—	57
1970	39	17	4	6	66
1971	49	34	17	4	104

1972. gada dati iztrūkst, nesapņemot ziņas, bet zināms, ka Garezerā bijuši 135 latviešu jaunieši un kursu beiguši 13. (Kā ēna pār šo latvisko iestādījumu guļas vadītāja R. Markusa atklātā publiskā nostāja pret šo izdevumu un citiem latviešu lielajiem izdevumiem. Grāmatu klēts pārzinis R. Miķelsons 3. marta, 1973. gada vēstulē atklāja, ka krājumos ir daudz nelegāli iegūtu grāmatu. — L.G.)

Garezera vidusskolas 1971.g. stundu iedalījums:

Mācības priekšmeti	I.kl.	II.kl.	III.kl.	IV.kl.	kopā
Latviešu valoda	103	102	93	93	403
Latvijas ģeografija	14	12	—	—	26
Latvijas vēsture	23	27	31	—	81
Latviešu mūzikas vēsture	—	—	15	15	30
Latviešu mākslas vēsture	—	—	7	8	15
Sabiedriskās zinātnes	—	—	—	22	22
Tautas tradīcijas	20	19	14	10	63
Ticības mācība	12	12	12	12	48
Kopā	172	172	172	172	688
Kora dziedāšana	10	10	10	10	
Atsevišķas lekcijas	8	8	8	8	

Katrai klasei kopā pavisam 190 mācību stundas.

1966. gada 23. aprīlī nometne kļuva par akciju (paju) sabiedrības GAREZERS īpašumu ar oficiālu nosaukumu LATVIEŠU CENTRS GAREZERS (Latvian Center Garezers). Par sabiedrības biedriem, iegādājoties vismaz vienu dalības zīmi (akciju) \$ 100.00 vērtībā, varēja kļūt ne atsevišķas personas, bet organizācijas, biedrības, draudzes un kopas. Dibināšanas dienā tādu bija 37.

No 2000 pārdošanā izlaistām pajām līdz 1971. gada beigām nopirkta 1687, tāpēc paredz jaunu akciju izlaidumu. Ar jaunu zemes gabalu piepirkumu un ēku celšanu vidusskolas vajadzībām Garezera vērtība jau stipri pārsniegusi agrāk pieņemtus \$ 200,000.00.

Vidusskolu audzēkņi par 6 nedēļu kursu ar dzīvokli un uzturu maksā \$ 253.60, bet maksāt nespējīgiem to sedz draudzes vai Vasaras skolu fonds.

Garezera vasaras nometnes darbība paredzēta vispusīga. 1972. gada vasarā, blakus vidusskolai, bija vēl šādas nodarbības:

1. Nometne latviski nerunājošiem, viens divnedēļu posms 9 līdz 15 gadu veciem bērniem.
2. Vasaras nometnes 9 līdz 11 un 12 līdz 15 gadus veciem bērniem. Abām grupām divi divu nedēļu posmi.
3. Mazo bērnu nometne 6 līdz 8 gadus veciem, divi divu nedēļu posmi.

Citas programmas:

1. Nometnes audzinātāju kursi.
2. Talkas nometne no 19. līdz 25. jūnijam, sākot ar 16 gadu vecumu, nometnes uzkopšanai, ar 4 darba stundām dienā. Piedalīšanās brīva.
3. Kristīgo jauniešu kursi divās pakāpēs – vidusskolas vecuma jauniešiem un vidusskolu beigušiem.
4. Skolotāju kursi vienu nedēļu.
5. Teoloģijas studiju 3 dienu saiets mācītājiem.

Garezera nometnes administrātors bija māc. Vilis Vārsbergs, vidusskolas direktors Kārlis Baltiņš, nometnes Vasaras skolu fonda pārziņis R. Markus.

Visās Garezera nometnes skolēnu un vasarnieku nodarbībās, ieskaitot plašo skolēnu pašdarbības programmu, skan latviešu valoda, – vietām arī angļu, valda latviska gaisotne un kristīgs gars, saskaņā ar Garezera devīzi:

Dievam un Latvijai.

* * * * *

LITERĀTŪRA

1. E. Allworth, ed. Soviet Nationality Problems. New York. Columbia University Press. 1971.
2. Acta Baltica I. A. Namsons. Die Sovietisierung des Schul- und Bildungswesen in Lettland.
3. A. Aizsilnieks. Latvijas saimniecības vēsture.
4. Akadēmiskā dzīve Nr. 3. M. Celma raksts Skolu sistēma okupētajā Latvijā 1960.
5. Archivs. Ed. Dunsdorfs, red. E. Šmugaja raksts Izglītības sistēma okupētajā Latvijā.
6. Boļšaja Sovietskaja Enciklopēdija. 1931. g. un 1952. g. izd.
7. Boldirev N.I. Ob Otoženiji k pedagogičeskomu nasledstvu prošlovo. Sovetskaja pedagogika Nr. 2. 1951.
8. Peter Babris. Baltic Youth Under Communism. Research Publishers. Arlington Heights, Ill. 1967.
9. The Changing Soviet School. The Comparative Education Society. Edited by G.Z.F. Bereday. Cambridge. 1960.
10. Centraļnoje Statističeskoje upravļeniye pri Sovete Ministrov Latvjijskoi SSR. Latvija za godi Sovietskoi vlasti. Statistika. 1967. Rīga.
11. CSU SSSR Harodnoje obrazovaniye. Nauka i kultura v SSSR. Statistika. Moskva. 1971.
12. Arvids Dravnieks. Es atceros. Latvijas skolas un skolotāji. 1970.
13. Doškoļnoje vospitāniye. No. 10 – 12. Moskva. 1960.
14. Garezera ziņas. 1971.-72.
15. Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. 1920.-1940. Rīgā.
16. Istorija Latvjijskoi SSR. Sokračšonnij kurs. Vtoroje, pererabotannoje i dopolnennoje izdāniye. Rīga. 1971.
17. Das Klassische Gymnasium zu Riga 1919-1939. Zusammengestellt und bearbeitet von Dietrich A. Loeber. Hamburg, 1970.
18. I.A. Kaīrov. Pedagogika. Moskva. 1939.
19. Ļēpina raksti. Dažādi izdevumi.
20. Latvijas PSR Mazā Enciklopēdija. Trīs sējumi. Izd. Zinātne. 1967.-1970. Rīgā.
21. Latviešu skolas Vācijā. Jānis Daģis. 1968. Disseldorfā. Augsburgē.
22. Latvju Enciklopēdija. Trīs sējumi in Papildinājumi. 1962.
23. Latviešu Konverzācijas vārdnīca. A. Gulbis. Rīgā.
24. Latvijas Izglītības Ministrijas Skolu departamenta 1938./39. māc. gada pārskats. Red. K. Ozoliņš. 1940. Rīgā.
25. Latvjijskaja SSR v cifrach v 1969 godu. Rīga. 1971.
26. R. Miķelsons. Politehniskā apmācība un skolēnu sagatavošana praktiskam darbam Latvijas PSR skolās. Rīgā. 1958.
27. Prof. J. Nikodimov. Tragēdija russkoi molodeži. Izdātelstvo objedneņija političeskich emigrantov iz SSSR. Muenchen. 1961.
28. Narodnoje obrazovaniye v SSSR. Izdātelstvo Prosveščeniye. 1967.

29. J.I. Noah. Finasing Soviet Schools. Columbia Press. 1966.
30. Soviet Education. Ed. by George L. Kline. Columbia University Press. New York. 1967.
31. Soviet Education. Achievements and Goals by Elizabeth Moos. UNESCO. 1967.
32. The Story of Education by Carroll and Eugene T. Maleska. Phila. 1962.
33. Skolotāju avīze. 1962. Rīga.
34. Padomju Latvijas skola. 1961. Atsevišķi numuri.
35. Polytechnical Education in the USSR. Ed. S.G. Šapovalov. UNESCO 1963.
36. Padomju Latvijas skolu 20 gadi. R. Miķelsons. Maskava. 1960.
37. Ž. Unāms. Latviešu biogrāfiska vārdnīca. Rīgā. 1939.
38. Arvids Ziedonis, ed. Journal of Baltic Studies. 1972.
39. Ziņotājs, Padomju Latvijas. Nr. 1-74. Rīgā. 1919.
40. Valdības Vēstnesis. Rīgā 1919.-1940.
41. F. Vigdorova. Dņevņik učitelnici. Moskva. 1957.

KOPSAVILKUMS

Vispārējo latvisko trimdas skolu pārskata sastādīšana sarežģī tas apstākļi, ka šīs mācības iestādes atrodas dažādās zemēs, kur katrai savai skolu pārvalde un dažādas organizācijas par tām rūpējas. Tāpēc arī nav īstas vienveidības šo skolu apvienojumos, ne ziņu ievākšanas laikā un kārtība.

Dažuviet bērnu dārzi un pirmskolas skaitītas kā atsevišķas vienības, citur tikai kā papildskolas, resp. pamatskolas nodaļas vai klases. Tas pats ar latvisko priekšmetu augstākajās klasēs, ģimnazijām, kas vietām skaitītas atsevišķi, vietām visi to skaitļi ietilpināti papildskolu sastāvā. Ir tādas svētdienas skolas, kur māca tikai ticības mācību, citās arī vispārējos latviskos priekšmetus: valodu, Latvijas vēsturi un ģeografiju. Pa lielākai daļai šīs mācības gan iekārtotas nedēļas nogalē – piektdienās un sestdienās.

Svētdienas skolām, kur māca tikai ticības mācības un kuru skolēnu ievērojamākā daļa apmeklē arī nedēļas nogales skolu, par 1971./72. mācību gadu ir iegūti sekoši dati:

Anglijā, Amerikā, Austrālijā, Kanādā un Rietumvācijā kopā darbojās 121 latviešu skola, ar 3368 skolēniem un 743 skolotāji.

Pārējās zemes (Dānija, Zviedrija, Norvēģija) vēl, apmēram, dod kopā kādu simtu skolēnu, galvenokārt ar vasaras nometnēm.

Sešdesmitajos gados skolēnu kopskaits bija vairāk kā 4000, pēc kura laika sākās atplūdums. Piecos gados (1965.–1970) skolēnu skaits samazinājies par 9%. Pēdējos 2 gados (1970.–71.) skolēnu skaits samazinājies par 7%. Turklāt latviskajās vidusskolās skolēnu skaits ir pieaudzis un tagad pārsniedz 400.

Pēdējos gados jaunu skolotāju sagatavošana ir uzlabojusies. Pieaugošā vairumā latvisko vidusskolu absolventi gatavojas pedagogu darbam gan tieši strādādami kā izpalīgi vecāko skolotāju vadībā, gan mācīdamies īpašās paidagoģiskās vidusskolu klasēs vai skolotājuursos.

Tā ir zīme, ka latviskai skolai brīvajā pasaulē vēl garš ceļš ejams. Tas sevišķi svarīgi laikā, kad mūsu latviskā skola dzimtenē ir lielā mērā okupantu apdraudēta.

* * * *

Amerikā 1973. gadā.

LATVIJAS SKOLAS II - Saturs:

Ievads	7
I. LATVIJAS SKOLAS PIRMĀ PASAULES KARA ĒNĀ	9
Skolu dzīve Kurzeme	9
Skolu dzīve Vidzemē	12
II. LATVIJA KOMŪNISTU PIRMĀS OKUPĀCIJAS LAIKĀ	14
III. NEATKARĪGĀS LATVIJAS MĀCĪBAS UN AUDZINĀŠANAS IEST. ...	28
1. Izglītības resora organizēšanās un pirmie rīkojumi	28
2. Noteikumi par skolu atvēršanu un uzturēšanu	34
3. Jaunā pareizrakstība	36
4. Cīņa ar telpu trūkumu	37
5. Vilšanās ar demokrātiju skolu aprūpē	39
6. Noteikumi par skolotāju algām pēc valsts dienesta kategorijām	41
7. Skolotāju pensijas un Slimo kases	44
IV. SKOLOTĀJU TRŪKUMS UN JAUNĀ SKOLOTĀJU MAIŅA	46
..... pamatskolām	47
..... vidusskolām	50
V. SKOLU LIKUMI UN TĀLĀKA IZVEIDOŠANĀS	52
1. Nestabilitāte augstākajā izglītības vadībā	53
2. Tautskolu attīstība	54
3. Vidusskolu attīstība	54
4. Arodskolu attīstība	55
5. Papildskolu attīstība	59
VI. 1934. gada 12. LIKUMS PAR TAUTAS IZGLĪTĪBU	61
Jaunatnes audzināšanas uzdevums	61
1. Pilsētu un lauku skolu mācības plāni	63
2. Jaunie vidusskolu tipi	63
VII. ZEMKOPĪBAS MINISTRJAS UN CITU RESORU SKOLAS	70
1. Lauksaimniecības mācības iestādes	70
2. Tirdzniecības un rūpniecības ministrijas skolas	71
3. Lauksaimniecības kameras mājturības institūts	72
4. Sarkanā Krusta žēlsirdīgo māsu skolas	72
VIII. SKOLĒNU APRŪPE UN SABIEDRISKĀ AUDZINĀŠANA	73
Kultūras Fonds	74
Draudzīgais aicinājums	74
Skolēnu kopdarbības sabiedrības	75
Mazpulki	75
Kameras	76
IX. AKADĒMISKĀS MĀCĪBAS IESTĀDES	78
Latvijas Universitāte (Detalizētas ziņas par Universitāti, Konser- vātoriju un Mākslas akadēmiju sk. nod. Skolu dzīve skaitļos)	78
Latvijas Universitāte divās okupācijās	82
Jelgavas lauksaimniecības akadēmija	83
X. IZDEVUMI MĀCĪBAS IESTĀDĒM	86
XI. MĀCĪBAS IESTĀŽU, AUDZĒKŅU UN PAIDAGOG. DARB. SKAITS	
1939./40. MĀCĪBU GADĀ	87
XII. SKOLU DZĪVE SKAITĻOS	89
XIII. BAIGAIS 1940./41. MĀCĪBU GADS SKOLU DZĪVĒ	123
1. Jaunie varas vīri un jaunā kārtība	123

2.	Dažādu organizāciju, komiteju un personu jaukšanās skolu dzīvē...	126
3.	Darbs komunistu reformētajā skolā	131
4.	Skolu programmas un mācību grāmatas	138
5.	Skolotāju paraudzināšana un sagatavošana	144
6.	Skolotāju materiālais stāvoklis	146
7.	Komunistiskā morāle un audzināšana	148
8.	Antireliģiskā audzināšana skolās	149
9.	Komunistiskā disciplīna skolu dzīvē	150
10.	Zēnu un pusaudžu mobilizācija FRA skolām	155
11.	Pārkrievošanas draudi	157
12.	Analfabētisma likvidēšana	155
13.	Jaunie audzinātāji latviešu skolās	159
14.	Skolu saimes upuri Baigajā gadā	160
XIV.	VĀCU ARMĒJAS OTRĀ OKUPĀCIJA	163
1.	Krievu atvadišanās no Izglītības komisāriāta	164
2.	Provizoriskais pašpārvaldes centrs	164
3.	Izglītības ģenerāldirekcija	165
4.	Tautskolu direkcija un tās inspektoru tīkls	165
5.	Programmas un mācības grāmatas	168
6.	Dīvaina skolu politika	170
7.	Skolotāju trukums	171
8.	Skolu departamenta vadības maiņa	172
9.	Bezirksschule	173
10.	Izglītības ģenerāldirekcija Liepājā	174
11.	Ardievas Latvijai 1944. gada 10. oktobrī	174
XV.	PADOMJU SAVIENĪBAS UN OKUPĒTĀS LATVIJAS SKOLAS	176
1.	Fakti un fikcija	176
2.	Izvilks no 17 atbildīgo komunistu vēstules	178
3.	Politiskā izglītības sistēma	181
4.	Mātes atbrīvošana ražīgam darbam	181
5.	Mazbērnu politiskā audzināšana	181
6.	Skolas ar pagarināto darba dienu	182
7.	Internātu skolas	182
8.	Bailes no individuālisma	183
9.	Trīsdesmito gadu reformas	184
10.	Paraugcilvēks nav izaudzināts	185
11.	Tipisks PSRS vispār. izgl. politechnisko skolu stundu plāns	186
12.	Politehniskā izglītība	188
13.	Izglītības turpināšana	189
14.	Politehniskā skola tautas uz paidagogu vērtējumā	190
XVI.	DP NOMETNĒS	193
1.	Vācijā	193
2.	Skolas vispirms	194
3.	Vispārējs pārskats	195
4.	Bērnu nami	199
5.	Profesionālā izglītība	200
6.	Darbu meklējot	203
7.	Franču zona	204
XVII.	DIVAS KARA LAIKA BĒĢĻU UNIVERSITĀTES	208

XVIII. LATVIEŠU SKOLAS EMIGRĀCIJĀ	210
1. Rietumvācijā	210
2. Minsteres latviešu ģimnazija	213
3. Anglijā	215
4. Austrālijā	221
5. Dānijā, Zviedrijā	224
6. Brazīlijā, Bolīvijā	224
7. Kanādā	225
XIX. ZIEMEĻAMERIKAS SAVIENOTĀS VALSTĪS	228
1. Bažas skolotāju jaunaudzes dēļ	233
2. Garezera vasaras vidusskola	234
LITERĀTŪRA	237

Ši pavasara lielie kapitāldarbi - 1973. gadā

Noslēdzies trimdas lielākais darbs latviešu valodniecībā, iznākusi

Dr. E. Turkinas un K. Zītares

LATVIAN - ENGLISH DICTIONARY

884 dubultsleju lapp. \$ 13.80
ar pielikumu LATVIAN FOLKLORE DICTIONARY, latviešu sakām-
vārdi, parunas un mīklas V. Hermanes-Daly un Vijas Aperāns-
Braun tulkojumos.

ENGLISH-LATVIAN DICTIONARY, iznāca 1971. gadā \$ 15.60
1136 lapp. Pielikumā amerikāņu slenga un proverbu vārdnīca.
Dabūjamās visās grāmatnīcās un apgādā.

Šīs abas lielās vārdnīcas, kas nepieciešamas katram angliski ru-
nājošās zemēs, ir vienīgās tāda parauga un mēroga darbi visā mūsu
grāmatniecības vēsturē.

* * * * *

Vai atminaties trimdas lielāko "bestselleru" VĒLĀ LIESMA?
- Tagad ir jauns tā paša Kultūras Fonda apbalvotā rakstnieka
Olģerta Liepiņa, 20 gadu darbs

STIRNAS PĀR KALNIEM I. II.

(...tas trakais kavalieru gads.)

Mīlestības romāns starp vēsturiskiem notikumiem no Latvijas neat-
karības laika. Abas grāmatas, katra apm. 300 lapp., vienā lielā
greznā kopsējumā. cena \$ 15.00

Šis ir vienreizējs 20 gados paveikts darbs (nevis ikgadus pa romānam,
vai gadā 2-3), kam vēl nav precedenta mūsu grāmatniecībā, un otrs
lielākais jaundarbs trimdā blakus triloģijai MĀRA MOSTAS.

Skaistākā grāmata vasaras atvaļinājuma laikam.

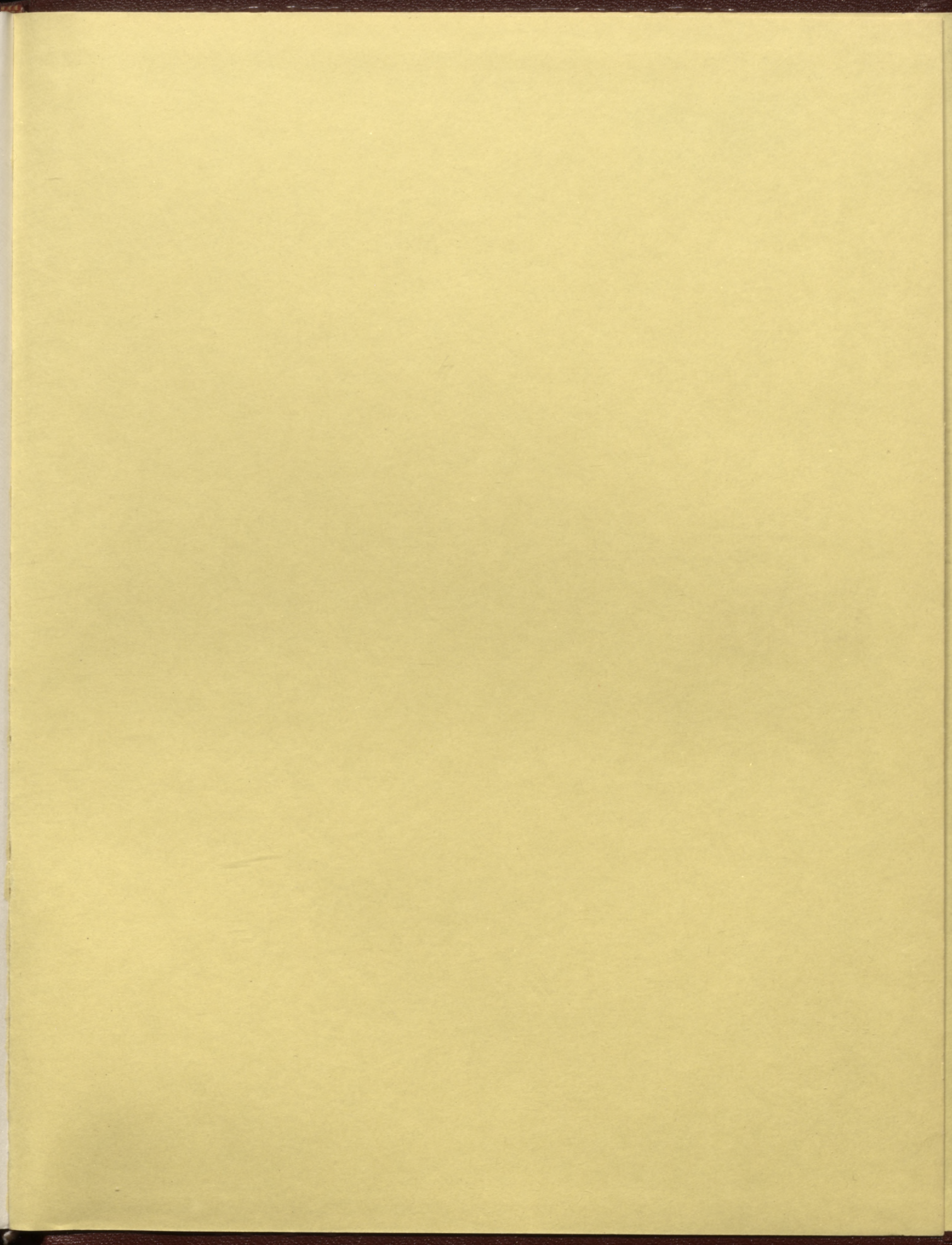
* * * * *

STIRNAS PÄR KALNIEM

STIRNAS PÄR KALNIEM

STIRNAS PÄR KALNIEM

STIRNAS PÄR KALNIEM

225

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305030506

